॥ श्रीः ॥

हरिदास संस्कृत ग्रन्थमाला
२९३

पालि रीडॅर

(पालि पाठ संकलन)

रचयिता

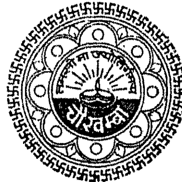
धर्मानन्द कोसाम्बी

सी० वी० राजवाडे

कृत

टिप्पणी तथा शब्दकोश सहित

परिशोधित द्वितीय संस्करण

चौखम्बा संस्कृत सीरीज आफिस, वाराणसी-१

१९७१

प्रकाशक : चौखम्बा संस्कृत सीरीज आफिस, वाराणसी
मुद्रक : विद्याविलास प्रेस, वाराणसी
संस्करण : द्वितीय, वि० संवत् २०२८
मूल्य : ८-००

गोपाल मन्दिर लेन,
पो० बा० ८, वाराणसी-१ (भारतवर्ष)
फोन : ६३१४५

प्रधान शाखा
चौखम्बा विद्याभवन
चौक, पो० बा० ६९, वाराणसी-१
फोन : ६३०७६

THE

HARIDAS SANSKRIT SERIES

293

*****

PALI READER

SELECTIONS

by

DHARMANANDA KOSAMBI

With Notes and Glossary

by

C. V. RAJAWADE, M. A., B. Sc.,
Professor of Pali, Baroda College.

Second Edition Revised

THE
CHOWKHAMBA SANSKRIT SERIES OFFICE
VARANASI-1 (India)
1971

Gopal Mandir Lane
P. O. Chowkhamba, Post Box 8
Varanasi-1 (India)
1971
Phone : 63145

Second Edition
1971
Price Rs. 8-00

Also can be had of

THE CHOWKHAMBA VIDYABHAWAN
Publishers and Oriental Book-Sellers
Chowk, Post Box 69, Varanasi-1 (India)
Phone : 63076

PREFACE

Though among Indian Universities, the University of Calcutta was the first to adopt Pali as a second language, Bengalee students have looked upon it with disfavour. Of the very few who took kindly to it, the most notable was Dr. Satish Chandra Vidyabhushana who passed in Pali at the M. A. examination. He did very little, however, to popularise that language beyond printing Kaccāyana's Pali Grammar in Devanagari characters and translating it into English. The real champion of Pali was my friend, the late Harinath De, who passed with credit in Pali at the M. A., and did his best to encourage its study at the Presidency College, teaching it himself, though it did not lie in his line as he was professor of English. His efforts, however, did not meet with any appreciable response among Bengalee students.

The University of Bombay added Pali to its second languages only in 1910 at the instance of Dr. Sir R. G. Bhandarkar whose love of and zeal for Oriental Learning are so well known, and the Deccan Education Society was the first to adopt its study in its College and the New English School at Poona. During the short period, *i.e.*, since 1912, Pali has become exceedingly popular and bids fair to hold its own against all other second languages, including Sanskrit. The one stumbling-block in the way of students is the foreign characters in which Pali works have been printed up to now. Burmese or Sinhalese or even Roman characters present an initial difficulty which the majority have not the patience to conquer. There is no reason why Pali works should not be printed in Deva-

nagari characters. A beginning has been happily made by Mr. R. G. Bhadkamkar, Assistant Professor of Sanskrit, Elphinstone College, in his Jātaka-Puppha-Mālā. But as the Jātakas are only one aspect of Pali literature, I have thought it desirable to bring together extracts, representative of the various styles and aspects. I have, therefore, drawn upon the Sutta and Vinaya Piṭakas, Visuddhimagga, Dhammapada-Aṭṭhakathā, the Milindapañha, the Mahāvaṁsa and Aśoka's inscriptions as well, with the object of familiarising even beginners with the varied treasure of Pali. A list of the sources of these extracts has been appended at the end of the book. In editing them I have ultilised all available editions of the original works. In the list, however, I refer to such editions as are easily obtainable. The second part of this book which will be shortly printed, will contain a glossary of difficult words and grammatical notes.[1]

In Pāli, when a vowel is followed by another, the first generally is dropped. But in certain cases the second is dropped, to indicate which, I have adopted the *avagraha* mark from Sanskrit. I have used this mark even though the elision has lengthened the preceding vowel, e. g. यापेथ + इति = यापेथाऽति ; दस्सन्ति + इति = दस्सन्तीऽति.[2]

Āraṇyaka Kuti, Poona,
15th April, 1914.

D. K.

---

1. In the present edition both Parts are printed together.—editor.
2. In this edition *avagraha* has been replaced by an appostrophe ('). —editor.

PREFACE

(of the Second Part, i. e., Notes & Glossary)

As announced in the Preface to the first part, Prof. Kosambi was preparing the glossary and notes to the Reader, but, owing to pressure of work and indifferent health, had to entrust the preparation of the second part to me. When I took up the work, I had a mind to introduce a short section on Pali grammar on the lines indicated by Prof. Kosambi in his MSS. notes. But I had to omit it, as I found that it had already been used by Mr. C. V. Joshi in his 'Manual of Pali'. It is also on account of this that much attention is not paid to grammar in the notes. They deal mostly with idioms and expressions peculiar to the Pali language and sometimes explain difficult and technical words. I hope that they would be found useful for the clear understanding of the text.

A separate glossary to the words occurring in the Inscriptions of Aśoka has been added with the hope that it will facilitate the study of them.

As the general reader is mostly in the dark as to the extent of Pali literature, I have thought it advisable to introduce a short sketch of it. If one goes through both the parts of this book, one will, I hope, have gained a fair knowledge of Pali literature.

Baroda College,
20th June, 1916.

C. V. Rajwade

A SHORT SKETCH OF PALI LITERATURE

THE TIPIṬAKA

The earliest record of Pali Literature is the तिपिटक, the sacred book of the Buddhists. As its name indicates, it comprises three books or 'baskets' as they are technically called. First we have the विनयपिटक or the books containing disciplinary rules for the monks and nuns in the Buddhist Saṅgha. Next comes the सुत्तपिटक, a collection of sermons delivered by the Buddha at various times and on various occasions. Lastly there is the अभिधम्मपिटक giving us the abstruse philosophy of the Buddhists.

I. The विनयपिटक consists of the following books :—

(1) पाराजिक and (2) पाचित्तिय, which are together called सुत्तविभंग. This is really a commentary on the पातिमोक्ख, in which each rule in the भिक्खु - and भिक्खुनी-पातिमोक्ख is explained word for word. The occasions on which the Buddha is said to have set up each particular rule are also given. Most of them are completely imaginary and historically worthless. Some, however, are very important and cannot be neglected by the student of Indian history. Further specifications and applications of the rules are also added. The rules of the पातिमोक्ख are divided into various classes according to the gravity of the offences, the gravest being called पाराजिक as they would permanently drive off the offender from the Order, while the rest can be atoned for by penance or confession. The first of these contains पाराजिक, संघादिसेस and अनियत rules for the Bhikkhus, while the second treats of the rest of

the rules for the Bhikkhus and the whole of the भिक्खुनी-पातिमोक्ख.

(3) महावग्ग and (4) चुल्लवग्ग together called the खन्धकs. These give the history of the various works of the Order, and the daily life of monks and nuns. The महावग्ग starts with the life of the Buddha from his enlightenment up to the conversion of सारिपुत्त and मोग्गल्लान, proceeds to describe how the उपसंपदा (admission into the Order), उपोसथ (holy days), वस्स (residence during the rainy season) and पवारणा (confession of faults after the वस्स residence) ceremonies were instituted, and mentions rules for the use of shoes, furniture, medicine and clothing. The last chapter gives the rules for the conduct of Bhikkhus in case of schism, in which connection the story of दीघावु was told by the Buddha to the monks.

The चुल्लवग्ग gives the rules about various matters of discipline, for sins and offences, for strife, for the daily life of the monks, for residence, for the duties of the monks towards one another and for the ceremony. The tenth chapter पातिमोक्ख deals with the rules for nuns. In chapters 11 and 12, which seem to be later additions, the history of the first two councils of राजगह and वेसाली is given.

(5) परिवार, which is perhaps the work of some Singhalese monk, consists of nothing else but Indexes, Appendices, Lists, etc. of the विनय.

II. The सुत्तपिटक consists of the following five books :—

(1) दीघनिकाय, a collection of 34 Suttas of great length, in each one of which some point of Buddhistic teaching is clearly expounded. Thus ब्रह्मजालसुत्त (No. 1) describes the various works and professions, teach-

ings and thoughts, of Brahmins and ascetics, from which the monks must keep themselves aloof. The 62 philosophic views of the non-Buddhists are here given. सामञ्ञफलसुत्त (No. 2) gives the views of the six heretical teachers. Caste-system is criticised in अंबट्ठसुत्त (No. 3). तेविज्जसुत्त (No. 13) shows the futility of the so-called relations of the Brahmins with Brahmā. The famous theory of causation is handled in महानिदानसुत्त (No. 15). The last days of the Buddha are described in detail in महापरिनिब्बाणसुत्त (No. 16). सिगालोवादसुत्त (No. 29) lays down the duties of a Buddhist layman.

(2) मज्झिमनिकाय, is a collection of 152 Suttas of medium length. The Suttas are of various kinds. Some are mere sermons, while others are dialogues or simple narratives. Each is complete in itself and treats of some particular point of the doctrine. They deal with the four truths, Karma theory, Nirvāṇa, Soul theory, various kinds of meditation, etc. Some of the most important Suttas are धम्मदायादसुत्त (No. 23), रथविनीतसुत्त (No. 24), अरियपरियेसनसुत्त (No. 26), अंबलट्ठिकराहुलोवादसुत्त (No. 61), अस्सलायनसुत्त (No. 93).

(3) संयुत्तनिकाय means grouped dialogues. This book contains 56 संयुत्तs. As the Suttas are very short, those of the same type are grouped in one संयुत्त. The Suttas of देवतासंयुत्त (No. 1) contain the questions of goddesses, which are answered by the Buddha or some monk. In मारसंयुत्त (No. 4), Māra tries to tempt the Buddha and his disciples. The संयुत्त in which Māra tries to dissuade nuns from the faith is called भिक्खुनीसंयुत्त (No. 5). निदानसंयुत्त (No. 12) deals with the various aspects of the पटिच्चसमुप्पाद. अनमतग्गसंयुत्त (No. 15) contains sermons which begin with अनमतग्गो

(endless and beginningless) अयं संसारो and teach how to put an end to sorrow.

(4) अंगुत्तरनिकाय, 'One more' collection, is divided into eleven निपातs in such a way that each Sutta in the first निपात treats of *one* thing only, that in the second of *two,* that in the third of *three,* and so on upto the last where each Sutta treats of *eleven* things. Thus in the second निपात occur Suttas about two bad and two good things, about two reasons for dwelling in the forest, about two kinds of Buddhas, etc., in the third occur Suttas about the triad, body, speech and mind, about three kinds of monks, about three kinds of silence, etc.

(5) खुद्दकनिकाय, a collaction of smaller pieces, contains as many as fifteen books, which are of various kinds and have no connection with one another.

1. खुद्दकपाठ contains nine small texts, which a monk must learn before anything else.
2. धम्मपद, a collection of 423 stanzas divided into 26 chapters. It contains the general moral code of the Buddhists, and is the best known work in Pali.
3. उदान, a collection of Suttas, each of which contains a 'solemn utterance' from the mouth of the Buddha.
4. इतिवुत्तक, a similar collection of Suttas, beginning with 'Thus spake the Budda.'
5. सुत्तनिपात, a collection of poetical Suttas divided into five sections (उरगवग्ग, चूळवग्ग, महावग्ग, अट्ठकवग्ग and परायणवग्ग) the last two of which seem to have had an independent existence.

6 & 7. विमानवत्थु and पेतवत्थु, tales of heavenly palaces and ghosts. Those that have become gods or ghosts tell their own stories, relating by what Karma they got their respective places in heaven and hell.

8 & 9. थेरगाथा and थेरीगाथा, songs of the Brethren and the Sisters, which may very well be called the highest type of lyrical poetry in Pali.

10. जातक, stanzas connected with the stories of the former births of the Buddha. The stanzas contain sometimes the moral of the story, in other cases they embody part of the story or are questions and replies from the speakers. A commentary called जातकट्ठकथा written about the 5th century gives the complete stories which explain the stanzas.

11. निद्देस, a commentary on the last two sections and the खग्गविसाणसुत्त of the सुत्तनिपात, supposed to be written by सारिपुत्त.

12. पटिसंभिदामग्ग, a book which ought really to belong to the अभिधम्मपिटक as is quite evident from the style in which it is written.

13. अपदान, which contains narratives in verse of persons who became Arhats.

14. बुद्धवंस, poetic legends of the 24 Buddhas that preceded Gotama Buddha.

15. चरियापिटक, a collection of 35 Jātakas in verse, showing how the Buddha mastered the ten पारमिताs.

III. The अभिधम्मपिटक consisting of

(1) धम्मसंगणि, manual of Psychology.

(2) विभंग, commentary on the most important points of Buddhist philosophy.

(3) धातुकथा, discourse on Elements.

(4) पुग्गलपञ्ञत्ति, a book dealing with the character of individuals.

(5) कथावत्थु, in which some of the heretical problems are put forth and refuted.

(6) यमक, a book of double questions, in which all the

questions are put in the positive and negative, and answered.

(7) पट्ठान, in which the 24 kinds of causes are explained.

NON-CANONICAL LITERATURE.

The most ancient book after the तिपिटक is नेत्ति, a manual dealing with the method of interpreting the Tipiṭaka texts. It is therefore very important for the proper understanding of the तिपिटक.

मिलिन्दपञ्ह, questions of king Menandros, the ruler of the Græco-Indian provinces in the second century B. C., in which the questions asked by the king are ably answered by a Buddhist monk named नागसेन. The work was composed in the North-western part of India and is considered very important.

विसुद्धिमग्ग, Way of Purity, must be given the first place among the commentaries. It was composed by the famous बुद्धघोस (5th century A. D.) who wrote the various commentaries on the books of Tipiṭaka, with a view that it may serve as a 'lamp to the four निकायs.' The most important phrases and expressions in the Tipiṭaka books, which are there found repeated again and again, are here taken up and clearly expounded. It is divided into three parts under the headings सील, समाधि and पञ्ञा, the three fundamental divisions of the doctrine. It thus forms a veritable compendium of the Buddhist doctrines, and is very important as a systematic and philosophic dissertation on Buddhism in general.

The commentaries on the Tipiṭaka texts which were written by बुद्धघोस are समन्तपासादिका on विनय, सुमंगलविलासिनी on दीघनिकाय, पपञ्चसूदनी on मज्झिमनिकाय, सारत्थपकासिनी on संयुत्तनिकाय, मनोरथपूरणी on अंगुत्तरनिकाय, अट्ठसालिनी on धम्मसंगणि, संमोहविनोदनी on विभंग and पञ्चप्पकरणट्ठकथा on the remaining five texts of the अभिधम्म. They are called अट्ठकथाs or meaning together with stories. They explain the words and phrases in the texts,

illustrating important points by means of stories, which are many times historically valuable. परमत्थदीपनी, a commentary on पेतवत्थु, विमानवत्थु, थेरगाथा and थेरीगाथा was written by धम्मपाल, who also wrote a commentary on the विसुद्धिमग्ग. धम्मपदट्ठकथा gives stories for each of the 423 stanzas of the धम्मपद, which are mostly imaginary, but are always interesting and have in some cases some historical foundation.

Next to the अट्ठकथाs, the most important literature of this kind is the Ṭīkās, the foremost of which, called सारत्थदीपनी on समन्तपासादिका, was written by the celebrated scholar सारिपुत्त, who lived during the reign of पराक्रमबाहु the Great (1164–1197 A.D.). He has also written a Ṭīkā on मनोरथपूरणी. आनन्दाचरिय wrote मूलटीका on अट्ठसालिनी and the other commentaries on the अभिधम्म. धम्मपाल's Ṭīkā on विसुद्धिमग्ग is also well-known. Besides these there are several other Ṭīkās, though not very popular, still very important for the proper understanding of the अट्ठकथाs.

There are some works dealing with the history of various periods in the spread of Buddhism. They cannot be called exactly histories in the sense in which we understand them in modern times, but are rather 'historical poems.' Among these the most important are दीपवंस, a history of the Island (of Ceylon), and महावंस, the Great History. The first 38 chapters of this latter work were written by a monk named महानाम in the 5th century A. D. It was continued by various unkuown authors and has been brought upto the conquest of Ceylon by the English. Works of minor importance are बोधिवंस, history of the Bodhi tree, by उपतिस्स (10th century A. D.), दाठावंस, history of Buddha's tooth, by धम्मकित्ति (13th century), हत्थवनगल्लविहारवंस, history of the monastery called हत्थवनगल्लविहार (13th century), and थूपवंस, history of the Dāgoba, by वाचिस्सर. Works of a similar nature are छकेसधातुवंस, history of the hair relic, and the quite modern works सासनवंस, history of the Teaching, by पञ्ञसामि (1861 A. D.) and गन्धवंस, history of the Books by

नन्दपञ्ज. The last two are very impartant for the history of Pali literature.

Works dealing with some points of theology are the two collections of the rules of the Order, viz. खुद्दसिक्खा by महासामि, and मूलसिक्खा by धम्मसिरि (440 A. D.). Of a similar type are धम्मसंगह by धम्मकित्ति and सारसंगह.

The most important book for the study of अभिधम्म is अभिधम्मट्ठसंगह, hand-book of Buddhistic Psychology and Ethics, composed by the monk अनुरुद्ध is the 12th Century A. D. पञ्चगतिदीपन describes in 114 verses the five states (निरय, तिरच्छानयोनि, पेत्तिविसय, मनुस्सा and देवा) in which one has to take birth after passing away from this existence. The same subject is treated of in कोकदीपसार by मेधंकर (14th Century). अनागतवंस deals with मेत्तेय्यबुद्ध who is to reappear in the world. पारमीमहासतक by धम्मकित्ति (14th Century) is a Pali poem on the ten पारमीs or perfections. सद्धम्मोपायन deals with the fundamental doctrines of Buddhism. पज्जमधु, honey of verse, by बुद्धप्पिय (1100 A. D,) is a short poem on the praise of the Buddha. तेलकटाहगाथा is a small poetical work in Sanskritized Pali, written by a monk, who was accused by king तिस्स of कल्याणी of an intrigue with the queen and thrown into a cauldron of boiling oil. The Monk lifted himself up over the cauldron ond began to sing the hundred stanzas which constitute this work. It cannot have been composed earlier than the 12th Century A. D. जिनालंकार by बुद्धरक्खित is a poem of 250 stanzas in which the life of the Buddha is treated in the Sanskrit Kāvya style. Works dealing with the same subject are जिनचरित by मेधंकर (13th Century) and मालालंकारवत्थु which is known only in its Burmese translation. रसवाहिनी is a collection of 103 tales originally written in Singhalese, but later on translated into Pali by रट्ठपाल and still later (14th Century) revised by the Monk वेदेह. बुद्धालंकार by सीलवंस (15th Century) is a poetical version of the सुमेधकथा in the जातकट्ठकथा. The quite

modern work in prose, राजाधिराजविलासिनी, was written in commemoration of king Bodo'payā of Burma, who ascended the throne in 1782 A. D.

The grammatical literature, although it does not lie within the proper province of literature, is very extensive and important. The existing systems of Pali Grammar are three, viz. कच्चायन, मोग्गल्लान and सद्दनीति. The कच्चायन Grammar, often supposed to be written by the great कच्चायन, one of the two chief disciples of the Buddha, was really, composed by a monk, whose date is not yet settled.[1] This school is still very popular. There are a number of small and large works dealing with it, the last of which is perhaps the सुबोधिका टीका on बालावतार by the late very Rev. H. Sumangala, High Priest of Ceylon. मोग्गल्लान, comparatively later than कच्चायन, wrote his grammar after पाणिनि's syetem. This school, however, is not so very prosperous as the first. There are two or three small works dealing with it. सद्दनीति[2] is the largest work written on Grammar in Pali. [3]

---

1. The Rev. धम्मरतनथेरो, in his introduction to सुखमत्तदीपनी (Colombo, 1898), a Ṭīkā on कच्चायन, has successfully proved that the कच्चायन grammar was composed on the model of the कातंत्र system of Sanskrit grammar.

2. At present there are two editions of this book, one Burmese and the other Singhalese, but they are not properly edited. This work will be very useful to Pali students if it is properly edited with indexes.

3. The best work on Pali literature is Dr. M. Winternitz's Geschichte der Indischen Litteratur, Zweiter Band, Erste Halfte. Die Buddhistische Litteratur (Leipzig, 1913).

मातिकानुक्कमो

Pali Reader.

१. वण्णुपथ-जातकं

अतीते कासिरट्ठे वाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बोधिसत्तो सत्थवाहकुले पटिसन्धिं गहेत्वा वयप्पत्तो पञ्चहि सकटसतेहि वणिज्जं करोन्तो विचरति। सो एकदा सट्ठियोजनिकं मरुकन्तारं पटिपज्जि। तस्मिं कन्तारे सुखुमवालिका मुट्ठिना गहिता हत्थे न तिट्ठति, सुरियुग्गमनतो पट्ठाय अंगाररासि विय उण्हा होति, न सक्का अक्कमितुं। तस्मा तं पटिपज्जन्ता दारूदकतेलतण्डुलादीनि सकटेहि आदाय रत्तिमेव गन्त्वा अरुणुग्गमने सकटानि परिवत्तं कत्वा मत्थके मण्डपं कारेत्वा कालस्सेव आहारकिच्चं निट्ठपेत्वा छायाय निसिन्ना दिवसं खेपेत्वा अत्थं गते सुरिये सायमासं भुञ्जित्वा भूमिया सीतलाय जाताय सकटानि योजेत्वा गच्छन्ति। समुद्दगमनसदिसमेव गमनं होति। थलनियामको नाम लद्धुं वट्टति। सो तारकसञ्ञाय सत्थं तारेति। सो'पि सत्थवाहो तस्मिं काले इमिना'व नियामेन तं कन्तारं गच्छन्तो एकूनसट्ठि योजनानि गन्त्वा इदानि एकन्तेनेव मरुकन्तारा निक्खमनं भविस्सती'ति सायमासं भुञ्जित्वा सब्बं दारूदकं खेपेत्वा सकटानि योजेत्वा पायासि।

नियामको पुरिमसकटे आसन्दिं सन्थरापेत्वा आकासे तारका ओलोकेन्तो इतो पाजेथ इतो पाजेथा'ति वदमानो निपज्जि। सो दीघं अद्धानं अनिद्दायनभावेन किलन्तो निद्दं ओक्कमि। गोणे निवत्तित्वा आगतमग्गं एव गण्हन्ते न अञ्ञासि। गोणा सब्बरत्तिं अगमंसु। नियामको अरुणु-

गमनवेलाय पबुद्धो नक्खत्तं ओलोकेत्वा सकटानि निवत्तेथ निवत्तेथा'ति आह। सकटानि निवत्तेत्वा पटिपाटिं करोन्तानं येव अरुणो उग्गतो। मनुस्सा हिय्यो अम्हाकं निविट्ठखंधावारट्ठानं एवेतं, दारूदकं'पि नो खीणं, इदानि'म्हा नट्ठा'ति सकटानि मोचेत्वा परिवत्तकेन ठपेत्वा मत्थके मण्डपं कत्वा अत्तनो अत्तनो सकटस्स हेट्ठा अनुसोचन्ता निपज्जिंसु।

बोधिसत्तो मयि विरियं ओस्सज्जन्ते सब्बे विनस्सिस्सन्ती'ति पातो सीतलवेलायं एव आहिण्डन्तो एकं दब्बतिणगच्छं दिस्वा इमानि तिणानि हेट्ठा उदकसिनेहेन उट्ठितानि भविस्सन्ती'ति चिन्तेत्वा कुद्दालं गाहापेत्वा तं पदेसं खणापेसि। सट्ठिहत्थट्ठानं खणिंसु। एत्तकं ठानं खणित्वा पहरन्तानं कुद्दालो हेट्ठा पासाणे पटिहञ्ञि। पहटमत्ते सब्बे विरियं ओस्सज्जिंसु, बोधिसत्तो पन इमस्स पासाणस्स हेट्ठा उदकेन भवितब्बं'ति ओतरित्वा पासाणे ठितो ओनमित्वा सोतं ओदहित्वा सद्दं आवज्जेन्तो हेट्ठा उदकस्स पवत्तनसद्दं सुत्वा उत्तरित्वा चूळुपट्ठाकं आह—तात तया विरिये ओस्सट्ठे सब्बे विनस्सिस्साम, त्वं विरियं अनोस्सज्जित्वा इमं अयकूटं गहेत्वा आवाटं ओतरित्वा एतस्मिं पासाणे पहारं देही'ति।

सो तस्स वचनं सम्पटिच्छित्वा सब्बेसु विरियं ओस्सज्जित्वा ठितेसु'पि विरियं अनोस्सज्जन्तो ओतरित्वा पासाणे पहारं अदासि। पासाणो मज्झे भिज्जित्वा हेट्ठा पतित्वा सोतं सन्निरुंभित्वा अट्ठासि। तालक्खन्धप्पमाणा उदकवट्टि उग्गञ्छि। सब्बे पानीयं पिवित्वा नहायिंसु। अतिरेकानि अक्खयुगादीनि फालेत्वा यागुभत्तं पचित्वा भुञ्जित्वा गोणे च भोजेत्वा सुरिये अत्थं गते उदकावाटसमीपे धजं बन्धित्वा इच्छितट्ठानं अगमिंसु। ते तत्थ भण्डं विक्किणित्वा द्विगुणं चतुग्गुणं भोगं लभित्वा

अत्तनो वसनट्ठानमेव अगमिंसु । ते तत्थ यावतायुकं ठत्वा यथाकम्मं गता । बोधिसत्तो'पि दानादीनि पुञ्ञानि कत्वा यथाकम्ममेव गतो ।

२. मघमाणव-वत्थु

अतीते मगधरट्ठे राजगहे एको मगधराजा रज्जं कारेसि । तदा बोधिसत्तो यथा एतरहि सक्को पुरिमे अत्तभावे मगधरट्ठे मचलगामके निब्बत्ति । एवं तस्मिं येव मचलगामके महाकुलस्स पुत्तो हुत्वा निब्बत्ति । नामगहणदिवसे च'स्स मघकुमारो त्वेव नामं अकंसु । सो वयप्पत्तो मघमाणवो'ति पञ्ञायित्थ । अथ'स्स मातापितरो समानजातियं कुलतो दारिकं आनयिंसु । सो पुत्तधीताहि वड्ढमानो दानपती अहोसि, पञ्च सीलानि रक्खति ।

तस्मिं च गामे तिंसेव कुलानि होन्ति । ते च तिंस कुलमनुस्सा एकदिवसं गाममज्झे ठत्वा गामकम्मं करोन्ति । बोधिसत्तो ठितट्ठाने पादेहि पंसुं वियूहित्वा तं पदेसं रमणीयं कत्वा अट्ठासि । अथञ्ञो एको आगन्त्वा तस्मिं ठाने ठितो । बोधिसत्तो अपरं ठानं रमणीयं कत्वा अट्ठासि । तत्थपि अञ्ञो ठितो । बोधिसत्तो अपरं'पि अपरं'पी'ति सब्बेसं'पि ठितट्ठानं रमणीयं कत्वा अपरेन समयेन तस्मिं ठाने मण्डपं कारेसि । मण्डपं'पि अपनेत्वा सालं कारेसि । तत्थ फलकासनानि संथरित्वा पानीयचाटिं ठपेसि । अपरेन समयेन ते'पि तिंस जना बोधिसत्तेन समानच्छन्दा अहेसुं । ते बोधिसत्तो पञ्चसु सीलेसु पतिट्ठापेत्वा ततो पट्ठाय तेहि सद्धिं पुञ्ञानि करोन्तो विचरति । तेऽपि तेनेव सद्धिं पुञ्ञानि करोन्ता कालस्सेव वुट्ठाय वासिफरसुमुसलहत्था चतुमहापथादीसु मुसलेन पासाणे

उब्बत्तेत्वा पवट्टेन्ति। यानानं अक्खपटिघातरुक्खे हरन्ति। विसमं समं करोन्ति। सेतुं अत्थरन्ति। पोक्खरणियो खणन्ति। सालं करोन्ति। दानानि देन्ति। सीलं रक्खन्ति। एवं येभुय्येन सकलगामवासिनो बोधिसत्तस्स ओवादे ठत्वा सीलानि रक्खिंसु।

अथ नेसं गामभोजको चिन्तेसि—अहं पुब्बे एतेसु सुरं पिवन्तेसु पाणातिपातादीनि करोन्तेसु चाटिकहापणादिवसेन चेव दण्डबलिवसेन च धनं लभामि। इदानि पण मघो माणवो सीलं रक्खापेमी'ति तेसं पाणातिपातादीनि कातुं न देति। इदानि पन ते पञ्च सीलानि रक्खापेस्सामी'ति कुद्धो राजानं उपसंकमित्वा देव बहु चोरा गामघातादीनि करोन्ता विचरन्ती'ति आह। राजा तस्स वचनं सुत्वा गच्छ ते आनेही'ति आह। सो गन्त्वा सब्बे'पि ते बन्धित्वा आनेत्वा आनीता देव चोरा'ति रञ्ञो आरोचेसि। राजा तेसं कम्मं असोधेत्वा'व हत्थिना ते मद्दापेथा'ति आह। ततो सब्बे'पि ते राजङ्गणे निपज्जापेत्वा हत्थिं आनयिंसु। बोधिसत्तो तेसं ओवादं अदासि—तुम्हे सीलानि आवज्जेथ; पेसुञ्ञकारके च रञ्ञे च हत्थिम्हि च अत्तनो सरीरे च एकसदिसं एव मेत्तं भावेथा'ति। ते तथा अकंसु।

अथ नेसं मद्दनत्थाय हत्थिं उपनेसुं। सो उपनीयमानो'पि न उपगच्छति। महाविरवं विरवित्वा पलायति। अञ्ञं अञ्ञं हत्थिं आनयिंसु। ते'पि तथेव पलायिंसु। राजा एतेसं हत्थे किञ्चि ओसधं भविस्सती'ति चिन्तेत्वा विचिनथा'ति आह। विचिनन्ता अदिस्वा नत्थि देवा'ति आहंसु। तेन हि किञ्चि मन्तं परिवत्तेस्सन्ति, पुच्छथ ते, अत्थि वो परिवत्तनमन्ता'ति राजपुरिसा पुच्छिंसु। बोधिसत्तो अत्थी'तिआह।

राजपुरिसा अत्थि किर देवा'ति आरोचयिंसु । राजा सब्बे'पि ते पक्कोसापेत्वा तुम्हाकं जाननमन्तं कथेथा'ति आह । बोधिसत्तो अवोच—देव अञ्ञो अम्हाकं मन्तो नाम नत्थि । अम्हे पन तिंसमत्ता जना पाणं न हनाम, अदिन्नं नादियाम, मिच्छा न चराम, मुसावादं न कथेम, मज्जं न पिवाम, मेत्तं भावेम, दानं देम, मग्गं समं करोम, पोक्खरणियो खणाम, सालं कारेम—अयं अम्हाकं मन्तो च परित्तं च वड्ढि चा'ति । राजा तेसं पसन्नो पेसुञ्ञकारकस्स सब्बं गेहविभवं तं च तेसञ्ञेव दासं कत्वा अदासि, तं हत्थिं च गामं च तेसञ्ञेव अदासि ।

---

३. नक्खत्त-जातकं

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते नगरवासिनो जनपदवासीनं धीतरं वारेत्वा दिवसं ठपेत्वा अत्तनो कुलूपकं आजीविकं पुच्छिंसु—भन्ते अज्ज अम्हाकं एका मंगलकिरिया, सोभनं नु खो नक्खत्तं'ति । सो इमे अत्तनो रुचिया दिवसं ठपेत्वा इदानि मं पुच्छन्ती'ति कुज्झित्वा अज्ज नेसं मंगलन्तरायं करिस्सामी'ति चिन्तेत्वा अज्ज असोभनं नक्खत्तं, सचे करोथ महाविनासं पापुणिस्सथा'ति आह। ते तस्स सद्दहित्वा नागमिंसु। जनपदवासिनो तेसं अनागमनं ञत्वा ते अज्ज दिवसं ठपेत्वा'पि न आगता, किं नो तेही'ति अञ्ञेसं धीतरं अदंसु । नगरवासिनो पुनदिवसे आगन्त्वा दारिकं याचिंसु । जनपदवासिनो तुम्हे नगरवासिनो नाम छिन्नहिरिका गहपतिका, दिवसं ठपेत्वा दारिकं न गण्हित्थ, मयं तुम्हाकं अनागमनभावेन अञ्ञेसं अदम्हा'ति आहंसु । मयं आजीविकं परिपुच्छित्वा

नक्खत्तं न सोभनं'ति नागता, देथ नो दारिकं ति। अम्हेहि तुम्हाकं अनागमनभावेन अञ्ञेसं दिन्ना। इदानि दिन्नदारिकं कथं पुन आनेस्सामा'ति। एवं तेसु अञ्ञमञ्ञं कलहं करोन्तेसु एको नगरवासिपण्डितपुरिसो एकेन कम्मेन जनपदं गतो। तेसं नगरवासीनं मयं आजीविकं पुच्छित्वा नक्खत्तस्स असोभनभावेन नागता'ति कथेन्तानं सुत्वा नक्खत्तेन को अत्थो ननु दारिकाय लद्धभावो'व नक्खत्तंति वत्वा इमं गाथं आह—

नक्खत्तं पटिमानेन्तं अत्थो बालं उपच्चगा।
अत्थो अत्थस्स नक्खत्तं किं करिस्सन्ति तारका'ति॥

नगरवासिनो कलहं कत्वा दारिकं अलभित्वा'व अगमंसु।

४. नामसिद्धि-जातकं

अतीते तक्कसिलायं बोधिसत्तो दिसापामोक्खो आचरियो हुत्वा पञ्च माणवकसतानि मन्ते वाचेसि। तस्सेको माणवो पापको नाम नामेन। सो एहि पापका याहि पापका'ति वुच्चमानो चिन्तेसि—मय्हं नामं अवमंगलं, अञ्ञं आहरापेस्सामी'ति। सो आचरियं उपसंकमित्वा आचरिय मय्हं नामं अवमंगलं अञ्ञं नामं करोथा'ति आह। अथ नं आचरियो अवोच—गच्छ तात, जनपदचारिकं चरित्वा अत्तनो अभिरुचितं एकं मंगलं नामं गहेत्वा एहि। आगतस्स ते नामं परिवत्तेत्वा अञ्ञं नामं करिस्सामी'ति।

सो साधू'ति पाथेय्यं गहेत्वा निक्खन्तो गामेन गामं चरन्तो एकं नगरं पापुणि। तत्थ चेको पुरिसो कालकतो जीवको नाम नामेन। सो

तं ञातिजनेन आळाहनं नीयमानं दिस्वा किंनामको नामेस पुरिसो'ति पुच्छि । जीवको नामा'ति । जीवको'पि मरती'ति । जीवको'पि मरति अजीवको'पि मरति, नामं नाम पण्णत्तिमत्तं, त्वं बालो मञ्ञे'ति । सो तं कथं सुत्वा नामे मज्झत्तो हुत्वा अन्तोनगरं पाविसि । अथेकं दासिं भतिं अददमानं सामिका द्वारे निसीदापेत्वा रज्जुया पहरन्ति; तस्सा च धनपाली'ति नामं होति । सो अनन्तरवीथिया गच्छन्तो तं पोथियमानं दिस्वा कस्मा इमं पोथेथा'ति पुच्छि । भतिं दातुं न सक्कोती'ति । किं पन अस्सा नामं ति । धनपाली नामा'ति । नामेन धनपाली समाना'पि भतिमत्तं दातुं न सक्कोती'ति । धनपालियो'पि अधनपालियो'पि दुग्गता होन्ति, नामं नाम पण्णत्तिमत्तं, त्वं बालो मञ्ञे'ति । सो नामे मज्झत्ततरो हुत्वा नगरा निक्खम्म मग्गं पटिपन्नो अन्तरामग्गे मग्गमूळ्हं पुरिसं दिस्वा अय्यो किं करोन्तो विचरसी'ति पुच्छि । मग्गमूळ्होऽम्हि सामी'ति । किं पन ते नामं'ति । पन्थको नामा'ति । पन्थका'पि मग्गमूळ्हा होन्ती'ति । पन्थको'पि अपन्थको'पि मग्गमूळ्हो होति, नामं नाम पण्णत्तिमत्तं, त्वं पन बालो मञ्ञे'ति ।

सो नामे अतिमज्झत्तो हुत्वा बोधिसत्तस्स सन्तिकं गन्त्वा किं तात नामं रोचेत्वा आगतोसी'ति वुत्ते आचरिय जीवका'पि नाम मरन्ति अजीवका'पि, धनपालियो'पि दुग्गता होन्ति अधनपालियो'पि, पन्थका'पि मग्गमूळ्हा होन्ति अपन्थका'पि, नामं नाम पण्णत्तिमत्तं, नामेन सिद्धि नत्थि, कम्मेनेव सिद्धि, अलं मय्हं अञ्ञेन नामेन, तदेव मे नामं होतू'ति आह । बोधिसत्तो तेन दिट्ठं च कतं च संसन्देत्वा इमं गाथं आह—

जीवकं च मतं दिस्वा धनपालिं च दुग्गतं ।
पन्थकं च वने मूळहं पापको पुनरागतो'ति ।

---

५. कूटवाणिज-जातकं

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बोधिसत्तो बाराणसियं वाणिजकुले निब्बत्ति। नामगहणदिवसे च'स्स पण्डितो'ति नामं अकंसु। सो वयप्पत्तो अञ्ञेन वाणिजेन सद्धिं एकतो हुत्वा वणिज्जं करोति, तस्स अतिपण्डितो'ति नामं अहोसि। ते बाराणसितो पञ्चहि सकटसतेहि भण्डं आदाय जनपदं गन्त्वा वणिज्जं कत्वा लद्धलाभा पुन बाराणसिं आगमिंसु। अथ नेसं भण्डं भाजनकाले अतिपण्डितोआह—मया द्वे कोट्ठासा लद्धब्बा'ति। किं कारणा। त्वं पण्डितो, अहं अतिपण्डितो, पण्डितो एकं लद्धुं अरहति, अतिपण्डितो द्वे'ति। ननु अम्हाकं द्विन्नं'पि भण्डमूलं'पि गोणादयो'पि समसमा येव, त्वं कस्मा द्वे कोट्ठासे लद्धुं अरहसी'ति। अतिपण्डितभावेना'ति। एवं ते कथं कड्ढेत्वा कलहं अकंसु।

ततो अतिपण्डितो अत्थेको उपायो'ति चिन्तेत्वा अत्तनो पितरं एकस्मिं सुसिररुक्खे पवेसेत्वा त्वं अम्हेसु आगतेसु अतिपण्डितो द्वे कोट्ठासे लद्धुं अरहती'ति वदेय्यासी'ति वत्वा बोधिसत्तं उपसंकमित्वा सम्म मय्हं द्विन्नं कोट्ठासानं युत्तभावं वा अयुत्तभावं वा एसा रुक्खदेवता जानाति, एहि तं पुच्छिस्सामा'ति, नं पत्थेन्तो अय्ये रुक्खदेवते अम्हाकं अट्टं पच्छिन्दा'ति आह। अथस्स पिता सरं परिवत्तेत्वा तेन हि कथेथा'ति आह। अय्ये अयं पण्डितो, अहं अतिपण्डितो, अम्हेहि एकतो

वोहारो कतो, तत्थ केन किं लद्धब्बं'ति । पण्डितेन एको कोट्ठासो, अतिपण्डितेन द्वे लद्धब्बाति ।

बोधिसत्तो एवं विनिच्छितं अट्ठं सुत्वा इदानि देवताभावं वा अदेवताभावं वा जानिस्सामी'ति पलालं आहरित्वा सुसिरं पूरेत्वा अग्गिं अदासि । अतिपण्डितस्स पिता जालाय फुट्ठकाले अद्धज्झामेन सरीरेन उपरि आरुय्ह साखं गहेत्वा ओलम्बन्तो भूमियं पतित्वा इमं गाथं आह—

साधु खो पण्डितो नाम नत्थेव अतिपण्डितो ।
अतिपण्डितेन पुत्तेन मनम्हि उपकूळितो'ति ।

ते उभो'पि मज्झे भिन्दित्वा समं येव कोट्ठासं गण्हित्वा यथाकम्मं गता ।

---

६. सूकर-जातकं

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बोधिसत्तो सीहो हुत्वा हिमवन्तपदेसे पब्बतगुहाय वासं कप्पेसि। तस्साविदूरे एकं सरं निस्साय बहुसूकरा निवासं कप्पेसुं । तमेव सरं निस्साय तापसा'पि पण्णसालासु वासं कप्पेसुं । अथेकदिवसं सीहो महिसवारणादिसु अञ्ञतरं वधित्वा यावदत्थं मंसं खादित्वा तं सरं ओतरित्वा पानीयं पिवित्वा उत्तरि । तस्मिं खणे एको थुल्लसूकरो तं सरं निस्साय गोचरं गण्हाति । सीहो तं दिस्वा अञ्ञं एकदिवसं इमं खादिस्सामि, मं खो पन दिस्वा पुन नागच्छेय्या'ति तस्स अनागमनभयेन सरतो उत्तरित्वा एकेन पस्सेन गन्तुं आरभि । सूकरो ओलोकेत्वा एस मं दिस्वा मम भयेन उपगन्तुं

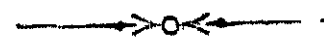
असक्कोन्तो भयेन पलायति, अज्ज मया इमिना सीहेन सद्धिं पयोजेतुं वट्टती'ति सीसं उक्खिपित्वा तं युद्धत्थाय अव्हयन्तो पठमं गाथमाह—

चतुप्पदो अहं सम्म त्वं'पि सम्म चतुप्पदो।
एहि सीह निवत्तस्सु किं नु भीतो पलायसी'ति ॥

सीहो तस्स कथं सुत्वा सम्म सूकर, अज्ज अम्हाकं तया सद्धिं संगामो नत्थि। इतो पन सत्तमे दिवसे इमस्मिं येव ठाने संगामो होतू'ति वत्वा पक्कामि। सूकरो सीहेन सद्धिं संगामेस्सामी'ति तुट्ठपहट्ठो तं पवत्तिं ञातकानं आरोचेसि। ते तस्स कथं सुत्वा भीततसिता इदानि त्वं सब्बे'पि अम्हे नासेस्ससि, अत्तनो बलं अजानित्वा सीहेन सद्धिं संगामं कातुकामो'सि। सीहो आगन्त्वा सब्बे'पि अम्हे जीवितक्खयं पापेस्सति। साहसिककम्मं मा करी'ति आहंसु। सो भीततसितो इदानि किं करोमी'ति पुच्छि। सूकरा एतेसं तापसानं उक्कारभूमिं गन्त्वा पूतिगूथे सत्तदिवसानि सरीरं वट्टेत्वा सरीरं सुक्खापेत्वा सत्तमे दिवसे सरीरं उस्सावबिन्दूहि तेमेत्वा सीहस्स आगमनतो पुरिमतरं आगन्त्वा वातयोगं ञत्वा उपरिवाते तिट्ठ। सुचिजातिको सीहो तव सरीरगन्धं घायित्वा तुय्हं जयं दत्वा गमिस्सती'ति आहंसु। सो तथा कत्वा सत्तमे दिवसे तत्थ अट्ठासि। सीहो तस्स सरीरगन्धं घायित्वा गूथमक्खितभावं ञत्वा सम्म सूकर सुन्दरो ते लेसो चिन्तितो। सचे त्वं गूथमक्खितो नाभविस्स इधेव तं जीवितक्खयं अपापेस्सं। इदानि पन ते सरीरं नेव मुखेन डसितुं न पादेन पहरितुं सक्का। जयं ते दम्मी'ति वत्वा दुतियं गाथमाह—

असूचि पूतिलोमो'सि दुग्गन्धो वासि सूकर।
सचे युज्झितुकामो'सि जयं सम्म ददामि ते'ति ॥

सीहो निवत्तित्वा गोचरं गहेत्वा सरे पानीयं पिवित्वा पब्बतगुहं एव गतो । सूकरोऽपि सीहो मे जितो'ति ञातकानं आरोचेसि । ते भीततसिता पुन एकदिवसं आगच्छन्तो सीहो सब्बे व अम्हे जीवितक्खयं पापेस्सती'ति पलायित्वा अञ्ञत्थ अगमंसु ।

७. गरहित-जातकं

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बोधिसत्तो हिमवन्तपदेसे वानरयोनियं निब्बत्ति । तमेनं एको वनचरको गहेत्वा आनेत्वा रञ्ञो अदासि । सो चिरं राजगेहे वसमानो वत्तसम्पन्नो अहोसि । मनुस्सलोके वत्तमानं किरियं येभुय्येन अञ्ञासि। राजा तस्स वत्ते पसीदित्वा वनचरकं पक्कोसापेत्वा इमं वानरं गहितट्ठाने येव विस्सज्जेही'ति आणापेसि । सो तथा अकासि । वानरगणो बोधिसत्तस्स आगतभावं ञत्वा तस्स दस्सनत्थाय महन्ते पासाणपिट्ठे सन्निपतित्वा बोधिसत्तेन सद्धिं सम्मोदनीयं कथं कत्वा सम्म कहं एत्तकं कालं वुत्थो'सी'ति आह । बाराणसियं राजनिवेसने'ति । अथ कथं मुत्तो'सी'ति । राजा मं केळिमक्कटं कत्वा मम वत्ते प्रसन्नो मं विस्सज्जेसी'ति । अथ नं ते वानरा मनुस्सलोके वत्तनकिरियं नाम तुम्हे जानिस्सथ । अम्हाकं पि ताव कथेथ, सोतुकामम्हा'ति आहंसु । मा मं मनुस्सानं किरियं पुच्छथा'ति । कथेथ, सोतुकामम्हा'ति । बोधिसत्तो मनुस्सा नाम खत्तिया'पि ब्राह्मणा'पि मय्हं मय्हं ति वदन्ति, हुत्वा अभावट्ठेन अनिच्चतं न जानन्ति । सुणाथ दानि तेसं अंधबालानं कारणं ति वत्वा इमा गाथा अवोच—

हिरञ्ञं मे सुवण्णं मे एसा रत्तिंदिवा कथा
दुम्मेधानं मनुस्सानं अरियधम्मं अपस्सतं ।
द्वे द्वे गहपतयो गेहे एको तत्थ अमस्सुको
लंबत्थनो वेणिकतो अथो अंकितकण्णको
कीतो धनेन बहुना सो तं वितुदते जनं'ति ।

तं सुत्वा सब्बे वानरा मा कथेथ मा कथेथ, असोतब्बयुत्तकं अस्सुम्हा'ति उभोहि'पि हत्थेहि कण्णे दळहं पिदहिंसु। इमस्मिं ठाने अम्हेहि इदं अयुत्तं सुतंति तं ठानंपि गरहित्वा अञ्ञत्थ अगमंसु । सो पिट्ठिपासाणो गरहितपिट्ठिपासाणो येव नाम जातो ।

---

८. छवक-जातकं

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बोधिसत्तो चण्डालयोनियं निब्बत्तित्वा वयप्पत्तो कुटुम्बं संठपेसि । तस्स भरिया अम्बदोहळिनी हुत्वा तं आह--इच्छामहं सामि अम्बं खादितुं ति । भद्दे इमस्मिं काले अम्बं नत्थि, अञ्ञं किञ्चि अम्बिलफलं आहरिस्सामी'ति । सामि अहं अम्बं लभमाना'व जीविस्सामि, अलभमानाय मे जीवितं नत्थी'ति । सो तस्सा पटिबद्धचित्तो कहं नु खो अम्बं लभिस्सामी'ति चिन्तेसि । तेन खो पन समयेन बाराणासिरञ्ञो उय्याने अम्बो धुवफलो होति । सो ततो अम्बपक्कं आहरित्वा इमिस्सा दोहळं पटिप्पस्संभेस्सामी'ति रत्तिभागे उय्यानं गन्त्वा अम्बं अभिरुहित्वा साखाय साखं अम्बं ओलोकेन्तो विचरि । तस्स तथा करोन्तस्सेव रत्ति विहायि । सो चिन्तेसि--सचे

इदानि ओतरित्वा गमिस्सामि दिस्वा मं चोरो'ति गहेस्सन्ति; रत्तिभागे गमिस्सामी'ति । अथेकं विटपं अभिरुहित्वा निलीनो अच्छि ।

तदा बाराणसिराजा पुरोहितस्स सन्तिके मन्ते गण्हाति । सो उय्यानं पविसित्वा अम्बरुक्खमूले उच्चासने निसीदित्वा आचरियं नीचासने निसीदापेत्वा मन्ते गण्हि । उपरिनिसिन्नो चिन्तेसि—याव अधम्मिको अयं राजा यो उच्चासने निसीदित्वा मन्ते उग्गण्हाति, ब्राह्मणो'पि अधम्मिको यो नीचासने निसीदित्वा वाचेति, अहं'पि अधम्मिको यो मातुगामस्स वसं गन्त्वा मम जीवितं अगणेत्वा अम्बं आहरामी'ति । सो रुक्खतो ओतरन्तो एकं ओलम्बनिसाखं गहेत्वा तेसं उभिन्नं'पि अन्तरे पतिट्ठाय महाराज अहं नट्ठो, त्वं मूळ्हो, पुरोहितो लुद्धो'ति आह । सो रञ्ञा किंकारणा'ति पुट्ठो पठमं गाथं आह——

सब्बं इदं चरिमवतं उभो धम्मं न पस्सन्ति ।
उभो पकतिया चुता यो चायं सज्झापेति ॥
यो च धम्मं अधीयती'ति ॥

तं सुत्वा ब्राह्मणो दुतियं गाथं आह——

सालीनं ओदनं भुञ्जे सुचिं मंसूपसेचनं ।
तस्मा एतं न सेवामि धम्मं इसिभि सेवितं'ति ॥

तं सुत्वा इतरो द्वे गाथा अभासि——

परिब्बज महा लोको पचन्तञ्ञे'पि पाणिनो ।
मा त्वं अधम्मो आचरितो अस्मा कुम्भं इवाभिद ॥
धिरत्थु तं यसलाभं धनलाभं च ब्राह्मण ।
या वुत्ति विनिपातेन अधम्मचरणेन वा'ति ॥

अथस्स धम्मकथाय राजा पसीदित्वा भो पुरिस किंजातिकोऽसी'ति पुच्छि । चण्डालो अहं देवा'ति । भो, सचे त्वं जातिसम्पन्नो अभविस्स रज्जं ते अदस्सं । इतो पट्ठाय पन अहं दिवा राजा भविस्सामि त्वं रत्तिं राजा होही'ति अत्तनो कण्ठे पिलन्धनपुप्फदामं तस्स गीवाय पिलन्धापेत्वा तं नगरगुत्तिकं अकासि । अयं नगरगुत्तिकानं कण्ठे रत्तपुप्फदामलभनस्स वंसो । ततो पट्ठाय च पन राजा तस्सोवादे ठत्वा आचरिये गारवं कत्वा नीचे आसने निसिन्नो मन्ते गण्हि ।

---

९. दद्दभ-जातकं

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बोधिसत्तो सीहयोनियं निब्बत्तित्वा वयप्पत्तो अरञ्ञे पटिवसति । तदा अपरसमुद्दसमीपे बेलुवमिस्सकं तालवनं होति । तत्थेको ससको बेलुवरुक्खमूले एकस्स तालगच्छस्स हेट्ठा वसति । सो एकदिवसं गोचरं आदाय आगन्त्वा तालपण्णस्स हेट्ठा निपन्नो चिन्तेसि—सचे अयं पठवी संवट्टेय्य कहं नु खो गमिस्सामी'ति । तस्मिं येव च खणे एकं बेलुवपक्कं तालपण्णस्स उपरि पतितं । सो तस्स सद्देन धुवा'यं पठवी संवट्टती'ति उप्पतित्वा पच्छतो अनोलोकेन्तो'व पलायि ।

तं मरणभीतं वेगेन पलायन्तं अञ्ञो ससको दिस्वा पुच्छि—किं भो अतिविय भीतो पलायसी'ति । मा पुच्छ भो'ति । सो किं भो किं भो'ति पच्छतो जवतेव । इतरो निवत्तित्वा अनोलोकेन्तो'व एत्थ पठवी संवट्टती'ति आह । सो'पि तस्स पच्छतो पलायि । एवं तं अञ्ञो अद्दस,

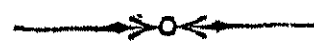
तं अञ्ञो'ति एवं ससकसतसहस्सं एकतो हुत्वा पलायि । ते एको मिगो दिस्वा एको सूकरो, एको गोकण्णो, एको महिसो, एको गवयो, एको खग्गो, एको व्यग्घो, एको सीहो, एको वारणो दिस्वा किं एतं'ति पुच्छित्वा एत्थ पठवी संवट्टतीऽति वुत्ते पलायि । एवं अनुक्कमेन योजनमत्तं तिरच्छानबलं अहोसि ।

तदा बोधिसत्तो तं बलकायं पलायन्तं दिस्वा किं एतं'ति पुच्छित्वा एत्थ पठवी संवट्टती'ति सुत्वा चिन्तेसि—पठवीसंवट्टनं नाम न कदाचि अत्थि । अद्धा एतेसं किञ्चि दुस्सुतं भविस्सति । मयि खो पन उस्सुक्कं अनापज्जन्ते सब्बे नस्सिस्सन्ति । जीवितं तेसं दस्सामी'ति सीहवेगेन पुरतो पब्बतपादं गन्त्वा तिक्खत्तुं सीहनादं नदि । ते सीहभया तज्जिता निवत्तित्वा संपिण्डिता अट्ठंसु । सीहो तेसं अन्तरं पविसित्वा किमत्थं पलायथा'ति पुच्छि । पठवी संवट्टती'ति । केन संवट्टमाना दिट्ठा'ति । हत्थी जानन्ती'ति । हत्थी पुच्छि । ते मयं न जानाम सीहा जानन्ती'ति वदिंसु । सीहा'पि मयं न जानाम व्यग्घा जानन्ती'ति । व्यग्घा'पि खग्गा जानन्ती'ति । खग्गा'पि गवया'ति । गवया'पि महिसा'ति । महिसा'पि गोकण्णा'ति । गोकण्णा'पि सूकरा'ति । सूकरा'पि मिगा'ति । मिगा'पि न जानाम ससका जानन्ति । ससकेसु पुच्छियमानेसु अयं कथेसी'ति तं ससकं दस्सेसुं । अथ नं एवं किर सम्म पठवी संवट्टती'ति पुच्छि । आम सामि मया दिट्ठा'ति । कत्थ वसन्तो पस्सी'ति पुच्छि । समुद्दसमीपे बेलुवमिस्सकतालवने सामि । अहं हि तत्थ बेलुवरुक्खमूले तालगच्छे तालपण्णस्स हेट्ठा निपन्नो चिन्तेसिं—सचे पठवी संवट्टिस्सति कहं गमिस्सामी'ति । अथ तं खणञ्ञेव पठविया संवट्टनसद्दं सुत्वा पलातोम्ही'ति ।

सीहो चिन्तेसि—अद्धा तस्स तालपण्णस्स उपरि बेलुवपक्कं पतित्वा दद्दभं अकासि रवायं तं सद्दं सुत्वा पठवी संवट्टती'ति सञ्ञं उप्पादेत्वा पलायितो भविस्सती'ति—तत्वतो संजानिस्सामी'ति । सो तं ससकं गहेत्वा महाजनं अस्सासेत्वा अहं इमिना दिट्ठाट्ठाने पठविया संवट्टनं वा असंवट्टनं वा तत्वतो ञत्वा आगमिस्सामि । याव ममागमना तुम्हे एत्थेव होथा'ति ससकं पिट्ठियं आरोपेत्वा सीहवेगेन पक्खन्दित्वा तालवने ससकं ओतारेत्वा एहि तया दिट्ठाट्ठानं दस्सेही'ति आह । न विसहामि सामी'ति । एहि मा भायी'ति । सो बेलुवरुक्खं उपसंकमितुं असक्कोन्तो अविदूरे ठत्वा इदं सामि दद्दभायनट्ठानं ति वत्वा पठमं गाथं आह——

दद्दभायति भद्दं ते यस्मिं देसे वसामहं ।
अहं पेतं न जानामि किं एतं दद्दभायतीति ॥

एवं वुत्ते सीहो बेलुवरुक्खमूलं गन्त्वा तालपण्णस्स हेट्ठा ससकेन निपन्नट्ठानं चेव तालपण्णमत्थके पतितं बेलुवपक्कं च दिस्वा पठविया असंवट्टनभावं तत्वतो जानित्वा ससकं पिट्ठियं आरोपेत्वा सीहवेगेन खिप्पं मिगसंघानं सन्तिकं गन्त्वा सब्बपवत्तिं आरोचेत्वा तुम्हे मा भायथा'ति मिगगणं अस्सासेत्वा विस्सज्जेसि । सचे हि तदा बोधिसत्तो न भवेय्य सब्बे समुद्दं पविसित्वा नस्सेय्युं । बोधिसत्तं पन निस्साय जीवितं लभिंसु ।

१०. सुजात-जातकं

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बोधिसत्तो कुटुम्बिकगेहे निब्बत्ति । सुजातकुमारो'ति'स्स नामं करिंसु । तस्स वयप्पत्तस्स पिता-

महो कालं अकासि। अथस्स पिता पितुकालकिरियतो पट्ठाय सोकसमप्पितो आळाहनतो अट्ठीनि आहरित्वा अत्तनो आरामे मत्तिकथूपं कत्वा तानि तत्थ निदहित्वा गतागतवेलाय थूपं पुप्फेहि पूजेत्वा आवज्जेन्तो परिदेवति; नेव नहायति, न विलिम्पति, न भुञ्जति, न कम्मन्तं विचारेति। तं दिस्वा बोधिसत्तो पिता मे अय्यकस्स मतकालतो पट्ठाय सोकाभिभूतो चरति; ठपेत्वा खो पन नं अञ्ञो एत सञ्ञातेतुं न सक्कोति। एकेन नं उपायेन निस्सोकं करिस्सामी'ति बहिनगरे एकं मतगोणं दिस्वा तिणं च पानीयं च आहरित्वा तस्स पुरतो कत्वा खाद खाद, पिव पिवा'ति वदति। आगतागता नं दिस्वा सम्म सुजात किं उम्मत्तको'सि। मतगोणस्स तिणोदकं देसी'ति वदन्ति। सो किञ्चि न पटिवदति।

अथस्स पितु सन्तिकं गन्त्वा पुत्तो ते उम्मत्तको जातो मतगोणस्स तिणोदकं देती'ति आहंसु। तं सुत्वा कुटुम्बिकस्स पितुसोको अपगतो पुत्तसोको पतिट्ठितो। सो वेगेन गन्त्वा ननु त्वं तात सुजात पण्डितो किंकारणा मतगोणस्स तिणोदकं देसी'ति वत्वा द्वे गाथा अभासि—

किं नु सन्तरमानो व लायित्वा हरितं तिणं।
खाद खादा'ति लपसि गतसत्तं जरग्गवं॥
न हि अन्नेन पानेन मतो गोणो समुट्ठहे।
तं च तुच्छं विलपसि यथा तं दुम्मति तथा'ति॥

ततो बोधिसत्तो द्वे गाथा अभासि—

तथेव तिट्ठति सीसं हत्थपादा च वालधि।
सोता तथेव तिट्ठन्ति मञ्ञे गोणो समुट्ठहे॥
नेवय्यकस्स सीसं वा हत्थपादा च दिस्सरे।
रुदं मत्तिकथूपस्मिं ननु त्वञ्ञेव दुम्मती'ति॥

तं सुत्वा बोधिसत्तस्स पिता मम पुत्तो पण्डितो इधलोकपरलोक-

किच्चं जानाति। मम सञ्ञापनत्थाय एतं कम्मं अकासी'ति चिन्तेत्वा तात सुजातपण्डित सब्बे संखारा अनिच्चा'ति मे ञातं, इतो पट्ठाय न सोचिस्सामि, पितुसोकहरणपुत्तेन नाम तादिसेन भवितब्ब'ति वत्वा पुत्तस्स थुतिं करोन्तो आह—

आदित्तं वत मं सन्तं घतसित्तं'व पावकं।
वारिना विय ओसिञ्चं सब्बं निब्बापये दरं॥
अब्बहि वत मे सल्लं यं आसि हदयनिस्सितं।
यो मे सोकपरेतस्स पितुसोकं अपानुदि॥
सो'हं अब्बूळ्हसल्लो'स्मि वीतसोको अनाविलो।
न सोचामि न रोदामि तव सुत्वान माणव॥
एवं करोन्ति सप्पञ्ञा ये होन्ति अनुकम्पका।
विनिवत्तयन्ति सोकम्हा सुजातो पितरं यथा'ति॥

११. सिरिकालकण्णि जातकं

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बोधिसत्तो सेट्ठि हुत्वा दानं अदासि, सीलं रक्खि, उपोसथकम्मं करि। भरिया'पि अस्स पञ्च सीलानि रक्खि, पुत्तधीतरो'पि दासकम्मकरपोरिसा'पि। सो सुचिपरिवारसेट्ठि त्वेव पञ्ञायित्थ। सो चिन्तेसि—सचे मया सुचितरसीलो को'चि आगमिस्सति तस्स मम निसीदनपल्लंकं वा निपज्जनसयनं वा दातुं न युत्तं अनुच्छिट्ठं अपरिभुत्तं दातुं वट्टती'ति अत्तनो उपट्ठाने येव एकपस्से अपरिभुत्तपल्लंकं च सयनं च पञ्ञापेसि। तस्मिं समये चातुम्महाराजिकदेवलोके विरूपक्खमहाराजस्स धीता कालकण्णी नाम धतरट्ठमहाराजस्स धीता सिरी च नामा'ति इमा द्वे बहुं गन्धमालं आदाय अनोतत्ते कीळिस्सामा'ति अनोतत्तपिट्ठिं गच्छिंसु। तस्मिं पन

दहे बहूनि तित्थानि । तेसु बुद्धानं तित्थे बुद्धा'व नहायन्ति, पच्चेकबुद्धानं तित्थे पच्चेकबुद्धा'व, भिक्खूनं तित्थे भिक्खू'व, तापसानं तित्थे तापसा'व, चातुम्महाराजिकादिसु छसु कामसग्गेसु देवपुत्तानं तित्थे देवपुत्ता'व, देवधीतानं तित्थे देवधीता'व नहायन्ति। तत्र इमा द्वे गन्त्वा अहं पठमं नहायिस्सामि अहं पठमं'ति तित्थत्थाय कलहं करिंसु । कालकण्णी अहं लोकं विचारेमि तस्मा पठमं नहायितुं युत्तम्ही'ति वदति । सिरी अहं महाजनस्स इस्सरियदायिकाय पटिपदाय ठिता, तस्मा पठमं नहायितुं युतम्ही'ति वदति । ता अम्हेसु पठमं नहायितुं युत्तरूपं चत्तारो महाराजानो जानिस्सन्ती'ति तेसं सन्तिकं गन्त्वा अम्हेसु का पठमं अनोतत्ते नहायितुं युत्तरूपा'ति पुच्छिंसु । धतरट्ठविरूपक्खा न सक्का अम्हेहि विनिच्छतुं'ति विरूळ्हवेस्सवणानं भारं अकंसु । ते अम्हेहि'पि न सक्का सामिपादमूले येव पेसेस्सामा'ति ता सक्कस्स सन्तिकं पेसेसुं । सक्को तासं वचनं सुत्वा चिन्तेसि—इमा द्वेऽपि मम मनुस्सानं येव धीतरो न सक्का मया इमं अट्टं विनिच्छितुं'ति । अथ ता आह—बाराणसियं सुचिपरिवारो नाम सेट्ठि अत्थि । तस्स घरे अनुच्छिट्ठासनं चेव अनुच्छिट्ठसयनं च पञ्ञत्तं । या तत्थ निसीदितुं च सयितुं च लभति सा पठमं नहायितुं युत्तरूपा'ति । तं सुत्वा कालकण्णी तं खणञ्ञेव नीलवत्थं निवासेत्वा नीलविलेपनं विलिम्पित्वा नीलमणिपिलन्धनं पिलन्धित्वा यन्तपासाणो विय देवलोका ओतरित्वा मज्झिमयामसमनन्तरे सेट्ठिनो पासादस्स उपट्ठानद्वारे सयनस्स अविदूरट्ठाने नीलरंसिं विस्सज्जेत्वा आकासे अट्ठासि । सेट्ठि ओलोकेत्वा तं अद्दस । दस्सनेनेव'स्स अप्पिया अहोसि अमनापा सो ताय सद्धिं सल्लपन्तो पठमं गाथं आह—

का नु कालेन वण्णेन न चा'पि पियदस्सना ।
का वा त्वं कस्स वा धीता कथं जानेमु तं मयं'ति ॥

तं सुत्वा कालकण्णी दुतियं गाथं आह—

महाराजस्स'हं धीता विरूपक्खस्स चण्डिया ।
अहं काली अलक्खिका कालकण्णी'ति मं विदू ।
ओकासं याचितो देहि वसेमु तव सन्तिके'ति ॥

ततो बोधिसत्तो ततियं गाथं आह—

किंसीले किंसमाचारे पुरिसे निवसे तुवं ।
पुट्ठा मे कालि अक्खाहि यथा जानेमु तं मयं'ति ॥

ततो सा अत्तनो गुणं कथेन्ती चतुत्थं गाथं आह—

मक्खी पलासी सारम्भी इस्सुकी मच्छरी सठो ।
सो मय्हं पुरिसो कन्तो लद्धं यस्स विनस्सती'ति ॥

सा येव पञ्चमच्छट्ठसत्तमगाथा अभासि—

कधोनो उपनाही च पिसुणो हि विभेदको ।
कण्डकवाचो फरुसो सो मे कन्ततरो ततो ॥
अज्जस्सुवे'ति पुरिसो सदत्थं नावबुज्झति ।
ओवज्जमानो कुप्पति सेय्यं सो अतिमञ्ञति ॥
दवप्पलद्धो पुरिसो सब्बमित्तेहि धंसति ।
सो मय्हं पुरिसो कन्तो तस्मिं होमि अनामया'ति ॥

अथ नं गरहन्तो महासत्तो अट्ठमं गाथं आह—

अपेहि एत्तो त्वं कालि नेतं अम्हेसु विज्जति ।
अञ्ञं जनपदं गच्छ निगमे राजधानियो'ति ॥

तं सुत्वा कालकण्णी अद्दिता हुत्वा अनन्तरं गाथं आह—

अहं'पि खो तं जानामि नेतं तुम्हेसु विज्जति ।
सन्ति लोके अलक्खिका संखरन्ति बहुं धनं ।
अहं देवो च मे भाता उभो नं विधमामसे'ति ॥

तस्सा पक्कन्तकाले सिरी देवधीता सुवण्णवण्णेहि वत्थविलेपनेहि सुवण्णदस्सनेन च अलंकारेनागन्त्वा उपट्ठानद्वारे पीतरंसिं विस्सज्जेत्वा समेहि पादेहि समं पठवियं पतिट्ठाय सगारवा अट्ठासि । तं दिस्वा महासत्तो पठमं गाथं आह—

का नु दिब्बेन वण्णेन पठब्या सुप्पतिट्ठिता
का वा त्वं कस्स वा धीता कथं जानेमु तं मयं'ति ।

तं सुत्वा सिरी दुतियं गाथं आह—

महाराजस्स'हं धीता धतरट्ठस्स सिरीमतो ।
अहं सिरी च लक्खी च भूरिपञ्ञा'ति मं विदू ।
ओकासं याचितो देहि वसेमु तव सन्तिके'ति ॥

ततो परं—

किंसीले किंसमाचारे पुरिसे निवसे तुवं ।
पुट्ठा मे लक्खी अक्खाहि यथा जानेमु तं मयं'ति ॥

यो वा'पि सीते अथवा'पि उण्हे
वातातपे डंससिरिंसपे च ।
खुदं पिपासं अभिभुय्य सब्बं
रत्तिंदिवं यो सततं नियुत्तो ॥
कालभतं च न हापेति अत्थं
सो मे मनापो निवसे च तम्हि ॥

अक्कोधनो मित्तवा चागवा च
सीलूपपन्नो असठो उज्जुभूतो ।
संगाहको सखिलो सण्हवाचो
महत्तपत्तो'पि निवातवुत्ति ॥
तस्मिं'हं पोसे विपुला भवामि
ऊमी समुद्दस्स यथापि वण्णं (वण्णु ?) ॥

यो वा'पि मित्ते अथवा अमित्ते
सेट्ठे सरिक्खे अथवाऽपि हीने ।
अत्थं चरन्तं अथवा अनत्थं
आवी रहो संगहं एव वत्ते ॥
वाचं न वज्जा फरुसं कदाचि
मतस्स जीवस्स च तस्स होमि ।
एतेसं यो अञ्ञतरं लभित्वा
कतं सिरिं मज्जति अप्पपञ्ञो ॥
तं दित्तरूपं विसमं चरन्तं
करीसठानं'व विवज्जयामि ॥

अत्तना कुरुते लक्खिं अलक्खिं कुरुतत्तना ।
न हि लक्खिं अलक्खिं वा अञ्ञो अञ्ञस्स कारकोऽति ॥

सेट्ठिस्स पुच्छा होति सिरिया देविया विस्सज्जना । एवं महासत्तो सिरिदेविया वचनं अभिनन्दित्वा इदं अनुच्छिट्ठं आसनं च सयनं च तुय्हं येव अनुच्छविकं निसीद चेव निप्पज्ज चा'ति आह । सा तत्थ वसित्वा पच्चूसकाले निक्खमित्वा चातुम्महाराजिकदेवलोकं गन्त्वा अनोतत्तदहे पठमं नहायि । तं'पि सयनं सिरिदेवताय परिभुत्तभावेन सिरिसयनं नाम जातं । सिरिसयनस्सायं वंसो । इमिना कारणेन यावज्जतना सिरिसयनं'ति वुच्चति ।

१२. मेत्तानिसंसो

पहूतभक्खो भवति विप्पवुत्थो सका घरा ।
बहू नं उपजीवन्ति यो मित्तानं न दूभति ॥
यं यं जनपदं याति निगमे राजधानियो ।
सब्बत्थ पूजितो होति यो मित्तानं न दूभति ॥
नास्स चोरा पसहन्ति नातिमञ्ञति खत्तियो ।
सब्बे अमित्ते तरति यो मित्तानं न दूभति ॥
अक्कुद्धो सघरं एति सभाय पटिनन्दितो ।
ञातीनं उत्तमो होति यो मित्तानं न दूभति ॥
सक्कत्वा सक्कतो होति गरु होति सगारवो ।
वण्णकित्तिभतो होति यो मित्तानं न दूभति ॥

पूजको लभते पूजं वन्दको पटिवन्दनं ।
यसो कित्तिं च पप्पोति यो मित्तानं न दूभति ॥
अग्गी यथा पज्जलति देवता'व वीरोचति ।
सिरिया अजहितो होति यो मित्तानं न दूभति ॥
गावो तस्स पजायन्ति खेत्ते वुत्तं विरूहति ।
वुत्तानं फलमस्नाति यो मित्तानं न दूभति ॥
दरितो पब्बताता वा रुक्खतो पतितो नरो ।
चुतो पतिट्ठं लभति यो मित्तानं न दूभति ॥
विरूळहमूलसन्तानं निग्रोधमिव मालुतो ।
अमित्ता नप्पसहन्ति यो मित्तानं न दूभति ॥

---

१३. वासुलदत्ताय वत्थु

उज्जेनियं हि चण्डपज्जोतो नाम राजा अहोसि । सो एकदिवसं उय्यानतो आगच्छन्तो अत्तनो संपत्तिं ओलोकेत्वा अत्थि नु खो अञ्ञस्स'पि कस्सचि एवरूपा संपत्ती'ति वत्वा तं सुत्वा किं संपत्ति नामेसा कोसंबियं उदेनस्स रञ्ञो अतिमहती संपत्ती'ति वुत्ते आह— तेन हि गण्हिस्सामि नं'ति । न सक्का तं गहेतुं'ति । यं किंचि कत्वा गण्हिस्सामि येवा'ति । न सक्का देवा'ति । किं कारणा'ति । सो हत्थिकन्तं नाम सिप्पं जानाति, मन्तं परिवत्तेत्वा हत्थिकन्तवीणं वादेन्तो नागे पलापेति'पि, गण्हाति'पि, हत्थिवाहनसंपन्नो तेन सदिसो नाम नत्थी'ति । न सक्का मया तं गहेतुं'ति । सचे ते देव एकन्तेन अयं

निच्छयो तेन हि दारुहत्थिं कारेत्वा तस्सासन्नट्ठानं पेसेहि । सो हत्थिवाहनं वा अस्सवाहनं वा सुत्वा दूरं'पि गच्छति । तत्थ नं आगतं गहेतुं सक्का भविस्सती'ति ।

राजा अत्थेसो उपायो'ति दारुमयं यन्तहत्थिं कारेत्वा बहि पिलोतिकाहि बेठेत्वा कतचित्तकम्मं तस्स विजिते आसन्नट्ठाने एकस्मिं सरतीरे विस्सज्जापेसि । हत्थिनो अन्तोकुच्छियं सट्ठि पुरिसा अपरापरं चंकमन्ति । हत्थिलंडं आहरित्वा तत्थ तत्थ छड्डेसुं । एको वनचरको हत्थिं दिस्वा अम्हाकं रञ्ञो अनुच्छविको'ति चिन्तेत्वा गन्त्वा रञ्ञो आरोचेसि—देव मया सब्बसेतो केलासकूटपटिभागो तुम्हाकञ्ञेव अनुच्छविको वरवारणो दिट्ठो'ति । उदेनो तमेव मग्गदेसिकं कत्वा हत्थिं आरुय्ह सपरिवारो निक्खमि । तस्सागमनं ञत्वा चरपुरिसा गन्त्वा चण्डपज्जोतस्स आरोचेसुं । सो अगन्त्वा मज्झे तुच्छं कत्वा उभोसु पस्सेसु बलकायं पयोजेसि । उदेनो तस्सागमनं अजानन्तो हत्थिं अनुबन्धि । अन्तोठितमनुस्सा वेगेन पलापेसुं । कट्ठहत्थी रञ्ञो मन्तं परिवत्तेत्वा वीणं वादेन्तस्स तन्तिसद्दं असुणन्तो विय पलायति येव । राजा हत्थिनागं पापुणितुं असक्कोन्तो अस्सं आरुय्ह अनुबन्धि । तस्मिं वेगेन अनुबन्धन्ते बलकायो ओहियि । राजा एकको'व अहोसि । अथ नं उभोसु पस्सेसु पयुत्ता चण्डपज्जोतस्स पुरिसा गण्हित्वा अत्तनो रञ्ञो अदंसु । अथस्स बलकायो अमित्तवसंगतभावं ञत्वा बहिनगरे'व खन्धावारं निवेसेत्वा अच्छि ।

चण्डपज्जोतो'पि उदेनं जीवगाहमेव गाहापेत्वा एकस्मिं चोरगेहे पक्खिपित्वा द्वारं पिदहापेत्वा तयो दिवसे जयपानं पिवि । उदेनो

ततियदिवसे आरक्खके पुच्छि–कहं वो राजा ताता'ति । पच्चामित्तो मे गहितो'ति जयपानं पिवती'ति । का नामेसा मातुगामस्स विय तुम्हाकं रञ्ञो किरिया । ननु पटिराजानं गहेत्वा विसज्जेतुं वा मारेतुं वा वट्टति, अम्हे दुक्खं निसीदापेत्वा जयपानं किर पिवती'ति । ते गन्त्वा तमत्थं रञ्ञो आरोचेसुं । सो आगन्त्वा सच्चं किर त्वं एवं वदसी'ति पुच्छि । आम महाराजा'ति । साधु तं विस्सज्जेस्सामि, एवरूवो किर ते मन्तो अत्थि, तं मय्हं दस्ससी'ति । साधु दस्सामि । गहनसमये नं गण्हाहि । किं पन त्वं मं वन्दिस्ससी'ति । क्याहं तं वन्दिस्सामि, न वन्दिस्सामी'ति । अहं'पि न दस्सामी'ति । एवं सन्ते कारणं ते करिस्सामी'ति । करोहि, सरीरस्स मे इस्सरो न पन चित्तस्सा'ति ।

राजा तस्स सूरगज्जितं सुत्वा कथं नु खो इमं मन्तं गण्हिस्सामी'ति चिन्तेत्वा इमं मन्तं अञ्ञं जानापेतुं न सक्का, मम धीतरं एतस्स सन्तिके उग्गण्हापेत्वा अहं तस्स सन्तिके गण्हिस्सामी'ति । अथ नं आह—अञ्ञस्स वन्दित्वा गण्हन्तस्स दस्ससी'ति । आम महाराजा'ति । तेन हि अम्हाकं घरे एका खुज्जा अत्थि, तस्सा अन्तोसाणियं वन्दित्वा निसिन्नाय त्वं बहिसाणियं ठितो'व मन्तं वाचेही'ति । साधु महाराज, खुज्जा वा होतु पीठसप्पि वा वन्दन्तिया दस्सामी'ति । ततो राजा गन्त्वा धीतरं वासुलदत्तं आह–अम्म एको संखकुट्ठि अनग्घं मन्तं जानाति । तं अञ्ञं जानापेतु न सक्का । त्वं अन्तोसाणियं निसीदित्वा मन्तं गण्ह । सो बहिसा-णियं ठत्वा तुय्हं वाचेस्सति । तव सन्तिका अहं गण्हिस्सामी'ति । एवं सो तेसं अञ्ञमञ्ञं सन्थवकरणभयेन धीतरं खुज्जं इतरं संखकुट्ठिं कत्वा कथेसि ।

सो तस्सा अन्तोसाणियं वन्दित्वा निसिन्नाय बहिठितो मन्तं

वाचेसि। अथ नं एकदिवसं पुनप्पुनं वुच्चमानंपि मन्तपदं वत्तुं असक्कोन्तिं अरे खुज्जे, अतिबहलोट्ठकपोलं ते मुखं पोथयिस्सामि, एवं नाम वदेही'ति आह। सा कुज्झित्वा अरे दुट्ठसंखकुट्ठि किं वदेसि, मादिसा खुज्जा नाम होन्ती'ति साणिकण्णं उक्खिपित्वा कासि त्वं'ति वुत्ते रञ्ञो धीता वासुलदत्ता नामाहं'ति आह। पिता ते मय्हं कथेन्तो खुज्जाति कथेसी'ति। मय्हं कथेन्तो'पि तं संखकुट्ठिं कत्वा कथेसी'ति। ते उभोपि तेन हि अम्हाकं सन्थवकरणभयेन कथितं भविस्सती'ति अन्तोसाणियं येव सन्थवं करिंसु। ततो पट्ठाय मन्तगहणं वा सिप्पगहणं वा नत्थि। राजा'पि धीतरं निच्चं पुच्छति—सिप्पं गण्हसि अम्मा'ति। गण्हामि ताता'ति। अथ नं एकदिवसं उदेनो आह—भद्दे सामिकेन कत्तब्बं नाम नेव मातापितरो न भातिका न भगिनियो कातुं सक्कोन्ति। सचे मय्हं जीवितं दस्ससि पञ्च ते इत्थिसतानि परिवारं दत्वा अग्गमहेसिट्ठानं दस्सामी'ति। सचे इमस्मिं वचने पतिट्ठातुं सक्खिस्सथ दस्सामि वो जीवितं'ति। सक्खिस्सामि भद्दे'ति। सा साधु सामी'ति पितुसन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि। अथ नं सो पुच्छि—अम्म निट्ठितं सिप्पं'ति। न ताव निट्ठितं तात सिप्पं'ति। अथ किं अम्मा'ति। अम्हाकं एकं द्वारं च वाहनं च लद्धुं वट्टति ताता'ति। इदं किं अम्मा'ति। तात रत्तिं किर तारकसञ्ञाय मन्तस्स उपचारत्थाय एकं ओसधं गहेतब्बं अत्थि, तस्मा अम्हाकं वेलाय वा अवेलाय वा निक्खमणकाले एकं द्वारं च एकं वाहनं च लद्धुं वट्टती'ति। राजा साधू'ति संपटिच्छि। ते अत्तनो अभिरुचितं एकं द्वारं हत्थगतं करिंसु।

रञ्ञो पन पञ्च वाहनानि अहेसुं। भद्दवती नाम करेणुका एक—

दिवसं पञ्ञासयोजनानि गच्छति । काको नाम दासो सट्ठियोजनानि गच्छति । चेलकट्ठी च मुञ्जकेसी चाति द्वे अस्सा योजनसतं गच्छन्ति । नाळागिरिहत्थी वीसं योजनसतं'ति ।

अथेकदिवसं राजा उय्यानकीळाय निक्खमि । उदेनो अज्ज पलायितब्बं'ति महन्तमहन्ते चम्मपसिब्बके हिरञ्ञसुवण्णस्स पूरेत्वा करेणुकपिट्ठे ठपेत्वा वासुलदत्तं आदाय पलायि । अन्तोपुरपालका पलायन्तं तं दिस्वा गन्त्वा रञ्ञो आरोचेसुं । राजा सीघं गच्छथा'ति बलं पहिणि । उदेनो बलस्स पक्खन्दनभावं ञत्वा कहापणपसिब्बकं मोचेत्वा पातेसि । मनुस्सा कहापणे उच्चिनित्वा पुन पक्खन्दिंसु । इतरो सुवण्णपसिब्बकं मोचेत्वा पातेत्वा तेसं सुवण्णलोभेन पपञ्चेन्तानं येव बहि निबिट्ठं अत्तनो खन्धावारं पापुणि । अथ नं आगच्छन्तं दिस्वा'व अत्तनो बलकायो परिवारेत्वा नगरं पवेसेसि । सो गन्त्वा वासुलदत्तं अभिसिञ्चित्वा अग्गमहेसिट्ठाने ठपेसी'ति ।

१४. बालनक्खत्तसंघुट्ठ-वत्थु

एकस्मिं हि समये सावत्थियं बालनक्खत्तं नाम संघुट्ठं । तस्मिं नक्खत्ते बालदुम्मेधजना छारिकाय चेव गोमयेन च सरीरं मक्खेत्वा सत्ताहं असब्भं भणन्ता विचरन्ति । तस्मिं ञातिसुहज्जे वा पब्बजितं वा दिस्वा लज्जन्तो नाम नत्थि । द्वारे द्वारे ठत्वा असब्भं भणन्ति । मनुस्सा तेसं असब्भं सोतुं असक्कोन्ता यथाबलं अड्ढं वा कहापणं वा पेसेन्ति । ते तेसं द्वारे लद्धं लद्धं गहेत्वा पक्कमन्ति । तदा पन सावत्थियं पञ्चकोटिमत्ता

अरियसावका वसन्ति । ते सत्थु सासानं पेसयिंसु—भगवा भन्ते सत्ताहं भिक्खुसंघेन सद्धिं नगरं अपविसित्वा विहारे येव होतू'ति । तं च पन सत्ताहं भिक्खुसंघस्स विहारे येव यागुभत्तादीनि संपादेत्वा सयं'पि गेहा न निक्खमिंसु । ते नक्खत्ते पन परियोसिते अट्ठमे दिवसे बुद्धपमुखं भिक्खुसंघं निमन्तेत्वा नगरं पवेसेत्वा महादानं दत्वा एकमन्तं निसिन्ना भन्ते अतिदुक्खेन नो सत्त दिवसा अतिक्कन्ता, बालानं असब्भानि सुणन्तानं कण्णा भिज्जनाकारप्पत्ता होन्ति, कोचि कस्सचि न लज्जति, तेन मयं तुम्हाकं अन्तोनगरं पविसितुं नादम्ह मयं'पि गेहतो न निक्खमिम्हा'ति आहंसु । सत्था तेसं कथं सुत्वा बालानं दुम्मेधानं किरिया नाम एवरूपा होति, मेघाविनो पन धनसारं विय अप्पमादं रक्खित्वा अमतमहानिब्बाणसम्पत्तिं पापुणन्ती'ति वत्वा इमा गाथा आभासि—

पमादमनुयुञ्जन्ति बाला दुम्मेधिनो जना ।
अप्पमादं च मेधावी धनं सेट्ठं'व रक्खति ॥
मा पमादमनुयुञ्जेथ मा कामरतिसंथवं ।
अप्पमत्तो हि झायन्तो पप्पोति विपुलं सुखं'ति ॥

१५. अञ्ञतरउक्कण्ठितभिक्खुस्स वत्थु

सत्थरि किर सावत्थियं विहरन्ते एको सेट्ठिपुत्तो अत्तनो कुलूपगथेरं उपसंकमित्वा भन्ते अहं दुक्खा मुञ्चितुकामो, एकं मे दुक्खतो मुञ्चनकारणं कथेथा'ति आह । साधावुसो, सचे'पि दुक्खा मुञ्चितुकामो

सलाकभत्तं देहि, पक्खिकभत्तं देहि, वस्सावासिकं देहि, चीवरादयो पच्चये देहि, अत्तनो सापतेय्यं तयो कोट्ठासे कत्वा एकेन कम्मन्तं पयोजेहि, एकेन पुत्तदारं पोसेहि, एकं बुद्धसासने देही'ति आह। सो साधु भन्ते'ति वुत्तपटिपाटिया सब्बं कत्वा पुन थेरं पुच्छि—ततो उत्तरिं अञ्ञं किं करोमि भन्तेति। आवुसो, तीणि सरणानि गण्ह, पञ्च सीलानि गण्हाही'ति। तानि पटिग्गहेत्वा ततो उत्तरिं पुच्छि। तेन हि दस सीलानि गण्हाही'ति। सो साधु भन्ते'ति गण्हि। सो एवं अनुपुब्बेन पुञ्ञकम्मस्स कतत्ता अनुपुब्बसेट्ठिपुत्तो नाम जातो। ततो उत्तरि'पि कातब्बं अत्थि भन्ते'ति पुन पुच्छित्वा तेन हि पब्बजाही'ति वुत्ते निक्खमित्वा पब्बजि। तस्सेको आभिधम्मिकभिक्खु आचरियो अहोसि, एको विनयधरो उपज्झायो। तस्स लद्धूपसंपदस्स आचरियो अत्तनो सन्तिकं आगतकाले अभिधम्मे पञ्हं कथेसि—बुद्धसासने इदं कातुं वट्टति इदं कातुं न वट्टती'ति। उपज्झायो'पि'स्स अत्तनो सन्तिकं आगतकाले विनये पञ्हं कथेसि—बुद्धसासने नाम इदं कातुं वट्टति, इदं न वट्टति, इदं कप्पती'ति, इदं न कप्पती'ति। सो चिन्तेसि—अहो भारियं इदं कम्मं, अहं दुक्खा मुञ्चितुकामो पब्बजितो, इध मम हत्थपसारणट्ठानमेव न पञ्ञायति। गेहे ठत्वा'व दुक्खा मुञ्चितुं सक्का, मया गिहिना भवितुं वट्टती'ति। सो ततो पट्ठाय उक्कण्ठितो अनभिरतो द्वत्तिंसाकारे सज्झायं न करोति, उद्देसं न गण्हाति, किसो लूखो धमनिसंथतगत्तो आलसियाभिभूतो कच्छुपरिकिण्णो अहोसि। अथ नं दहरसामणेरा आवुसो किं त्वं ठितट्ठाने ठितो'व निसिन्नट्ठाने निसिन्नो'व होसि, पण्डुरोगाभिभूतो किसो लूखो कच्छुपरिकिण्णो; किं ते कतं'ति पुच्छिंसु। उक्कण्ठितो'म्हि आवुसो'ति।

किं कारणा'ति । सो तं पवत्तिं आरोचेसि । ते तस्स आचरियुपज्झायानं आचिक्खिंसु । आचरियुपज्झाया तं आदाय सत्थु सन्तिकं आगमंसु । सत्था किं भिक्खवे आगतत्था'ति आह । भन्ते अयं भिक्खु तुम्हाकं सासने उक्कण्ठितो'ति । एवं किर भिक्खू'ति । आम भन्ते'ति । किं कारणा'ति । अहं भन्ते दुक्खा मुञ्चितुकामो पब्बजितो । तस्स मे आचरियो अभिधम्मकथं कथेति, उपज्झायो विनयकथं कथेति । स्वाहं इध मे हत्थपसारणाट्ठानमेव नत्थि, गिहिना हुत्वा सक्का दुक्खा मुञ्चितुं, गिही भविस्सामी'ति सन्निट्ठानमकासिं भन्ते'ति । सचे त्वं भिक्खु एकमेव रक्खितुं सक्खिस्ससि अवसेसानं रक्खनकिच्चं नत्थी'ति । किं भन्ते'ति । तव चित्तमेव रक्खितुं सक्खिस्ससी'ति । सक्खिस्सामि भन्ते'ति । तेन हि अत्तनो चित्तमेव रक्खा'हि सक्का दुक्खा मुञ्चितुं'ति इमं ओवादं दत्वा इमं गाथमाह—

सुदुद्दसं सुनिपुणं यत्थकामनिपातिनं ।
चित्तं रक्खेथ मेधावी चित्तं गुत्तं सुखावहं'ति ॥

१६. किसागोतमिवत्थु

सावत्थियं किरेकस्स सेट्ठिस्स गेहे चत्तालीसकोटिधनं अंगारा एव हुत्वा अट्ठासि । सेट्ठि तं दिस्वा उप्पन्नसोको आहारं पटिक्खिपित्वा मञ्चके निपज्जि । तस्सेको सहायको गेहं गन्त्वा सम्म कस्मा सोचसी'ति पुच्छित्वा तं पवत्तिं सुत्वा सम्म मा सोचि अहं एकं उपायं जानामि, तं करोही'ति । किं करोमि सम्मा'ति अत्तनो आपणे किलञ्जं पसारेत्वा ते

अंगारे रासिं कत्वा विक्किणन्तो विय निसीद आगतागतेसु मनुस्सेसु ये एवं वदन्ति–सेसजना वत्थतेलमधुफाणितादीनि विक्किणन्ति त्वं पन अंगारे विक्किणन्तो निसिन्नो'ति, ते वदेय्यासि अत्तनो सन्तकं अविक्किणन्तो किं करिस्सामी'ति, यो पन तं एवं वदति–सेसजना वत्थतेलमधुफाणितादीनि विक्किणन्ति, त्वं पन हिरञ्ञसुवण्णं विक्किणन्तो निसिन्नो'ति, तं वदेय्यासि कहं हिरञ्ञसुवण्णं'ति। इदं'ति च वुत्ते आहर ताव नं'ति हत्थेहि पटिच्छेय्यासि। एवं दिन्नं तव हत्थे हिरञ्ञसुवण्णं भविस्सति। सा पन सचे कुमारिका होति तव गेहे पुत्तस्स नं आहरित्वा चत्ताळीसकोटिधनं तस्सा निय्यादेत्वा ताय दिन्नं वलं जेय्यासि, सचे कुमारको होति तव गेहे वयप्पत्तं धीतरं तस्स दत्वा चत्ताळीसकोटिधनं तस्स निय्यादेत्वा तेन दिन्नकं वलंजेय्यासी'ति।

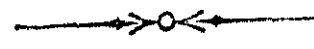
सो भद्दको उपायो'ति अत्तनो आपणे अंगारे रासिं कत्वा विक्किणन्तो विय निसीदि। ये नं एवमाहंसु–सेसा वत्थतेलसधुफाणितादीनि विक्किणन्ति त्वं अंगारे विक्कणन्तो निसिन्नो'ति, तेसं अत्तनो सन्तकं अविक्किणन्तो किं करिस्सामी'ति पटिवचनं अदासि। अथेका गोतमी नाम कुमारिका किससरीरताय किसागोतमी'ति पञ्ञायमाना परिजिण्णकुलस्स धीता अत्तनो एकेन किच्चेन आपणद्वारं गता तं सेट्ठिं दिस्वा एवमाह–किं तात सेसजना वत्थतेलमधुफाणितादीनि विक्किणन्ति त्वं हिरञ्ञसुवण्णं विक्किणन्तो निसिन्नो'ति। कहं अम्म हिरञ्ञसुवण्णं'ति। ननु त्वं तदेव गहेत्वा निसिन्नो'ति। आहर ताव नं अम्मा'ति। सा हत्थपूरं गहेत्वा तस्स हत्थेसु ठपेसि। तं हिरञ्ञसुवण्णमेव अहोसि। अथ नं सेट्ठि कतरं ते अम्म गेहं'ति पुच्छित्वा असुकं नामा'ति वुत्ते

तस्सा अस्सामिकभावं ञत्वा धनं पटिसामेत्वा तं अत्तनो पुत्तस्स आनेत्वा चत्ताळीसकोटिधनं पटिच्छापेसि । सब्बं हिरञ्ञसुवण्णमेव अहोसि ।

तस्सा अपरेन समयेन गब्भो पतिट्ठहि । सा दसमासच्चयेन पुत्तं विजायि । सो पदसा गमनकाले कालमकासि । सा अदिट्ठपुब्बमरणत्ता तं झापेतुं नीहरन्ते वारेत्वा पुत्तस्स मे भेसज्जं पुच्छिस्सामी'ति मतकलेवरं अंकेनादाय अपि तु मे पुत्तस्स भेसज्जं जानाथा'ति पुच्छन्ती घरपटिपाटिया विचरति । अथ नं मनुस्सा अम्म त्वं उम्मत्तिका'सि जाता, मतकपुत्तस्स भेसज्जं पुछन्ती विचरसी'ति वदन्ति । सा अवस्सं मम पुत्तस्स भेसज्जं जाननकं लभिस्सामी'ति मञ्ञमाना विचरति ।

अथ नं एको पण्डितपुरिसो दिस्वा अयं मम धीता पठमपुत्तकं विजाता भविस्सति अदिट्ठपुब्बमरणा, मया इमिस्सा अवस्सयेन भवितुं वट्टतीऽति चिन्तेत्वा आह—अम्म, अहं भेसज्जं न जानामि, भेसज्जजाननकं पन जानामी'ति । को जानाति ताता'ति । सत्था अम्म जानाति । गच्छ तं पुच्छा'ति । सा गमिस्सामि तात पुच्छिस्सामी'ति वत्वा सत्थारं उपसंकमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं ठिता पुच्छि—तुम्हे किर मे पुत्तस्स भेसज्जं जानाथ भन्ते'ति । आम जानामी'ति । किं लद्धुं वट्टती'ति । अच्छरगहणमत्तं सिद्धत्थके लद्धुं वट्टती'ति । लभिस्सामि भन्ते, कस्स पन गेहे लद्धुं वट्टती'ति । यस्स गेहे पुत्तो वा धीता वा न कोचि मतपुब्बो'ति । सा साधु भन्ते'ति सत्थारं वन्दित्वा मतपुत्तकं अंकेनादाय गामं पविसित्वा पठमगेहस्स द्वारे ठत्वा अत्थि नु खो इमस्मिं गेहे सिद्धत्थको, पुत्तस्स किर मे भेसज्जं एतं'ति वत्वा अत्थी'ति वुत्ते तेन हि देथा'ति, तेहि आहरित्वा सिद्धत्थकेसु दीयमानेसु इमस्मिं गेहे पुत्तो वा धीता वा

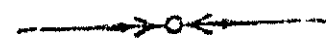
घतसदिसं मुखतो निक्खमन्तं विसमिस्सकं खेळ’ति । सा न सक्का मुण्डकं वञ्चेतुं’ति उच्छुं दत्वा ओदनं पचित्वा घतगुळमच्छेहि सद्धिं सब्बं अदासी’ति ।

१९. द्विन्नं थेरानं वत्थु

द्वे किर कुलपुत्ता अनुराधपुरा निक्खमित्वा अनुपुब्बेन थूपारामे पब्बजिंसु । तेसु एको द्वे मातिका पगुणा कत्वा पञ्चवस्सिको हुत्वा पवारेत्वा पाचीनखण्डराजिं नाम गतो । एको तत्थेव वसति । पाचीनखण्डराजिगतो तत्थ चिरं वसित्वा थेरो हुत्वा चिन्तेसि—पटिसल्लानसारुप्पमिदं ठानं । हन्द नं सहायकस्सा’पि आरोचेमी’ति । ततो निक्खमित्वा अनुपुब्बेन थूपारामं पाविसि । पविसन्तं येव नं दिस्वा समानवस्सिकत्थेरो पच्चुग्गन्त्वा पत्तचीवरं पटिग्गहेत्वा वत्तं अकासि । आगन्तुकत्थेरो सेनासनं पविसित्वा चिन्तेसि—इदानि मे सहायो सप्पिं वा फाणितं वा पानकं वा पेसिस्सति । अयं हि इमस्मिं नगरे चिरंनिवासी’ति । सो रत्तिं अलद्धा पातो चिन्तेसि—इदानि उपट्ठाकेहि पहितं यागुखज्जकं पेसिस्ससी’ति । तं’पि अदिस्वा पहिणन्ता नत्थि पविट्ठस्स मञ्ञे दस्सन्ती’ति पातो’व तेन सद्धिं गामं पाविसि । ते द्वे एकं वीथिं चरित्वा उळुंकमत्तं यागुं लभित्वा आसनसालायं निसीदित्वा पिविंसु । ततो आगन्तुको चिन्तेसि—निबद्धयागु मञ्ञे नत्थि । भत्तकाले इदानि मनुस्सा पणीतं भत्तं दस्सन्ती’ति । ततो भत्तकाले’पि पिण्डाय चरित्वा लद्धमेव भुञ्जित्वा इतरं आह—किं भन्ते सब्बकालं एवं यापेथा’ति । आमावुसो’ति । भन्ते पाचीनखण्डराजी फासुका । तत्थ गच्छामा’ति ।

थेरो नगरतो दक्खिणद्वारेन निक्खमन्तो कुंभकारगाममग्गं पटिपज्जि। इतरो आह—किं पन भन्ते इमं मग्गं पटिपन्नत्था'ति। ननु त्वमावुसो पाचीनखण्डराजिया वण्णं अभासी'ति। किं पन भन्ते तुम्हाकं एत्तकं कालं वसितट्ठाने न कोचि अतिरेकपरिक्खारो अत्थी'ति। आमावुसो, मञ्चपीठं संघिकं। तं पटिसामितमेव। अञ्ञं किञ्चि नत्थी'ति। मय्हं पन भन्ते कत्तरदण्डो तेलनाळि उपाहनत्थविका च तत्थेवा'ति। तयावुसो एकदिवसं वासित्वा एत्तकं ठपितं'ति। आम भन्ते। सो पसन्नचित्तो थेरं वन्दित्वा तुम्हादिसानं भन्ते सब्बत्थ अरञ्ञवासो येव। थूपारामो चतुन्नं बुद्धानं धातुनिधानट्ठानं। लोहपासादे सप्पायं धम्मसवणं महाचेतियदस्सनं थेरदस्सनं च लब्भति। बुद्धकालो विय पवत्तति। इधेव तुम्हे वसथा'ति, दुतियदिवसे पत्तचीवरं गहेत्वा सयमेव अगमासी'ति।

२०. कोरण्डकविहारवासित्थेरस्स भागिनेय्यदहरभिक्खुनो वत्थु

सो किर उद्देसत्थं रोहणं अगमासि। थेरभगिनी'पि उपासिका सदा थेरं तस्स पवत्तिं पुच्छति। थेरो एकदिवसं दहरं आनेस्सामी'ति रोहणाभिमुखो पायासि। दहरो'पि चिरमिध मे वुत्थं, उपज्झायं दानि पस्सित्वा उपासिकाय च पवत्तिं ञत्वा आगमिस्सामी'ति रोहणतो निक्खमि। ते उभो'पि गंगातीरे समागच्छिसु। सो अञ्ञतरस्मिं रुक्खमूले थेरस्स वत्तं कत्वा कुहिं यासी'ति पुच्छितो तमत्थं आरोचेसि। थेरो सुट्ठु ते कतं। उपासिका'पि सदा पुच्छति। अहं'पि एतदत्थमेव आगतो। गच्छ त्वं। अहं पन इधेव इमं वस्सं वसिस्सामी'ति तं उय्योजेसि।

सो वस्सूपनायिकदिवसे येव तं विहारं पत्तो । सेनासनं'पि'स्स पितरा कारितमेव पत्तं। अथस्स पिता दुतियदिवसे आगन्त्वा कस्स भन्ते अम्हाकं सेनासनं पत्तं'ति पुच्छन्तो आगन्तुकस्स दहरस्सा'ति सुत्वा तं उपसंकमित्वा वन्दित्वा आह—भन्ते अम्हाकं सेनासने वस्सं उपगतस्स वत्तं अत्थी'ति । किं उपासका'ति । तेमासं अम्हाकं येव घरे भिक्खं गहेत्वा पवारेत्वा गमनकाले आपुच्छितब्बं'ति । सो तुण्हीभावेन अधिवासेसि ।

उपासको'पि घरं गन्त्वा अम्हाकं आवासे एको आगन्तुको अय्यो उपगतो सक्कच्चं उपट्ठातब्बो'ति आह । उपासिका साधू'ति संपटिच्छित्वा पणीतं खादनीयं भोजनीयं पटियादेसि । दहरो'पि भत्तकाले ञातिघरं अगमासि । न नं कोचि सञ्जानि । सो तेमासं'पि तत्थ पिण्डपातं परिभुञ्जित्वा वस्सं वुत्थो अहं गच्छामी'ति आपुच्छि । अथस्स ञातका स्वे भन्ते गच्छथा'ति दुतियदिवसे घरे येव भोजेत्वा तेलनाळिं पूरेत्वा एकं गुळपिण्डं नवहत्थं च साटकं दत्वा गच्छथ भन्ते'ति आहंसु । सो अनुमोदनं कत्वा रोहणाभिमुखो पायासि ।

उपज्झायो पि'स्स पवारेत्वा पटिपथं आगच्छन्तो पुब्बे दिट्ठट्ठाने येव तं अद्दस । सो अञ्ञतरस्मिं रुक्खमूले थेरस्स वत्तं अकासि । अथ नं थेरो पुच्छि—किं भद्दमुख दिट्ठा ते उपासिका'ति । सो आम भन्ते'ति सब्बं पवत्तिं आरोचेत्वा तेन तेलेन थेरस्स पादे मक्खेत्वा गुळेन पानकं कत्वा तं'पि साटकं थेरस्सेव दत्वा थेरं वन्दित्वा मय्हं भन्ते रोहणं येव सप्पायं'ति अगमासि । थेरो'पि विहारं आगन्त्वा दुतियदिवसे कोरण्डकगामं पाविसि । उपासिका'पि मय्हं भाता मम पुत्तं गहेत्वा इदानि आगच्छिस्सती'ति सदा मग्गं ओलोकयमाना'व तिट्ठति । सा तं एककमेव

आगच्छन्तं दिस्वा मतो मे मञ्ञे पुत्तो, अयं थेरो एकको'व आगच्छती'ति थेरस्स पादमूले निपतित्वा परिदेवमाना रोदि। थेरो ननु दहरो अप्पिच्छताय अत्तानं अजानापेत्वा'व गतो'ति तं समस्सासेत्वा सब्बं पवत्तिं आरोचेत्वा पत्तत्थविकतो तं साटकं नीहरित्वा दस्सेसि। उपासिका पसीदित्वा पुत्तेन गतदिसाभिमुखा उरेन निपज्जित्वा नमस्समाना आह—मय्हं पुत्तसदिसं वत मञ्ञे भिक्खुं कायसक्खिं कत्वा भगवा रथविनीत-पटिपदं नाळकपटिपदं तुवट्टकपटिपदं चतुपच्चयसन्तोसभावनारामतादीपकं महाअरियवंसपटिपदं च देसेसि। विजातमातुया नाम गेहे तेमासं भुञ्जमानो'पि अहं पुत्तो त्वं माता'ति न वक्खति। अहो अच्छ-रियमनुस्सो'ति।

---

२१. मिलिन्दस्स पञ्हा

१

राजा आह—भन्ते नागसेन, केन कारणेन मनुस्सा न सब्बे समका, अञ्ञे अप्पायुका अञ्ञे दीघायुका, अञ्ञे बव्हाबाधा अञ्ञे अप्पा-बाधा, अञ्ञे दुब्बण्णा अञ्ञे वण्णवन्तो, अञ्ञे अप्पेसक्खा अञ्ञे महेसक्खा, अञ्ञे अप्पभोगा अञ्ञे महाभोगा, अञ्ञे नीचकुलीना अञ्ञे महाकुलीना, अञ्ञे दुप्पञ्ञा अञ्ञे पञ्ञावन्तो'ति। थेरो आह—किस्स पन महाराज रुक्खा न सब्बे समका, अञ्ञे अंबिला अञ्ञे लवणा, अञ्ञे तित्तका अञ्ञे कटुका, अञ्ञे कसावा अञ्ञे मधुरा'ति। मञ्ञामि भन्ते बीजानं नानाकरणेना'ति। एवमेव खो महाराज कम्मानं

नानाकरणेन मनुस्सा न सब्बे समका······पे०······अञ्ञे पञ्ञावन्तो। भासितं पेतं महाराज भगवता—कम्मस्सका माणवसत्ता, कम्मदायादा कम्मयोनी कम्मबन्धु कम्मपटिसरणा, कम्मं सत्ते विभजति यदिदं हीनप्पणीतताया'ति। कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति।

२

राजा आह—भन्ते नागसेन, पियो पब्बजितानं कायो'ति। न खो महाराज पियो पब्बजितानं कायो'ति। अथ किस्स नु खो भन्ते केलायथ ममायथा'ति। किं पन ते महाराज कदाचि करहचि संगामगतस्स कण्डप्पहारो होती'ति। आम भन्ते, होती'ति। किं नु खो महाराज सो वणो आलेपेन च आलिंपीयति तेलेन च मक्खीयति सुखुमेन च चोळपट्टेन पलिवेठीयती'ति। आम भन्ते आलेपेन च···पे०··· पलिवेठीयती'ति। किं नु खो महाराज पियो ते वणो, येन आलेपेन च···पे०···पलिवेठीयती'ति। न मे भन्ते पियो वणो, अपि च मंसस्स रूहनत्थाय आलेपेन च···पे०··· पलिवेठीयती'ति। एवमेव खो महाराज अप्पियो पब्बजितानं कायो, अथ च पब्बजिता अनज्झोसिता कायं परिहरन्ति ब्रह्मचरियानुग्गहाय। अपि च खो महाराज वणूपमो कायो वुत्तो भगवता, तेन पब्बजिता वणमिव कायं परिहरन्ति अनज्झोसिता। भासितं'पेतं महाराज भगवता—

अल्लचम्मपटिच्छन्नो नवद्वारो महावणो।
समन्ततो पग्घरति असुची पूतिगन्धियो'ति॥

कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति।

३

राजा आह—भन्ते नागसेन, किं तुम्हे अतीतस्स दुक्खस्स पहानाय वायमथा'ति। न हि महाराजा'ति। किं पन अनागतस्स दुक्खस्स पहानाय वायमथा'ति। न हि महाराजा'ति। किं पन पच्चुप्पन्नस्स दुक्खस्स पहानाय वायमथा'ति। न हि महाराजा'ति। यदि तुम्हे न अतीतस्स दुक्खस्स पहानाय वायमथ, न अनागतस्स···पे०···न पच्चुप्पन्नस्स दुक्खस्स पहानाय वायमथ, अथ किमत्थाय वायमथा'ति। थेरो आह—किं'ति महाराज इदं च दुक्खं निरुज्झेय्य, अञ्ञं च दुक्खं न उप्पज्जेय्या'ति एतदत्थाय वायमामा'ति। अत्थि पन भन्ते नागसेन अनागतं दुक्खं'ति। नत्थि महाराजा'ति। तुम्हे खो भन्ते नागसेन अतिपण्डिता ये तुम्हे असन्तानं दुक्खानं पहानाय वायमथा'ति। अत्थि पन ते महाराज केचि पटिराजानो पच्चत्थिका पच्चामित्ता पच्चुपट्ठिता होन्ती'ति। आम भन्ते अत्थी'ति। किं नु खो महाराज तदा तुम्हे परिखं खणापेय्याथ, पाकारं चिनापेय्याथ, गोपुरं कारापेय्याथ, अट्टालकं कारापेय्याथ, धञ्ञं अतिहरापेय्याथा'ति। न हि भन्ते, पटिगच्चेव तं पटियत्तं होती'ति। किं तुम्हे महाराज तदा हत्थिस्मिं सिक्खेय्याथ, अस्सस्मिं सिक्खेय्याथ, रथस्मिं सिक्खेय्याथ, धनुस्मिं सिक्खेय्याथ, थरुस्मिं सिक्खेय्याथा'ति। न हि भन्ते, पटिगच्चेव तं सिक्खितं होती'ति। किस्सत्थाया'ति। अनागतानं भन्ते भयानं पटिबाहनत्थाया'ति। किं नु खो अत्थि महाराज अनागतं भयं'ति। नत्थि भन्ते'ति। तुम्हे च खो महाराज अतिपण्डिता ये तुम्हे अनागतानं भयानं पटिबाहनत्थाय पटियादेथा'ति। भिय्यो ओपम्मं करोही'ति। तं

किं मञ्ञसि महाराज, यदा त्वं पिपासितो भवेय्यासि तदा त्वं उदपानं खणापेय्यासि, पोक्खरणिं खणापेय्यासि, तळाकं खणापेय्यासि, पानीयं पिविस्सामी'ति। न हि भन्ते, पटिगच्चेव तं पटियत्तं होती'ति। किस्सत्थाया'ति। अनागतानं भन्ते पिपासानं पटिबाहनत्थाय पटियत्तं होती'ति। अत्थि पन महाराज अनागता पिपासा'ति। नत्थि भन्ते'ति। तुम्हे खो महाराज अतिपण्डिता ये तुम्हे अनागतानं पिपासानं पटिबाहनत्थाय तं पटियादेथा'ति। भिय्यो ओपम्मं करोही'ति। तं किं मञ्ञसि महाराज, यदा त्वं बुभुक्खितो भवेय्यासि तदा त्वं खेत्तं कसापेय्यासि, सालिं वपापेय्यासि, भत्तं भुञ्जिस्सामी'ति। न हि भन्ते, पटिगच्चेव तं पटियत्तं होती'ति। किस्सत्थाया'ति। अनागतानं भन्ते बुभुक्खानं पटिबाहनत्थाया'ति। अत्थि पन महाराज अनागता बुभुक्खा'ति। नत्थि भन्ते'ति। तुम्हे खो महाराज अतिपण्डिता ये तुम्हे असन्तानं अनागतानं बुभुक्खानं पटिबाहनत्थाय पटियादेथा'ति। कल्लोसि भन्ते नागसेना'ति।

२२. धम्मचक्कपवत्तनं

अथ खो भगवतो एतदहोसि—कस्स नु खो अहं पठमं धम्मं देसेय्यं, को इमं धम्मं खिप्पमेव आजानिस्सती'ति। अथ खो भगवतो एतदहोसि—अयं खो आळारो कालामो पण्डितो ब्यत्तो मेधावी दीघरत्तं अप्परजक्खजातिको। यं नूनाहं आळारस्स कालामस्स पठमं धम्मं देसेय्यं, सो इमं धम्मं खिप्पमेव आजानिस्सती'ति।

अथ खो अंतरहिता देवता भगवतो आरोचेसि—सत्ताहकालंकतो भन्ते आळारो कालामो'ति । भगवतो'पि खो ञाणं उदपादि—सत्ताहकालंकतो आळारो कालामो'ति । अथ खो भगवतो एतदहोसि—महाजानीयो खो आळारो कालामो, सचे हि सो इमं धम्मं सुणेय्य खिप्पमेव आजानेय्या'ति ।

अथ खो भगवतो एतदहोसि—कस्स नु खो अहं पठमं धम्मं देसेय्यं, को इमं धम्मं खिप्पमेव आजानिस्सती'ति । अथ खो भगवतो एतदहोसि—अयं खो उद्दको रामपुत्तो पण्डितो ब्यत्तो मेधावी दीघरत्तं अप्परजक्खजातिको, यं नूनाहं उद्दकस्स रामपुत्तस्स पठमं धम्मं देसेय्यं, सो इमं धम्मं खिप्पमेव आजानिस्सती'ति ।

अथ खो अन्तरहिता देवता भगवतो आरोचेसि—अभिदोसकालंकतो भन्ते उद्दको रामपुत्तो'ति । भगवतो'पि खो ञाणं उदपादि—अभिदोसकालंकतो उद्दको रामपुत्तो'ति । अथ खो भगवतो एतदहोसि—महाजानियो खो उद्दको रामपुत्तो, सचे हि सो इमं धम्मं सुणेय्य, खिप्पमेव आजानेय्या'ति ।

अथ खो भगवतो एतदहोसि—कस्स नु खो अहं पठमं धम्मं देसेय्यं, को इमं धम्मं खिप्पमेव आजानिस्सती'ति । अथ खो भगवतो एतदहोसि—बहुकारा खो मे पंचवग्गिया भिक्खू, ये मं पधानपहितत्तं उपट्ठहिंसु । यं नूनाहं पंचवग्गियानं भिक्खूनं पठमं धम्मं देसेय्यं'ति ।

अथ खो भगवतो एतदहोसि—कहं नु खो एतरहि पंचवग्गिया भिक्खू विहरन्ती'ति । अद्दस खो भगवा दिब्बेन चक्खुना विसुद्धेन अतिक्कन्तमानुसकेन पंचवग्गिये भिक्खु बाराणसियं विहरन्ते इसिपतने

मिगदाये। अथ खो भगवा उरुवेलायं यथाभिरन्तं विहरित्वा येन बाराणसी तेन चारिकं पक्कामि।

\+ + + + + + +

अथ खो भगवा अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो येन बाराणसी इसिपतनं मिगदायो येन पंचवग्गिया भिक्खू तेनुपसंकमि। अद्दसंसु खो पंचवग्गिया भिक्खू भगवन्तं दूरतो'व आगच्छन्तं, दिस्वान अञ्ञमञ्ञं कतिकं सण्ठपेसुं—अयं आवुसो समणो गोतमो आगच्छति बाहुल्लिको पधानविब्भन्तो आवत्तो बाहुल्लाय। सो नेव अभिवादेतब्बो न पच्चुट्ठातब्बो नास्स पत्तचीवरं पटिग्गहेतब्बं, अपि च खो आसनं ठपेतब्बं सचे आकंखिस्सति निसीदिस्सती'ति।

यथा यथा खो भगवा पंचवग्गिये भिक्खू उपसंकमति, तथा तथा पंचवग्गिया भिक्खू सकाय कतिकाय असण्ठहन्ता भगवन्तं पच्चुग्गन्त्वा एको भगवतो पत्तचीवरं पटिग्गहेसि, एको आसनं पञ्ञापेसि, एको पादोदकं, एको पादपीठं, एको पादकथलिकं उपनिक्खिपि। निसीदि भगवा पञ्ञत्ते आसने। निसज्ज खो भगवा पादे पक्खालेसि। अपि'स्सु भगवन्तं नामेन च आवुसोवादेन च समुदाचरन्ति।

एवं वुत्ते भगवा पंचवग्गिये भिक्खू एतदवोच—मा भिक्खवे तथा गतं नामेन च आवुसोवादेन च समुदाचरथ। अरहं भिक्खवे तथागतो सम्मासम्बुद्धो। ओदहथ भिक्खवे सोतं, अमतं अधिगतं, अहं अनुसासामि, अहं धम्मं देसेमि। यथानुसिट्ठं तथा पटिपज्जमाना न चिरस्सेव यस्सत्थाय कुलपुत्ता सम्मदेव आगारस्मा अनगारियं पब्बजन्ति, तदनुत्तरं

ब्रह्मचरियपरियोसानं दिट्ठेव धम्मे सयं अभिञ्ञा सच्छिकत्वा उपसंपज्ज विहरिस्सथा'ति ।

एवं वुत्ते पंचवग्गिया भिक्खू भगवन्तं एतदवोचुं—ताय'पि खो त्वं आवुसो गोतम इरियाय ताय पटिपदाय ताय दुक्करकारिकाय नेवज्झगा उत्तरिमनुस्सधम्मा अलमरियञाणदस्सनविसेसं, किं पन त्वं एतरहि बाहुलिको पधानविब्भन्तो आवत्तो बाहुल्लाय अधिगमिस्ससि उत्तरिमनुस्सधम्मा अलमरियञाणदस्सनविसेसं'ति ।

एवं वुत्ते भगवा पंचवग्गिये भिक्खू एतदवोच—न भिक्खवे तथागतो बाहुलिको, न पधानविब्भन्तो, न आवत्तो बाहुल्लाय, अरहं भिक्खवे तथागतो सम्मासम्बुद्धो । ओदहथ भिक्खवे सोतं, अमतं अधिगतं, अहं अनुसासामि, अहं धम्मं देसेमि । यथानुसिट्ठं तथा पटिपज्जमाना न चिरस्सेव यस्सत्थाय कुलपुत्ता सम्मदेव आगारस्मा अनगारियं पब्बजन्ति, तदनुत्तरं ब्रह्मचरियपरियोसानं दिट्ठेव धम्मे सयं अभिञ्ञा सच्छिकत्वा उपसंपज्ज विहरिस्सथा'ति ।

अथ खो भगवा पंचवग्गिये भिक्खू आमन्तेसि—द्वे'मे भिक्खवे अन्ता पब्बजितेन न सेवितब्बा । कतमे द्वे । यो चायं कामेसु कामसुखल्लिकानुयोगो हीनो गम्मो पोथुज्जनिको अनरियो अनत्थसंहितो, यो चायं अत्तकिलमथानुयोगो दुक्खो अनरियो अनत्थसंहितो । एते खो भिक्खवे उभो अन्ते अनुपगम्म मज्झिमा पटिपदा तथागतेन अभिसंबुद्धा चक्खुकरणी ञाणकरणी उपसमाय अभिञ्ञाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति ।

कतमा च सा भिक्खवे मज्झिमा पटिपदा तथागतेन अभिसम्बुद्धा

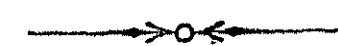
चक्खुकरणी ञाणकरणी उपसमाय अभिञ्ञाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति । अयमेव अरियो अट्ठंगिको मग्गो, सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि सम्मासंकप्पो सम्मावाचा सम्माकम्मन्तो सम्माआजीवो सम्मावायामो सम्मासति सम्मासमाधि । अयं खो सा भिक्खवे मज्झिमा पटिपदा तथागतेन अभिसम्बुद्धा चक्खुकरणी ञाणकरणी उपसमाय अभिञ्ञाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति ।

इदं खो पन भिक्खवे दुक्खं अरियसच्चं—जाति'पि दुक्खा, जरा'पि दुक्खा, व्याधि'पि दुक्खो, मरणं'पि दुक्खं, अप्पियेहि संपयोगो दुक्खो, पियेहि विप्पयोगो दुक्खो, यं'पि'च्छं न लभति तं'पि दुक्खं,संखित्तेन पंचुपादानक्खंधा'पि दुक्खा ।

इदं खो पन भिक्खवे दुक्खसमुदयं अरियसच्चं—यायं तण्हा पोनोभविका नन्दिरागसहगता तत्रतत्राभिनन्दिनी, सेय्यथीदं—कामतण्हा भवतण्हा विभवतण्हा ।

इदं खो पन भिक्खवे दुक्खनिरोधं अरियसच्चं—यो तस्सा येव तण्हाय असेसविरागनिरोधो चागो पटिनिस्सग्गो मुत्ति अनालयो ।

इदं खो पन भिक्खवे दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा अरियसच्चं—अयं एव अरियो अट्ठंगिको मग्गो, सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि...पे०... सम्मासमाधि ।

२३. यसपब्बज्जा

तेन खो पन समयेन बाराणसियं यसो नाम कुलपुत्तो सेट्ठिपुत्तो सुखुमालो होति । तस्स तयो पासादा होन्ति; एको हेमन्तिको एको

गिम्हिको, एको वस्सिको। सो वस्सिके पासादे चत्तारो मासे निप्पुरिसेहि तुरियेहि परिचारियमानो न हेट्ठा पासादा ओरोहति। अथ खो यसस्स कुलपुत्तस्स पञ्चहि कामगुणेहि समप्पितस्स समंगीभूतस्स परिचारियमानस्स पटिगच्चेव निद्दा ओक्कमि, परिजनस्स'पि निद्दा ओक्कमि, सब्बरत्तियो च तेलप्पदीपो झायति।

अथ खो यसो कुलपुत्तो पटिगच्चेव पटिबुज्झित्वा अद्दस सकं परिजनं सुपन्तं, अञ्ञिस्सा कच्छे वीणं, अञ्ञिस्सा कण्ठे मुदिंगं, अञ्ञिस्सा कच्छे आळंबरं, अञ्ञं विकेसिकं, अञ्ञं विक्खेळिकं, अञ्ञा विप्पलपन्तियो, हत्थप्पत्तं सुसानं मञ्ञे। दिस्वान'स्स आदीनवो पातुरहोसि निब्बिदाय चित्तं संठासि। अथ खो यसो कुलपुत्तो उदानं उदानेसि—उपद्दुतं वत भो, उपस्सट्ठं वत भो'ति।

अथ खो यसो कुलपुत्तो सुवण्णपादुकायो आरोहित्वा येन निवेसनद्वारं तेनुपसंकमि, अमनुस्सा द्वारं विवरिंसु, मा यसस्स कुलपुत्तस्स कोचि अन्तरायं अकासि अगारस्मा अनगारियं पब्बज्जाया'ति।

...............अथ खो यसो कुलपुत्तो येन इसिपतनं मिगदायो तेनुपसंकमि।

तेन खो पन समयेन भगवा रत्तिया पच्चूससमयं पच्चुट्ठाय अज्झोकासे चंकमति। अद्दस खो भगवा यसं कुलपुत्तं दूरतो'व आगच्छन्तं, दिस्वान चंकमा ओरोहित्वा पञ्ञत्ते आसने निसीदि। अथ खो यसो कुलपुत्तो भगवतो अविदूरे उदानं उदानेसि—उपद्दुतं वत भो, उपस्सट्ठं वत भो'ति। अथ खो भगवा यसं कुलपुत्तं एतदवोच—इदं खो पन अनुपद्दुतं, इदं अनुपस्सट्ठं; एहि यस निसीद, धम्मं ते देसेस्सामी'ति।

अथ खो यसो कुलपुत्तो इदं किर अनुपद्दुतं, इदं अनुपस्सट्ठं'ति हट्ठो उदग्गो सुवण्णपादुकाहि ओरोहित्वा येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि। एकमन्तं निसिन्नस्स खो यसस्स कुलपुत्तस्स भगवा अनुपुब्बिकथं कथेसि; सेय्यथीदं—दानकथं, सीलकथं सग्गकथं, कामानं आदीनवं ओकारं संकिलेसं, नेक्खम्मे आनिसंसं पकासेसि। यदा भगवा अञ्ञासि यसं कुलपुत्तं कल्लचित्तं मुदुचित्तं विनीवरणचित्तं उदग्गचित्तं पसन्नचित्तं, अथ या बुद्धानं सामुक्कंसिका धम्मदेसना तं पकासेसि, दुक्खं समुदयं निरोधं मग्गं। सेय्यथापि नाम सुद्धं वत्थं अपगतकाळकं सम्मदेव रजनं पटिगण्हेय्य, एवमेव यसस्स कुलपुत्तस्स तस्मिं येव आसने विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं उदपादि—यं किंचि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं'ति।

अथ खो यसस्स कुलपुत्तस्स माता पासादं अभिरूहित्वा यसं कुलपुत्तं अपस्सन्ती येन सेट्ठि गहपति तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा सेट्ठिं गहपतिं एतदवोच—पुत्तो ते गहपति यसो न दिस्सती'ति। अथ खो सेट्ठि गहपति चतुद्दिसा अस्सदूते उय्योजेत्वा सामं येव येन इसिपतनं मिगदायो तेनुपसंकमि। अद्दस खो सेट्ठि गहपति सुवण्णपादुकानं निक्खेपं, दिस्वान तमेव अनुपगमासि।

अद्दस खो भगवा सेट्ठिं गहपतिं दूरतो'व आगच्छन्तं, दिस्वान भगवतो एतदहोसि—यं नूना'हं तथारूपं इद्धाभिसंखारं अभिसंखारेय्यं यथा सेट्ठि गहपति इध निसिन्नो इध निसिन्नं यसं कुलपुत्तं न पस्सेय्या'ति। अथ खो भगवा तथारूपं इद्धाभिसंखारं अभिसंखारेसि।

अथ खो सेट्ठि गहपति येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा

भगवन्तं एतदवोच—अपि भन्ते भगवा यसं कुलपुत्तं पस्सेय्या'ति। तेन हि गहपति निसीद, अप्पेव नाम इध निसिन्नो इध निसिन्नं यसं कुलपुत्तं पस्सेय्यासी'ति। अथ खो सेट्ठि गहपति इधेव किराहं निसिन्नो इध निसिन्नं यसं कुलपुत्तं पस्सिस्सामी'ति हट्ठो उदग्गो भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि। एकमन्तं निसिन्नस्स खो सेट्ठिस्स गहपतिस्स भगवा अनुपुब्बिकथं कथेसि······पे०···निरोधधम्मं'ति।

अथ खो सेट्ठि गहपति दिट्ठधम्मो पत्तधम्मो विदितधम्मो परियोगाळ्हधम्मो तिण्णविचिकिच्छो विगतकथंकथो वेसारज्जप्पत्तो अपरपच्चयो सत्थु सासने भगवन्तं एतदवोच—अभिक्कन्तं भन्ते, अभिक्कन्तं भन्ते, सेय्यथापि भन्ते निकुज्जितं वा उक्कुज्जेय्य, पटिच्छन्नं वा विवरेय्य, मूळ्हस्स वा मग्गं आचिक्खेय्य, अंधकारे वा तेलपज्जोतं धारेय्य चक्खुमन्तो रूपानि दक्खन्ती'ति, एवमेव भगवता अनेकपरियायेन धम्मो पकासितो; एसाहं भन्ते भगवन्तं सरणं गच्छामि धम्मं च भिक्खुसंघं च, उपासकं मं भगवा धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेतं सरणं गतं'ति। सो'व लोके उपासको अहोसि तेवाचिको।

अथ खो यसस्स कुलपुत्तस्स पितुनो धम्मे देसियमाने यथादिट्ठं यथाविदितं भूमिं पच्चवेक्खन्तस्स अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुच्चि। अथ खो भगवतो एतदहोसि—यसस्स कुलपुत्तस्स....पे०....चित्तं विमुत्तं; अभब्बो खो यसो कुलपुत्तो हीनायावत्तित्वा कामे परिभुञ्जितुं सेय्यथापि पुब्बे अगारिकभूतो। यं नूनाहं तं इद्धाभिसंखारं पटिप्पस्सम्भेय्यं'ति। अथ खो भगवा तं इद्धाभिसंखारं पटिप्पस्सम्भेसि।

अद्दस खो सेट्ठि गहपति यसं कुलपुत्तं निसिन्नं, दिस्वान यसं

कुलपुत्तं एतदवोच—माता ते तात यस परिदेवसोकसंपन्ना, देहि मातु जीवितं'ति। अथ खो यसो कुलपुत्तो भगवन्तं उल्लोकेसि। अथ खो भगवा सेट्ठिं गहपतिं एतदवोच—तं किं मञ्ञसि गहपति, यसस्स सेखेन ञाणेन सेखेन दस्सनेन धम्मो दिट्ठो विदितो सेय्यथापि तया। तस्स यथादिट्ठं यथाविदितं भूमिं पच्चवेक्खन्तस्स अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुत्तं। भब्बो नु खो यसो गहपति हीनाया'वत्तित्वा कामे परिभुञ्जितुं सेय्यथापि पुब्बे अगारिकभूतो'ति। नो हेतं भन्ते यसस्स, खो गहपति कुलपुत्तस्स सेखेन ञाणेन···पे०····अगारिकभूतो'ति।

लाभा भन्ते यसस्स कुलपुत्तस्स, सुलद्धं भन्ते यसस्स कुलपुत्तस्स, यथा यसस्स कुलपुत्तस्स अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुत्तं। अधिवासेतु मे भन्ते भगवा अज्जतनाय भत्तं यसेन कुलपुत्तेन पच्छासमणेना'ति। अधिवासेसि भगवा तुण्हीभावेन। अथ खो सेट्ठि गहपति भगवतो अधिवासनं विदित्वा उट्ठायासना भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि।

अथ खो यसो कुलपुत्तो अचिरप्पक्कन्ते सेट्ठिम्हि गहपतिम्हि भगवन्तं एतदवोच—लभेय्या'हं भन्ते भगवतो सन्तिके पब्बज्जं लभेय्यं उपसंपदं'ति। एहि भिक्खू'ति भगवा अवोच, स्वाक्खातो धम्मो, चर ब्रह्मचरियं सम्मा दुक्खस्स अन्तकिरियाया'ति। सा'व तस्सायस्मतो उपसंपदा अहोसि।

२४. मारकथा

अथ खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि—मुत्ताहं भिक्खवे सब्बपासेहि ये दिब्बा ये च मानुसा । तुम्हे'पि भिक्खवे मुत्ता सब्बपासेहि ये दिब्बा ये च मानुसा । चरथ भिक्खवे चारिकं बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकंपाय अत्थाय हिताय सुखाय देवमनुस्सानं । मा एकेन द्वे अगमित्थ । देसेथ भिक्खवे धम्मं आदिकल्याणं मज्झेकल्याणं परियोसानकल्याणं सात्थं सव्यंजनं केवलपरिपुण्णं, परिसुद्धं ब्रह्मचरियं पकासेथ । सन्ति सत्ता अप्परजक्खजातिका अस्सवनता धम्मस्स परिहायन्ति; भविस्सन्ति धम्मस्स अञ्ञातारो । अहं'पि भिक्खवे येन उरुवेला येन सेनानिगमो तेनुपसंकमिस्सामि धम्मदेसनाया'ति ।

अथ खो मारो पापिमा येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं गाथाय अज्झभासि—

बद्धो'सि सब्बपासेहि ये दिब्बा ये च मानुसा ।
महाबंधनबद्धो'सि, न मे समण मोक्खसी'ति ॥
मुत्ताहं सब्बपासेहि ये दिब्बा ये च मानुसा ।
महाबंधनमुत्तो'म्हि निहतो त्वमसि अन्तका'ति ॥
अन्तळिक्खचरो पासो य्वायं चरति मानसो ।
तेन त्वं बाधयिस्सामि, न मे समण मोक्खसी'ति ॥
रूपा सद्दा रसा गन्धा फोट्ठब्बा च मनोरमा ।
एत्थ मे विगतो छन्दो, निहतो त्वमसि अन्तका'ति ॥

अथ खो मारो पापिमा जानाति मं भगवा, जानाति मं सुगतो'ति दुक्खी दुम्मनो तत्थेवन्तरधायी'ति ।

२५. चत्तारो निस्सया

तेन खो पन समयेन राजगहे पणीतानं भत्तानं भत्तपटिपाटि अधिट्ठिता होति । अथ खो अञ्ञतरस्स ब्राह्मणस्स एतदहोसि–इमे खो समणा सक्यपुत्तिया सुखसीला सुखसमाचारा, सुभोजनानि भुंजित्वा निवातेसु सयनेसु सयन्ति । यं नूनाहं समणेसु सक्यपुत्तियेसु पब्ब-जेय्यं'ति । अथ खो सो ब्राह्मणो भिक्खू उपसंकमित्वा पब्बज्जं याचि, तं भिक्खू पब्बाजेसुं उपसंपादेसुं ।

तस्मिं पब्बजिते भत्तपटिपाटि खीयित्थ । भिक्खू एवं आहंसु—एहि दानि आवुसो पिण्डाय चरिस्सामी'ति, । सो एवं आह–नाहं आवुसो एतंकारणा पब्बजितो पिण्डाय चरिस्सामी'ति, सचे मे दस्सथ भुंजिस्सामि, नोचे मे दस्सथ बिब्भमिस्सामी'ति । किं पन त्वं आवुसो उदरस्स कारणा पब्बजितो'ति । एवं आवुसो'ति ।

ये ते भिक्खू अप्पिच्छा, ते उज्झायन्ति खीयन्ति विपाचेन्ति–कथं हि नाम भिक्खू एवं स्वाक्खाते धम्मविनये उदरस्स कारणा पब्बजिस्सती'ति । ते भिक्खू भगवतो एतं अत्थं आरोचेसुं । सच्चं किर त्वं भिक्खु उदरस्स कारणा पब्बजितो'ति । सच्चं भगवा । विगरहि बुद्धो भगवा । कथं हि नाम त्वं मोघपुरिस, एवं स्वाक्खाते धम्मविनये उदरस्स कारणा पब्बजिस्ससि । नेतं मोघपुरिस अप्पसन्नानं वा पसादाय पसन्नानं वा भिय्योभावाया'ति विगरहित्वा धम्मिं कथं कत्वा भिक्खू आमन्तेसि—अनुजानामि भिक्खवे उपसंपादेन्तेन चत्तारो निस्सये आचिक्खितुं—(१) पिण्डियालोपभोजनं निस्साय पब्बज्जा, तत्थ ते यावजीवं उस्साहो करणीयो । अतिरेकलाभो संघभत्तं उद्देसभत्तं

निमन्तनं सलाकभत्तं पक्खिकं उपोसथिकं पाटिपदिकं। (२) पंसुकूलचीवरं निस्साय पब्बज्जा, तत्थ ते यावजीवं उस्साहो करणीयो। अतिरेकलाभो खोमं कप्पासिकं कोसेय्यं कंबलं साणं भंगं। (३) रुक्खमूलसेनासनं निस्साय पब्बज्जा, तत्थ ते यावजीवं उस्साहो करणीयो। अतिरेकलाभो विहारो अड्ढयोगो पासादो हम्मियं गुहा। (४) पूतिमुत्तभेसज्जं निस्साय पब्बज्जा, तत्थ ते यावजीवं उस्साहो करणीयो। अतिरेकलाभो सप्पि नवनीतं तेलं मधु फाणितं'ति।

२६. राहुलकुमारस्स पब्बज्जा

अथ खो भगवा राजगहे यथाभिरन्तं विहरित्वा येन कपिलवत्थु तेन चारिकं पक्कामि। अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो येन कपिलवत्थु तदवसरि। तत्र सुदं भगवा सक्केसु विहरति कपिलवत्थुस्मिं निग्रोधारामे। अथ खो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरं आदाय येन सुद्धोदनस्स सक्कस्स निवेसनं तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा पञ्ञत्ते आसने निसीदि। अथ खो राहुलमाता देवी राहुलकुमारं एतदवोच—एसो ते राहुल पिता, गच्छस्सु दायज्जं याचाही'ति। अथ खो राहुलो कुमारो येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवतो पुरतो अट्ठासि—सुखा ते समण छाया'ति। अथ खो भगवा उट्ठायासना पक्कामि। अथ खो राहुलो कुमारो भगवन्तं पिट्ठितो पिट्ठितो अनुबन्धि दायज्जं मे समण देहि, दायज्जं मे समण देही'ति। अथ खो भगवा आयस्मन्तं सारिपुत्तं आमन्तेसि—तेन हि त्वं सारिपुत्त राहुलकुमारं पब्बाजेही'ति। कथाहं भन्ते राहुलकुमारं पब्बाजेमी'ति।

अथ खो भगवा एतस्मिं निदाने एतस्मिं पकरणे धम्मिं कथं कत्वा भिक्खू आमन्तेसि—अनुजानामि भिक्खवे तीहि सरणागमनेहि सामणेरपब्बज्जं, एवं च पन भिक्खवे पब्बाजेतब्बो—पठमं केसमस्सुं ओहारापेत्वा कासायानि वत्थानि अच्छादापेत्वा एकंसं उत्तरासंगं कारापेत्वा भिक्खूनं पादे वन्दापेत्वा उक्कुटिकं निसीदापेत्वा अञ्जलिं पग्गण्हापेत्वा एवं वदेही'ति वत्तब्बो—बुद्धं सरणं गच्छामि, धम्मं सरणं गच्छामि, संघं सरणं गच्छामि, दुतियं'पि...ततियं'पि...सरणं गच्छामी'ति । अनुजानामि भिक्खवे इमेहि तीहि सरणागमनेहि सामणेरपब्बज्जं'ति । अथ खो आयस्मा सारिपुत्तो राहुलकुमारं पब्बाजेसि ।

२७. सामणेरानं सिक्खापदानि

अनुजानामि भिक्खवे सामणेरानं दस सिक्खापदानि, तेसु च सामणेरेहि सिक्खितुं—पाणातिपाता वेरमणी, अदिन्नादाना वेरमणी, अब्रह्मचरिया वेरमणी, मुसावादा वेरमणी, सुरामेरयमज्जपमादट्ठाना वेरमणी, विकालभोजना वेरमणी, नच्चगीतवादितविसूकदस्सना वेरमणी, मालागन्धविलेपनधारणमण्डनविभूसनट्ठाना वेरमणी, उच्चासयनमहासयना वेरमणी, जातरूपरजतपटिग्गहणा वेरमणी । अनुजानामि भिक्खवे सामणेरानं इमानि दस सिक्खापदानि, इमेसु च सामणेरेहि सिक्खितुं'ति ।

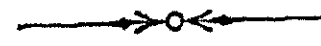
२८. गिलानुपट्ठानं

तेन खो पन समयेन अञ्ञतरस्स भिक्खुनो कुच्छिविकाराबाधो होति, सो सके मुत्तकरीसे पलिपन्नो सेति। अथ खो भगवा आयस्मता आनन्देन पच्छासमणेन सेनासनचारिकं आहिण्डन्तो येन तस्स भिक्खुनो विहारो तेनुपसंकमि। अद्दस खो भगवा तं भिक्खुं सके मुत्तकरीसे पलिपन्नं सयमानं। दिस्वान येन सो भिक्खु तेनुपसंकमि। उपसंकमित्वा तं भिक्खुं एतदवोच—किं ते भिक्खु आबाधो'ति। कुच्छिविकारो मे भगवा'ति। अत्थि पन ते भिक्खु उपट्ठाको'ति। नत्थि भगवा'ति। किस्स तं भिक्खू न उपट्ठहन्ती'ति। अहं खो भन्ते भिक्खूनं अकारको, तेन मं भिक्खू न उपट्ठेन्ती'ति।

अथ खो भगवा आयस्मन्तं आनन्दं आमन्तेसि—गच्छानन्द उदकं आहर, इमं भिक्खुं नहापेस्सामा'ति। एवं भन्ते'ति खो आयस्मा आनन्दो भगवतो पटिस्सुत्वा उदकं आहरि। भगवा उदकं आसिञ्चि। आयस्मा आनन्दो परिधोवि। भगवा सीसतो अग्गहेसि, आयस्मा आनन्दो पादतो उच्चारेत्वा मञ्चके निपातेसुं।

अथ खो भगवा एतस्मिं निदाने एतस्मिं पकरणे भिक्खुसंघं सन्निपातापेत्वा भिक्खू पटिपुच्छि—अत्थि भिक्खवे अमुकस्मिं विहारे भिक्खु गिलानो'ति। अत्थि भगवा'ति। किं तस्स भिक्खवे भिक्खुनो आबाधो'ति। तस्स भन्ते आयस्मतो कुच्छिविकाराबाधो'ति। अत्थि पन भिक्खवे तस्स भिक्खुनो उपट्ठाको'ति। नत्थि भगवा'ति। किस्स तं भिक्खू न उपट्ठेन्ती'ति। एसो भन्ते भिक्खु भिक्खूनं अकारको, तेन तं भिक्खू न उपट्ठेन्ती'ति। नत्थि वो भिक्खवे माता, नत्थि पिता, ये

ते उपट्ठहेय्युं। तुम्हे च भिक्खवे अञ्ञमञ्ञं न उपट्ठहिस्सथ अथ को चरहि उपट्ठहिस्सति। यो भिक्खवे मं उपट्ठहेय्य सो गिलानं उपट्ठहेय्या'ति।

२९. दीघायुकुमारस्स वत्थु

भूतपुब्बं भिक्खवे बाराणसियं। ब्रह्मदत्तो नाम कासिराजा अहोसि अड्ढो महद्धनो महाभोगो महब्बलो महावाहनो महाविजितो परिपुण्णकोसकोट्ठागारो। दीघीति नाम कोसलराजा अहोसि दळिद्दो अप्पधनो अप्पभोगो अप्पबलो अप्पवाहनो अप्पविजितो अपरिपुण्णकोसकोट्ठागारो। अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा चतुरंगिनिं सेनं सन्नय्हित्वा दीघीतिं कोसलराजानं अब्भुय्यासि। अस्सोसि खो भिक्खवे दीघीति कोसलराजा—ब्रह्मदत्तो किर कासिराजा चतुरंगिनिं सेनं सन्नय्हित्वा मम अब्भुय्यातो'ति। अथ खो भिक्खवे दीघीतिस्स कोसलरञ्ञो एतदहोसि—ब्रह्मदत्तो खो कासिराजा अड्ढो······पे०······परिपुण्णकोसकोट्ठागारो, अहं पनम्हि दळिद्दो···पे०···अपरिपुण्णकोसकोट्ठागारो, नाहं पटिबलो ब्रह्मदत्तेन कासिरञ्ञा एकसंघातं'पि सहितुं। यं नूनाहं पटिगच्चेव नगरम्हा निप्पतेय्यं'ति। अथ खो भिक्खवे दीघीति कोसलराजा महेसिमादाय पटिगच्चेव नगरम्हा निप्पति। अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा दीघीतिस्स कोसलरञ्ञो बलं च वाहनं च जनपदं च कोसं च कोट्ठागारं च अभिविजिय अज्झावसति। अथ खो भिक्खवे दीघीति कोसलराजा सपजापतिको येन बाराणसी तेन पक्कामि। अनुपुब्बेन येन बाराणसी तदवसरि। तत्र सुदं भिक्खवे दीघीति कोसलराजा सपजापतिको बाराणसियं अञ्ञ-

तरस्मिं पच्चन्तिमे ओकासे कुंभकारनिवेसने अञ्ञातकवेसेन परिब्बाजकच्छन्नेन पटिवसति।

अथ खो भिक्खवे दीघीतिस्स कोसलरञ्ञो महेसी न चिरस्सेव गब्भिनी अहोसि। तस्सा एवरूपो दोहळो होति—इच्छति सुरियस्स उग्गमनकाले चतुरंगिनिं सेनं सन्नद्धं वम्मिकं सुभूमियं ठितं पस्सितुं खग्गानं च धोवनं पातुं। अथ खो भिक्खवे दीघीतिस्स कोसलरञ्ञो महेसी दीघीतिं कोसलराजानं एतदवोच—गब्भिनि'म्हि देव, तस्सा मे एवरूपो दोहळो उप्पन्नो—इच्छामि सुरियस्स···पे०···पातुं'ति। कुतो देवि अम्हाकं दुग्गतानं चतुरंगिनी सेना सन्नद्धा वम्मिका सुभूमियं ठिता खग्गानं च धोवनं'ति। सचाहं देव न लभिस्सामि मरिस्सामी'ति।

तेन खो पन समयेन भिक्खवे ब्रह्मदत्तस्स कासिरञ्ञो पुरोहितो ब्राह्मणो दीघीतिस्स कोसलरञ्ञो सहायो होति। अथ खो भिक्खवे दीघीति कोसलराजा येन ब्रह्मदत्तस्स कासिरञ्ञो पुरोहितो ब्राह्मणो तेनुपसंकमि। उपसंकमित्वा ब्रह्मदत्तस्स कासिरञ्ञो पुरोहितं ब्राह्मणं एतदवोच—सखी ते सम्म गब्भिनी, तस्सा एवरूपो दोहळो उप्पन्नो—इच्छति सुरियस्स···पे०···पातुं'ति। तेन हि देव मयं'पि देविं पस्सामा'ति। अथ खो भिक्खवे दीघीतिस्स कोसलरञ्ञो महेसी येन ब्रह्मदत्तस्स कासिरञ्ञो पुरोहितो ब्राह्मणो तेनुपसंकमि। अद्दस खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तस्स कासिरञ्ञो पुरोहितो ब्राह्मणो दीघीतिस्स कोसलरञ्ञो महेसिं दूरतो'व आगच्छन्तिं। दिस्वान उट्ठायासना एकंसं उत्तरासंगं करित्वा येन दीघीतिस्स कोसलरञ्ञो महेसी तेनञ्जलिं पणामेत्वा तिक्खत्तुं उदानं उदानेसि—कोसलराजा वत भो कुच्छिगतो, कोसलराजा वत भो

कुच्छिगतो'ति। अत्तमना देवि होहि, लच्छसि सुरियस्स उग्गमनकाले चतुरंगिनिं सेनं सन्नद्धं वम्मिकं सुभूमियं ठितं पस्सितुं खग्गानं च धोवनं पातुं'ति।

अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तस्स कासिरञ्ञो पुरोहितो ब्राह्मणो येन ब्रह्मदत्तो कासिराजा तेनुपसंकमि। उपसंकमित्वा ब्रह्मदत्तं कासिराजानं एतदवोच—तथा देव निमित्तानि दिस्सन्ति–स्वे सुरियुग्गमनकाले चतुरंगिनी सेना सन्नद्धा वम्मिका सुभूमियं तिट्ठतु खग्गा च धोवियन्तू'ति। अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा मनुस्से आणापेसि–यथा भणे पुरोहितो ब्रह्मणो आह तथा करोथा'ति। अलभि खो भिक्खवे दीघीतिस्स कोसलरञ्ञो महेसी सुरियस्स उग्गमनकाले चतुरंगिनिं सेनं सन्नद्धं वम्मिकं सुभूमियं ठितं पस्सितुं खग्गानं च धोवनं पातुं। अथ खो भिक्खवे दीघीतिस्स कोसलरञ्ञो महेसी तस्स गब्भस्स परिपाकं अन्वाय पुत्तं विजायि। तस्स दीघावू'ति नामं अकंसु। अथ खो भिक्खवे दीघावुकुमारो न चिरस्सेव विञ्ञुतं पापुणि।

अथ खो भिक्खवे दीघीतिस्स कोसलरञ्ञो एतदहोसि–अयं खो ब्रह्मदत्तो कासिराजा बहुनो अम्हाकं अनत्थस्स कारको। इमिना अम्हाकं बलं च वाहनं च जनपदो च कोसो च कोट्ठागारं च अच्छिन्नं, सचायं अम्हे जानिस्सति सब्बेव तयो घातापेस्सति। यं नूनाहं दीघावुकुमारं बहिनगरे वासेय्यं'ति। अथ खो भिक्खवे दीघीति कोसलराजा दीघावुकुमारं बहिनगरे वासेसि। अथ खो भिक्खवे दीघावुकुमारो बहिनगरे पटिवसन्तो न चिरस्सेव सब्बसिप्पानि सिक्खि।

तेन खो पन समयेन दीघीतिस्स कोसलरञ्ञो कप्पको ब्रह्मदत्ते कासिरञ्ञे पटिवसति। अद्दस खो भिक्खवे दीघीतिस्स कोसलरञ्ञो कप्पको दीघीतं कोसलराजानं सपजापतिकं बाराणसियं अञ्ञतरस्मिं पच्चन्तिमे ओकासे कुंभकारनिवेसने अञ्ञातकवेसेन परिब्बाजकच्छन्नेन पटिवसन्तं। दिस्वान येन ब्रह्मदत्तो कासिराजा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा ब्रह्मदत्तं कासिराजानं एतदवोच—दीघीति देव कोसलराजा सपजापतिको बाराणसियं अञ्ञतरस्मिं पच्चन्तिमे ओकासे कुंभकारनिवेसने अञ्ञातकवेसेन परिब्बाजकच्छन्नेन पटिवसती'ति।

अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा मनुस्से आणापेसि—तेन हि भणे दीघीतिं कोसलराजानं सपजापतिकं आनेथा'ति। एवं देवा'ति खो भिक्खवे ते मनुस्सा ब्रह्मदत्तस्स कासिरञ्ञो पटिस्सुत्वा दीघीतिं कोसलराजानं सपजापतिकं आनेसुं। अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा मनुस्से आणापेसि—तेन हि भणे दीघीतिं कोसलराजानं सपजापतिकं दळ्हाय रज्जुया पच्छाबाहं गाळ्हबंधनं बंधित्वा खुरमुण्डं करित्वा खरस्सरेन पणवेन रथियाय रथियं सिंघाटकेन सिंघाटकं परिनेत्वा दक्खिणेन द्वारेन निक्खामेत्वा दक्खिणतो नगरस्स चतुधा छिंदित्वा चतुद्दिसा बिलानि निक्खिपथा'ति। एवं देवा'ति खो भिक्खवे ते मनुस्सा ब्रह्मदत्तस्स कासिरञ्ञो पटिस्सुत्वा दीघीतिं कोसलराजानं सपजापतिकं दळ्हाय रज्जुया पच्छाबाहं गाळ्हबंधनं बन्धित्वा खुरमुण्डं करित्वा खरस्सरेन पणवेन रथियाय रथियं सिंघाटकेन सिंघाटकं परिनेन्ति।

अथ खो भिक्खवे दीघावुस्स कुमारस्स एतदहोसि—चिरदिट्ठा खो मे मातापितरो। यं नूनाहं मातापितरो पस्सेय्यं'ति। अथ खो भिक्खवे

दीघावुकुमारो बाराणसिं पविसित्वा अद्दस मातापितरो दळ्हाय रज्जुया पच्छाबाहं गाळहबंधनं बन्धित्वा खुरमुण्डं करित्वा खरस्सरेन पणवेन रथियाय रथियं सिंघाटकेन सिंघाटकं परिनेन्ते। दिस्वान येन मातापितरो तेनुपसंकमि। अद्दस खो भिक्खवे दीघीति कोसलराजा दीघावुकुमारं दूरतो'व आगच्छन्तं। दिस्वान दीघावुकुमारं एतदवोच—मा खो त्वं तात दीघावु दीघं पस्स मा रस्सं। न हि तात दीघावु वेरेन वेरा सम्मन्ति। अवेरेन हि तात दीघावु वेरा सम्मन्ती'ति।

एवं वुत्ते भिक्खवे ते मनुस्सा दीघीतिं कोसलराजानं एतदवोचुं—उम्मत्तको अयं दीघीति कोसलराजा विप्पलपति। को इमस्स दीघावु। कं अयं एवं आह—मा खो त्वं तात दीघावु दीघं पस्स मा रस्सं, न हि तात दीघावु वेरेन वेरा सम्मन्ति। अवेरेन हि तात दीघावु वेरा समन्ती'ति। नाहं भणे उम्मत्तको विप्पलपामि। अपि च यो विञ्ञू सो विभावेस्सती'ति। दुतियं'पि भिक्खवे···पे०··· ततियं'पि खो भिक्खवे दीघीति कोसलराजा दीघावुकुमारं एतदवोच—मा खो ..पे० ···सम्मन्ती'ति। ततियं'पि खो भिक्खवे ते मनुस्सा दीघीतिं कोसलराजानं एतदवोचुं—उमत्तको···पे०···सो विभावेस्सती'ति। अथ खो भिक्खवे ते मनुस्सा दीघीतिं कोसलराजानं सपजापतिकं रथियाय रथियं सिंघाटकेन सिंघाटकं परिनेत्वा दक्खिणेन द्वारेन निक्खामेत्वा दक्खिणतो नगरस्स चतुधा छिंदित्वा चतुद्दिसा बिलानि निक्खिपित्वा गुम्बं ठपेत्वा पक्कमिंसु।

अथ खो भिक्खवे दीघावुकुमारो बाराणसिं पविसित्वा सुरं नीहरित्वा गुम्बिये पायेसि। यदा ते मत्ता अहेसुं पतिता अथ कट्ठानि

संकड्ढित्वा चितकं करित्वा मातापितुन्नं सरीरं चितकं आरोपेत्वा अग्गिं दत्वा पञ्जलिको तिक्खत्तुं चितकं पदक्खिणं अकासि। तेन खो पन समयेन भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा उपरिपासादवरगतो होति। अद्दस खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा दीघावुकुमारं पञ्जलिकं तिक्खत्तुं चितकं पदक्खिणं करोन्तं, दिस्वान'स्स एतदहोसि—निस्संसयं खो सो मनुस्सो दीघीतिस्स कोसलरञ्ञो ञाति वा सालोहितो वा। अहो मे अनत्थको। नहि नाम मे कोचि आरोचेस्सती'ति।

अथ खो भिक्खवे दीघावुकुमारो अरञ्ञं गन्त्वा यावदत्थं कन्दित्वा रोदित्वा वप्पं पुंछित्वा बाराणसिं पविसित्वा अन्तेपुरस्स सामन्ता हत्थिसालं गन्त्वा हत्थाचरियं एतदवोच—इच्छामहं आचरिय सिप्पं सिक्खितुं'ति। तेन हि भणे माणवक सिक्खस्सू'ति। अथ खो भिक्खवे दीघावुकुमारो रत्तिया पच्चूससमयं पच्चुट्ठाय हत्थिसालायं मंजुना सरेन गायि, वीणं च वादेसि। अस्सोसि खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा रत्तिया पच्चूससमयं पच्चुट्ठाय हत्थिसालायं मंजुना सरेन गीतं वीणं च वादितं। सुत्वान मनुस्से पुच्छि—को भणे रत्तिया पच्चुससमयं पच्चुट्ठाय हत्थिसालाय मंजुना सरेण गायि वीणं च वादेसी'ति।

अमुकस्स देव हत्थाचरियस्स अन्तेवासी माणवको रत्तिया पच्चूससमयं पच्चुट्ठाय हत्थिसालायं मंजुना सरेन गायि वीणं च वादेसी'ति। तेन हि भणे तं माणवकं आनेथा'थि। एवं देवा'ति खो भिक्खवे ते मनुस्सा ब्रह्मदत्तस्स कासिरञ्ञो पटिस्सुत्वा दीघावुकुमारं आनेसुं। त्वं भणे माणवक रत्तिया पच्चूससमयं पच्चुट्ठाय हत्थिसालायं मंजुना सरेन गायि वीणं च वादेसी'ति। एवं देवा'ति। तेन हि भणे माणवक

गायस्सु वीणं च वादेही'ति । एवं देवा'ति । खो भिक्खवे दीघावुकुमारो ब्रह्मदत्तस्स कासिरञ्ञो पटिस्सुत्वा आराधापेक्खो मंजुना सरेन गायि वीणं च वादेसि । अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा दीघावुकुमारं एतदवोच—त्वं भणे माणवक मं उपट्ठहा'ति । एवं देवा'ति खो भिक्खवे दीघावुकुमारो ब्रह्मदत्तस्य कासिरञ्ञो पच्चस्सोसि । अथ खो भिक्खवे दीघावुकुमारो ब्रह्मदत्तस्स कासिरञ्ञो पुब्बुट्ठायी अहोसि, पच्छानिपाती किंकारपटिस्सावी मनापचारी पियवादी । अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा दीघावुकुमारं न चिरस्सेव अब्भन्तरिके विस्सासिकट्ठाने ठपेसि ।

अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा दीघावुकुमारं एतदवोच—तेन हि भणे माणवक रथं योजेहि मिगवं गमिस्सामा'ति । एवं देवा'ति खो भिक्खवे दीघावुकुमारो ब्रह्मदत्तस्स कासिरञ्ञो पटिस्सुत्वा रथं योजेत्वा ब्रह्मदत्तं कासिराजानं एतदवोच—युत्तो खो ते देव रथो, यस्स दानि कालं मञ्ञसी'ति । अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा रथं अभिरूहि । दीघावुकुमारो रथं पेसेसि । तथा तथा रथं पेसेसि यथा यथा अञ्ञेनेव सेना आगमासि अञ्ञेनेव रथो । अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा दूरं गन्त्वा दीघावुकुमारं एतदवोच—तेन हि भणे माणवक, रथं मुंचस्सु, किलन्तो'म्हि निपज्जिस्सामी'ति । एवं देवा'ति खो भिक्खवे दीघावुकुमारो ब्रह्मदत्तस्स कासिरञ्ञो पटिस्सुत्वा रथं मुंचित्वा पथवियं पल्लंकेन निसीदि । अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा दीघावुकुमारस्स उच्छंगे सीसं कत्वा सेय्यं कप्पेसि । तस्स किलन्तस्स मुहुत्तकेनेव निद्दं (?) ओक्कमि ।

अथ खो भिक्खवे दीघावुस्स कुमारस्स एतदहोसि—अयं खो ब्रह्मदत्तो कासिराजा बहुनो अम्हाकं अनत्थस्स कारको। इमिना अम्हाकं बलं च वाहनं च जनपदो च कोसो च कोट्ठागारं च अच्छिन्नं। इमिना च मे मातापितरो हता। अयं ख्वस्स कालो यो'हं वेरं अप्पेय्यं'ति कोसिया खग्गं निब्बाहि। अथ खो भिक्खवे दीघावुस्स कुमारस्स एतदहोसि—पिता खो मं मरणकाले एवं अवोच—मा खो त्वं तात दीघावु दीघं पस्स मा रस्सं, न हि तात दीघावु वेरेन वेरा सम्मन्ति, अवेरेन हि तात दीघावु वेरा सम्मन्ती'ति। न खो मे तं पतिरूपं यो'हं पितु वचनं अतिक्कमेय्यं'ति कोसिया खग्गं पवेसेसि। दुतियं'पि खो भिक्खवे दीघावुस्स कुमारस्स एतदहोसि—पिता···पे०···अतिक्कमेय्यं'ति, पुनरेव कोसिया खग्गं पवेसेसि। अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा भीतो उब्बिग्गो उस्संकी, उत्रस्तो सहसा उट्ठासि। अथ खो भिक्खवे दीघावुकुमारो ब्रह्मदत्तं कासिराजानं एतदवोच—किस्स त्वं देव भीतो···पे०··· उट्ठासी'ति। इध मं भणे माणवक, दीघीतिस्स कोसलरञ्ञो पुत्तो दीघावुकुमारो सुपिनंतेन खग्गेन परिपातेसि। तेनाहं भीतो उब्बिग्गो उस्संकी उत्रस्तो सहसा वुट्ठासिं'ति।

अथ खो भिक्खवे दीघावुकुमारो वामेन हत्थेन ब्रह्मदत्तस्स कासिरञ्ञो सीसं परामसित्वा दक्खिणेन हत्थेन खग्गं निब्बाहेत्वा ब्रह्मदत्तं कासिराजानं एतदवोच—अहं खो सो देव दीघीतिस्स कोसलरञ्ञो पुत्तो दीघावुकुमारो। बहुनो त्वं अम्हाकं अनत्थस्स कारको। तया अम्हाकं बलं च वाहनं च जनपदो च कोसो च कोट्ठागारं च अच्छिन्नं, तया च मे मातापितरो हता। अयं ख्वस्स कालो य्वाहं

वेरं अप्पेयं'ति । अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा दीघावुस्स कुमारस्स पादेसु सिरसा निपतित्वा दीघावुकुमारं एतदवोच—जीवितं मे तात दीघावु देहि, जीवितं मे तात दीघावु देही'ति ।. क्याहं उस्सहामि देवस्स जीवितं दातुं, देवो खो मे जीवितं ददेय्या'ति । तेन हि तात दीघावु त्वं चेव मे जीवितं देहि, अहं च ते जीवितं दम्मी'ति । अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो च कासिराजा दीघावु च कुमारो अञ्ञमञ्ञस्स जीवितं अदंसु, पाणिं च अग्गहेसुं, सपथं च अकंसु, अद्रूभाय । अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा दीघावु-कुमारं एतदवोच—तेन हि तात दीघावु रथं योजेहि गमिस्सामा'ति । एवं देवा'ति खो भिक्खवे दीघावुकुमारो ब्रह्मदत्तस्स कासिरञ्ञो पटिस्सुत्वा रथं योजेत्वा ब्रह्मदत्तं कासिराजानं एतदवोच—युत्तो खो ते देव रथो, यस्स दानि कालं मञ्ञसी'ति । अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा रथं अभिरूहि । दीघावुकुमारो रथं पेसेसि । तथा तथा रथं पेसेसि यथा यथा न चिरस्सेव सेनाय समागञ्छि ।

अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा बाराणसिं पविसित्वा अमच्चे पारिसज्जे सन्निपातापेत्वा एतदवोच—सचे भणे दीघीतिस्स कोसलरञ्ञो पुत्तं दीघावुकुमारं पस्सेय्याथ किं'ति नं करेय्याथा'ति । एकच्चे एवं आहंसु—मयं देव हत्थे छिंदेय्याम, मयं देव पादे छिंदेय्याम, मयं देव कण्णनासं छिंदेय्याम, मयं देव सीसं छिंदेय्यामा'ति । अयं खो भणे दीघितिस्स कोसलरञ्ञो पुत्तो दीघावुकुमारो । नायं लब्भा किंचि कातुं । इमिना च मे जीवितं दिन्नं, मया च इमस्स जीवितं दिन्नं'ति ।

अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा दीघावुकुमारं एतदवोच—यं

खो ते तात दीघावु पिता मरणकाले अवच—मा खो त्वं तात दीघावु ···पे०···वेरेन वेरा सम्मन्ति, अवेरेन हि तात दीघावु वेरा सम्मन्ती-'ति । किंते पिता सन्धाय अवचा'ति । यं खो मे देव पिता मरणकाले अवच मा दीघं'ति—मा चिरं वेरं अकासी'ति । इमं खो मे देव पिता मरणकाले अवच मा दीघं'ति । यं खो मे देव पिता मरणकाले अवच मां रस्सं'ति—मा खिप्पं मित्तेहि भिज्जित्था'ति । इमं खो मे देव पिता मरणकाले अवच मा रस्सं'ति । यं खो मे देव पिता मरणकाले अवच न हि तात दीघावु वेरेन वेरा सम्मन्ती'ति—देवेन मे मातापितरो हता'ति सहाचं देवं जीविता वोरोपेय्यं, ये देवस्स अत्थकामा ते मं जीविता वोरोपेय्युं, ये मे अत्थकामा ते ते जीविता वोरोपेय्युं, एवं तं वेरं वेरेन न उपसमेय्य । इदानि च पन मे देवेन जीवितं दिन्नं मया च देवस्स जीवितं दिन्नं, एवं तं वेरं अवेरेन वूपसन्तं । इमं खो मे देव पिता मरणकाले अवच—नहि तात···पे०···समन्ती'ति ।

अथ खो भिक्खवे ब्रह्मदत्तो कासिराजा अच्छिरियं वत भो, अब्भुतं वत भो, पण्डितो अयं दीघावुकुमारो, यत्र हि नाम पितुनो संखित्तेन भासितस्स वित्थारेन अत्थं आजानिस्सती'ति, पेत्तिकं बलं च वाहनं च जनपदं च कोसं च कोट्ठागारं च पटिपादेसि, धीतरं च अदासि ।

तेसं हि नाम भिक्खवे राजूनं आदिन्नदण्डानं आदिन्नसत्थानं एवरूपं खन्तिसोरच्चं भविस्सती'ति, इध खा पन तं भिक्खवे सोभेथ यं तुम्हे एवं स्वाक्खाते धम्मविनये पब्बजिता समाना खमा च भवेय्याथ सोरता चा'ति ।

३०. चत्तारि अहिराजकुलानि

तेन खो पन समयेन अञ्ञतरो भिक्खु अहिना दट्ठो कालंकतो होति। भगवतो एतं अत्थं आरोचेसुं। न ह नूनं सो भिक्खवे भिक्खु चत्तारि अहिराजकुलानि मेत्तेन चित्तेन फरि। सचे हि सो भिक्खवे भिक्खु चत्तारि अहिराजकुलानि मेत्तेन चित्तेन फरेय्य, न ह सो भिक्खवे भिक्खु अहिना दट्ठो कालं करेय्य। कतमानि चत्तारि अहिराजकुलानि। विरूपक्खं अहिराजकुलं, एरापथं अहिराजकुलं, छब्यापुत्तं अहिराजकुलं, कण्हागोतमकं अहिराजकुलं। न ह नूनं सो भिक्खवे इमानि चत्तारि अहिराजकुलानि मेत्तेन चित्तेन फरि। सचे हि सो भिक्खवे भिक्खु इमानि चत्तारि अहिराजकुलानि मेत्तेन चित्तेन फरेय्य न हि सो भिक्खवे भिक्खु अहिना दट्ठो कालं करेय्य। अनुजानामि भिक्खवे इमानि चत्तारि अहिराजकुलानि मेत्तेन चित्तेन फरितुं अत्तगुत्तिया अत्तरक्खाय अत्तपरित्तं कातुं। एवं च पन भिक्खवे कातब्बं—

विरूपक्खेहि मे मेत्तं मेत्तं एरापथेहि मे।
छब्यापुत्तेहि मे मेत्तं मेत्तं कण्हागोतमकेहि च॥
अपादकेहि मे मेत्तं मेत्तं द्विपादकेहि मे।
चतुप्पदेहि मे मेत्तं मेत्तं बहुप्पदेहि मे॥
मा मं अपादको हिंसि मा मं हिंसि द्विपादको।
मा मं चतुप्पदो हिंसि मा मं हिंसि बहुप्पदो॥
सब्बे सत्ता सब्बे पाणा सब्बे भूता च केवला।
सब्बे भद्रानि पस्सन्तु मा किंचि पापमागमा॥

अप्पमाणो बुद्धो, अप्पमाणो धम्मो, अप्पमाणो संघो, पमाणवन्तानि

सिरिंसपानि——अहि, विच्छिका, सतपदी, उण्णानाभि, सरभू, मुसिका। कता मे रक्खा, कता मे परित्ता, पटिक्कमन्तु भूतानि, सो'हं नमो भगवतो नमो सत्तन्नं सम्मासंबुद्धानं'ति।

३१. अनाथपिण्डिको गहपति

तेन खो पन समयेन अनाथपिण्डिको गहपति राजगहकस्स सेट्ठिस्स भगिनिपतिको होति। अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति राजगहं अगमासि केनचिदेव करणीयेन। तेन खो पन समयेन राजगहकेन सेट्ठिना स्वातनाय बुद्धपमुखो संघो निमन्तितो होति। अथ खो राजगहको सेट्ठि दासे च कम्मकरे च आणापेसि—तेन हि भणे कालस्सेव उट्ठाय यागुयो पचेथ भत्तानि पचेथ सुपानि सम्पादेथ उत्तरिभंगानि सम्पादेथा'ति। अथ खो अनाथपिण्डिकस्स गहपतिस्स एतदहोसि। पुब्बे रव्वायं गहपति मयि आगते सब्बकिच्चानि निक्खिपित्वा ममञ्ञेव सद्धिं पटिसम्मोदति। सो दानायं विक्खित्तरूपो दासे च कम्मकरे च आणापेसि—तेन हि भणे···पे०···उत्तरिभंगानि सम्पादेथा'ति। किं नु खो इमस्स गहपतिस्स आवाहो वा भविस्सति, विवाहो वा भविस्सति, महायञ्ञो वा पच्चुपट्ठितो, राजा वा मागधो सेनियो बिंबिसारो निमन्तितो स्वातनाय सद्धिं बलकायेना'ति।

अथ खो राजगहको सेट्ठि दासे च कम्मकरे च आणापेत्वा येन अनाथपिण्डिको गहपति तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा अनाथपिण्डिकेन गहपतिना सद्धिं पटिसम्मोदित्वा एकमन्तं निसीदि। एकमन्तं निसिन्नं खो राजगहकं सेट्ठिं अनाथपिण्डिको गहपति एतदवोच—पुब्बे खो त्वं

गहपति मयि आगते सब्बकिच्चानि निक्खिपित्वा ममञ्ञेव सद्धिं पटि-सम्मोदेसि, सो दानि त्वं विक्खित्तरूपो दासे च कम्मकरे च आणापेसि—तेन हि भणे···पे०···उत्तरिभंगानि सम्पादेथा'ति ।

किं नु खो ते गहपति आवाहो वा······पे०······सद्धिं बल-कायेना'ति । न मे गहपति आवाहो भविस्सति, नापि विवाहो भवि-स्सति, नापि राजा मागधो सेनियो बिंबिसारो निमन्तितो स्वातनाय सद्धिं बलकायेन । अपि च मे महायञ्ञो पच्चुपट्ठितो, स्वातनाय बुद्धप-मुखो संघो निमन्तितो'ति । बुद्धो'ति त्वं गहपति वदेसी'ति । बुद्धो'ताहं गहपति वदामी'ति (एवं तिक्खत्तुं) । घोसो'पि खो एसो गहपति दुल्लभो लोकस्मिं यदिदं बुद्धो बुद्धो'ति । सक्का नु खो गहपति इमं कालं तं भगवन्तं दस्सनाय उपसंकमितं अरहन्तं सम्मासंबुद्धं'ति । अकालो खो गहपति इमं कालं······पे०···सम्मासम्बुद्धं, स्वे दानि त्वं कालेन तं भगवन्तं दस्सनाय उपसंकमिस्ससि अरहन्तं सम्मासम्बुद्धं'ति । अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति स्वे दानाहं कालेन तं भगवन्तं दस्सनाय उपसंकमिस्सामि अरहन्तं सम्मासम्बुद्धं'ति बुद्धगताय सतिया निपज्जित्वा रत्तिया सुदं तिक्खत्तुं उट्ठासि पभातं मञ्ञमानो ।

अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति येन सिवकद्वारं तेनुपसंकमि, अमनुस्साद्वारं विवरिंसु । अथ खो अनाथपिण्डिकस्स गहपतिस्स नगरम्हा निक्खन्तस्स आलोको अन्तरधायि, अन्धकारो पातुरहोसि, भयं छम्भितत्तं लोमहंसो उदपादि । ततो'व पुन निवत्तितुकामो अहोसि । अथ खो सिवको यक्खो अन्तरहितो सद्दं अनुस्सावेसि—

सतं हत्थी सतं अस्सा सतं अस्सतरीरथा

सतं कञ्ञासहस्सानि आमुत्तमणिकुण्डला ।
एकस्स पदवीतिहारस्स कलं नाग्घन्ति सोळसिं ॥

अभिक्कम गहपति अभिक्कम गहपति, अभिक्कन्तं ते सेय्यो नो पटिक्कन्तं'ति । अथ खो अनाथपिण्डिकस्स गहपतिस्स अन्धकारो अन्तरधायि, आलोको पातुरहोसि, यं अहोसि भयं छंभितत्तं लोमहंसो सो पटिप्पस्संभि । दुतियं'पि खो.........पे०.......ततियं'पि खो... पे०......आलोको अन्तरधायि...पे०......ततियं'पि खो सिवको यक्खो...पे०...नो पटिक्कन्तं'ति । ततियं'पि खो अनाथपिण्डिकस्स—पे०—सो पटिप्पस्संभि ।

अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति येन सीतवनं तेनुपसंकमि । तेन खो पन समयेन भगवा रत्तिया पच्चूससमयं पच्चुट्ठाय अज्झोकासे चंकमति । अद्दस खो भगवा अनाथपिण्डिकं गहपतिं दूरतो'व आगच्छन्तं । दिस्वान चंकमा ओरोहित्वा पञ्ञत्ते आसने निसीदि । निसज्ज खो भगवा अनाथपिण्डिकं गहपतिं एतदवोच एहि सुदत्ता'ति । अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति नामेन मं भगवा आलपती'ति हट्ठो उदग्गो येन भगवा तेनुपसंकमि उपसंकमित्वा भगवतो पादेसु सिरसा निपतित्वा भगवन्तं एतदवोच—कच्चि भन्ते भगवा सुखं सयित्था'ति ।

सब्बदा वे सुखं सेति ब्राह्मणो परिनिब्बुतो ।
यो न लिप्पति कामेसु सीतिभूतो निरूपधि ॥
सब्बा आसत्तियो छेत्वा विनेय्य हदये दरं ।
उपसंतो सुखं सेति संतिं पप्पुय्य चेतसो'ति ॥

अथ खो भगवा अनाथपिण्डिकस्स गहपतिस्स अनुपुब्बिकथं

कथेसि । सेय्यथीदं—दानकथं, सीलकथं, सग्गकथं, कामानं आदीनवं ओकारं संकिलेसं, नेक्खम्मे आनिसंसं पकासेसि । यथा भगवा अञ्ञासि अनाथपिण्डिकं गहपतिं कल्लचित्तं मुदुचित्तं विनीवरणचित्तं उदग्गचित्तं पसन्नचित्तं, अथ या बुद्धानं सामुक्कंसिका धम्मदेसना तं पकासेसि, दुक्खं समुदयं निरोधं मग्गं । सेय्यथापि नाम सुद्धं वत्थं अपगतकाळकं सम्मदेव रजनं पटिगण्हेय्य, एवमेव अनाथपिण्डिकस्स गहपतिस्स तस्मिं येव आसने विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं उदपादि यं किंचि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं'ति । अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति दिट्ठधम्मो पत्तधम्मो विदितधम्मो परियो गाळ्हधम्मो तिण्णविचिकिच्छो विगतकथं-कथो वेसारज्जप्पत्तो अपरप्पच्चयो सत्थुसासने भगवन्तं एतदवोच—अभिक्कन्तं भन्ते, अभिक्कन्तं भन्ते, सेय्यथापि भन्ते निकुज्जितं वा उक्कुज्जेय्य पटिच्छन्नं वा विवरेय्य मूळ्हस्स वा मग्गं आचिक्खेय्य अन्धकारे वा तेलपज्जोतं धारेय्य, चक्खुमन्तो रूपानि दक्खन्तीऽति एवमेव भगवता अनेक परियायेन धम्मो पकासितो । एसाहं भन्ते भगवन्तं सरणं गच्छामि धम्मं च भिक्खुसंघं च, उपासकं मं भगवा धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेतं सरणं गतं । अधिवासेतु च मे भन्ते भगवा स्वातनाय भत्तं सद्धिं भिक्खुसंघेना'ति । अधिवासेसि भगवा तुण्हीभावेन । अथ खो अनाथ-पिण्डिको गहपति भगवतो अधिवासनं विदित्वा उट्ठायासना भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि ।

अस्सोसि खो राजगहको सेट्ठि—अनाथपिण्डिकेन किर गहपतिना स्वातनाय बुद्धपमुखो संघो निमन्तितो'ति । अथ खो राजगहको सेट्ठि अनाथपिण्डिकं गहपतिं एतदवोच—तया किर गहपति स्वातनाय······

पे०······निमन्तितो, त्वं चासि आगन्तुको, देमि ते गहपति वेय्या-यिकं येन त्वं बुद्धपमुखस्स संघस्स भत्तं करेय्यासी'ति। अलं गहपति, अत्थि मे वेय्यायिकं येनाहं बुद्धपमुखस्स संघस्स भत्तं करिस्सामी'ति। अस्सोसि खो राजगहको नेगमो—अनाथपिण्डिकेन···पे०···निमन्ति-तो'ति। अथ खो राजगहको नेगमो अनाथपिण्डिकं गहपतिं एतदवोच तया किर······पे०······भत्तं करेय्यासी'ति। अलं अय्या, अत्थि मे······पे०······करिस्सामी'ति। अस्सोसि खो राजा मागधो सेनियो बिंबिसारो······पे०······अलं देव, अत्थि मे······पे०··· ···करिस्सामी'ति।

अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति तस्सा रत्तिया अच्चयेन राज-गहकस्स सेट्ठिस्स निवेसने पणीतं खादनियं भोजनियं पटियादापेत्वा भगवतो कालं आरोचापेसि। कालो भन्ते निट्ठितं भत्तं'ति। अथ खो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरं आदाय येन राजगहकस्स सेट्ठिस्स निवेसनं तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा पञ्ञत्ते आसने निसीदि सद्धिं भिक्खुसंघेन। अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति बुद्धपमुखं भिक्खुसंघं पणीतेन खादनियेन भोजनियेन सहत्था सन्तप्पेत्वा संपवारेत्वा भगवन्तं भुत्ताविं ओनीतपत्तपाणिं एकमन्तं निसीदि। एकमन्तं निसिन्नो खो अनाथपिण्डिको गहपति भगवन्तं एतदवोच अधिवासेतु मे भन्ते भगवा सावत्थियं वस्सावासं सद्धिं भिक्खुसंघेना'ति। सुञ्ञागारे खो गहपति तथागता अभिरमन्ती'ति। अञ्ञातं भगवा, अञ्ञातं सुग-ता'ति। अथ खो भगवा अनाथपिण्डिकं गहपतिं धम्मिया कथाय संदस्सेत्वा समादपेत्वा समुत्तेजेत्वा संपहंसेत्वा उट्ठायासना पक्कामि।

तेन खो पन समयेन अनाथपिण्डिको गहपति बहुमित्तो होति बहुसहायो आदेय्यवाचो। अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति राजगहे तं करणीयं तीरेत्वा येन सावत्थि तेन पक्कामि। अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति अन्तरा मग्गे मनुस्से आणापेसि। आरामे अय्या करोथ, विहारे पतिट्ठापेथ, दानानि पट्ठपेथ, बुद्धो लोके उप्पन्नो, सो च मया भगवा निमन्तितो इमिना मग्गेन आगच्छिस्सती'ति। अथ खो ते मनुस्सा अनाथपिण्डिकेन गहपतिना उय्योजिता आरामे अकंसु, विहारे पतिट्ठापेसुं, दानानि पट्ठपेसुं। अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति सावत्थिं गन्त्वा समन्ता सावत्थिं अनुविलोकेसि। कत्थ नु खो भगवा विहरेय्य यं अस्स गामतो नेव अविदूरे नाच्चासन्ने गमनागमनसंपन्नं अत्थिकानमत्थिकानं मनुस्सानं अभिक्कमनीयं दिवा अप्पाकिण्णं रत्तिं अप्पसद्दं अप्पनिग्घोसं विजनवातं मनुस्सराहसेय्यकं पटिसल्लानसारुप्पं'ति।

अद्दस खो अनाथपिण्डिको गहपति जेतस्स कुमारस्स उय्यानं गामतो नेव अविदूरे नाच्चासन्ने······पे०······पटिसल्लानसारुप्पं, दिस्वान येन जेतो कुमारो तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा जेतं कुमारं एतदवोच—देहि मे अय्यपुत्त उय्यानं आरामं कातुं'ति। अदेय्यो गहपति आरामो अपि कोटिसंथरेना'ति। गहितो अय्यपुत्त आरामो'ति। न गहपति गहितो आरामो'ति। गहितो न गहितो'ति वोहारके महामत्ते पुच्छिसु। महामत्ता एवमाहंसु—तया अय्यपुत्त अग्घो कतो, गहितो आरामो'ति। अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति सकटेहि हिरञ्ञं निब्बाहापेत्वा जेतवनं कोटिसन्थरं सन्थरापेसि। सकिं नीहतं हिरञ्ञं थोकस्स ओकासस्स कोट्ठकसामन्ता नप्पहोति। अथ खो अनाथपिण्डिको गह-

पति मनुस्से आणापेसि। गच्छथ भणे हिरञ्ञं आहरथ, इमं ओकासं संथरिस्सामा'ति।

अथ खो जेतस्स कुमारस्स एतदहोसि—न खो इदं ओरकं भविस्सति यथायं गहपति ताव बहुं हिरञ्ञं परिच्चजती'ति, अनाथपिण्डिकं गहपतिं एतदवोच—अलं गहपति, मेतं ओकासं संथरापेसि, देहि मेतं ओकासं, ममेतं दानं भविस्सती'ति। अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति—अयं खो जेतो कुमारो अभिञ्ञातो ञातमनुस्सो, महत्थियो खो पन एवरूपानं ञातमनुस्सानं इमस्मिं धम्मविनये पसादो'ति—तं ओकासं जेतस्स कुमारस्स पादासि। अथ खो जेतो कुमारो तस्मिं ओकासे कोट्ठकं मापेसि। अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति जेतवने विहारे कारापेसि, परिवेणानि कारापेसि, कोट्ठके कारापेसि, उपट्ठानसालायो कारापेसि, अग्गिसालायो कारापेसि, कप्पियकुटियो कारापेसि. वच्चकुटियो कारापेसि, चंकमे कारापेसि, चंकमनसालायो कारापेसि, उदपाने कारापेसि, उदपानसालायो कारापेसि, जन्ताघरे कारापेसि, जन्ताघरसालायो कारापेसि, पोक्खरणियो कारापेसि, मण्डपे कारापेसि।

\+ \+ \+ \+ \+ \+

अथ खो भगवा अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो येन सावत्थि तदवसरि। तत्र सुदं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे। अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि। एकमन्तं निसिन्नो खो अनाथपिण्डिको गहपति भगवन्तं एतदवोच—अधिवासेतु मे भन्ते भगवा स्वातनाय भत्तं सद्धिं भिक्खुसंघेना'ति। अधिवासेसि भगवा तुण्हीभावेन। अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति भगवतो अधि-

वासनं विदित्वा उट्ठायासना भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि । अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति तस्सा रत्तिया अच्चयेन पणीतं खादनियं भोजनियं पटियादापेत्वा भगवतो कालं आरोचापेसि । कालो भन्ते निट्ठितं भत्तं'ति । अथ खो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरं आदाय येन अनाथपिण्डिकस्स गहपतिस्स निवेसनं तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा पञ्ञत्ते आसने निसीदि सद्धिं भिक्खुसंघेन । अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति बुद्धपमुखं भिक्खुसंघं पणीतेन खादनियेन भोजनियेन सहत्था सन्तप्पेत्वा संपवारेत्वा भगवन्तं भुत्ताविं ओनीतपत्तपाणिं एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नो खो अनाथपिण्डिको गहपति भगवन्तं एतदवोच कथाहं भन्ते जेतवने पटिपज्जिस्सामी'ति । तेन हि त्वं गहपति जेतवनं आगतानागतस्स चातुद्दिसस्स संघस्स पतिट्ठापेही'ति । एवं भन्ते'ति खो अनाथपिण्डिको गहपति भगवतो पटिस्सुत्वा जेतवनं आगतानागतस्स चातुद्दिसस्स संघस्स पतिट्ठापेसि ।

अथ खो भगवा अनाथपिण्डिकं गहपतिं इमाहि गाथाहि अनुमोदि—

सीतं उण्हं पटिहन्ति ततो वाळमिगानि च ।
सिरिंसपे च मकसे च सिसिरे चापि वुट्ठियो ॥
ततो वातातपे घोरे सञ्जाते पटिहञ्ञति ।
लेणत्थं च सुखत्थं च झायितुं च विपस्सितुं ॥
विहारदानं संघस्स अग्गं बुद्धेन वण्णितं ।
तस्मा हि पण्डितो पोसो संपस्सं अत्थमत्तनो ॥
विहारे कारये रम्मे वासयेत्थ बहुस्सुते ।
तेसं अन्नं च पानं च वत्थसेनासनानि च ॥

ददेय्य उजुभूतेसु विप्पसन्नेन चेतसा ।
ते तस्स धम्मं देसेन्ति सब्बदुक्खापनूदनं ।
यं सो धम्मं इधञ्ञाय परिनिब्बाति अनासवो'ति ॥

अथ खो भगवा अनाथपिण्डिकं गहपतिं इमाहि गाथाहि अनुमोदित्वा उट्ठायासना पक्कामि ।

३२. नाळागिरि हत्थी

तेन खो पन समयेन राजगहे नाळागिरि नाम हत्थी चण्डो होति मनुस्सघातको । अथ खो देवदत्तो राजगहं पविसित्वा हत्थिसालं गन्त्वा हत्थिमेण्डे एतदवोच । मयं खो भणे राजञातका नाम पटिबला नीचट्ठानियं उच्चे ठाने उपेतुं भत्त'पि वेतनं'पि वड्ढापेतुं । तेन हि भणे यदा समणो गोतमो इमं रच्छं पटिपन्नो होति तदा इमं नाळागिरिं हत्थिं मुञ्चित्वा इमं रच्छं पटिपादेथा'ति । एवं भन्ते'ति खो ते हत्थिमेण्डा देवदत्तस्स पच्चस्सोसुं । अथ खो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरं आदाय संबहुलेहि भिक्खूहि सद्धिं राजगहं पिण्डाय पाविसि । अथ खो भगवा तं रच्छं पटिपज्जि । अद्दसासुं खो ते हत्थिमेण्डा तं रच्छं पटिपन्नं । दिस्वान नाळागिरिं हत्थिं मुञ्चित्वा तं रच्छं पटिपादेसुं । अद्दसा खो नाळागिरि हत्थी भगवन्तं दूरतो'व आगच्छन्तं । दिस्वान सोण्डं उस्सापेत्वा पहट्ठकण्णवालो येन भगवा तेन अभिधावि । अद्दसासुं खो ते भिक्खू नाळागिरिं हत्थिं दूरतो'व आगच्छन्तं । दिस्वान भगवन्तं एसदवोचुं—अयं भन्ते नाळागिरि हत्थी चंडो मनुस्सघातको इमं रच्छं पटिपन्नो । पटिक्कमतु भन्ते भगवा पटिक्कमतु सुग-

तो'ति । आगच्छथ भिक्खवे मा भायित्थ । अट्ठानं एतं भिक्खवे अनवकासो यो परूपक्कमेन तथागतं जीविता ओरोपेय्य । अनुपक्कमेन भिक्खवे तथागता परिनिब्बायन्ती'ति । दुतियं'पि खो ते भिक्खू·······पे० ·······ततियं'पि खो ते भिक्खू भगवन्तं एतदवोचुं । अयं भन्ते··· ···पे०·······पटिक्कमतु सुगतो'ति । आगच्छथ भिक्खवे······· पे०·······परिनिब्बायन्ती'ति ।

तेन खो पन मनुस्सा पासादेसु'पि हम्मियेसु'पि छदनेसु'पि आरूळ्हा अच्छन्ति । तत्थ ये ते मनुस्सा अस्सद्धा अप्पसन्ना दुब्बुद्धिनो ते एवमाहंसु । अभिरूपो वत भो महासमणो नागेन विहेठयिस्सती'ति । ये पन ते मनुस्सा सद्धा पसन्ना पण्डिता बुद्धिमन्तो ते एवमाहंसु । न चिरस्सं वत भो नागो नागेन संगामेस्सती'ति । अथ खो भगवा नाळागिरिं हत्थिं मेत्तेन चित्तेन फरि । अथ खो नाळागिरि हत्थी भगवतो मेत्तेन चित्तेन फुट्ठो सोण्डं ओरोपेत्वा येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवतो पुरतो अट्ठासि । अथ खो भगवा दक्खिणेन हत्थेन नाळागिरिस्स हत्थिस्स कुंभं परामसन्तो नाळागिरिं हत्थिं गाथाहि अज्झभासि ।

मा कुंजर नागमासदो दुक्खं हि कुंजर नागमासदो ।
न हि नागहतस्स कुंजर सुगति होति इतो परं यतो ॥
मा च मदो मा च पमादो न हि पमत्ता सुगतिं वजन्ति ।
तेन त्वञ्ञेव तथा करिस्ससि येन त्वं सुगतिं गमिस्ससी'ति ॥

अथ खो नाळागिरि हत्थी सोण्डाय भगवतो पादपंसूनि गहेत्वा उपरि मुद्धनि आकिरित्वा पटिकुट्टियो पटिसक्कि याव भगवन्तं अद्दक्खि ।

अथ खो नाळागिरि हत्थी हत्थिसालं गन्त्वा सके ठाने अट्ठासि। तथा दन्तो च पन नाळागिरि हत्थी अहोसि। तेन खो पन समयेन मनुस्सा इमं गाथं गायन्ति।

दण्डेनेके दमयन्ति अंकुसेहि कसाहि च।
अदण्डेन असत्थेन नागो दन्तो महेसिना'ति॥

३३. सत्त अपरिहानिया धम्मा

एवं मे सुतं। एकं समयं भगवा राजगहे विहरति गिज्झकूटे पब्बते। तेन खो पन समयेन राजा मागधो अजातसत्तु वेदेहिपुत्तो वज्जी अभियातुकामो होति। सो एवमाह—अहं—इमे वज्जी एवं महिद्धिके एवं महानुभावे—उच्छेच्छामि वज्जी, विनासेस्सामि वज्जी, अनयव्यसनं अपादेस्सामि वज्जी'ति।

अथ खो राजा मागधो अजातसत्तु वेदेहिपुत्तो वस्सकारं ब्राह्मणं मगधमहामत्तं आमन्तेसि—एहि त्वं ब्राह्मण, येन भगवा तेनुपसंकम, उपसंकमित्वा मम वचनेन भगवतो पादे सिरसा वन्दाहि, अप्पाबाधं अप्पातंकं लहुट्ठानं बलं फासुविहारं पुच्छ। राजा भन्ते मागधो अजातसत्तु वेदेहिपुत्तो भगवतो पादे सिरसा वन्दति ·······पे०········ पुच्छती'ति, एवं च वदेहि—राजा भन्ते मागधो अजातसत्तु वेदेहिपुत्तो वज्जी अभियातुकामो; सो एवमाह—अहं इमे ········पे०········ अपादेस्सामि वज्जी'ति। यथा च ते भगवा व्याकरोति तं साधुकं उग्गहेत्वा मम आरोचेय्यासि; न हि तथागता वितथं भणन्ती'ति।

एवं भो'ति खो वस्सकारो ब्राह्मणो मगधमहामत्तो रञ्ञो माग-

धस्स अजातसत्तुस्स वेदेहिपुत्तस्स पटिस्सुत्वा भद्दानि भद्दानि यानानि योजापेत्वा, भद्दं भद्दं यानं अभिरूहित्वा भद्देहि भद्देहि यानेहि राजगहम्हा निय्यासि, येन गिज्झकूटो पब्बतो तेन पायासि। यावतिका यानस्स भूमि यानेन गन्त्वा याना पच्चोरोहित्वा पत्तिको'व येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवता सद्धिं सम्मोदि, सम्मोदनीयं कथं साराणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदि। एकमन्तं निसिन्नो खो वस्सकारो ब्राह्मणो मगधमहामत्तो भगवन्तं एतदवोच—राजा भो गोतम मागधो अजातसत्तु वेदेहिपुत्तो भोतो गोतमस्स पादे सिरसा वन्दति··· पे०····पुच्छति; एवं च वदेति—राजा···पे०····वज्जी'ति।

तेन खो पन समयेन आयस्मा आनन्दो भगवतो पिट्ठितो ठितो होति भगवन्तं बीजयमानो। अथ खो भगवा आयस्मन्तं आनन्दं आमन्तेसि—किं'ति ते आनन्द सुतं, वज्जी अभिण्हंसन्निपाता सन्निपातबहुला'ति। सुतं मेतं भन्ते, वज्जी अभिण्हंसन्निपाता सन्निपातबहुला'ति। यावकीवं च आनन्द वज्जी अभिण्हंसन्निपाता सन्निपातबहुला भविस्सन्ति; बुद्धि येव आनन्द वज्जीनं पाटिकंखा, नो परिहानि। किं'ति ते आनन्द सुतं, वज्जी समग्गा सन्निपतन्ति, समग्गा वुट्ठहन्ति, समग्गा वज्जिकरणीयानि करोन्ती'ति। सुतं मेतं भन्ते···पे०····करोन्ती'ति। यावकीवं च आनन्द···पे०····करिस्सन्ति; बुद्धि येव आनन्द वज्जीनं पाटिकंखा, नो परिहानि।

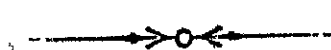
किं'ति ते आनन्द सुतं, वज्जी अपञ्ञत्तं न पञ्ञापेन्ति, पञ्ञत्तं न समुच्छिन्दन्ति, यथापञ्ञत्ते पोराणे वज्जिधम्मे समादाय वत्तन्ती'ति। सुतं मेतं भन्ते, वज्जी·······पे०·······वत्तन्ती'ति। यावकीवं च

आनन्द वज्जी···पे०···वत्तिस्सन्ति; बुद्धि येव आनन्द वज्जीनं पाटिकंखा, नो परिहानि। किं'ति ते आनन्द सुतं, वज्जी ये ते वज्जीनं वज्जीमहल्लका ते सक्करोन्ति गरुकरोन्ति मानेन्ति पूजेन्ति, तेसं च सोतब्बं मञ्ञन्ती'ति। सुतं मेतं···पे०···मञ्ञन्ती'ति। यावकीवं च आनन्द वज्जी······पे०······मञ्ञिस्सति; बुद्धि येव आनन्द वज्जीनं पाटिकंखा, नो परिहानि। किं'ति ते आनन्द सुतं वज्जी या ता कुलित्थियो कुलकुमारियो ता न ओकस्स पसय्ह वासेन्ती'ति। सुतं मेतं······पे०······वासेन्ती'ति। यावकीवं च आनन्द वज्जी···पे०···वासेस्सन्ति; बुद्धि येव आनन्द वज्जीनं पाटिकंखा, नो परिहानि। किं'ति ते आनन्द सुतं, वज्जी यानि तानि वज्जीनं वज्जिचेतियानि अब्भन्तरानि चेव बाहिरानि च तानि सक्करोन्ति गरुकरोन्ति मानेन्ति पूजेन्ति, तेसं च दिन्नपुब्बं धम्मिकं बलिं नो परिहापेन्ती'ति। सुतं मेतं······पे०······परिहापेन्ती'ति। यावकीवं च आनन्द वज्जी·········पे०·········परिहापेस्सन्ति; बुद्धि येव आनन्द वज्जीनं पाटिकंखा, नो परिहानि। किं'न्ति ते आनन्द सुतं, वज्जीनं अरहन्तेसु धम्मिका रक्खावरणगुत्ति सुसंविहिता, किं'ति अनागता च अरहन्तो विजितं आगच्छेय्युं, आगता च अरहन्तो विजिते फासु विहरेय्युं'ति। सुतं मेतं·····पे०······विहरेय्युं'ति। यावकीवं च आनन्द वज्जीनं······पे०······सुसंविहिता भविस्सति······पे०······विहरेय्युं'ति; बुद्धि येव आनन्द वज्जीनं पाटिकंखा, नो परिहानि।

अथ खो भगवा वस्सकारं ब्राह्मणं मगधमहामत्तं आमन्तेसि—

एकमिदाहं ब्राह्मण समयं वेसालियं विहरामि सारंददे चेतिये; तत्राहं वज्जीनं इमे सत्त अपरिहानिये धम्मे देसेसिं। यावकीवं च ब्राह्मण इमे सत्त अपरिहानिया धम्मा वज्जीसु ठस्सन्ति, इमेसु च सत्तसु अपरिहानियेसु धम्मेसु वज्जी संदिस्सन्ति; बुद्धि येव ब्राह्मण वज्जीनं पाटिकंखा, नो परिहानी'ति।

एवं वुत्ते वस्सकारो ब्राह्मणो मगधमहामत्तो भगवन्तं एतदवोच— एकमेकेनपि भो गोतम अपरिहानियेन धम्मेन समन्नागतानं वज्जीनं बुद्धि येव पाटिकंखा, नो परिहानि, को पन वादो सत्तहि अपरिहानि येहि धम्मेहि। अकरणीया च भो गोतम, वज्जीनं रञ्ञा मागधेन अजातसत्तुना वेदेहिपुत्तेन यदिहं युद्धस्स, अञ्ञत्र उपलापनाय, अञ्ञत्र मिथुभेदा। हन्द च दानि मयं भो गोतम गच्छाम, बहुकिच्चा मयं बहुकरणीया'ति। यस्स दानि त्वं ब्राह्मण कालं मञ्ञसी'ति। अथ खो वस्सकारो ब्राह्मणो मगधमहामत्तो भगवतो भासितं अभिनन्दित्वा अनुमोदित्वा उट्ठायासना पक्कामि।

३४. नमस्सितब्बा छ दिसा

एवं मे सुतं। एकं समयं भगवा राजगहे विहरति वेळुवने कलन्दकनिवापे। तेन खो पन समयेन सिगालो गहपतिपुत्तो कालस्सेव उट्ठाय राजगहा निक्खमित्वा अल्लवत्थो अल्लकेसो पञ्जलिको पुथुदिसा नमस्सति, पुरत्थिमं दिसं, दक्खिणं दिसं, पच्छिमं दिसं, उत्तरं दिसं, हेट्ठिमं दिसं, उपरिमं दिसं। अथ खो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरं आदाय राजगहं पिण्डाय पाविसि। अद्दसा खो भगवा

सिगालकं गहपतिपुत्तं कालस्सेव उट्ठाय राजगहा निक्खमित्वा अल्लवत्थं अल्लकेसं पञ्जलिकं पुथुदिसा नमस्सन्तं, पुरत्थिमं······पे०········ उपरिमं दिसं। दिस्वा सिगालकं गहपतिपुत्तं, एतदवोच—किं नु खो त्वं गहपतिपुत्त कालस्सेव उट्ठाय राजगहा निक्खमित्वा अल्लवत्थो अल्लकेसो पञ्जलिको पुथुदिसा नमस्ससि, पुरत्थिमं···पे०·········उपरिमं दिसं'ति। पिता मं भन्ते कालं करोन्तो एवं अवच—दिसा तात नमस्सेय्यासी'ति। सो खो अहं भन्ते पितु वचनं सक्करोन्तो गरुं करोन्तो मानेन्तो पूजेन्तो कालस्सेव उट्ठाय राजगहा निक्खमित्वा अल्लवत्थो अल्लकेसो पञ्जलिको पुथुदिसा नमस्सामि, पुरत्थिमं·······पे० ········ उपरिमं दिसं'ति। न खो गहपतिपुत्त अरियस्स विनये एवं छ दिसा नमस्सितब्बा'ति। यथा कथं पन भन्ते अरियस्स विनये छ दिसा नमस्सितब्बा। साधु मे भन्ते भगवा तथा धम्मं देसेतु, यथा अरियस्स विनये छ दिसा नमस्सितब्बा'ति। तेन हि गहपतिपुत्त सुणाहि, साधुकं मनसि करोहि, भासिस्सामी'ति।····

छ इमा गहपतिपुत्त दिसा वेदितब्बा। पुरत्थिमा दिसा मातापितरो वेदितब्बा, दक्खिणा दिसा आचरिया वेदितब्बा, पच्छिमा दिसा पुत्तदारा वेदितब्बा, उत्तरा दिसा मित्तामच्चा वेदितब्बा, हेट्ठिमा दिसा दासकम्मकरा वेदितब्बा, उपरिमा दिसा समणब्राह्मणा वेदितब्बा।

पञ्चहि खो गहपतिपुत्त ठानेहि पुत्तेन पुरत्थिमा दिसा मातापितरो पच्चुपट्ठातब्बा, भतो नेसं भरिस्सामि, किच्चं नेसं करिस्सामि, कुलवंसं संठपेस्सामि, दायज्जं पटिपज्जामि, अथ वा पन पेतानं कालंकतानं दक्खिणं अनुपदस्सामी'ति। इमेहि खो गहपतिपुत्त पञ्चहि ठानेहि

पुत्तेन पुरत्थिमा दिसा मातापितरो पच्चुपट्ठिता पञ्चहि ठानेहि पुत्तं अनुकंपन्ति । पापा निवारेन्ति कल्याणे निवेसेन्ति, सिप्पं सिक्खापेन्ति पतिरूपेन दारेन संयोजेन्ति, समये दायज्जं निय्यादेन्ति । इमेहि खो गहपतिपुत्त पञ्चहि ठानेहि पुत्तेन पुरत्थिमा दिसा मातापितरो पच्चुपट्ठिता इमेहि पञ्चहि ठानेहि पुत्तं अनुकंपन्ति । एवमस्स एसा पुरत्थिमा दिसा पटिच्छन्ना होति खेमा अप्पटिभया ।

पञ्चहि खो गहपतिपुत्त ठानेहि अन्तेवासिना दक्खिणा दिसा आचरिया पच्चुपट्ठातब्बा, उट्ठानेन, उपट्ठानेन, सुस्सूसाय, परिचरियाय, सक्कच्चं सिप्पउग्गहणेन । इमेहि खो गहपतिपुत्त पञ्चहि ठानेहि अन्तेवासिना दक्खिणा दिसा आचरिया पच्चुपट्ठिता पञ्चहि ठानेहि अन्तेवासिं अनुकंपन्ति । सुविनीतं विनेन्ति, सुगहितं गाहापेन्ति, सब्बसिप्पसुतं समक्खायिनो भवन्ति, मित्तामच्चेसु पटियादेन्ति, दिसासु परित्ताणं करोन्ति । इमेहि खो गहपतिपुत्त पञ्चहि ठानेहि अन्तेवासिना दक्खिणा दिसा आचरिया पच्चुपट्ठिता इमेहि पञ्चहि ठानेहि अन्तेवासिं अनुकंपन्ति । एवमस्स एसा दक्खिणा दिसा पटिच्छन्ना होति खेमा अप्पटिभया ।

पञ्चहि खो गहपतिपुत्त ठानेहि सामिकेन पच्छिमा दिसा भरिया पच्चुपट्ठातब्बा, सम्माननाय, अनवमाननाय, अनतिचरियाय, इस्सरियवोस्सग्गेन, अलंकारानुप्पदानेन । इमेहि खो गहपतिपुत्त पञ्चहि ठानेहि सामिकेन पच्छिमा दिसा भरिया पच्चुपट्ठिता पञ्चहि ठानेहि सामिकं अनुकंपति । सुसंविहितकम्मन्ता च होति, संगहितपरिजना च, अनतिचारिनी च, संभतं अनुरक्खति, दक्खा च होति अनलसा सब्बकिच्चेसु ।

इमेहि खो गहपतिपुत्त पञ्चहि ठानेहि सामिकेन पच्छिमा दिसा भरिया पच्चुपट्ठिता इमेहि पञ्चहि ठानेहि सामिकं अनुकंपति । एवमस्स एसा पच्छिमा दिसा पटिच्छन्ना होति खेमा अप्पटिभया ।

पञ्चहि खो गहपतिपुत्त ठानेहि कुलपुत्तेन उत्तरा दिसा मित्तामच्चा पच्चुपट्ठातब्बा, दानेन, पियवज्जेन, अत्थचरियाय, समानत्तताय, अविसंवादनताय । इमेहि खो गहपतिपुत्त पञ्चहि ठानेहि कुलपुत्तेन उत्तरा दिसा मित्तामच्चा पच्चुपट्ठिता पञ्चहि ठानेहि कुलपुत्तं अनुकंपन्ति । पमत्तं रक्खन्ति, पमत्तस्स सापतेय्यं रक्खन्ति, भीतस्स सरणं होन्ति, आपदासु न विजहन्ति, अपरपजा चस्स पटिपूजेन्ति । इमेहि खो गहपतिपुत्त पञ्चहि ठानेहि कुलपुत्तेन उत्तरा दिसा मित्तामच्चा पच्चुपट्ठिता इमेहि पञ्चहि ठानेहि कुलपुत्तं अनुकंपन्ति । एवमस्स एसा उत्तरा दिसा पटिच्छन्ना होति खेमा अप्पटिभया ।

पञ्चहि खो गहपतिपुत्त ठानेहि अयिरकेन हेट्ठिमा दिसा दासकम्मकरा पच्चुपट्ठातब्बा; यथाबलं कम्मन्तसंविधानेन, भत्तवेतनानुप्पदानेन, गिलानुपट्ठानेन, अच्छरियानं रसानं संविभागेन, समये वोस्सग्गेन । इमेहि खो गहपतिपुत्त पञ्चहि ठानेहि अयिरकेन हेट्ठिमा दिसा दासकम्मकरा पच्चुपट्ठिता पञ्चहि ठानेहि अयिरकं अनुकंपन्ति । पुब्बुट्ठायिनो होन्ति, पच्छानिपातिनो च, दिन्नादायिनो, सुकतकम्मकरा च, कित्तिवण्णहरा च । इमेहि खो गहपतिपुत्त पञ्चहि ठानेहि अयिरकेन हेट्ठिमा दिसा दासकम्मकरा पच्चुपट्ठिता इमेहि पञ्चहि ठानेहि अनुकंपन्ति । एवमस्स एसा हेट्ठिमा दिसा पटिच्छन्ना होति खेमा अप्पटिभया ।

पञ्चहि खो गहपतिपुत्त ठानेहि कुलपुत्तेन उपरिमा दिसा समण-

ब्राह्मणा पच्चुपट्ठातब्बा, मेत्तेन कायकम्मेन, मेत्तेन वचीकम्मेन, मेत्तेन मनोकम्मेन, अनावटद्वारताय, आमिसानुप्पदानेन। इमेहि खो गहपति-पुत्त पञ्चहि ठानेहि कुलपुत्तेन उपरिमा दिसा समणब्राह्मणा पच्चुपट्ठिता छहि ठानेहि कुलपुत्तं अनुकंपन्ति। पापा निवारेन्ति, कल्याणे निवेसेन्ति, कल्याणेन मनसा अनुकंपन्ति, असुतं सावेन्ति, सुतं परियोदपेन्ति, सग्गस्स मग्गं आचिक्खन्ति। इमेहि खो गहपतिपुत्त पञ्चहि ठानेहि कुलपुत्तेन उपरिमा दिसा समणब्राह्मणा पच्चुपट्ठिता इमेहि छहि ठानेहि कुलपुत्तं अनुकंपन्ति। एवमस्स एसा उपरिमा दिसा पटिच्छन्ना होति खेमा अप्पटिभया'ति।

इदमवोच भगवा। इदं वत्वान सुगतो अथापरं एतदवोच सत्था—

मातापिता दिसा पुब्बा, आचरिया दक्खिणा दिसा।
पुत्तदारा दिसा पच्छा, मित्तमच्चा च उत्तरा॥
दासकम्मकरा हेट्ठा, उद्धं समणब्राह्मणा।
एता दिसा नमस्सेय्य, अलमत्थो कुले गिही॥
पण्डितो सीलसंपन्नो सण्हो च पटिभानवा।
निवातवुत्ति अत्थद्धो तादिसो लभते यसं॥
उट्ठानको अनलसो आपदासु न वेधति।
अच्छिन्नवुत्ति मेधावी तादिसो लभते यसं॥
संगाहको मित्तकरो वदञ्ञू वीतमच्छरो।
नेता विनेता अनुनेता तादिसो लभते यसं॥
दानं च पियवज्जं च अत्थचरिया च या इध।
समानत्तता च धम्मेसु तत्थ तत्थ यथारहं॥

एते खो संगहा लोके रथस्साणि'व यायतो ।
एते च संगहा नस्सु न माता पुत्तकारणा ॥
लभेथ मानं पूजं वा पिता वा पुत्तकारणा ।
यस्मा च संगहे एते समवेक्खन्ति पण्डिता ॥
तस्मा महत्तं पप्पोन्ति पासंसा च भवन्ति ते'ति ।

एवं वुत्ते सिगालको गहपतिपुत्तो भगवन्तं एतदवोच—सेय्यथापि भन्ते निकुज्जितं वा उक्कुज्जेय्य, पटिच्छन्नं वा विवरेय्य, मूळ्हस्स वा मग्गं आचिक्खेय्य, अन्धकारे वा तेलपज्जोतं धारेय्य, चक्खुमन्तो रूपानि दक्खन्ती'ति, एवमेव भगवता अनेकपरियायेन धम्मो पकासितो । एसाहं भन्ते भगवन्तं सरणं गच्छामि धम्मं च भिक्खुसंघं च । उपासकं मं भगवा धारेतु, अज्जतग्गे पाणुपेतं सरणं गतं'ति ।

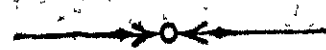
३५. वेदेहिकाय गहपतानिया वत्थु

भूतपुब्बं भिक्खवे इमिस्सा येव सावत्थिया वेदेहिका नाम गहपतानी अहोसि । वेदेहिकाय भिक्खवे गहपतानिया एवं कल्याणो कित्तिसद्दो अब्भुग्गतो—सोरता वेदेहिका गहपतानी, निवाता वेदेहिका गहपतानी, उपसन्ता वेदेहिका गहपतानी'ति । वेदेहिकाय खो पन गहपतानिया काळी नाम दासी अहोसि दक्खा अनलसा सुसंविहितकम्मन्ता । अथ खो भिक्खवे काळिया दासिया एतदहोसि—मय्हं खो अय्याय एवं कल्याणो कित्तिसद्दो अब्भुग्गतो । सोरता वेदेहिका गहपतानी, निवाता वेदेहिका गहपतानी, उपसन्ता वेदेहिका गहपतानी'ति । किन्नु खो मे अय्या सन्तं येव नु खो अज्झत्तं कोपं न पातुकरोति उदाहु

असन्तं, उदाहु मय्हमेवेते कम्मन्ता सुसंविहिता येन मे अय्या सन्तमेव अज्झत्तं कोपं न पातुकरोति नो असन्तं। यन्नूनाहं अय्यं वीमंसेय्यं'ति। अथ खो भिक्खवे काळी दासी दिवा उट्ठासि। अथ खो भिक्खवे वेदेहिका गहपतानी काळिं दासिं एतदवोच—हे जे काळि। किं अय्ये। किं जे दिवा उट्ठासी'ति। न खो अय्ये किंचि। नो वत रे किंचि, पापदासि, दिवा उट्ठासी'ति कुपिता अनत्तमना भुकुटिं अकासि। अथ खो भिक्खवे काळिया दासिया एतदहोसि—सन्तं येव खो मे अय्या अज्झत्तं कोपं न पातुकरोति नो असन्तं, मय्हमेवेते कम्मन्ता सुसंविहिता येन मे अय्या सन्तमेवं अज्झत्तं कोपं न पातुकरोति नो असन्तं, यन्नूनाहं भिय्योसोमत्ताय अय्यं वीमंसेय्यं'ति। अथ खो भिक्खवे काळी दासी दिवातरं उट्ठासि। अथ खो भिक्खवे वेदेहिका गहपतानी काळिं दासिं एतदवोच—हे जे काळि। किं अय्ये। किं जे दिवा उट्ठासी'ति। नो खो अय्ये किंचि। नो वत रे किंचि, पापदासि, दिवा उट्ठासी'ति कुपिता अनत्तमना अनत्तमनवाचं निच्छारेसि। अथ खो भिक्खवे काळिया दासिया एतदहोसि—सन्तं येव खो मे अय्या अज्झत्तं कोपं न पातुकरोति नो असन्तं, मय्हमेवेते कम्मन्ता सुसंविहिता येन मे अय्या सन्तमेव अज्झत्तं कोपं न पातुकरोति नो असन्तं, यन्नूनाहं भिय्योसोमत्ताय अय्यं वीमंसेय्यं'ति। अथ खो भिक्खवे काळी दासी दिवातरं येव उट्ठासि। अथ खो भिक्खवे वेदेहिका गहपतानी काळिं दासिं एतदवोच—हे जे काळि। किं अय्ये। किं जे दिवा उट्ठासी'ति। न खो अय्ये किंचि। नो वत रे किंचि, पापदासि, दिवा उट्ठासी'ति कुपिता अनत्तमना अग्गलसूचिं गहेत्वा सीसे पहारं अदासि। सीसं वोभिन्दि। अथ खो भिक्खवे काळी दासी भिन्नेन सीसेन लोहितेन

गळन्तेन पटिविस्सकानं उज्झापेसि—पस्सथय्ये सोरताय कम्मं, पस्सथय्ये निवाताय कम्मं, पस्सथय्ये उपसन्ताय कम्मं, कथं हि नाम एकदासिकाय दिवा उट्ठासी'ति कुपिता अनत्तमना अग्गलसूचिं गहेत्वा सीसे पहारं दस्सति, सीसं वोभिन्दिस्सती'ति। अथ खो भिक्खवे वेदेहिकाय गहपतानिया अपरेन समयेन एवं पापको कित्तिसद्दो अब्भुग्गञ्छि—चण्डी वेदेहिका गहपतानी, अनिवाता वेदेहिका गहपतानी'ति।

एवमेव खो भिक्खवे इधेकच्चो भिक्खु तावदेव सोरतसोरतो होति निवातनिवातो होति उपसन्तूपसन्तो होति याव न तं अमनापा वचनपथा फुसन्ति। यतो च खो भिक्खवे भिक्खुं अमनापा वचनपथा फुसन्ति, अथ भिक्खु सोरतो'ति वेदितब्बो, निवातो'ति वेदितब्बो, उपसन्तो'ति वेदितब्बो। नाहं तं भिक्खवे भिक्खुं सुवचो'ति वदामि यो चीवर-पिण्डपात-सेनासन-गिलानपच्चय-भेसज्जपरिक्खारहेतु सुवचो होति, सोवचस्सतं आपज्जति। तं किस्स हेतु। तं हि सो भिक्खवे भिक्खु चीवर-पिण्डपात-सेनासन-गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारं अलभमानो न सुवचो होति, न सोवचस्सतं आपज्जति। यो च खो भिक्खवे भिक्खु धम्मं येव सक्करोन्तो धम्मं येव गरुकरोन्तो धम्मं येव मानेन्तो पूजेन्तो अपचायमानो सुवचो होति सोवचस्सतं आपज्जति, तमहं सुवचोऽति वदामि। तस्मादिह भिक्खवे धम्मं येव सक्करोन्ता धम्मं गरुकरोन्ता धम्मं येव मानेन्ता पूजेन्ता अपचायमाना सुवचा भविस्साम सोवचस्सतं आपज्जिस्सामा'ति—एवं हि वो भिक्खवे सिक्खितब्बं।

३६. अंबलट्ठिकराहुलोवादसुत्तं

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा राजगहे विहरति वेळुवने कलंदकनिवापे । तेन खो पन समयेन आयस्मा राहुलो अंबलट्ठिकायं विहरति । अथ खो भगवा सायण्हसमयं पटिसल्लाना वुट्ठितो येनम्बलट्ठिका येनायस्मा राहुलो तेनुपसंकमि । अद्दसा खो आयस्मा राहुलो भगवन्तं दूरतो'व आगच्छन्तं, दिस्वान आसनं पञ्ञापेसि उदकं च पादानं । निसीदि भगवा पञ्ञत्ते आसने, निसज्ज पादे पक्खालेसि । आयस्मा'पि खो राहुलो भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि ।

अथ खो भगवा परित्तं उदकावसेसं उदकाधाने ठपेत्वा आयस्मन्तं राहुलं आमन्तेसि—पस्ससि नो त्वं राहुल इमं परित्तं उदकावसेसं उदकाधाने ठपितं'ति । एवं भन्ते । एवं परित्तं खो राहुल तेसं सामञ्ञं येसं नत्थि संपजानमुसावादे लज्जा'ति । अथ खो भगवा तं परित्तं उदकावसेसं छड्डेत्वा आयस्मन्तं राहुलं आमन्तेसि—पस्ससि नो त्वं राहुल तं परित्तं उदकावसेसं छड्डितं'ति । एवं भन्ते । एवं छड्डितं खो राहुल तेसं सामञ्ञं येसं नत्थि संपजानमुसावादे लज्जा'ति । अथ खो भगवा तं उदकाधानं निकुज्जित्वा आयस्मन्तं राहुलं आमन्तेसि—पस्ससि नो त्वं राहुल इमं उदकाधानं निकुज्जितं'ति । एवं भन्ते । एवं निकुज्जितं खो राहुल तेसं सामञ्ञं येसं नत्थि सम्पजानमुसावादे लज्जा'ति । अथ खो भगवा तं उदकाधानं उक्कुज्जित्वा आयस्मन्तं राहुलं आमन्तेसि—पस्ससि नो त्वं राहुल इमं उदकाधानं रित्तं तुच्छं'ति । एवं भन्ते । एवं रित्तं तुच्छं खो राहुल तेसं सामञ्ञं येसं नत्थि सम्पजानमुसावदे लज्जा ।

सेय्यथापि राहुल रञ्ञो नागो ईसादन्तो उब्बूळ्हवाभिजातो संगामावचरो सो संगामगतो पुरिमेहि'पि पादेहि कम्मं करोति, पच्छिमेहि'पि पादेहि कम्मं करोति, पुरिमेन'पि कायेन कम्मं करोति, पच्छिमेनपि कायेन कम्मं करोति, सीसेन'पि कम्मं करोति, कण्णेहि'पि कम्मं करोति, दन्तेहि'पि कम्मं करोति, नंगुट्ठेन'पि कम्मं करोति, रक्खतेव सोण्डं। तत्थ हत्थारोहस्स एवं होति—अयं रञ्ञो नागो ······पे० ··· ···सोण्डं। अपरिच्चत्तं खो रञ्ञो नागस्स जीवितं'ति। यतो खो राहुल रञ्ञो नागो ······पे० ·······नंगुट्ठेन'पि कम्मं करोति, सोण्डाय'पि कम्मं करोति। परिच्चत्तं खो रञ्ञो नागस्स जीवितं, नत्थि दानि किंचि रञ्ञो नागस्स अकरणीयं'ति। एवमेव खो राहुल यस्स कस्सचि सम्पजानमुसावादे नत्थि लज्जा नाहं तस्स किञ्चि पापं अकरणीयं'ति वदामि। तस्मातिह ते राहुल हस्सा'पि न मुसा भणिस्सामी'ति एवं हि ते राहुल सिक्खितब्बं।

तं किं मञ्ञसि राहुल किमत्थियो आदासो'ति। पच्चवेक्खणत्थो भन्ते'ति। एवमेव खो राहुल पच्चवेक्खित्वा पच्चवेक्खित्वा कायेन कम्मं कातब्बं, पच्चवेक्खित्वा पच्चवेक्खित्वा वाचाय कम्मं कातब्बं, पच्चवेक्खित्वा पच्चवेक्खित्वा मनसा कम्मं कातब्बं।

यदेव त्वं राहुल कायेन कम्मं कत्तुकामो होसि, तदेव ते कायकम्मं पच्चवेक्खितब्बं। यं नु खो अहं इदं कायेन कम्मं कत्तुकामो इदं मे कायकम्मं अत्तब्याबाधाय'पि संवत्तेय्य परब्याबाधाय'पि संवत्तेय्य, उभयब्याबाधाय'पि संवत्तेय्य, अकुसलं इदं कायकम्मं दुक्खुदयं दुक्खविपाकं'ति। सचे त्वं राहुल पच्चवेक्खमानो एवं जानेय्यासि—यं खो अहं

इदं कायेन कम्मं कत्तुकामो इदं मे कायकम्मं"…पे०"…'दुक्खविपाकं'ति, एवरूपं ते राहुल कायेन कम्मं ससक्कं न करणीयं। सचे पन त्वं राहुल पच्चवेक्खमानो एवं जानेय्यासि यं खो अहं इदं कायेन कम्मं कत्तुकामो इदं मे कायकम्मं नेव अत्तब्याबाधाय संवत्तेय्य, न पर…"…", न उभय…", कुसलं इदं कायकम्मं सुखुदयं सुखविपाकं'ति, एवरूपं ते राहुल कायेन कम्मं करणीयं। करोन्तेन'पि ते राहुल कायेन कम्मं तदेव ते कायकम्मं पच्चवेक्खितब्बं। यं नु खो अहं इदं कायेन कम्मं करोमि इदं मे कायकम्मं अत्तब्याबाधाय'पि संवत्तति, पर……, उभय…, अकुसलं…'पे०…"दुक्खविपाकं'ति। सचे त्वं राहुल पच्चवेक्खमानो एवं जानेय्यासि—यं खो अहं इदं कायेन…'पे०… दुक्खविपाकं'ति। पटिसंहरेय्यासि त्वं राहुल एवरूपं कायकम्मं। सचे पन त्वं राहुल पच्चवेक्खमानो एवं जानेय्यासि—यं खो अहं इदं कायेन कम्मं करोमि इदं मे कायकम्मं नेव अत्तब्याबाधाय…'पे०…"सुखविपाकं'ति। अनुपदज्जेय्यासि त्वं राहुल एवरूपं कायकम्मं। कत्वा'पि ते राहुल कायेन कम्मं तदेव ते कायकम्मं पच्चवेक्खितब्बं। यं नु खो अहं इदं कायेन कम्मं अकासिं इदं मे कायकम्मं…'पे०…"दुक्खविपाकं'ति। सचे त्वं राहुल पच्चवेक्खमानो एवं जानेय्यासि…पे०… दुक्खविपाकं'ति। एवरूपं ते राहुल कायकम्मं सत्थरि वा विञ्ञूसु वा सब्रह्मचारीसु देसेतब्बं विवरितब्बं उत्तानीकातब्बं, देसेत्वा विवरित्वा उत्तानीकत्वा आयतिं संवरं आपज्जितब्बं। सचे पन त्वं राहुल पच्चवेक्खमानो एवं जानेय्यासि—यं खो अहं इदं कायेन कम्मं अकासिं इदं मे कायकम्मं नेव अत्तब्याबाधाय…'पे०…"सुखविपाकं'ति। तेनेव त्वं

राहुल पीतिपामोज्जेन विहरेय्यासि अहोरत्तानुसिक्खी कुसलेसु धम्मेसु ।

यदेव त्वं राहुल वाचाय कम्मं कत्तुकामो……पे०…… अहोरत्तानुसिक्खी कुसलेसु धम्मेसु ।

यदेव त्वं राहुल मनसा कम्मं कत्तुकामो……पे०…… अहोरत्तानुसिक्खी कुसलेसु धम्मेसु ।

ये हि केचि राहुल अतीतं अद्धानं समणा वा ब्राह्मणा वा कायकम्मं वचीकम्मं मनोकम्मं परिसोधेसुं, सब्बे ते एवमेव पच्चवेक्खित्वा पच्चवेक्खित्वा कायकम्मं वचीकम्मं मनोकम्मं परिसोधेसुं । ये हि'पि खो राहुल अनागतं अद्धानं समणा वा ब्राह्मणा वा कायकम्मं वचीकम्मं मनोकम्मं परिसोधेस्सन्ति सब्बे ते……पे०……परिसोधेस्सन्ति ।

ये हि'पि खो राहुल एतरहि समणा वा ब्राह्मणा वा कायकम्मं वचीकम्मं मनोकम्मं परिसोधेन्ति सब्बे ते…पे०…परिसोधेन्ति ।

तस्मातिह राहुल पच्चवेक्खित्वा पच्चवेक्खित्वा कायकम्मं वचीकम्मं मनोकम्मं परिसोधेस्साम—इति एवं हि वो राहुल सिक्खितब्बं'ति ।

इदमवोच भगवा । अत्तमनो आयस्मा राहुलो भगवतो भासितं अभिनन्दी'ति ।

---

३७. तयो मदा

सुखुमालो अहं भिक्खवे परमसुखुमालो अच्चन्तसुखुमालो । मम सुदं भिक्खवे पितु निवेसने पोक्खरणियो कारिता होन्ति, एकत्थ सुदं उप्पलं पुप्फति, एकत्थ पदुमं, एकत्थ पुण्डरीकं यावदेव मम अत्थाय ।

न खो पनस्साहं भिक्खवे अकासिकं चंदनं धारेमि, कासिकं'सु मे तं भिक्खवे वेठनं होति, कासिका कञ्चुका कासिकं निवासनं, कासिको उत्तरासंगो। रत्तिंदिवं खो पन मे'सु तं भिक्खवे सेतच्छत्तं धारियति, मा नं फुस्सि सीतं वा उण्हं वा रजो वा तिणं वा उस्सावो वा'ति। तस्स मय्हं भिक्खवे तयो पासादा अहेसुं, एको हेमन्तिको, एको गिम्हिको, एको वस्सिको। सो खो अहं भिक्खवे वस्सिके पासादे वस्सिके चत्तारो मासे निप्पुरिसेहि तुरियेहि परिवारियमानो न हेट्ठा पासादं आरोहामि। यथा खो पन भिक्खवे अञ्ञेसं निवेसनेसु दासकम्मकरपोरिसस्स कणाजकं भोजनं दिय्यति बिलंगदुतियं एवमेवस्सु मे भिक्खवे पितु निवेसने दासकम्मकरपोरिसस्स सालिमंसोदनो दिय्यति।

तस्स मय्हं भिक्खवे एवरूपाय इद्धिया समन्नागतस्स एवरूपस्स च अच्चन्तसुखुमालस्स एतदहोसि—अस्सुतवा खो पुथुज्जनो अत्तना जराधम्मो समानो जरं अनतीतो परं जिण्णं दिस्वा अट्टियति हरायति जिगुच्छति अत्तानं येव अतिसित्वा। अहं'पि खो'म्हि जराधम्मो जरं अनतीतो, अहं चेव खो पन जराधम्मो समानो जरं अनतीतो परं जिण्णं दिस्वा अट्टियेय्यं हरायेय्यं जिगुच्छेय्यं, न मेतं अस्स पटिरूपं'ति। तस्स मय्हं भिक्खवे इति पटिसंचिक्खतो यो योब्बने योब्बनमदो सो सब्बसो पहीयि।

अस्सुतवा खो पुथुज्जनो अत्तना व्याधिधम्मो समानो व्याधिं अनतीतो परं व्याधितं दिस्वा अट्टियति हरायति जिगुच्छति अत्तानं येव अतिसित्वा। अहं'पि खो'म्हि व्याधिधम्मो व्याधिं अनतीतो। अहं चेव खो पन व्याधिधम्मो समानो व्याधिं अनतीतो परं व्याधितं दिस्वा

अट्टियेय्यं हरायेय्यं जिगुच्छेय्यं, न मेतं अस्स पटिरूपं'ति । तस्स मय्हं भिक्खवे इति पटिसंचिक्खतो यो आरोग्ये आरोग्यमदो सो सब्बसो पहीयि ।

अस्सुतवा खो पुथुज्जनो अत्तना मरणधम्मो समानो मरणं अनतीतो परं मतं दिस्वा अट्टियति हरायति जिगुच्छति अत्तानं येव अतिसित्वा । अहं'पि खो'म्हि मरणधम्मो मरणं अनतीतो । अहं चेव खो पन मरणधम्मो समानो मरणं अनतीतो परं मतं दिस्वा अट्टियेय्यं हरायेय्यं जिगुच्छेय्यं, न मेतं अस्स पटिरूपं'ति । तस्स मय्हं भिक्खवे इति पटिसंचिक्खतो यो जीविते जीवितमदो सो सब्बसो पहीयि ।

---

३८. अरियवंसा

चत्तारो'मे भिक्खवे अरियवंसा अग्गञ्ञा रत्तञ्ञा वंसञ्ञा पोराणा असंकिण्णा असंकिण्णपुब्बा न संकीयन्ति न संकीयन्ति अप्पटिकुट्ठा समणेहि ब्राह्मणेहि विञ्ञूहि । कतमे चत्तारो । इध भिक्खवे भिक्खु सन्तुट्ठो होति इतरीतरेन चीवरेन इतरीतरचीवरसन्तुट्ठिया च वण्णवादी, न च चीवरहेतु अनेसनं अप्पतिरूपं आपज्जति, अलद्धा च चीवरं न परितस्सति, लद्धा च चीवरं अगधितो अमुच्छितो अनज्झापन्नो आदीनवदस्सावी निस्सरणपञ्ञो परिभुञ्जति । ताय च पन इतरीतरचीवरसन्तुट्ठिया नेवत्तानुक्कंसेति, नो परं वंभेति । यो हि तत्थ दक्खो अनलसो संपजानो पटिस्सतो अयं वुच्चति भिक्खवे भिक्खु पोराणे अग्गञ्ञे अरियवंसे ठितो ।

पुन च परं भिक्खवे भिक्खु सन्तुट्ठो होति इतरीतरेन पिण्डपातेन

इतरीतरपिण्डपातसन्तुट्ठिया च वण्णवादी, न च पिण्डपातहेतु अनेसनं अप्पतिरूपं आपज्जति, अलद्धा च पिण्डपातं न परितस्सति, लद्धा च पिण्डपातं अगधितो अमुच्छितो अनज्झापन्नो आदीनवदस्सावी निस्सरण-पञ्ञो परिभुञ्जति। ताय च पन इतरीतरपिण्डपातसन्तुट्ठिया नेवत्तानुक्कं-सेति, नो परं वंभेति। यो हि तत्थ दक्खो अनलसो संपजानो पटिस्सतो अयं वुच्चति भिक्खवे भिक्खु पोराणे अग्गञ्ञे अरियवंसे ठितो।

पुन च परं भिक्खवे भिक्खु सन्तुट्ठो होति इतरीतरेन सेनासनेन इतरीतरसेनासनसन्तुट्ठिया च वण्णवादी, न च सेनासनहेतु अनेसनं अप्प-तिरूपं आपज्जति अलद्धा च सेनासनं न परितस्सति, लद्धा च सेनासनं अगधितो अमुच्छितो अनज्झापन्नो आदीनवदस्सावी निस्सरणपञ्ञो परिभुञ्जति। ताय च पन इतरीतरसेनासनसन्तुट्ठिया नेवत्तानुक्कंसेति, नो परं वंभेति। यो हि तत्थ दक्खो अनलसो संपजानो पटिस्सतो अयं वुच्चति भिक्खु पोराणे अग्गञ्ञे अरियवंसे ठितो।

पुन च परं भिक्खवे भिक्खु भावानारामो होति भावनारतो, पहाना-रामो होति पहानरतो। ताय च पन भावनारामताय भावनारतिया पहानारामताय पहानरतिया नेवत्तानुक्कंसेति, नो परं वंभेति। यो हि तत्थ दक्खो अनलसो संपजानो पतिस्सतो अयं वुच्चति भिक्खु पोराणे अगञ्ञे अरियवंसे ठितो।

इमे खो भिक्खवे चत्तारो अरियवंसा अग्गञ्ञा रत्तञ्ञा वंसञ्ञा पोराणा असंकिण्णा असंकिण्णपुब्बा न संकीयन्ति न संकीयिस्सन्ति अप्प-टिकुट्ठा समणेहि ब्राह्मणेहि विञ्ञूहि।

इमेहि च पन भिक्खवे चतूहि अरियवंसेहि समन्नागतो भिक्खु

पुरत्थिमाय चे'पि दिसाय विहरति स्वेव अरतिं सहति, न तं अरति सहति। पच्छिमाया चे'पि दिसाय विहरति स्वेव अरतिं सहति, न तं अरति सहति। उत्तराय चे'पि दिसाय·······पे०········दक्खिणाय चे'पि दिसाय विहरति स्वेव अरतिं सहति, न तं अरति सहति। तं किस्स हेतु। अरतिरतिसहो भिक्खवे धीरो'ति।

नारती सहती धीरं नारति धीरसंहति।
धीरो च अरतिं सहति धीरो हि अरतिंसहो॥
सब्बकम्मविहायिनं पनुण्णं को निवारये।
नेक्खं जंबोनदस्सेव को तं निन्दितुमरहति।
देवापि नं पसंसन्ति ब्रह्मुना'पि पसंसितो'ति॥

---

३९. अनागतभयानि

पञ्चिमानि भिक्खवे अनागतभयानि संपस्समानेन अलमेव भिक्खुना अप्पमत्तेन आतापिना पहितत्तेन विहरितुं अप्पत्तस्स पत्तिया अनधिगतस्स अधिगमाय असच्छिकतस्स सच्छिकिरियाय। कतमानि पञ्च। इध भिक्खवे भिक्खु इति पटिसंचिक्खति—अहं खो एतरहि दहरो युवा सुसु काळकेसो भद्रेन योब्बनेन समन्नागतो पठमेन वयसा। होति खो पन सो समयो, यं इमं कायं जरा फुसति। जिण्णेन खो पन जराय अभिभूतेन न सुकरं बुद्धानं सासनं मनसिकातुं, न सुकरानि अरञ्ञवनपत्थानि पन्तानि सेनासनानि पटिसेवितुं। पुरा मं सो धम्मो न आगच्छति अनिट्ठो अकन्तो अमनापो, हन्दाहं पटिगच्चेव विरियं आरभामि अप्पत्तस्स पत्तिया·······पे०·······सच्छिकिरियाय। येनाहं धम्मेन

समन्नागतो जिण्णको'पि फासु विहरिस्सामी'ति । इदं भिक्खवे पठमं अनागतभयं संपस्समानेन…पे०…सच्छिकिरियाय ।

पुन च परं भिक्खवे भिक्खु इति पटिसंचिक्खति—अहं खो एतरहि अप्पाबाधो अप्पातंको समवेपाकिनिया गहणिया समन्नागतो नातिसीताय नच्चुण्हाय मज्झिमाय पधानक्खमाय । होति खो पन सो समयो, यं इमं कायं ब्याधि फुसति । ब्याधितेन खो पन ब्याधाभिभूतेन न सुकरं बुद्धानं सासनं मनसिकातुं, न सुकरानि……पे०……पटिसेवितुं । पुरा मं सो धम्मो……पे०……सच्छिकिरियाय । येनाहं धम्मेन समन्नागतो ब्याधितो'पि फासु विहरिस्सामी'ति । इदं भिक्खवे दुतियं……पे० ……सच्छिकिरियाय ।

पुन च परं भिक्खवे भिक्खु इति पटिसंचिक्खति—एतरहि खो सुभिक्खं सुसस्सं सुलभपिण्डं सुकरं उञ्छेन पग्गहेन यापेतुं । होति खो पन सो समयो, यं दुब्भिक्खं होति दुस्सस्सं दुलभपिण्डं न सुकरं उञ्छेन पग्गहेन यापेतुं । दुब्भिक्खे खो पन मनुस्सा येन सुभिक्खं तेनुपसंकमन्ति । तत्थ संगणिकविहारो होति आकिण्णविहारो । संगणिकविहारे खो पन सति आकिण्णविहारे न सुकरं बुद्धानं सासनं मनसिकातुं……पे०……सच्छिकिरियाय । येनाहं धम्मेन समन्नागतो दुब्भिक्खे'पि फासु विहरिस्सामी'ति । इदं भिक्खवे ततियं……पे० ……सच्छिकिरियाय ।

पुन च परं भिक्खवे भिक्खु इति पटिसंचिक्खति—एतरहि खो मनुस्सा समग्गा सम्मोदमाना अविवदमाना खीरोदकीभूता अञ्ञमञ्ञं पियचक्खूहि संपस्सन्ता विहरन्ति । होति खो पन सो समयो, यं भयं

होति अटविसंकोपो, चक्कसमारूळ्हा जनपदा परियायन्ति । भये खो पन सति मनुस्सा येन खेमं तेनुपसंकमन्ति, तत्थ संगणिकविहारो होति······पे०·······सच्छिकिरियाय । येना' हं धम्मेन समन्नागतो भये'पि फासु विहरिस्सामी'ति । इदं भिक्खवे चतुत्थं······पे०······सच्छिकिरियाय ।

पुन च परं भिक्खवे भिक्खु इति पटिसंचिक्खति—एतरहि खो संघो समग्गो संमोदमानो अविवदमानो एकुद्देसो फासु विहरति । होति खो पन सो समयो, यं संघो भिज्जति । संघे खो पन भिन्ने न सुकरं······पे०····सच्छिकिरियाय । येनाहं धम्मेन समन्नागतो भिन्ने'पि भिक्खुसंघे फासु विहरिस्सामी'ति । इदं भिक्खवे पञ्चमं······पे०······सच्छिकिरियाय ।

इमानि खो भिक्खवे पञ्च अनागतभयानि संपस्समानेन···पे०···सच्छिकिरियाया'ति ।

---

४०. सोमा भिक्खुनी

सावत्थि निदानं ।

अथ खो सोमा भिक्खुनी पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरं आदाय सावत्थिं पिण्डाय पाविसि । सावत्थियं पिण्डाय चरित्वा पच्छाभत्तं पिण्डपातपटिक्कन्ता येन अंधवनं तेनुपसंकमि दिवाविहाराय । अन्धवनं अज्झोगाहेत्वा अञ्ञतरस्मिं रुक्खमूले दिवाविहारत्थाय निसीदि । अथ खो मारो पापिमा सोमाय भिक्खुनिया भयं छंभितत्तं

लोमहंसं उप्पादेतुकामो समाधिम्हा चावेतुकामो येन सोमा भिक्खुनी तेनुपसंकमि उपसंकमित्वा सोमं भिक्खुनिं गाथाय अज्झभासि ।

यं तं इसीहि पत्तब्बं ठानं दुरभिसंभवं ।
न तं द्वंगुलपञ्ञाय सक्का पप्पोतुमित्थिया'ति ॥

अथ खो सोमाय भिक्खुनिया एतदहोसि—को नु ख्वायं मनुस्सो वा अमनुस्सो वा गाथं भासती'ति । अथ खो सोमाय भिक्खुनिया एतदहोसि—मारो खो अयं पापिमा मम भयं छंभितत्तं लोमहंसं उप्पादेतुकामो समाधिम्हा चावेतुकामो गाथं भासती'ति । अथ खो सोमा भिक्खुनी मारो अयं पापिमा इति विदित्वा मारं पापिमं गाथाहि अज्झभासि—

इत्थिभावो किं कयिरा चित्तम्हि सुसमाहिते ।
ञाणम्हि वत्तमानम्हि सम्मा धम्मं विपस्सतो ॥
यस्स नूनं सिया एवं इत्थाहं पुरिसो'ति वा ।
किञ्चि वा पन अस्मी'ति तं मारो वत्तुमरहती'ति ॥

अथ खो मारो पापिमा जानाति मं सोमा भिक्खुनी'ति दुक्खी दुम्मनो तत्थेवन्तरधायी'ति ।

४. भोजने मत्तञ्ञुता

सावत्थियं । तेन खो पन समयेन राजा पसेनदिकोसलो द्रोणपाककुरं परिभुञ्जति । अथ खो राजा पसेनदिकोसलो भुत्तावी महस्सासी येन भगवा तेनुपसंकमि । उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं

निसीदि। अथ खो भगवा राजानं पसेनदिकोसलं भुत्ताविं महस्सासिं विदित्वा तायं वेलायं इमं गाथं अभासि—

मनुजस्स सदा सतीमतो मत्तं जानतो लद्धभोजने।
तनु तस्स भवन्ति वेदना सणिकं जीरति आयु पालयं'ति॥

तेन खो पन समयेन सुदस्सनो माणवो रञ्ञो पसेनदिकोसलस्स पिट्ठितो ठितो होति। अथ खो राजा पसेनदिकोसलो सुदस्सनं माणवं आमन्तेसि—एहि त्वं तात सुदस्सन, भगवतो सन्तिके इमं गाथं परियापुणित्वा मम भत्ताभिहारे भास, अहं च ते देवसिकं कहापणसतं निच्चभिक्खं पवत्तयिस्सामी'ति। एवं देवा'ति खो सुदस्सनो माणवो रञ्ञो पसेनदिकोसलस्स पटिस्सुत्वा भगवतो सन्तिके इमं गाथं परियापुणित्वा रञ्ञो पसेनदिकोसलस्स भत्ताभिहारे सुदं भासति—मनुजस्स ....पे०....आयु पालयं'ति। अथ खो राजा पसेनदिकोसलो अनुपुब्बेन नाळिकोदनपरमताय सण्ठासि। अथ खो राजा पसेनदिकोसलो अपरेन समयेन सल्लिखितगत्तो पाणिना गत्तानि अनुमज्जन्तो तायं वेलायं इमं उदानं उदानेसि—उभयेन वत मं सो भगवा अत्थेन अनुकंपि, दिट्ठधम्मिकेन चेव अत्थेन संपरायिकेन चा'ति।

४२. अदिन्नं पदुमपुप्फं

एकं समयं अञ्ञतरो भिक्खु कोसलेसु विहरति अञ्ञतरस्मिं वनसण्डे। तेन खो पन समयेन सो भिक्खु पच्छाभत्तं पिण्डपातपटिक्कन्तो पोक्खरणिं ओगाहेत्वा पदुमं उपसिंघति। अथ खो या तस्मिं वनसण्डे अधिवत्था देवता तस्स भिक्खुनो अनुकंपिका अत्थकामा तं भिक्खुं

संवेजेतुकामा येन सो भिक्खु तेनुपसंकमि । उपसंकमित्वा तं भिक्खुं गाथाय अज्झभासि ।

यमेतं वारिजं पुप्फं अदिन्नं उपसिंघसि ।
एकंगमेतं थेय्यानं गन्धत्थेनो'सि मारिसा'ति ॥
न हरामि न भञ्जामि आरा सिंघामि वारिजं ।
अथ केन नु वण्णेन गन्धत्थेनो'ति वुच्चति ॥
य्वायं भिसानि खणति पुण्डरीकानि भञ्जति ।
एवं आकिण्णकम्मन्तो कस्मा एसो न वुच्चती'ति ॥
आकिण्णलुद्दो पुरिसो धातिचेलं'व मक्खितो ।
तस्मिं मे वचनं नत्थि तं च अरहामि वत्तवे ॥
अनंगणस्स पोसस्स निच्चं सुचिगवेसिनो ।
वाळग्गमत्तं पापस्स अब्भामत्तं'व खायती'ति ॥
अद्धा मं यक्ख जानासि अथो मं अनुकंपसि ।
पुनपि यक्ख वज्जासि यदा पस्ससि एदिसं'ति ॥
नेव तं उपजीवामि न'पि ते भतकम्हसे ।
त्वमेव भिक्खु जानेय्य येन गच्छेय्य सुग्गतिं'ति ॥

अथ खो सो भिक्खु ताय देवताय संवेजितो संवेगमापादी'ति ।

---

४३. सक्कस्स वेपचित्तिना सद्धिं सल्लापो

भूतपुब्बं भिक्खवे देवासुरसंगामो समुपब्यूळ्हो अहोसि । अथ खो भिक्खवे वेपचित्ति असुरिन्दो असुरे आमन्तेसि—सचे मारिसा, देवानं असुरसंगामे समुपब्यूळ्हे असुरा जिनेय्युं देवा पराजिनेय्युं, येन

नं सक्कं देवानं इन्दं कण्ठपंचमेहि बन्धनेहि बन्धित्वा मम सन्तिके आनेय्याथ असुरपुरं'ति। सक्को'पि खो भिक्खवे देवानं इन्दो देवे तावतिंसे आमन्तेसि—सचे मारिसा, देवानं असुरसंगामे समुपब्यूळ्हे देवा जिनेय्युं असुरा पराजिनेय्युं, येन नं वेपचित्तिं असुरिन्दं कण्ठपंचमेहि बन्धनेहि बन्धित्वा मम सन्तिके आनेय्याथ सुधम्मं सभं'ति। तस्मिं खो पन भिक्खवे संगामे देवा जिनिंसु असुरा पराजिनिंसु।

अथ खो भिक्खवे देवा तावतिंसा वेपचित्तिं असुरिन्दं कण्ठपंचमेहि बन्धनेहि बन्धित्वा सक्कस्स देवानं इन्दस्स सन्तिके आनेसुं सुधम्मं सभं। तत्र सुदं भिक्खवे वेपचित्ति असुरिन्दो कण्ठपंचमेहि बन्धनेहि बद्धो सक्कं देवानं इन्दं सुधम्मं सभं पविसन्तं च निक्खमन्तं च असब्भाहि फरुसाहि वाचाहि अक्कोसति परिभासति। अथ खो भिक्खवे मातलि संगाहको सक्कं देवानं इन्दं गाथाय अज्झभासि—

भया नु मघवा सक्क दुब्बल्या नो तितिक्खसि।
सुणन्तो फरुसं वाचं सम्मुखा वेपचित्तिनो'ति॥
नाहं भया न दुब्बल्या खमामि वेपचित्तिनो।
कथं हि मादिसो विञ्ञू बालेन पटिसंयुजे'ति॥
भिय्यो बाला पभिज्जेय्युं नो च'स्स पटिसेधको।
तस्मा भुसेन दण्डेन धीरो बालं निसेधये'ति॥
एतदेव अहं मञ्ञे बालस्स पटिसेधनं।
परं संकुपितं ञत्वा नो सतो उपसम्मती'ति॥
एतदेव तितिक्खाय वज्जं पस्सामि वासव।
यदा नं मञ्ञती बालो भया म्यायं तितिक्खति॥

अज्झारूहति दुम्मेधो गो'व भिय्यो पलायिनं'ति ।
कामं मञ्ञतु वा मा वा भया म्यायं तितिक्खति ॥
सदत्थपरमा अत्था खन्त्या भिय्यो न विज्जति ।
यो हवे बलवा सन्तो दुब्बलस्स तितिक्खति ॥
तमाहु परमं खन्ति निच्चं खमति दुब्बलो ।
अबलं तं बलं आहु यस्स बालबलं बलं ॥
बलस्स धम्मगुत्तस्स पटिवत्ता न विज्जति ।
तस्सेव तेन पापियो यो कुद्धं पटिकुज्झति ॥
कुद्धं अप्पटिकुज्झन्तो संगामं जेति दुज्जयं ।
उभिन्नमत्थं चरति अत्तनो च परस्स च ॥
परं संकुपितं ञत्वा यो सतो उपसम्मति ।
उभिन्नं तिकिच्छन्तानं अत्तिनो च परस्स च
जना मञ्ञन्ति बालो'ति ये धम्मस्स अकोविदा'ति ॥

सो हि नाम भिक्खवे सक्को देवानं इन्दो सकं पुञ्ञफलं उपजीवमानो देवानं तावतिंसानं इस्सरियाधिपच्चं रज्जं करोन्तो खन्तिसोरच्चस्स वण्णवादी भविस्सति । इध खो तं भिक्खवे सोमेथ यं तुम्हे एवं स्वाक्खाते धम्मविनये पब्बजिता समाना खमा च भवेय्याथ सोरता चा'ति ।

---

४४. धनियसुत्तं

पक्कोदनो दुद्धखीरो'हमस्मि (इति धनियो गोपो) अनुतीरे
महिया समानवासो ।
छन्ना कुटि आहितो गिनि अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥

अक्कोधनो विगतखिलो'हमस्मि (इति भगवा) अनुतीरे महियेकरत्तिवासो ।
विवटा कुटि निब्बुतो गिनि अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥

अन्धकमकसा न विज्जरे (इति धनियो गोपो) कच्छे रूळ्हतिणे चरन्ति गावो ।
वुट्ठिं'पि सहेय्युमागतं अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥

बद्धा हि भिसी सुसंखता (इति भगवा) तिण्णो पारगतो विनेय्य ओघं ।
अत्थो भिसिया न विज्जति अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥

गोपी मम अस्सवा अलोला (इति धनियो गोपो) दीघरत्तं संवासिया मनापा ।
तस्सा न सुणामि किञ्चि पापं अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥

चित्तं मम अस्सवं विमुत्तं (इति भगवा) दीघरत्तं परिभावितं सुदन्तं ।
पापं पन मे न विज्जति अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥

अत्तवेतनभतो'हमस्मि (इति धनियो गोपो) पुत्ता च मे समानिया अरोगा ।
तेसं न सुणामि किञ्चि पापं अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥

नाहं भतको'स्मि कस्सचि (इति भगवा) निब्बिट्ठेन चरामि सब्बलोके ।
अत्थो भतिया न विज्जति अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥

अत्थि वसा अत्थि धेनुपा (इति धनियो गोपो) गोधरणियो
पवेणियो'पि अत्थि ।
उसभो'पि गवंपती'ध अत्थि अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥
नत्थि वसा नत्थि धेनुपा (इति भगवा) गोधरणियो पवेणि-
योऽपि नत्थि ।
उसभो'पि गवंपती'ध नत्थि अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥

खीला निखाता असंपवेधी (इति धनियो गोपो) दामा
मुञ्जमया नवा सुसण्ठाना ।
न हि सक्खि'न्ति धेनुपा'पि छेत्तुं अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥
उसभोरिव छेत्व बन्धनानि (इति भगवा) नागो पूतिलतं'व
दाळयित्वा ।
नाहं पुनुपेस्सं गब्भसेय्यं अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥

निन्नं च थलं च पूरयन्तो महामेघो पवस्सि तावदेव ।
सुत्वा देवस्स वस्सतो इममत्थं धनियो अभासथ ॥
लोभो वत नो अनप्पको ये मयं भगवन्तमद्दस्साम ।
सरणं तं उपेम चक्खुम सत्था नो होहि तुवं महामुनि ॥
गोपी च अहं च अस्सवा ब्रह्मचरियं सुगते चरामसे ।
जातिमरणस्स पारगा दुक्खस्सन्तकरा भवामसे ॥

नन्दति पुत्तेहि पुत्तिमा (इति मारो पापिमा) गोमिको गोहि
तथेव नन्दति ।
उपधीहि नरस्स नन्दना न हि सो नन्दति यो निरूपधी ॥

सोचति पुत्तेहि पुत्तिमा (इति भगवा) गोमिको गोहि
तथेव सोचति ।
उपधीहि नरस्स सोचना न हि सो सोचति यो निरूपधी'ति ॥

४५. कसिभारद्वाजसुत्तं

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा मगधेसु विहरति दक्खिणागिरिस्मिं एकनाळायं ब्राह्मणगामे । तेन खो पन समयेन कसिभारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स पंचमत्तानि नंगलसतानि पयुत्तानि होन्ति वप्पकाले । अथ खो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरं आदाय येन कसिभारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स कम्मन्तो तेनुपसंकमि । तेन खो पन समयेन कसिभारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स परिवेसना पवत्तति । अथ खो भगवा येन परिवेसना तेनुपसंकमि उपसंकमित्वा एकमन्तं अट्ठासि । अद्दसा खो कसिभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्तं पिण्डाय ठितं दिस्वान भगवन्तं एतदवोच—अहं खो समण कसामि च वपामि च, कसित्वा च वपित्वा च भुञ्जामि । त्वं'पि समण कसस्सु च वपस्सु च, कसित्वा च वपित्वा च भुञ्जस्सू'ति । अहं'पि खो ब्राह्मण कसामि च वपामि च, कसित्वा च वपित्वा च भुञ्जामी'ति । न खो पन मयं पस्साम भोतो गोतमस्स युगं वा नंगलं वा फालं वा पाचनं वा बलिवद्दे वा । अथ च पन भवं गोतमो एवमाह—अहं'पि खो ब्राह्मण कसामि च वपामि च, कसित्वा च वपित्वा च भुञ्जामी'ति । अथ खो कसिभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्तं गाथाय अज्झभासि—

कस्सको पटिजानासि न च पस्साम ते कसिं ।
कसिं नो पुच्छितो ब्रूहि यथा जानेमु ते कसिं ॥
सद्धा बीजं तपो वुट्ठि पञ्ञा मे युगनंगलं ।
हिरि ईसा मनो योत्तं सति मे फालपाचनं ॥
कायगुत्तो वचीगुत्तो आहारे उदरे यतो ।
सच्चं करोमि निद्दानं सोरच्चं मे पमोचनं ॥
विरियं मे धुरधोरय्हं योगक्खेमाधिवाहनं ।
गच्छति अनिवत्तन्तं यत्थ गन्त्वा न सोचति ॥
एवमेसा कसी कट्ठा सा होति अमतप्फला ।
एतं कसिं कसित्वान सब्बदुक्खा पमुच्चती'ति ॥

४६. पराभवसुत्तं

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे । अथ खो अञ्ञतरा देवता अभिक्कन्ताय रत्तिया अभिक्कन्तवण्णा केवलकप्पं जेतवनं ओभासेत्वा येन भगवा तेनुपसंकमि । उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं अट्ठासि । एकमन्तं ठिता खो सा देवता भगवन्तं गाथाय अज्झभासि—

पराभवन्तं पुरिसं मयं पुच्छाम गोतम ।
भगवन्तं पुट्ठुमागम्म किं पराभवतो मुखं ॥
सुविजानो भवं होति सुविजानो पराभवो ।
धम्मकामो भवं होति धम्मदेस्सी पराभवो ॥

इति हेतं विजानाम पठमो सो पराभवो ।
दुतियं भगवा ब्रूहि किं पराभवतो मुखं ॥
असन्तस्स पिया होन्ति सन्ते न कुरते पियं ।
असतं धम्मं रोचेति तं पराभवतो मुखं ॥
इति हेतं विजानाम दुतियो सो पराभवो ।
ततियं भगवा ब्रूहि किं पराभवतो मुखं ॥
निद्दासीली सभासीली अनुट्ठाता च यो नरो ।
अलसो कोधपञ्ञाणो तं पराभवतो मुखं ॥
इति हेतं विजानाम ततियो सो पराभवो ।
चतुत्थं भगवा ब्रूहि किं पराभवतो मुखं ॥
यो मातरं वा पितरं वा जिण्णकं गतयोब्बनं ।
पहु सन्तो न भरति तं पराभवतो मुखं ॥
इति हेतं विजानाम चतुत्थो सो पराभवो ।
पञ्चमं भगवा ब्रूहि किं पराभवतो मुखं ॥
यो ब्राह्मणं वा समणं वा अञ्ञं वा'पि वनिब्बकं ।
मुसावादेन वञ्चेति तं पराभवतो मुखं ॥
इति हेतं विजानाम पञ्चमो सो पराभवो ।
छट्ठमं भगवा ब्रूहि किं पराभवतो मुखं ॥
पहूतवित्तो पुरिसो सहिरञ्ञो सभोजनो ।
एको भुञ्जति सादूनि तं पराभवतो मुखं ॥
इति हेतं विजानाम छट्ठमो सो पराभवो ।
सत्तमं भगवा ब्रूहि किं पराभवतो मुखं ॥

जातित्थद्धो घनत्थद्धो गोत्तत्थद्धो च यो नरो ।
सञ्ञातिं अतिमञ्ञेति तं पराभवतो मुखं ॥
इति हेतं विजानाम सत्तमो सो पराभवो ।
अट्ठमं भगवा ब्रूहि किं पराभवतो मुखं ॥
इत्थिधुत्तो सुराधुत्तो अक्खधुत्तो च यो नरो ।
लद्धं लद्धं विनासेति तं पराभवतो मुखं ॥
इति हेतं विजानाम अट्ठमो सो पराभवो ।
नवमं भगवा ब्रूहि किं पराभवतो मुखं ॥
सेहि दारेहि'सन्तुट्ठो वेसियासु पदिस्सति ।
दिस्सति परदारेसु तं पराभवतो मुखं ॥
इति हेतं विजानाम नवमो सो पराभवो ।
दसमं भगवा ब्रूहि किं पराभवतो मुखं ॥
अतीतयोब्बनो पोसो आनेति तिंबरुत्थनिं ।
तस्सा इस्सा न सुपति तं पराभवतो मुखं ॥
इति हेतं विजानाम दसमो सो पराभवो ।
एकादसमं भगवा ब्रूहि किं पराभवतो मुखं ॥
इत्थिं सोण्डि विकिरणिं पुरिसं वा'पि तादिसं ।
इस्सरियस्मिं ठापेति तं पराभवतो मुखं ॥
इति हेतं विजानाम एकादसमो सो पराभवो ।
द्वादसमं भगवा ब्रूहि किं पराभवतो मुखं ॥
अप्पभोगो महातण्हो खत्तिये जायते कुले ।
सो'ध रज्जं पत्थयति तं पराभवतो मुखं ॥

एते पराभवे लोके पण्डितो समवेक्खिय ।
अरियो दस्सनसंपन्नो स लोकं भजते सिवं'ति ॥

४७. वसलसुत्तं

एवं मे सुतं एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे । अथ खो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरं आदाय सावत्थियं पिण्डाय पाविसि । तेन खो पन समयेन अग्गिकभारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स निवेसने अग्गि पज्जलितो होति, आहुति पग्गहिता । अथ खो भगवा सावत्थियं सपदानं पिण्डाय चरमानो येन अग्गिकभारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स निवेसनं तेनुपसंकमि । अद्दसा खो अग्गिकभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्तं दूरतो'व आगच्छन्तं, दिस्वान भगवन्तं एतदवोच—तत्रेव मुण्डक, तत्रेव समणक, तत्रेव वसलक तिट्ठाही'ति । एवं वुत्ते भगवा अग्गिकभारद्वाजं ब्राह्मणं एतदवोच—जानासि पन त्वं ब्राह्मण वसलं वा वसलकरणे वा धम्मे'ति । न ख्वाहं भो गोतम जानामि वसलं वा वसलकरणे वा धम्मे । साधु मे भवं गोतमो तथा धम्मं देसेतु, यथा'हं जानेय्यं वसलं वा वसलकरणे वा धम्मे'ति । तेन हि ब्राह्मण सुणाहि, साधुकं मनसि करोहि, भासिस्सामी'ति । एवं भो'ति खो अग्गिकभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवतो पच्चस्सोसि । भगवा एतदवोच—

कोधनो उपनाही च पापमक्खी च यो नरो ।
विपन्नदिट्ठी मायावी, तं जञ्ञा वसलो इति ॥

एकजं वा द्विजं वा'पि यो'ध पाणं विहिंसति ।
यस्स पाणे दया नत्थि तं जञ्ञा वसलो इति ॥
यो हन्ति परिरुन्धति, गामानि निगमानि च ।
निग्गाहको समञ्ञातो तं जञ्ञा वसलो इति ॥
गामे वा यदि वा रञ्ञे यं परेसं ममायितं ।
थेय्यं अदिन्नं आदियति तं जञ्ञा वसलो इति ॥
यो हवे इणमादाय चुज्जमानो पलायति ।
न हि ते इणमत्थी'ति तं जञ्ञा वसलो इति ॥
यो वे किञ्चिक्खकम्यता पन्थस्मिं वजतं जनं ।
हन्त्वा किञ्चिक्खमादेति तं जञ्ञा वसलो इति ॥

यो अत्तहेतु परहेतु धनहेतु च यो नरो ।
सक्खिपुट्ठो मुसा ब्रूति तं जञ्ञा वसलो इति ॥
यो ञातीनं सखानं वा दारेसु पटिदिस्सति ।
सहसा संपियेन वा, तं जञ्ञा वसलो इति ॥
यो मातरं वा पितरं वा, जिण्णकं गतयोब्बनं ।
पहु सन्तो न भरति तं जञ्ञा वसलो इति ॥
यो मातरं वा पितरं वा भातरं भगिनिं ससुं ।
हन्ति रोसेति वाचाय तं जञ्ञा वसलो इति ॥
यो अत्थं पुच्छितो सन्तो, अनत्थमनुसासति ।
पटिच्छन्नेन मन्तेति तं जञ्ञा वसलो इति ॥
यो कत्वा पापकं कम्मं मा मं जञ्ञा'ति इच्छति ।
यो पटिच्छन्नकम्मन्तो तं जञ्ञा वसलो इति ॥

यो वे परकुलं गन्त्वा भुत्वान सुचिभोजनं ।
आगतं न पटिपूजेति, तं जञ्ञा वसलो इति ॥

यो ब्राह्मणं वा समणं वा अञ्ञं वा'पि वनिब्बकं ।
मुसावादेन वञ्चेति, तं जञ्ञा वसलो इति ॥

यो ब्राह्मणं वा समणं वा, भत्तकाले उपट्ठिते ।
रोसेति वाचा न च देति तं जञ्ञा वसलो इति ॥

असतं यो'ध पब्रूति मोहेन पळिगुण्ठितो ।
किञ्चिक्खं निजिगिंसानो तं जञ्ञा वसलो इति ॥

यो चत्तानं समुक्कंसे परं चमवजानति ।
निहीनो सेन मानेन तं जञ्ञा वसलो इति ॥

रोसको कदरियो च, पापिच्छो मच्छरी सठो ।
आहिरिको अनोत्तप्पी तं जञ्ञा वसलो इति ॥

यो बुद्धं परिभासति अथवा तस्स सावकं ।
परिब्बाजं गहट्ठं वा तं जञ्ञा वसलो इति ॥

यो वे अनरहा सन्तो अरहं परिजानति ।
चोरो सब्रह्मके लोके, एस खो वसलाधमो ।
एते खो वसला वुत्ता मया वो ये पकासिता ॥

न जच्चा वसलो होति न जच्चा होति ब्राह्मणो ।
कम्मुना वसलो होति कम्मुना होति ब्राह्मणो ॥

तदमिना'पि जानाथ यथा मे'दं निदस्सनं ।
चण्डालपुत्तो सोपाको मातङ्गो इति विस्सुतो ॥

सो यसं परमं पत्तो मातङ्गो यं सदुल्लभं ।
आगच्छुं तस्सुपट्ठानं, खत्तिया ब्राह्मणा बहू ॥
सो देवयानमारुय्ह विरजं सो महापथं ।
कामरागं विराजेत्वा ब्रह्मलोकूपगो अहु ॥
न तं जाति निवारेसि ब्रह्मलोकूपपत्तिया ।
अज्झायककुले जाता ब्राह्मणा मन्तबन्धुनो ॥
ते च पापेसु कम्मेसु अभिण्हमुपदिस्सरे ।
दिट्ठेव धम्मे गारय्हा संपराये च दुग्गतिं ॥
न ते जाति निवारेति, दुग्गच्चा गरहाय वा ।
न जच्चा वसलो होति न जच्चा होति ब्राह्मणो ॥
कम्मुना वसलो होति कम्मुना होति ब्राह्मणो'ति ।

एवं वुत्ते अग्गिकभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्तं एतदवोच, अभिक्कन्तं भो गोतम अभिक्कन्तं भो गोतम, सेय्यथापि भो गोतम, निकुज्जितं वा उक्कुज्जेय, पटिच्छन्नं वा विवरेय्य, मूळ्हस्स वा मग्गं आचिक्खेय्य, अंधकारे वा तेलपज्जोतं धारेय्य चक्खुमन्तो रूपानि दक्खिन्ती'ति ; एवमेव भोता गोतमेन अनेकपरियायेन धम्मो पकासितो । एसा'हं भगवन्तं गोतमं सरणं गच्छामि धम्मं च भिक्खुसंघं च । उपासकं मं भवं गोतमो धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेतं सरणं गतं'ति ।

४८. मेत्तसुत्तं

करणीयमत्थकुसलेन, यं तं सन्तं पदं अभिसमेच्च ।
सक्को उजू च सूजू च सुवचो च'स्स मुदु अनतिमानी ॥

सन्तुस्सको च सुभरो च, अप्पकिच्चो च सल्लहुकवुत्ति ।
सन्तिन्द्रियो च निपको च अप्पगब्भो कुलेसु अननुगिद्धो ॥
नच खुद्दं समाचरे किंचि येन विञ्ञू परे उपवदेय्युं ।
सुखिनो वा खेमिनो होन्तु सब्बे सत्ता भवन्तु सुखितत्ता ॥
ये केचि पाणभूतत्थि तसा वा थावरा वा अनवसेसा ।
दीघा वा ये महन्ता वा मज्झिमा रस्सका'णुकथूला ॥
दिट्ठा वा येव अदिट्ठा ये च दूरे वसन्ति अविदूरे ।
भूता वा संभवेसी वा सब्बे सत्ता भवन्तु सुखितत्ता ॥
न परो परं निकुब्बेथ, नातिमञ्ञेथ कत्थचि नं कंचि ।
ब्यारोसना पटिघसञ्ञा नाञ्ञमञ्ञस्स दुक्खमिच्छेय्य ॥
माता यथा नियं पुत्तं आयुसा एकपुत्तमनुरक्खे ।
एवं'पि सब्बभूतेसु, मानसं भावये अपरिमाणं ॥
मेत्तं च सब्बलोकस्मिं मानसं भावये अपरिमाणं ।
उद्धं अधो च तिरियं च असंबाधं अवेरं असपत्तं ॥
तिट्ठं चरं निसिन्नो वा सयानो वा यावतस्स विगतमिद्धो ।
एतं सतिं अधिट्ठेय्य ब्रह्ममेतं विहारं इधमाहु ॥
दिट्ठिं च अनुपगम्म, सीलवा दस्सनेन संपन्नो ।
कामेसु विनेय्य गेधं न हि जातु गब्भसेय्यं पुनरेती'ति ॥

---

४९. विजयसुत्तं

चरं वा यदि वा तिट्ठं निसिन्नो उद वा सयं ।
समिञ्जेति पसारेति एसा कायस्स इञ्जना ॥

अट्ठिनहारुसंयुत्तो तचमंसावलेपनो ।
छविया कायो पटिच्छन्नो यथाभूतं न दिस्सति ॥
अन्तपूरो'दरपूरो यकपेळस्स वत्थिनो ।
हदयस्स पप्फासस्स वक्कस्स पिहकस्स च ॥
सिंघाणिकाय खेळस्स सेदस्स च मेदस्स च ।
लोहितस्स लसिकाय पित्तस्स च वसाय च ॥
अथस्स नवहि सोतेहि असुचि सवति सब्बदा ।
अक्खिम्हा अक्खिगूथको कण्णम्हा कण्णगूथको ॥
सिंघाणिका च नासातो, मुखेन वमतेकदा ।
पित्तं सेम्हं च वमति, कायम्हा सेदजल्लिका ॥
अथस्स सुसिरं सीसं मत्थलुंगस्स पूरितं ।
सुभतो नं मञ्ञति बालो अविज्जाय पुरक्खतो ॥
यदा च सो मतो सेति उद्धुमातो विनीलको ।
अपविद्धो सुसानस्मिं अनपेक्खा होन्ति ञातयो ॥
खादन्ति नं सुवाना च सिगाला च वका किमी ।
काका गिज्झा च खादन्ति ये च'ञ्ञे सन्ति पाणिनो ॥
सुत्वान बुद्धवचनं भिक्खु पञ्ञाणवा इध ।
सो खो नं परिजानाति, यथाभूतं हि पस्सति ॥
यथा इदं तथा एतं, यथा एतं तथा इदं ।
अज्झत्तं च वहिद्धा च, काये छन्दं विराजये ॥
छन्दरागविरत्तो सो, भिक्खु पञ्ञाणवा इध ।
अज्झगा अमतं सन्तिं निब्बाणपदमच्चुतं ॥
द्विपादको'यं असुचि दुग्गन्धो परिहीरति ।

नानाकुणपपरिपूरो विस्सवन्तो ततो ततो ॥
एतादिसेन कायेन यो मञ्ञे उण्णमेतवे ।
परं वा अवजानेय्य किमञ्ञत्र अदस्सना'ति ॥

५०. महामंगलसुत्तं

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे । अथ खो अञ्ञतरा देवता अभिक्कन्ताय रत्तिया अभिक्कन्तवण्णा केवलकप्पं जेतवनं ओभासेत्वा येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं अट्ठासि एकमन्तं ठिता खो सा देवता भगवन्तं गाथाय अज्झभासि—

बहू देवा मनुस्सा च मंगलानि अचिन्तयुं ।
आकंखमाना सोत्थानं, ब्रूहि मंगलमुत्तमं ॥
असेवना च बालानं पण्डितानं च सेवना ।
पूजा च पूजनीयानं, एतं मंगलमुत्तमं ॥
पतिरूपदेसवासो च पुब्बे च कतपुञ्ञता ।
अत्तसम्मापणिधि च, एतं मंगलमुत्तमं ॥
बाहुसच्चं च सिप्पं च विनयो च सुसिक्खितो ।
सुभासिता च या वाचा, एतं मंगलमुत्तमं ॥
मातापितु उपट्ठानं पुत्तदारस्स संगहो ।
अनाकुला च कम्मन्ता, एतं मंगलमुत्तमं ॥
दानं च धम्मचरिया च ञातकानं च संगहो ।
अनवज्जानि कम्मानि, एतं मंगलमुत्तमं ॥

आरति विरति पापा मज्जपाना च संयमो ।
अप्पमादो च धम्मेसु, एतं मंगलमुत्तमं ॥
गारवो च निवातो च सन्तुट्ठि च कतञ्ञुता ।
कालेन धम्मसवणं, एतं मंगलमुत्तमं ॥
खन्ति च सोवचस्सता समणानं च दस्सनं ।
कालेन धम्मसाकच्छा, एतं मंगलमुत्तमं ॥
तपो च ब्रह्मचरियं च अरियसच्चान दस्सनं ।
निब्बानसच्छिकिरिया च, एतं मंगलमुत्तमं ॥
फुट्ठस्स लोकधम्मेहि चित्तं यस्स न कम्पति ।
असोकं विरजं खेमं, एतं मंगलमुत्तमं ॥
एतादिसानि कत्वान सब्बत्थमपराजिता ।
सब्बत्थ सोत्थिं गच्छन्ति, तं तेसं मंगलमुत्तमं'ति ॥

५१. राहुलसुत्तं

किच्चि अभिण्हसंवासा नावजानासि पण्डितं ।
उक्काधारो मनुस्सानं किच्चि अपचितो तया ॥
नाहं अभिण्हसंवासा अवजानामि पण्डितं ।
उक्काधारो मनुस्सानं निच्चं अपचितो मया ॥

(वत्थुगाथा)

पञ्च कामगुणे हित्वा पियरूपे मनोरमे ।
सद्धाय घरा निक्खम्म दुखस्सन्तकरो भव ॥
मित्ते भजस्सु कल्याणे पन्तं च सयनासनं ।

विवित्तं अप्पनिग्घोसं मत्तञ्ञू होहि भोजने ॥
चीवरे पिण्डपाते च पच्चये सयनासने ।
एतेसु तण्हं मा कासि, मा लोकं पुनरागमि ॥
संवुतो पातिमोक्खस्मिं इन्द्रियेसु च पञ्चसु ।
सतिकायगता'त्यत्थु, निब्बिदाबहुलो भव ॥
निमित्तं परिवज्जेहि सुभं रागूपसंहितं ।
असुभाय चित्तं भावेहि एकग्गं सुसमाहितं ॥
अनिमित्तं च भावेहि मानानुसयमुज्जह ।
ततो यमानाभिसमया उपसन्तो चरिस्ससी'ति ॥

इत्थं सुदं भगवा आयस्मन्तं राहुलं इमाहि गाथाहि अभिण्हं ओवदती'ति ।

५२. पधानसुत्तं

तं मं पधानपहितत्तं नदिं नेरञ्जरं पति ।
विपरक्कम्म झायन्तं योगक्खेमस्स पत्तिया ॥
नमुचि करुणं वाचं भासमानो उपागमि ।
किसो त्वमसि दुब्बण्णो सन्तिके मरणं तव ॥
सहस्सभागो मरणस्स एकंसो तव जीवितं ।
जीवं भो जीवितं सेय्यो जीवं पुञ्ञानि काहसि ॥
चरतो च ते ब्रह्मचरियं अग्गिहुत्तं च जूहतो ।
पहूतं चीयते पुञ्ञं किं पधानेन काहसि ॥
दुग्गो मग्गो पधानाय दुक्करो दुरभिसंभवो ।

इमा गाथा भणं मारो अट्ठा बुद्धस्स सन्तिके ॥
तं तथावादिनं मारं भगवा एतदब्रुवि ।
पमत्तबन्धु पापिम, येनत्थेन इधागतो ॥
अणुमत्तेनपि पुञ्ञेन अत्थो मय्हं न विज्जति ।
येसं च अत्थो पुञ्ञानं ते मारो वत्तुमरहति ॥
अत्थि सद्धा ततो विरियं पञ्ञा च मम विज्जति ।
एवं मे पहितत्तं'पि किं जीवमनुपुच्छसि ॥
नदीनमपि सोतानि अयं वातो विसोसये ।
किंचि मे पहितत्तस्स लोहितं नुपसुस्सये ॥
लोहिते सुस्समानम्हि पित्तं सेम्हं च सुस्सति ।
मंसेसु खीयमानेसु भिय्यो चित्तं पसीदति ।
भिय्यो सति च पञ्ञा च समाधि मम तिट्ठति ॥
तस्स मेवं विहरतो पत्तस्सुत्तमवेदनं ।
कामे नापेक्खते चित्तं पस्स सत्तस्स सुद्धतं ॥
कामा ते पठमा सेना दुतिया अरति वुच्चति ।
ततिया खुप्पिपासा ते चतुत्थी तण्हा पवुच्चति ॥
पञ्चमं थीनमिद्धं ते छट्ठा भीरुपवुच्चति ।
सत्तमी विचिकिच्छा ते मक्खो थंभो ते अट्ठमो ॥
लाभो सिलोको सक्कारो मिच्छा लद्धो च यो यसो ।
यो चत्तानं समुक्कंसे परे च अवजानति ॥
एसा नमुचि ते सेना कण्हस्साभिप्पहारिणी ।
न तं असूरो जिनाति जेत्वा च लभते सुखं ॥

एस मुञ्जं परिहरे धिरत्थु इध जीवितं ।
संगामे मे मतं सेय्यो यंचे जीवे पराजितो ।।

पगाळ्हा एत्थ न दिस्सन्ति एते समणब्राह्मणा ।
तं च मग्गं न जानन्ति येन गच्छन्ति सुब्बता ।।

समन्ता धजिनिं दिस्वा युत्तं मारं सवाहनं ।
युद्धाय पच्चुग्गच्छामि मा मं ठाना अचावयि ।।

यं तेतं नप्पसहन्ति सेनं लोको सदेवको ।
तं ते पञ्ञाय गच्छामि आमं पत्तं'व अस्मना ।।

वसिं कत्वान संकप्पं सतिं च सुप्पतिट्ठितं ।
रट्ठा रट्ठं विचरिस्सं सावके विनयं पुथु ।।

ते अप्पमत्ता पहितत्ता मम सासनकारका ।
अकामस्स ते गमिस्सन्ति यत्थ गन्त्वा न सोचरे ।।

सत्त वस्सानि भगवन्तं अनुबन्धिं पदा पदं ।
ओतारं नाधिगच्छिस्सं सम्बुद्धस्स सतीमतो ।।

मेदवण्णं'व पासाणं वायसो अनुपरियगा ।
अपेत्थ मुदु विन्देम अपि अस्सादना सिया ।।

अलद्धा तत्थ अस्सादं वायसेत्तो अपक्कमि ।
काको'व सेलमासज्ज निब्बिज्जापेम गोतमं ।।

तस्स सोकपरेतस्स वीणा कच्छा अभस्सथ ।
ततो सो दुम्मनो यक्खो तत्थेवन्तरधायथा'ति ।।

५३. अप्पमादवग्गो

अप्पमादो अमतपदं पमादो मच्चुनो पदं ।
अप्पमत्ता न मीयन्ति ये पमत्ता यथा मता ॥ १ ॥

एतं विसेसतो ञत्वा अप्पमादम्हि पण्डिता ।
अप्पमादे पमोदन्ति अरियानं गोचरे रता ॥ २ ॥
ते झायिनो सातितिका निच्चं दळ्हपरक्कमा ।
फुसन्ति धीरा निब्बानं योगक्खेमं अनुत्तरं ॥ ३ ॥
उट्ठानवतो सतिमतो सुचिकम्मस्स निसम्मकारिनो ।
सञ्ञतस्स च धम्मजीविनो अप्पमत्तस्स यसो'भिवड्ढति ॥ ४ ॥

उट्ठानेनप्पमादेन सञ्ञमेन दमेन च ।
दीपं कयिराथ मेधावी यं ओघो नाभिकीरति ॥ ५ ॥
पमादमनुयुञ्जन्ति बाला दुम्मेधिनो जना ।
अप्पमादं च मेधावी धनं सेट्ठं'व रक्खति ॥ ६ ॥
मा पमादमनुयुञ्जेथ मा कामरतिसंथवं ।
अप्पमत्तो हि झायन्तो पप्पोति विपुलं सुखं ॥ ७ ॥
पमादं अप्पमादेन यदा नुदति पण्डितो ।
पञ्ञापासादमारुय्ह असोको सोकिनिं पजं ।
पब्बतट्ठो'व भुम्मट्ठे धीरो बाले अवेक्खति ॥ ८ ॥
अप्पमत्तो पमत्तेसु सुत्तेसु बहुजागरो ।
अबलस्सं व सीघस्सो हित्वा याति सुमेधसो ॥ ९ ॥
अप्पमादेन मघवा देवानं सेट्ठतं गतो ।
अप्पमादं पसंसन्ति पमादो गरहितो सदा ॥ १० ॥

अप्पमादरतो भिक्खु पमादे भयदस्सिवा ।
संयोजनं अणुं थूलं डहं अग्गी'व गच्छति ॥ ११ ॥
अप्पमादरतो भिक्खु पमादे भयदस्सिवा ।
अभब्बो परिहानाय निब्बानस्सेव सन्तिकेति ॥ १२ ॥

५४. बालवग्गो

दीघा जागरतो रत्ति दीघं सन्तस्स योजनं ।
दीघो बालानं संसारो सद्धम्मं अविजानतं ॥ १ ॥
चरं चे नाधिगच्छेय्य सेय्यं सदिसमत्तनो ।
एकचरियं दळहं कयिरा नत्थि बाले सहायता ॥ २ ॥
पुत्ता मत्थि धनं मत्थि इति बालो विहञ्ञति ।
अत्ता हि अत्तनो नत्थि कुतो पुत्ता कुतो धनं ॥ ३ ॥
यो बालो मञ्ञति बाल्यं पण्डितो वा'पि तेन सो ।
बालो च पण्डितमानी स वे बालो'ति वुच्चति ॥ ४ ॥
यावजीवं'पि चे बालो पण्डितं पयिरुपासति ।
न सो धम्मं विजानाति दब्बी सूपरसं यथा ॥ ५ ॥
मुहुत्तमपि चे विञ्ञू पण्डितं पयिरुपासति ।
खिप्पं धम्मं विजानानि जिव्हा सूपरसं यथा ॥ ६ ॥
चरन्ति बाला दुम्मेधा अमित्तेनेव अत्तना ।
करोन्ता पापकं कम्मं यं होति कटुकप्फलं ॥ ७ ॥
न तं कम्मं कतं साधु यं कत्वा अनुतप्पति ।
यस्स अस्सुमुखो रोदं विपाकं पटिसेवति ॥ ८ ॥

तं च कम्मं कतं साधु यं कत्वा नानुतप्पति ।
यस्स पतीतो सुमनो विपाकं पटिसेवति ॥ ९ ॥
मधु वा मञ्ञति बालो याव पापं न पच्चति ।
यदा च पच्चति पापं (अथ) बालो दुक्खं निगच्छति ॥ १० ॥
मासे मासे कुसग्गेन बालो भुञ्जेथ भोजनं ।
न सो संखतधम्मानं कलं अग्घति सोळसिं ॥ ११ ॥
न हि पापं कतं कम्मं सज्जु खीरं'व मुच्चति ।
डहन्तं बालमन्वेति भस्मच्छनो'व पावको ॥ १२ ॥
यावदेव अनत्थाय ञत्तं बालस्स जायति ।
हन्ति बालस्स सुक्कंसं मुद्धमस्स विपातयं ॥ १३ ॥
असतं भावनमिच्छेय्य पुरेक्खारं च भिक्खुसु ।
आवासेसु च इस्सरियं पूजा परकुलेसु च ॥ १४ ॥
ममेव कतमञ्ञन्तु गिही पब्बजिता उभो ।
ममेव अतिवसा अस्सु किच्चाकिच्चेसु किस्मिचि ।
इति बालस्स संकप्पो इच्छा मानो च वड्ढति ॥ १५ ॥
अञ्ञा हि लाभूपनिसा अञ्ञा निब्बानगामिनी ।
एवमेतं अभिञ्ञाय भिक्खू बुद्धस्स सावको ।
सक्कारं नाभिनन्देय्य विवेकमनुब्रूहये'ति ॥ १६ ॥

५५. पण्डितवग्गो

निधीनं'व पवत्तारं यं पस्से वज्जदस्सिनं ।
निग्गय्हवादिं मेधाविं तादिसं पण्डितं भजे ।
तादिसं भजमानस्स सेय्यो होति न पापियो ॥ १ ॥

ओवदेय्यानुसासेय्य असब्भा च निवारये ।
सतं हि सो पियो होति असतं होति अप्पियो ॥ २ ॥
न भजे पापके मित्ते न भजे पुरिसाधमे ।
भजेथ मित्ते कल्याणे भजेथ पुरिसुत्तमे ॥ ३ ॥

धम्मपीति सुखं सेति विप्पसन्नेन चेतसा ।
अरियप्पवेदिते धम्मे सदा रमति पण्डितो ॥ ४ ॥

उदकं हि नयन्ति नेत्तिका उसुकारा नमयन्ति तेजनं ।
दारुं नमयन्ति तच्छका अत्तानं दमयन्ति पण्डिता ॥ ५ ॥
सेलो यथा एकघनो वातेन न समीरति ।
एवं निन्दापसंसासु न समिञ्जन्ति पण्डिता ॥ ६ ॥

यथा'पि रहदो गंभीरो विप्पसन्नो अनाविलो ।
एवं धम्मानि सुत्वान विप्पसीदन्ति पण्डिता ॥ ७ ॥
सब्बत्थ वे सप्पुरिसा चजन्ति न कामकामा लपयन्ति सन्तो ।
सुखेन फुट्ठा अथवा दुखेन न उच्चावचं पण्डिता दस्सयन्ति ॥ ८ ॥

न अत्तहेतू न परस्स हेतू न पुत्तमिच्छे न धनं न रट्ठं ।
न इच्छेय्य धम्मेन समिद्धिमत्तनो स सीलवा पञ्ञवा धम्मिको सिया ॥

अप्पका ते मनुस्सेसु ये जना पारगामिनो ।
अथायं इतरा पजा तीरमेवानुधावति ॥ १० ॥
ये च खो सम्मदक्खाते धम्मे धम्मानुवत्तिनो ।
ते जना पारमेस्सन्ति मच्चुधेय्यं सुदुत्तरं ॥ ११ ॥
कण्हं धम्मं विप्पहाय सुक्कं भावेथ पण्डितो ।
ओका अनोकं आगम्म विवेके यत्थ दूरमं ॥ १२ ॥

तत्राभिरतिमिच्छेय्य हित्वा कामे अकिञ्चनो ।
परियोदपेय्य अत्तानं चित्तक्लेसेहि पण्डितो ॥ १३ ॥
येसं संबोधिअंगेसु सम्मा चित्तं सुभावितं ।
आदानपटिनिस्सग्गे अनुपादाय ये रता ।
खिणासवा जुतिमन्तो ते लोके परिनिब्बुता'ति ॥ १४ ॥

---

५६. असोकस्स अभिसेको

मोरियानं खत्तियानं वंसजातं सिरीधरं ।
चन्दगुत्तो'ति पञ्ञातं चाणक्को ब्राह्मणो ततो ॥
नवमं धननन्दं तं घातेत्वा चण्डकोधवा ।
सकले जंबुदीपस्मिं रज्जे समभिसिञ्चि सो ॥
सो चतुर्तिस वस्सानि राजा रज्जमकारयि ।
तस्स पुत्तो बिन्दुसारो अट्ठवीसति कारयि ॥
बिन्दुसारसुता आसुं सतं एको च विस्सुता ।
असोको आसि तेसं तु पुञ्ञतेजोबलिद्धिको ॥
वेमातिके भातरो सो हन्त्वा एकूनकं सतं ।
सकले जंबुदीपस्मिं एकरज्जमपापुणि ॥
जिननिब्बाणतो पच्छा पुरे तस्साभिसेकतो ।
साट्ठारसं वस्ससतद्वयमेवं विजानियं ॥
पत्वा चतूहि वस्सेहि एकरज्जं महायसो ।
पुरे पाटलिपुत्तस्मिं अत्तानमभिसेचयि ॥

तस्साभिसेकेन समं आकासे भूमियं तथा ।
योजने योजने आणा निच्चं पविसता अहु ॥

५७. असोकस्स बुद्धसासने पसादो

पिता सट्ठि सहस्सानि ब्राह्मणे ब्रह्मपक्खिके ।
भोजेसि सो'पि ते येव तीणि वस्सानि भोजयि ॥
दिस्वा'नूपसमं तेसं असोको परिवेसने ।
विचेय्यदानं दस्सं'ति अमच्चे अभियोजिय ॥
आनापयित्वा मतिमा नानापासण्डिके विसुं ।
वीमंसित्वा निसज्जाय भोजापेत्वा विसज्जयि ॥
काले वातायनगतो सन्तं रच्छागतं यतिं ।
निग्रोधसामणेरं सो दिस्वा चित्तं पसादयि ॥

\+ \+ \+ \+ \+

निविट्ठपेमो तस्मिं सो राजा'तितुरितो ततो ।
पक्कोसापेसि तं सो तु सन्तवुत्ति उपागमि ॥
निसीद तातानुरूपे आसने'ताह भूपति ।
अदिस्वा भिक्खुमञ्ञं सो सीहासनमुपागमि ॥
तस्मिं पल्लंकमायन्ते राजा इति विचिन्तयि ।
अज्जायं सामणेरो मे घरे हेस्सति सामिको ॥
आलंबित्वा करं रञ्ञो सो पल्लंकं समारुहि ।
निसीदि राजपल्लंके सेतच्छत्तस्स हेट्ठतो ॥
दिस्वा तथा निसिन्नं तं असोको सो महीपति ।

संभावेत्वान गुणतो तुट्ठो'तीव तदा अहु ॥
अत्तनो पटियत्तेन खज्जभोज्जेन तप्पिय ।
संबुद्धभासितं धम्मं सामणेरमपुच्छि तं ॥
तस्सप्पमादवग्गं सो सामणेरो अभासथ ।
तं सुत्वा भूमिपालो सो पसन्नो जिनसासने ॥
अट्ठ ते निच्चभत्तानि दम्मि ताता'ति आह तं ।
उपज्झायस्स मे राज तानि दम्मी'ति आह सो ॥
पुन अट्ठसु दिन्नेसु तानि'पाचरियस्स सो ।
पुन अट्ठसु दिन्नेसु भिक्खुसंघस्स तानदा ॥
पुन अट्ठसु दिन्नेसु अधिवासेसि बुद्धिमा ।
द्वत्तिंस भिक्खू आदाय दुतिये दिवसे गतो ॥
सहत्था तप्पितो रञ्ञा धम्मं देसिय भूपतिं ।
सरणेसु च सीलेसु ठपेसि समहाजनं ॥

५८. पच्चन्तेसु सासनवुड्ढिया थेरानं गमनं

थेरो मोग्गलिपुत्तो सो जिनसासनजोतको ।
निट्ठापेत्वान संगीतिं पेक्खमानो अनागतं ॥
सासनस्स पतिट्ठानं पच्चन्तेसु अवेक्खिय ।
पेसेसि कत्तिके मासे ते ते थेरे तहिं तहिं ॥
थेरं कस्मीरगंधारं मज्झन्तिकमपेसयि ।
अपेसयि महादेवत्थेरं महिसमण्डलं ॥
वनवासिं अपेसेसि थेरं रक्खितनामकं ।

तथापरन्तकं योनधम्मरक्खितनामकं ॥
महारट्ठं महाधम्मरक्खितत्थेरनामकं ।
महारक्खितथेरं तु योनलोकमपेसयि ॥
पेसेसि मज्झिमं थेरं हिमवन्तपदेसकं ।
सुवण्णभूमिं थेरे द्वे सोणमुत्तरमेव च ॥
महामहिन्दत्थेरं तं थेरं इट्ठियमुत्तिकं ।
संबलं भद्दसालं च सके सद्धिविहारिके ॥
लंकादीपे मनुञ्ञम्हि मनुञ्ञं जिनसासनं ।
पतिट्ठापेथ तुम्हे'ति पञ्च थेरे अपेसयि ॥

५९. देवानं पियस्स पियदस्सिनो धम्मलिपियो

१

अयं धंमलिपि देवानं प्रियेन प्रियदसिना राञा लेखापिता । इध न किंचि जीवं आरभित्वा प्रजुहितव्यं न च समाजो कतव्यो । बहुकं हि दोसं समाजम्हि पसति देवानं प्रियो प्रियदसि राजा । अस्ति'पि तु एकचा समाजा साधुमता देवानं प्रियस प्रियदसिनो राञो । पुरा महानसम्हि देवानं प्रियस प्रियदसिनो बहूनि पाणसतसहस्रानि आरभिसु सूपाथाय । से अज यदा अयं धंमलिपि लिखिता, ती एव पाणा आरभरे सूपाथाय—द्वो मोरा एको मगो । सो'पि मगो न ध्रुवो । एते'पि त्री पाणा पछा न आरभिसरे ।

२

सर्वत विजितम्हि देवानं प्रियस प्रियदसिनो राञो एवमपि प्रचंतेसु यथा चोडा पाडा (पंडिया) सतियपुतो केतलपुतो (केरलपुत्र) आ तंबपंणी, अंतियको योनराजा ये वा'पि तस अंतियकस सामीपं राजानो—सर्वत्र देवानं प्रियस प्रियदसिनो राञो द्वे चिकीछा कता, मनुसचिकीछा च पसुचिकीछा च । वोसुढानि (ओसधानि) च यानि मनुसोपगानि च पसोपगानि च यत यत नास्ति सर्वत्र हारापितानि च रोपापितानि च । मूलानि च फलानि च यत यत नास्ति सर्वत्र हारापितानि च रोपापितानि च । पंथेसु कूपा च खानापिता व्रछा च रोपापिता परिभोगाय पसुमनुसानं ।

३

देवानं प्रियो प्रियदसि राजा एवं आह—सर्वत विजिते मम युता च राजुके च प्रादेसिके च पंचसु पंचसु वासेसु अनुसंयानं नियातु एता एव अथाय इमाय धंमानुसस्टिय यथा अञायपि कंमाय—साधु मातरि च पितरि च सुस्रूसा मितसंस्तुतञातीनं ब्राह्मणसमणानं साधु दानं, पाणानं साधु अनारंभो, अपव्ययता अपभंडता साधु । परिसा'पि युते आञापयिसति गणनायं हेतुतो च व्यंजनतो च ।

४

अतिकातं अंतरं बहूनि वाससतानि वढितो एव पाणारंभो, विहिंसा च भूतानं, ञातीसु असंप्रतिपती, ब्राह्मणस्रमणानं असंप्रतिपती । त अज देवानं प्रियस प्रियसदसिनो राञो धंमचरणेन भेरीघोसो

अहो धंमघोसो, विमानदसणा च हस्तिदसणा च अगिखंधानि च अञानि च दिव्यानि रूपानि दसयित्वा जनं। यारिसे बहूहि वास-सतेहि न भूतपुवे तारिसे अज वढिते देवानं प्रियस प्रियदसिनो राञो धंमानुसस्टिया अनारंभो पाणानं, अविहीसा भूतानं ञातिनं संपटिपती, ब्राह्मणसमणानं संसटिपती, मातरि पितरि सुस्रूसा, थइरसुस्रूसा। एस अञे च बहुविधे धंमचरणे वढिते वढयिसति चेव देवानं प्रियो प्रियदसी राजा धंमचरणं इदं। पुत्रा च पोत्रा च प्रपोत्रा च देवानं प्रियस प्रियदसिनो राञो वढयिसंति इदं धंमचरणं आव संवटकपा। धंमम्हि सीलम्हि तिस्टन्तो धंमं अनुसासिसंति। एसहि सेस्टे कंमे य धंमानुसासनं। धंमचरणे'पि न भवति असीलस। त इमम्हि अथम्हि वढी च अहीनी च साधु। एताय अथाय इदं लेखापितं—इमस अथस वढी युजंतु हीनि च मा लोचेतव्या। द्वादसवसाभिसितेन देवानं प्रियेन प्रियदसिना राञा इदं लेखापितं।

५

देवानं पियो पियदसि राजा : एवं आह—कलाणं दुकरं। यो अदिकरे कलाणस सो दुकरं करोति। त मया बहु कलाणं कतं। त मम पुता च पोता च परं च तेन य मे अपचं आव संवटकपा अनु-वतिसरे तथा सो सुकतं कासति। यो तु एत देसं'पि हापेसति सो दुकतं कासति; सुकरं हि पापं। अतिकातं अन्तरं न भूतपूवं धम्ममहा-माता नाम। तं मया तेदसवासाभिसितेन धम्ममहामाता कता। ते सव पासंडेसु व्यापता धम्माधिस्टानाय च धम्मवढिया च हितसुखाय

च धम्मयुतस च योनकंबोजगन्धारानं रस्टिकपेतेनिकानं ये वा'पि अञ्ञे अपरंता—भटमयेसु ब्रमणिभेसु अनथेसु वुढेसु हितसुखाये धम्मयुताये अपलिबोधाये व्यापटा। ते बन्धनबधस पटिविधानाये अपलिबोधाये मोखाये च इयं अनुबधपज'ति वा कटाभिकार'ति वा महलके'ति वा व्यापटा। ते हिद बाहिरेसु च नगरेसु सवेसु ओरोधनेसु भातिनं च मे भगिनिनं ये वा'पि अञ्ञे ञातिके सर्वत्र व्यापटा। यो इयं धम्मनिस्रितो'ति वा धंमधिथाने'ति वा दानसंयुतो'ति वा सर्वत्र विजितसि मम धंमयुतसि व्यापटा ते धंममहामाता। एताये अथाये इयं धंमलिपि लेखिता चिरठितिका होतु तथा च मे पजा अनुवटतु।

६

देवानं प्रियो प्रियदसि राजा एवं आह—अतिक्रंतं अंतरं न भूतपूर्वं सवकालं अथकंमे वा पटिवेदना वा। त मया एवं कतं—सवे काले भुंजमानस मे ओरोधनम्हि गभागारम्हि वचम्हि व विनीतम्हि च उयानेसु च सवत्र पटिवेदका स्टिता अथे मे जनस पटिवेदेथ इति। सवत्र च जनस अथे करोमि, य च किंचि मुखतो आणपयामि स्वयं दापकं वा स्रावापकं वा य वा पुन महामात्रेसु आचयिक आरोपितं भवति ताय अथाय विवादो निझति व संतो परिसायं अनंतरं पटिवेदेतव्यं मे सवत्र सर्वे काले—एवं मया आणापितं। नास्ति हि मे तोसो उस्टानम्हि अथसंतीरणाय वा। कतव्यमते हि मे सर्वलोकहितं। तस च एस मूले उस्टानं च अथसंतीरणा च। नास्ति हि कंमतरं सर्वलोकहितेन। य च किंची पराक्रमामि अहं किंति भूतानं अनंणं गछेयं

इध च नानि सुखापेयामि परत्र च स्वगं आराधयंतु । त एताय अथाय अयं धंमलिपि लेखापिता किंति चिरं तिस्टेय इति, तथा च मे पुत्रा पोता च प्रपोत्रा च परक्रमंतु सर्वलोकहिताय । दुकरं तु इदं अञत्र अगेन पराक्रमेन ।

७

देवानं पियो पियदसि राजा सर्वत इछति—सवे पासंडा वसेयु । सवे ते संयमं च भावसुधिं च इछंति । जनो तु उछावचछंदो उछावचरागो । ते सर्वं व कासंति एकदेसं व कासंति । विपुले तु'पि दाने यस नास्ति सयमे भावसुधिता व कतंञता वा दढभतिता च निचे वाढं ।

८

अतिकातं अंतरं राजानो विहारयातं ञायासु । एत मगव्या अञानि च एतारिसानि अभिरामकानि अहुंसु । सो देवानं पियो पियदसिराजा दसवसाभिसितो संतो अयाय संबोधिं । तेनेसा धंमयाता । एतायं होति ब्राह्मणसमणानं दसणे च दाने च थैरानं दसणे च हिरंणपटिविधाने च जनपदस च जनस दसणं धंमानुसस्टि च धंमपरिपुछा च । तदोपाया एसा भुय रति देवानं पियस पियदसिनो राञो भागे अञे ।

९

देवानं प्रियो प्रियदसि राजा एवं आह—अस्ति जनो उचावचं मंगलं करोते; आबाधेसु वा आवाहविवाहेसु वा पुत्रलाभेसु वा प्रवासम्हि

वा । एतंम्हि च अञम्हि च जनो उचावचं मंगलं करोते । एत तु महिडायो बहुकं च बहुविधं च छुदं च निरथं च मंगलं करोते । त कतव्यमेव तु मंगलं । अपफलं तु खो एतारिसं मंगलं । अयं तु महाफले मंगले य धंममंगले । तत दासभतकम्हि सम्यप्रतिपति गरूनं अपिचिति साधु पाणेसु संयमो साधु बम्हणसमणानं साधु दानं । एत च अञं च एतारिसं धंममंगलं नाम । त वतव्यं पिता वा पुतेन वा भात्रा वा स्वामिकेन वा—इदं साधु इदं कतव्यं मंगलं आव तस अथस निस्टानाय । अस्ति चपि वुतं—साधु दानं इति । न तु एतारिसं अस्ति दानं व अनुगहो व यारिसं धमंदानं व धंमानुगहो व । त तु खो मित्रेन व सुहदायेन व ञातिकेन व सहायेन व ओवादितव्यं तम्हि तम्हि पकरणे—इदं कचं इदं साधु इति, इमिना सकं स्वगं आराधेतु इति, कि च इमिना कतव्यतरं यथा स्वगारधि ।

देवानं प्रियो प्रियदसि राजा यसो वा कीति वा न महाथावहा मञते अञत तदात्पनो दीघाय च मे जनो धंमसुस्रुसा सुस्रुसतं धंमवुतं च अनुविधियतं । एतकाय देवानं पियो पियदसि राजा यसो वा कीति वा इछति । यं तु किंचि पराकमते देवानं प्रियो प्रियदसि राजा त सवं पारत्रिकाय; किंति सकले अपपरिस्रवे अस । एस तु परिस्रवे य अपुंञं । दुकरं तु खो एतं छुदकेन व जनेन वुसटेन व अञत्र अगेन पराकमेन सवं परिचजित्वा । एत तु खो वुसटेन दुकरं ।

११

देवानं प्रियो प्रियदसि राजा एवं आह—नास्ति एतारिसं दानं यारिसं धंमदानं धंमसंस्तवो व धंमसंविभागो व धंमसंबंधो व ।

तत इदं भवति—दासभतकम्हि सम्यप्रतिपति, मातरि पितरि साधु सुस्रूसा, मितसंस्तुतञातिकानं ब्राह्मणसमणानं साधु दानं, प्राणानं अनारंभो साधु। एत वतव्यं पिता व पुत्रेन व भाता व मितसंस्तुत-ञातिकेन व आव पटिवेसियेहि—इदं साधु इदं कतव्यं। सो तथा करु। इलोक चस आरधो होति, परत च अनंतं पुंञं भवति तेन धंमदानेन।

१२

देवानं पियो पियदसि राजा सवपासंडानि च पवजितानि च घरस्तानि च पूजयति दानेन च विविधाय च पूजाय पूजयति ने। न तु तथा दानं व पूजा व देवानं पियो मंञते यथा किं'ति सारवढि अस सवपासंडानं। सारवढि तु बहुविधा। तस तु इदं मूलं य वचिगुति, किं'ति अतपपासंडपूजा व परपासंडगरहा व नो भवे। अपकरणम्हि लहुका व अस तम्हि तम्हि पकरणे। पूजेतव्या तु एव परपासंडा तेन तेन पकरणेन। एवं करुं आतपपासंडं च वढयति परपासंडस च उपकरोति। तदंञथा करोतो आतपपासंडं च छणति परपासंडस चपि अपकरोति। यो हि कोचि आतपपासंडं पूजयति परपासंडं वा गरहति सवं आतपपासंडभतिया, किं'ति आतपपासंडं दीपयेम इति, सो च पुन तथ करोतो आतपपासंडं बाढतरं उपहनाति। त समवायो एव साधु, किं'ति अंञमंञस धम्मं स्रुणारु च सुसुसेरु च। एवं हि देवानं पियस इछा, किं'ति सवपासंडा बहुस्रुता च असु कलाणागमा च असु। ये च तत्र तत्र प्रसंना तेहि वतव्यं—देवानं पियो न तथा दानं व पूजा व मञते यथा किं'ति सारवढि अस सवपासंडानं। बहुका च एताय

अथाय व्यापता धंममहामाता च इथिझखमहामाता (इथिधियखमहामाता) च वचभूमिका च अञ्ञे च निकाया। अयं च एतस फलं य आत्पपासंडवढि च होति धमस च दीपना।

१३

अस्टवसाभिसितस देवानं प्रियस प्रियदसिस राञो कलिंगा विजिता। दियढमत्रे प्राणसतसहस्रे ये ततो अपवुढे, सहस्रमत्रे तत्र हते। बहु तावतके मुटे। ततो पछा अधुना लधेसु कलिंगेसु तिव्रे धंमपालनं धंमकामता धंमानुसस्टि च देवानं प्रियस। सो अस्ति अनुसोचनं देवानं प्रियस विजिनितु कलिंगानि। अविजितं हि विजितमाने ये तत्र वधो व मरणं व अपवहो व जनस तं वाढं वेदनियमतं गुरुमतं च देवानं प्रियस। इमं'पि च ततो गुरुमततरं देवानं प्रियस—तत्र हि वसंति ब्राह्मणा व स्रमणा व अंञे व पासंडा ग्रहथा व येसु विहिता एसा अग्रभुति—सस्रुसा मातापितुसु सस्रुसा गुरुनं सस्रुसा मित्रसंस्तुतसहायञातिकेसु दासभटकानं संमप्रतिपतिदिढभतिता। तेसं तत्र होति उपघातो व वधो व अभिरतानं व निक्रमणं। येसं वा'पि संविहितानं सिनेहो अविप्रहिनो एतेसं मित्रसंस्तुतसहायञातिका वियसनं पापुणंति। तत्र तं'पि तेसमेव उपघातो होति। प्रतिभागं च एतं सर्वं मनुसानं गुरुमतं च। देवानं प्रियस नस्ति च एकतरस्मि'पि पासंडस्मि न नाम पसादो। सोयमत्र जनो तदा कलिंगे हतो च मुटो च अपवुढो च ततो सतभागे व सहस्रभागे व अज गरुमतं वो देवानं प्रियस। यो'पि च अपकरेय छमितवियमते वो देवानं प्रियस यं सकं छमनाये। यपि च

आटवि देवानं प्रियस विजिते होति तपि अनुनेति अनुनिझपेति। अनुतपे'पि च प्रभवे देवानं प्रियस। वुंछति तेसं किंति अवत्रपेयु न च हंञेयसु। इछति हि देवानं प्रियो सर्वभूतानं अछतिं संयमं च समचरियं च मादवं च। एस च मुखमुते विजये देवानं प्रियस यो धंमावेजियो। सो च पुन लधो देवानं प्रियस इह च सर्वेसु च अंतेसु आ सुसु'पि योजनसतेसु। यत्र अंतियोको नाम योनराजा परं च तेन अंतियोकेन चतुरो राजनो तुरमेयो नाम अंतिकिनि नाम मका नाम अलिकसुदरो नाम निचं चोडा पंडा आव तंबपंणिया एवमेव हिद राजा—विसवजियोनकंबोजेसु नाभके नाभपंतिसु भोजपितिनिकेसु अंध्रपुलिंदेसु—सवत्र देवानं प्रियस धंमानुसस्टि अनुवटंति। यत्रपि देवानं प्रियस दुता नो यंति ते'पि सुतु देवानं प्रियस धंमवुतं विधानं धंमानुसस्टि धंमं अनुविधियंति अनुविधियिसंति च। यो च लधे एतकेन होति सवत्र विजयो सवत्र पुन विजयो प्रितिरसो सो। लधा सा प्रिति धंमविजयम्हि। लहुका तु खो सा प्रिति परत्रिकमेव महफला मंञति देवानं प्रियो। एताये च अथाये इयं धंमलिपि लिखिता किं'ति पुत्रा पपोत्रा मे असु नवं विजयं मा विजेतविय मञिसु, सरसके येव विजये छंतिं च लहुदंडतं च रोचेतु, तमेव च विजयं मञंतु ये धंमविजये। सो हिदलोकिको परलोकिको। सर्वा च निरति होतु य स्रमणरति, सा हि हिदलोकिका परलोकिका।

१४

अयं धंमलिपि देवानं प्रियेन प्रियदसिना राञा लेखापिता। अस्ति एव संखितेन अस्ति मझमेन अस्ति विस्ततेन, न च सर्वं सर्वत

घटितं। महालके हि विजिते बहु च लिखितं लिखापयिसं चेव। अस्ति च अत्र पुन पुन वुतं तस तस अथस मधुरताय किंति जनो तथा पटिपजयेथ। तत्र एकदा असमातं लिखितं अस देसं व संखाये कारणं व आलोचेत्वा लिपिकारापराधेन व।

निट्ठितं।

NOTES

1. जातक means a birth-story. The Jātakas are the stories of the former births of the Buddha or Bodhisatta as he was called before enlightenment. The जातकट्ठकथा contains 546 stories. They are of various kinds, in every one of which, however, the Bodhisatta plays some part, although in some cases, he has really nothing to do with the story at all. The stories have been really collected from various sources, and have been put in the peculiar form of the Jātaka in order to have a harmonious collection.

The जातकट्ठकथा, as it exists at present, consists generally of five parts : (1) पच्चुप्पन्नवत्थु 'the story of the present', which gives the occasion on which the story was related by the Buddha to the monks. (2) अतीतवत्थु 'the story of the past', which is the real story. (3) गाथा 'stanzas', which stand sometimes at the end and sometimes in the middle of the story, and are supposed to be the original form of the Jātaka. (4) वेय्याकरण 'commentary' on these stanzas and (5) समोधान 'conclusion', in which the persons or creatures appearing in the अतीतवत्थु are identified with those in the पच्चुप्पन्नवत्थु.

The original जातक consisted only of the stanzas that are now found at the end or in the middle of each story, and the stories themselves were used to explain the stanzas. The stanzas have, therefore, remained as they originally were, while the explanatory stories have in most cases been lost. As the work before us (जातकट्ठकथा) was composed in later times, the tradition has been lost in many cases, and the compiler had to supply the stories from his own imagination. Thus in certain cases we find that the पच्चुप्पन्नवत्थु has been given in exactly the same words as the अतीतवत्थु (e. g. उच्छङ्गजातक No. 67); in others

the story has been so perverted that it appears in direct contradiction to the sense of the stanza (e. g. कोसियजातक No. 226). We have thus to accept the minor parts with great care. As the past story is the real kernel of the जातकट्ठकथा, other parts of it have been omitted in this book ; but in order to give the reader an idea of what a complete Jātaka is as it is found in the work before us, which is rightly styled जातकट्ठवण्णना 'commentary on the Jātaka', an abstract is given here of the first story.

The stanza अकिलासुनो &c. was repeated by the Buddha at सावत्थि with reference to a monk who had lost courage He thought that he could not go on strenously with the teaching of the Buddha. Other monks brought him to the Buddha, who admonished him as follows :—"Why have you *now* left off courage, when in former times you saved men in 500 carts in the मरु desert ?" The monk was satisfied, but others requested the Buddha to tell them the complete story, which the Buddha did (as given in this book). When the story was finished, the Buddha repeated the following stanza :—

अकिलासुनो वण्णुपथे खणन्ता
उदंगणे तत्थ पपं अविन्दुं ।
एवं मुनी विरियबलूपपन्नो
अकिलासु विन्दे हदयस्य सन्ति ॥

Then follows a commentery in which words and phrases in this stanza are explained. The Buddha then went on to identify the persons in the past and present stories :—"At that time this monk was the servant (चूलुपट्ठाक), who struck at the stone, the monks here were the men present there, while I myself (i. e. the Buddha) was the head cartsman."

वाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते—Many Jātakas begin with these or similar words. ब्रह्मदत्त was a king of Benares (probably a mythical one), and it is said that there was not only one but

several bearing the same name. Locative absolute construction. 'When Brahmadatta was reigning in Benares'.

पटिसन्धि—Taking a new existence, conception, entering into the womb.

It is a doctrine of Buddhist philosophy that every being after its death goes either to heaven or hell according to the deeds that it has performed in this existence. When the effect of those deeds (कम्म) is over, it takes another existence, which is determined by the कम्म in the previous existence.

दारूदकतेलतण्डुलादीनि—दारूनि च उदकं च तेलं च तण्डुला च दारूदकतेलतण्डुला (द्वंद्व). °तण्डुला आदि येसं तानि °तण्डुलादीनि (बहुब्बीहि).

अत्थं गते सुरिये—loc. abs. 'when the Sun set'.

भूमिया सीतलाय जाताय—loc. abs. 'when the ground became cool.'

थलनियामको—a guide on the land (as we have a pilot on the sea.)

तारकसञ्ञाय—by the knowledge of the stars, there being no other way to know the direction in which to go, or the distance one has to traverse.

सो दीघं अद्धानं etc.—He went to sleep being fatigued, as he had not slept for a long time.

अरुणुग्गमनवेलाय—अरुणस्स उग्गमनं अरुणुग्गमनं (सट्ठितप्पुरिस)। अरुणुग्गमनस्स वेला (सट्ठितप्पुरिस)। ताय °वेलाय।

पटिपाटिं करोन्तानं येव—genitive absolute. While they were placing in a row.

इदानि'म्हा नट्ठा—now we are lost.

परिवत्तकेन ठपेत्वा—placing *in* a circle.

अत्तनो अत्तनो सकटस्स हेट्ठा—under their respective carts.

मयि विरियं ओस्सजन्ते—loc. abs. If I give up courage.

दब्बतिणगच्छं—a cluster of Darbha grass.

इमानि तिणानि हेट्ठा उदकासेनेहेनेव उट्ठितानि भविस्सन्ति—this grass *must have* grown on account of the Moisture of water from under.

इमस्स पासाणस्स हेट्ठा उदकेन भवितब्बं—there *must be* water under this stone.

सोतं ओदहित्वा——being attentive.

सोतं सन्निरुंभित्वा—obstructing the stream.

धजं बन्धित्वा—hoisting up a flag, in order that it may serve as a sign in future. Travellers in a desert or forest, whenever they found a place of water, used to hoist up a flag there in order that other travellers may find that place from a distance.

यथाकम्मं गता—went (to heaven or hell) according to their deeds (in this existence). See note on पटिसंधि above.

---

2. राजगह—the modern Rājgir in Behar.

यथा एतरहि सक्को—as he is born in the present existence as Indra. The मघकुमार of the story became Indra after his death, on account of the meritorious deeds that he performed.

समानच्छंदा—समानो छन्दो येसं (बहुब्बीहि). of the same disposition.

वासिफरसुमुसलहत्था—वासियो च फरसवो च मुसलानि च मुसलानि (द्वंद्व)। तानि हत्थे येसं (बहुब्बीहि)। with hatchets, axes and clubs in their hands.

अक्खपटिघातरुक्खा—अक्खानं पटिघातो येहि (बहुब्बीहि)। अक्खपटिघाता च ते रुक्खा च (कम्मधारय). trees obstructing the axles (of the carts).

इदानि पन ते पञ्च सीलानि रक्खापेस्सामि—this is ironical. I shall see how you keep the precepts !

कम्मं असोधेत्वा'व—without investigating their case.

मेत्तं भावेथ Cultivate love. मेत्ताभावना is the first of the four ब्रह्मविहारs or supreme qualities. It is the mental attitude which consists in loving the beings in the universe all alike, without distinction of sex, caste or creed.

मन्तं परिवत्तेस्सन्ति they *must be* repeating some charm.

अत्थि वो परिवत्तनमन्ता—अत्थि is sometimes idiometically used for the regular form सन्ति.

पाणं न हनाम &c. the first five of these are the five सीलs.

परित्तं च वड्ढि चा'ति this is our charm of protection as well as of prosperity.

तेसं पसन्नो being pleased *with* them.

---

3. कुलूपक a mendicant or Bhikkhu who regularly visits a family. Cf. कुलूपकभिक्खुवत्थु.

किं नो तेहि what have we to do with them? What do we care for them?

छिन्नहिरिका—छिन्ना हिरि येसं. shameless.

दिवसं ठपेत्वा—having fixed a (particular) day.

नक्खत्तेन को अत्थो what is the use of (consulting) the constellations?

नक्खत्तं पटिमानेन्तं &c. Benefit runs away from a fool who waits for an auspicious constellation. Benefit is the constellation of benefit. What would stars do?

It is a usual thing in India to consult priests whether constellations are auspicious before undertaking important tasks. The story unfolds, with genuine humour, the absurdity that underlies this faith.

---

4. दिसापामोक्खो—दिसासु पामोक्खं अस्स. one whose fame has spread in all directions. World-famed.

पञ्च माणवकसतानि सिप्पं वाचेसि—वाचू governs two objects, one direct (सिप्पं) and the other indirect (माणवकसतानि). taught the arts to 500 pupils.

जनपदचारिकं चरित्वा—wandering over all the land. चारिकं is cognate object.

गामेन गामं चरन्तो going from village to village.

जीवको नाम नामेन Jivaka, indeed, by name.

जीवको'पि मरती'ति does one जीवक (living) by name die?

नामं नाम पण्णत्तिमत्तं name is only a sign or convention. A name does not show any peculiar qualities of the bearer. It is used simply to designate that person as distinguished from others.

अनन्तरवीथिया गच्छन्तो going by another street.

नामेन सिद्धि नत्थि there is no attainment of an object by means of a name (but by deeds).

पुनरागतो—पुन + आगतो.

---

5. अतिपण्डितभावेन—He suggests that he ought to get double of what पण्डित gets, because he is अतिपण्डित.

अम्हाकं अट्टं पच्छिन्द decide our case.

सरं परिवत्तेत्वा—Changing the tone (in order that he may not be recognized).

मनम्हि उपकूळितो—(मनम्हि = मनं + अम्हि) I am *not a little* troubled.

मज्झे भिन्दित्वा—dividing in the middle, (making the two portions equal).

---

6. एकं सरं निस्साय—near a lake.

सीहेन सद्धिं पयोजेतुं वट्टति—I should join with the lion in encounter.

कातुकामो—कातुं कामो अस्स—desirous to do.

जीवितक्खयं पापेस्सति—will put us to death.

वातयोग—direction in which the wind blows.

गूथमक्खितभावं—गूथेन मक्खितो गूथमक्खितो (ततियातप्पुरिस)। तस्स भावो गूथमक्खितभावो तं। the state of being besmeared with dung.

सुन्दरो ते लेसो चिन्तितो—you have hit upon a nice trick.

अभविस्सं, अपापेस्सं—Conditional. If you had not been besmeared with dung, I would have put you to death just here.

न पादेन पहरितुं सक्का—it is not possible to strike you with my leg.

दुग्गन्धो वासि—you smell foul.

---

7. वत्तसंपन्नो—properly knowing and performing his duties.

केळिमक्कट—a monkey kept as a plaything.

मय्हं मय्हं'ति वदन्ति—say 'mine, mine' i. e. are greedy, full of desire.

हुत्वा अभावट्टेन अनिच्चतं न जानन्ति do not know the impermanence of the world, as they ought to do by looking at the nature of things, which go to the state of non-existence after being present for some time.

All things are अनिच्च because whatever comes into existence is necessarily destined to disappear. To know this fully, and thus to be free from the trammels of desire is the veritable gift of Buddhist philosophy, and is necessary for everyone who wishes to go to निब्बाण.

अरियधम्मं अपस्सतं of those who do not realize the noble doctrine (preached by a Buddha).

द्वे द्वे गहपतयो &c. The monkey is unable to make out the difference between the two sexes and thus naively states that two householders live in the same house, one of whom (referring to the female sex) is without beard, has a braid of hair, has the ears bored through for the insertion of ornaments, is bought by the other (*i. e.* the male sex) in marriage by spending much wealth, and is always quarrelling.

---

8. तस्सा पटिबद्धचित्तो being in love with her.

धुवफलो bearing fruit in all seasons.

अंबपक्कं—पक्कं अंबं a ripe mango fruit.

साखाय साखं from one branch to another.

अधम्मिको—पातिमोक्ख (सोखिया धम्मा, वग्ग ७, सिक्खापद ९) states :
नीचे आसने निसीदित्वा उच्चे आसने निसिन्नस्स अगिलानस्स धम्मं देसेस्सा-'मिति सिक्खा करणीया ।

अहं नट्ठो, etc. I am lost (as you will punish me for stealing mangoes from your garden), you are foolish (as you do not know the ordinary law of conduct that you ought receive instruction by sitting on a lower seat), and the priest is greedy (as he instructs you by sitting on a lower seat).

उभो पकतिया चुता—both of you have fallen low of your natural dignity of conduct.

सालीनं ओदनं, etc.—I get delicious food from the king and hence I do not observe the rules of conduct set down by ancient saints.

मंसूपसेचनं—मंसस्स उपसेचनं अस्मिं mixed with flesh.

परिब्बज, etc.—Get away from hence, the world is vast, other persons also do cook. You have no need to depend so slavishly on the king for food.

मा त्वं अधम्मो आचरितो अस्मा कुंभमिवा भिद—May not ill-conduct, practised by you, hurt you, as a stone breaks an earthen vessel.

या वुत्ति &c.—(Fie upon) that livelihood which entails future loss (*i. e.* life in hell), and which is carried on by means of illconduct.

वंसो—history, (origin). This is how guards of the town came to have garlands of red flowers.

---

9. अपरसमुद्दसमीपे—near the western sea.

पठवीसंवट्टनं नाम न कदाचि अत्थि—no such thing is ever heard the destruction of the earth.

मयि उस्सुकं अनापज्जन्ते—loc. abs. If I do not make efforts.

भद्दं ते—may good come to you, may you be free from harm.

---

10. तस्स वयप्पत्तस्स—gen. abs. When he came of age.

सोकसमप्पितो—सोकेन समप्पितो (ततिया तप्पुरिस). Overcome with grief.

न कम्मन्तं विचारेति—would not carry on his business.
सन्तरमानोऽव—excited, agitated.
गतसत्त—गतो सत्तो अस्मा. lifeless.
दिस्सरे—दिस्सन्ति are seen. अरे is used optionally for अन्ति.
रुदं pres. part = रुदन्तो. crying.

इधलोकपरलोककिच्चं—deeds that are useful for this and the next world.

सब्बे संखारा अनिच्चा—all things in the world are impermanent, one of the leading principles in Buddhist philosophy.

पितुसोकहरणपुत्तेन नाम तादिसेन भवितब्बं—there should be a son like you, who would take away grief from his father.

ओसिञ्चं pres. part. = ओसिञ्चन्तो sprinkling.
निब्बापये used for निब्बापयि—extinguished.
दरं—सोकदरथं fear.

अब्बूळ्हसल्लो—अब्बूळ्हं सल्लं अस्मा from whom the dart (of grief) has been extracted.

सुत्वान gerund. त्वान is sometimes used for त्वा.

---

11. उपोसथकम्म–observance of holy day. Such days are four in a month, viz. 8th and 14th of the dark half, and 8th and 15th of the bright half. Pious laymen go to the विहार or some other lonely place, and accepting the 8 सीलs for the day, spend the day there in meditation. The 8 सीलs (called उपोसथिकसीलs) are :—(1) पाणातिपाता वेरमणी. (2) अदिन्नादाना वे० (3) अब्रह्मचरिया वे० (4) मुसावादा वे० (5) सुरामेरयमज्जपमादट्ठाना वे० (6) विकालभोजना वे० (7) नच्चगीतवादितविसूकदस्सनमालागन्धविलेपनधारणमण्डनविभूसनट्ठाना वे० (8) उच्चासयनमहासयना वे०.

चातुम्महाराजिकदेवलोके—the lowest abode of gods in the Buddhist cosmogony, where four Mahārājas (viz. धतरट्ठ, विरूपक्ख, विरूळ्ह and वेस्सवण) rule.

गन्धमालं—गन्धा च मालायो च एतेसं समाहारो (समाहारद्वंद्व).

अहं महाजनस्स इस्सरियदायिकाय पटिपदाय ठिता—I show to most of this world the way that leads to prosperity.

विरूळ्हवेस्सवणानं भारमकंसु—entrusted the matter to Virūḷha and Vessavaṇa.

सामिपादमूले—at the foot of the master, i. e. Inda or Sakka, who is the king of gods.

मम मनुस्सानं धीतरो—(Both are) daughters of my officers.

यन्तपासाणो विय—as quickly as the stone thrown from a sling flies.

जानेमु, वसेमु are archaic forms used for the regular जानाम, वसाम (imp.) in old Gāthās.

अज्जस्सुवे'ति पुरिसो, etc.—He does not attend to his own good, saying that it may be done to-day or to-morrow. He always puts off his work.

सेय्यं सो अतिमञ्ञति—He despises a person superior to himself, who advises him.

दवप्पलद्धो—deceived by pride.

तस्मिं होमि अनामया—I am happy with him.

अहं देवो च मे भाता—I and my brother, the god देव (by name).

ऊमी समुद्दस्स यथा'पि वण्णं—This does not give satisfactory sense. The commentator explains it as follows :—यथा नाम समुद्दस्स वण्णं ओलोकेन्तानं उपरूपरि आगच्छमाना ऊमी विपुला खायन्ति, एवं अहं तस्मिं पुग्गले विपुला होमि। He takes वण्ण in the sense of beauty. If we take वण्णुं (sand) instead of वण्णं, the sense would be as follows :—I am multiplied in him (i. e. I prosper in him) as the wave of the sea is swollen when it reaches the sandy shore.

संगहं एव वत्ते—चतुब्बिधं संगहं एव वत्तेति । He always sympathises with a friend or an enemy. The four संगहs (ways of sympathising) are दान, पियवज, अत्थचरिया and समानत्तता. (See सिगालोवादसुत्त p. 82.)

सेट्ठिस्स पुच्छा—&c. The merchant asked the questions and the Goddess of prosperity answered (in the stanzas given above).

---

12. वण्णकित्तिभतो—वण्णेन कित्तिया च भतो full of praise and fame.

विरूळ्हमूलसन्तानं—मूलानं सन्तानं मूलसन्तानं (छट्ठितप्पुरिस). विरूळ्हं मूलसन्तानं अस्स (बहुब्बीहि) whose series of roots is (firmly) grown.

---

13. किं संपत्ति नामेसा—What ? can this be called wealth ?

यं किञ्चि कत्वा—By whatever means.

न सक्का मया तं गहेतुंति—is it not possible for me to catch him ?

कतचित्तकम्मं—कतं चित्तकम्मं अस्स Painted.

छड्डेसुं—The subject (servants of the king) is here understood.

केलासकूटपटिभागो—केलासस्स कूटं। °कूटस्स पटिभागो—resembling a peak of the Kailāsa mountain.

तुम्हाकञ्ञेव अनुच्छविको—fit only for (a great man like) you.

मज्झे तुच्छं कत्वा—keeping an empty space in the middle.

हत्थिनागो—हत्थिसु नागो—the best of elephants.

अमित्तवसंगतभावं ञत्वा—knowing that their king was in the hands of the enemy.

जीवगाहमेव गाहापेत्वा—seizing alive. जीवगाहं is णमुल gerund.

का नामेसा मातुगामस्स विय तुम्हाकं रञ्ञो किरिया—what is this womanly action of your king ?

अम्हे दुक्खं निसीदापेत्वा placing us in grief. दुक्खं adv. दुक्खं यथातथा.

क्याहं तं वन्दिस्सामि—(क्याहं = को + अहं) why shall I bow down to you ?

कारणं ते करिस्सामि—I shall inflict a punishment of torture upon you.

तेस्सं अञ्ञमञ्ञसंथवकरणभयेन—by the fear that they would make love to each other.

धीतरं खुज्जं etc.—He told about the one to the other, representing his daughter as dwarf and the other (i.e. king उदेन) as a leper.

अतिबहलोट्ठकपोलं—अतिबहला ओट्ठकपोला अस्सा having thick lips and cheek.

मादिसा खुज्जा नाम होन्ति—are (fair women) like me (to be called) dwarf ?

हिरञ्ञसुवण्णस्स पूरेत्वा—filling *with* gold. पूर् always governs the genitive in the place of the instrumental.

तेसं सुवण्णलोभेन पपञ्चेन्तानं येव—While they were delaying (in picking up the coins) by the greed of gold.

---

14. बालनक्खत्तं नाम संघुट्ठं—the festival of the fools was proclaimed. It seems to be the method in ancient times for the authorities to proclaim the days of festival.

अड्ढं—half (a coin).

कण्णा भिज्जनाकारप्पत्ता होन्ति—the ears get to the point of breaking.

अमतमहानिब्बाणसंपत्ति—the wealth of the immortal great Nibbāna.

---

15. उक्कण्ठित—one who through dissatisfaction wishes to renounce the Sangha, and turn householder again.

सलाकभत्तं—meal given on showing tickets. The tickets were pieces of wood, metal, etc. with certain signs.

पक्खिकभत्तं—meal given every fortnight.

वस्सावासिकं—meal supplied during the rainy season. See note on वस्स in lesson No. 20.

चीवरादयो पच्चये—पच्चयs are the necessaries of life, which alone are to be used by a Bhikkhu. They are four :—चीवर (clothing), पिण्डपात (food), सेनासन (dwelling place) and गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खार (Medicine).

दससीलानि—same as the 10 सिक्खापदs given on page 53 of the text.

आभिधम्मिकभिक्खु—a monk versed in the अभिधम्मपिटक of the Buddhist scriptures.

विनयधरो—one proficient in the विनयपिटक.

आचरियो—one who trains a novice or a Bhikkhu.

उपज्झायो—a second teacher who accepts a Bikkhu as his pupil at the उपसंपदा ceremony.

लद्धूपसंपदस्स—लद्धा उपसंपदा येन । उपसंपदा is the ceremony for the admission of a man into the Sangha. It is described in महावग्ग Ch. I.

इदं कातुं कप्पति—This is permissible.

हत्थपसारणट्ठानमेव न पञ्ञायति—(I am so much tied down by these rules that) I do not find even so small a space as would be sufficient for stretching my arm.

द्वत्तिंसाकारे सज्झायं न करोति—he would not make by heart the 32 constituents of the body, viz. केसा, लोमा, नखा, दन्ता, तचो, मंसं, नहारु, अट्ठि, अट्ठीमिञ्जं, वक्कं, हदयं, यकनं, किलोमकं, पिहकं, पप्फासं, अन्तं, अन्तगुणं, उदरियं, करीसं, मत्थलुंगं, पित्तं, सेम्हं, पुब्बो, लोहितं, सेदो, मेदो, अस्सु, वसा, खेळो, सिंघाणिका, लसिका and मुत्तं.

उद्देसं न गण्हाति—he would not learn the lessons in पातिमोक्ख.

सामणेर—Novice. A person under the age of twenty is not admitted into the Sangha. He can only be a novice, whose work is to serve the monks and study the doctrine.

---

16. वत्थतेलमधुफाणितादीनि—वत्थानि च तेलं च मधु च फाणितं च एतानि आदि येसं तानि (बहुब्बीहि).

हत्थपूरं—हत्थं पूरयित्वा ।

अस्सामिकभावं ञत्वा—knowing the state of having no husband. Knowing that she was unmarried.

अदिट्ठपुब्बमरणत्ता—पुब्बे अदिट्ठं अदिट्ठपुब्बं। अदिट्ठपुब्बं मरणं येन सो अदिट्ठपुब्बमरणो। तस्स भावो °मरणत्तं। तस्मा। as she had not witnessed death before.

मतकलेवरं अंकेनादाय—taking the dead body *on* the lap.

घरपटिपाटिया—from house to house.

मया इमिस्सा अवस्सयेन भवितुं वट्टति—I *must be* a help to her. It behoves me to help her.

अच्छरगहणमत्तं सिद्धत्थके—a pinch of mustard seed.

जीवमाना हि कतिपया—the living are few.

अहो भारियं कम्मं—Oh ! this is a difficult task.

पुत्तसिनेहं मुदुकं हदयं थद्धभावं अगमासि—the heart, that was tender on account of her love for her son, was now hardened.

धुवधम्मो एस सत्तानं—this is an unavoidable state of beings in this world.

अपरिपुण्णज्झासये—न परिपुण्णा अज्झासया येसं। whose intentions are unfulfilled.

अपायसमुद्दे—in the ocean of a miserable state. There are four अपायस :—निरय, तिरच्छानयोनि, पेत्तिविसय and असुरकाय.

पुत्तपसुसंमत्तं—intoxicated with (the blessing of) children and cattle.

---

17. This story is told in the विसुद्धिमग्ग in connection with इंद्रियसंवरसील to explain the phrase सो चक्खुना रूपं दिस्वा न निमित्तग्गाही होति नानुब्यञ्जनगाही 'He having seen form by the eye accepts neither the sign nor the gestures.'

चेतियपब्बतवासिमहातिस्सथेरस्स वत्थु—story of the monk named महातिस्स dwelling on the चेतिय mountain (in Ceylon).

विपल्लत्थचित्ता—on account of the perversity of her mind.

दन्तट्ठिके असुभसञ्ञं लभित्वा—असुभसञ्ञा is one of the भावनाs on the impurities of the body. It consists in meditation on the loathsome nature of the body by thinking on its dirty constituents. In the present case, the monk could see that the beautiful teeth of the woman were nothing else than bone. This kind of right observation of everything in the world leads to the realization of its real nature that it is अनिच्च, दुक्ख and अनत्त and thus leads to अरहत्त.

पुब्बसञ्ञं अनुस्सरि—He could remember his former efforts in असुभसञ्ञा and particularly meditation on white bones.

नाभिजानामि etc.—I do not know whether it was a man or a woman that passed by the way. (I can tell only this much that) it was a structure of bones that was passing along the high way.

As his meditation on white bones was exceedingly strong, he could see in that woman neither skin nor flesh nor any other impurity but a structure of bones.

---

18. This story is cited as an instance of सामन्तजप्पा 'round about talk'. A Bhikkhu is not allowed to ask for any requisite directly. So such methods were employed by Bhikkhus imperfect in character.

तण्डुले आहरितुकामा विय—as if anxious to get rice.

The housewife really wanted to avoid the monk, and so went to the neighbour with a pretext of getting rice.

---

19. This story and the next are told to show how आवास (dwelling place) and कुल (family), which are hindrances (पळिबोधा) to ordinary persons, cannot stand in the way of those who are above all attachments.

लोहपासाद—a large monastery built by king दुट्ठगामणी.

द्वे मातिका—भिक्खुपातिमोक्ख and भिक्खुनीपातिमोक्ख.

पञ्चवस्सिको हुत्वा when five years had elapsed after his Ordination (उपसंपदा).

पवारेत्वा—when the पवारणा ceremony was over. The पवारणा takes place after the rainy season when the Bhikkhus invite their colleagues to point out freely any faults in them. See महावग्ग Ch. IV for details.

पटिसल्लानसारुप्पं—fit for meditation in solitude.

यागुखज्जकं—gruel and some hard food.

निबद्धयागु—gruel given every day.

अतिरेकपरिक्खारो—spare requisites.

चतुन्नं बुद्धानं धातुनिधानट्ठानं—a place holding the remains of the four Buddhas (viz. ककुसंध, कोणागमन, कस्सप and गोतम).

---

20. कोरण्डकविहार—a monastery in कोरण्डक village in the northern part of Ceylon.

रोहण—Southernmost part of Ceylon.

उद्देसत्थं—to learn पातिमोक्ख.

गंगातीरे—on the bank of the Ganges i.e. Mahawaly Ganga in Ceylon.

वस्सं वसिस्सामि—I shall reside during the rainy season.

The monks used to wander over all the country during eight months and dwelt at one place during the rainy season. This residence was called वस्सावास.

वस्सूपनायिकदिवसे—on the day for beginning residence in the rainy season.

उरेन निपज्जित्वा—falling *on* the breast.

रथविनीतपटिपदा—रथविनीतसुत्त (No. 24) of the मज्झिमनिकाय.

नाळकपटिपदा—नाळकसुत्त of सुत्तनिपात.

तुवट्टकपटिपदा—तुवट्टकसुत्त of सुत्तनिपात.

चतुपच्चयसन्तोसभावनारामतादीपकं—showing how to take delight in the cultivation of content with the four reliances (viz. चीवर, पिण्डपात, सेनासन and गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खार).

महाअरियवंसपटिपदा—the four अरियवंसs i.e. courses of conduct followed by the great saints, given in Lesson No. 38.

---

21. मिलिन्द—King Menander of the Græco-Indian provinces, who ruled in 2nd Century B. C.

(१) कम्मं सत्ते विभजति etc.—It is कम्म alone that differentiates men from one another, making some low and others high.

कल्लो'सि—you are quite right.

(२) ब्रह्मचरियानुग्गहाय—in order to advance in the religious life.

अल्लचम्मपटिच्छन्नो—covered with a wet skin.

नवद्वारो—having nine outlets, viz. two eyes, two ears, two nostrils, the mouth, and two on the lower part of the body.

महावणो—a large wound (as it were).

पूतिगन्धियो—exuding stinking smells.

(३) भिय्यो ओपम्मं करोहि—give a further illustration.

---

22. धम्मचक्कप्पवत्तनं—turning of the wheel of law, the name given to the first sermon that the Buddha delivered after his enlightenment.

अथ खो भगवतो एतदहोसि—now the Blessed One thought, this thought occurred to the Blessed One.

आळार कालाम and उद्दक रामपुत्त were the first two teachers of गोतमबुद्ध before his enlightenment.

अप्परजक्खजातिको—having very little dust (of passions) in his eyes (of knowledge).

महाजानीयो—महती जानी अस्स. आळार कालाम has suffered a great loss (by not being present to hear the doctrine preached by the Buddha).

पञ्चवग्गिया भिक्खू—The band of five Bhikkhus, who were with गोतमबुद्ध at the time of the great struggle at उरुवेला before his enlightenment.

पधानपहितत्तं—पधानाय पहितो अत्ता अस्स, तं. devoted to the struggle.

इसिपतने मिगदाये—in the deer-park at Isipatana, the modern Sārnāth near Benares.

उरुवेला—the modern Buddha Gayā.

येन बाराणसी तेन चारिकं पक्कामि—turned his footsteps towards the direction of Benares.

कतिकं सण्ठपेसुं—formed a resolve.

बाहुल्लिको पधानविब्भन्तो आवत्तो बाहुल्लाय—The Buddha practiced hard penances at उरुवेला in company with the five Bhikkhus for five years. After that, finding that it was not the right way for emancipation, he again began to take food. The five Bhikkhus, therefore, left him as unworthy to be served, saying that formerly he practiced hard penances, but that now he left away those hard penances and began to enjoy many things (i.e. the necessaries of life—which is much in comparison with hard penances).

सकाय कतिकाय असण्ठहन्ता—not being able to stand by their resolve.

नामेन च आवुसोवादेन च समुदाचरन्ति—they began to call him by his name (गोतम) and by the term आवुसो 'friend.' The Buddha, being superior to all, was not to be called by his name and by the term of address which equals use to equals. Therefore

it was that he remonstrated. Now that he had got the enlightenment, he was not to be addressed as he had been formerly. The Bhikkhus generally addressed him as भगवा.

तथागतो—(lit.) who came thus (i.e. like former Buddhas, to save the world).

ओदहथं सोतं—pay attention. cf. सोतं ओदहित्वा.

यथानुसिट्ठं तथा पटिपज्जमाना &c.—working as you are taught, you would yourself in a short time know, realize and acquire in this very existence that highest end of holy life, for the sake of which householders get away completely from the house and take on a houseless life.

उत्तरिमनुस्सधम्मा अलमरियञाणदस्सनविसेसं—the special insight of knowledge transcending human limitations and sufficient for the noble (to destroy evil tendencies).

निब्बानाय संवत्तति—conduces to Nibbāna.

पंचुपादानक्खंधा—the five attachment groups. There are five खन्धs or groups—रूप, वेदना, सञ्ञा, संखार and विञ्ञाण. When these form the component parts of an ordinary being they are called उपादानक्खंधा since that being is not free from attachment. In the case of an Arahat, they are simple खंधs.

असेसविरागनिरोधो—cessation on account of the complete freedom from passion.

तत्रतत्राभिनन्दिनी—taking pleasure here and there.

---

23. निप्पुरिसेहि तुरियेहि—with musical instruments worked by non-men (*i. e.* women).

पञ्चहि कामगुणेहि—with pleasures of the five senses, *viz.* रूप (form), सद्द (sound), गन्ध (smell), रस (taste), and फोट्ठब्ब (touch) that are charming.

हत्थप्पत्तं सुसानं मञ्ञे—it was, I think a cemetery at hand. A similar story is told about the Buddha in the Introduction to

the Jātaka, which seems to have been suggested by this part of the story.

आदीनवो पातुरहोसि—he realized the danger (in the enjoyment of pleasures).

सुवण्णपादुकायो आरोहित्वा—mounting on golden sandles, *i. e.* putting on.

मा यसस्स कुलपुत्तस्स कोचि अन्तरायो अकासि—in order that no one should put a hindrance (in the way of Yasa's turning an ascetic).

रत्तिया पच्चूससमयं—when the day dawned.

चंकमति—went to and fro. चंकम was a path specially prepared for the monks to walk to and fro in meditation.

अनुपुब्बिकथं—discourse introductory to the final preaching (about the four noble truths).

विनीवरणचित्तं—whose mind was freed from the five नीवरणs (see Vocabulary).

सामुक्कंसिका धम्मदेसना—the best (or final) preaching of the Buddha.

यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं—whatever (sorrow) arises from cause (viz. desire) can be stopped.

तेवाचिको—As to the first lay disciples who were converted, they were only द्वेवाचिकs as they had to take refuge only in बुद्ध and धम्म, there being no संघ at that time. But now the संघ being formed, यस's father had to take refuge in the संघ also.

अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुच्चि—not having any attachment (for worldly things), his mind became freed from sins.

हीनायावत्तित्वा—having returned to a low life, the life of a householder being considered low as compared to monkhood.

अभब्बो खो यसो......कामे परिभुञ्जितुं—it is impossible that यस would enjoy worldly pleasures.

लाभा यसस्स कुलपुत्तस्स, सुलद्धं &c.—it is to the benefit of यस, the householder, it *is* profitable to &c.

अधिवासेतु मे भन्ते भगवा अज्जतनाय भत्तं—may the Blessed One accept the invitation for to-day's meal.

अधिवासेसि तुण्हीभावेन—(the Buddha) accepted (the invitation) by keeping silent.

अचिरप्पक्कन्ते सेट्ठिम्हि—as soon as the merchant left.

एहि भिक्खू'ति—This is called एहि–भिक्खु–पब्बज्जा, and was the form used before the present elaborate ceremony was instituted.

---

24. मुत्ताहं = मुत्तो + अहं.

मा एकेन द्वे अगमित्थ—two of you should not go by the same way.

सात्थं सब्यञ्जनं with (good) meanings and words.

अस्सवनता धम्मस्स परिहायन्ति—are lost, as they have not heard the doctrine.

महाबन्धनबद्धो—tied by strong bonds.

न मे समण मोक्खसि—You will not escape me, oh mendicant !

य्वायं = यो + अयं.

---

25. चत्तारो निस्सया—The four dependences.

उज्झायन्ति खीयन्ति विपाचेन्ति—Looked contemptuously at (him), blamed him and made his fault public.

पिण्डियालोपभोजनं—Food consisting of rice made into a ball.

पूतिमुत्तभेसज्जं–पूतिमुत्तं एव भेसज्जं medicine of stale cow-urine.

---

26. राहुलमाता–The name used throughout Buddhistic literature for the wife of Gotama Buddha.

कथाहं = कथं + अहं.

तीहि सरणगमनेहि–By means of the three refuges, i. e. in बुद्ध, धम्म and संघ.

27. पाणातिपाता etc.—Abstinence from (1) destroying life, (2) theft, (3) unholy life, (4) lying, (5) fermented liquor, spirits and strong drink, which are the causes of disorderly life, (6) eating at forbidden times, (7) dancing, singing and shows, (8) adorning and beautifying the person by the use of garlands, perfumes and unguents, (9) using a high or a low couch or seat, and (10) receiving gold and silver.

28. आनन्देन पच्छासमणेन–With आनंद as personal attendant.

किस्स–किस्स हेतु for what reason ?

अहं भिक्खूनं अकारको–I have not been of any use to the monks.

29. This story was told by the Buddha to the monks when there was a split among the Order.

परिपुण्णकोसकोट्ठागारो—Whose treasure and store-room were full.

चतुरंगिनी सेना—Army complete with all the four parts, viz. हत्थि, अस्स, रथ & पत्ति.

हत्थस्सरथपत्ती तु सेना हि चतुरंगिनी (अभिधानप्पदीपिका 359).

अभिविजिय—Having conquered.

परिब्बाजकच्छन्नेन—Disguised as an ascetic.

अच्छिन्नं—Sk. आच्छिन्नं destroyed.

रथियाय रथियं—from street to street.

बिलानि—in parts.

ञाति वा सालोहितो वा—relation or blood-relation (the latter being closer than the former).

वप्पं पुञ्छित्वा—wiping off tears.

अञ्ञेनेव सेना......अञ्ञेनेव रथं—the army (went) in one direction, the chariot by another.

निद्दं ओक्कमि—The usual phrase is सो निद्दं ओक्कमि. The expression used here seems to be peculiarly idiomatic.

ख्वस्स = खो + अस्स.

सपथं च अकंसु अद्रूभाय—they swore not to be at enmity with each other.

मा भित्तेहि भिज्जित्थ—do not break friendship.

सहाचं is a misprint for सचाहं (= सचे + अहं).

खन्तिसोरच्चं—patience and sympathy. (समाहारद्वंद्व).

---

30. This is the only charm found in the Tipiṭaka. Although the Buddha deprecated charms (सुत्तनिपात—सम्मापरिब्बजनीयसुत्त), still this one was composed probably by the followers of the Buddha, and received into the canon, because it is so very simple, and is conducive to meditation on friendliness (मेत्ता).

सो'हं नमो &c.—सो'हं नमोकरोमि.

सत्तन्नं सम्मासंबुद्धानं viz. विपस्सी, सिखी, वेस्सभू, ककुसन्ध, कोनागमन, कस्सप & गोतम.

---

31. राजगहकस्स सेट्ठिस्स—of the merchant dwelling in राजगह.

केनचिदेव करणीयेन—on some business.

स्वातनाय—for the next day.

दानायं—दानि + अयं.

बुद्धो'ति त्वं गहपति वदेसीऽति—What ? Oh householder ! Do you say *the Buddha* (has been called) ? The householder could not believe that there would be a Buddha in the world.

एवं तिक्खत्तुं—this questioning and answering went on for three times.

बुद्धगताय सतिया—with meditation on the Buddha.

आमुत्तमणिकुण्डला—with jewel-earrings hanging (from the ears).

कलं नाग्घन्ति सोळसिं—are not worth a sixteenth part of.

अभिक्कम—go forward.

विनेय्य हदये दरं—having stopped the tremblings in the heart.

पप्पुय्य—having obtained. (gerund of प + आप्)

सम्मदेव—सम्मा + एव. very well.

वेसारज्जप्पत्तो—gaining confidence in himself (that he would no longer commit any sin like an ordinary man).

राजगहको नेगमो—the citizens of राजगह.

ओनीतपत्तपाणिं—पत्ततो अपनीतपाणिं (बुद्धघोस). when he had kept the bowl aside (after washing).

सन्दस्सेत्वा समादपेत्वा—&c. having stirred, admonished, stimulated and cheered up.

आदेय्यवाचो—whose word was respected.

तं करणीयं तीरेत्वा—having finished that business.

अत्थिकानमत्थिकानं मनुस्सानं—for all those that are believers (in the doctrines of the Buddha).

विजनवातं—(lit.) where there was no wind coming from human beings, *i. e.* not troubled by human beings.

मनुस्सराहसेय्यकं—where men could live in solitude.

पटिसल्लानसारुप्पं—fit for meditation in solitude.

कोटिसन्थरेन—by spreading a crore of coins (on the ground).

गहितो अय्यपुत्त आरामो'ति—The argument is not very clear. If we read आदेय्यो or देय्यो in the place of अदेय्यो then it becomes quite clear how Prince जेत was caught in his words.

वोहारके महामत्ते—ministers who decided the cases in the courts of law, judges.

हिरञ्ञं थोकस्स ओकासस्स कोट्ठकसामन्ता नप्पहोति—the gold proved insufficient to cover a small area.

न खो इदं ओरकं भवति—this is not a small thing, a trifling matter.

मेतं = मा + एतं.

महत्थिय—of great use.

चातुद्दिसस्स संघस्स—to the community (of monks) coming from the four directions.

सब्बदुक्खापनूदनं—driving off all pain.

इमाहि गाथाहि—These stanzas are used even now in the ceremony of विहारदान.

---

32. देवदत्त—cousin of the Buddha, who quarelled with him and tried to bring about a schism in the संघ.

पटिबला नीचट्ठानियं उच्चे ठाने ठपेतुं—able to promote a man in a lower place to a higher one.

इमं रच्छं पटिपन्नो—going along this street.

अट्ठानं...अनवकासो—it is impossible.

परूपक्कमेन—by the instigation of others.

जीविता ओरोपेय्य—should kill. (lit.) should pull down from life.

मा कुंजर नागमासदो—Oh Elephant ! do not attack a sinless person. नाग—नत्थि आगुं (=पापं) अस्स.

पटिकुट्टियो पटिसक्कि—went back without turning his face.

---

33. अपरिहानिया धम्मा—conditions of welfare.

एवं महद्धिके एवं महानुभावे—so mighty and so powerful.

अप्पाबाधं &c.—whether he is free from desease and bodily trouble, at ease and enjoying sound health and happy life.

अभिण्हसन्निपाता—gathering together often and often.

वुड्ढि य़ेव पाटिकंखा—prosperity only should be expected of them, (and not loss).

वज्जीमहल्लका—the elders among the Vajjīs.

ओक्कस्स पसय्ह वासेन्ति—carry by force or abduction.

धम्मिका रक्खावरणगुत्ति—rightful protection, defence and guard.

को पन वादो—how much more so.

अकरणीया……यदिदं युद्धस्स—(the Vajjīs) cannot be overcome in battle. युद्धस्स = युद्धेन.

अञ्ञत्र उपलापनाय अञ्ञत्र मिथुभेदा except by treaty, except by setting dissensions among them.

---

34. अरियस्स विनये—in the discipline of the noble.

भतो नेसं भरिस्सामि (since I have been) supported (by them), I shall support them.

समये—at the right time.

सुविनीतं विनेन्ति—guide him in the best possible manner.

सुविनीतं—सुट्ठु विनीतं यथा सिया तथा (अव्ययीभाव)

समक्खायिनो—explaining properly.

इस्सरियवोस्सग्गेन—by giving her power (in household affairs).

अविसंवादनताय—by not deceiving.

अच्छरियानं रसानं संविभागेन—by making them partners in enjoying delicious food.

दिन्नादायिनो—taking only what is given, not stealing.

अनावटद्वारताय—by keeping the doors open.

अलमत्थो कुले गिही—a householder, dwelling with family, possessing sufficient wealth.

संगहा—ways of sympathy.

रथस्साणि'व यायतो—like the axle of a running chariot. As the axle keeps together the various parts of a chariot, so these ways of sympathy keep society together.

नस्सु = न + अस्सु—if these had not been.

---

35. एवं कल्याणो कित्तिसद्दो अब्भुग्गतो—such good fame spread.

किन्नु खो मे अय्या &c.—The doubt in the mind of the maid is twofold—whether her mistress was perfectly gentle, and had no anger in her heart at all, or whether she *had* anger in her heart, but had no opportunity of showing it out owing to her (the maid's) carefully doing her work.

नो वत रे किञ्चि पापदासि—I see, was there nothing particular, eh ? you wicked maid !

अनत्तमनवाचं निच्छारेसि—gave out words of displeasure.

पटिविस्सकानं उज्झापेसि—shouted loudly to the neighbours.

एकदासिकाय—when I am her *only* maid.

सोरतसोरतो—extremely gentle.

तं किस्स हेतु—तत्कस्य हेतोः। what is the reason of this ?

---

36. This, together with अरियवंसा (No. 38) and अनागतभयानि (No. 39) are referred to in Aśoka's Bhabra Edict. See Prof. Kosambi's article in Indian Antiquary, Feb, 1912.

उदकं च पादानं—and water for (washing) the feet.

येसं नत्थि संपजानमुसावादे लज्जा—who are not ashamed of telling conscious lies.

रक्खतेव सोण्डं—If the elephant protects the trunk, and does not work with it, he cannot be said to have really served the king even though he might use all other limbs, because the trunk is his really useful weapon. On the other hand, if he uses the trunk, then he would be said to have completely sacrificed his life in the king's service. In the same way, lying is the most important of all sins. One, that has not given it up, would be capable of committing any other sin.

हस्सा'पि—even in jest.

अत्तब्याबाधाय'पि संवत्तेय्य—would lead to one's trouble.

---

37. कासिकं चन्दनं—sandal ointment from the wood brought from Benares. It seems that in ancient times Benares was very famous for fine things.

बिलंगदुतियं—together with sour gruel.

सालिमंसोदनो—food consisting of nice rice and meat.

अत्तना जराधम्मो समानो—himself being subject to old age.

अट्टियति हरायति जिगुच्छति—is troubled, ashamed and disgusted.

---

38. न संकीयन्ति—are not abandoned.

इतरीतरेन चीवरेन—with this or that sort of clothing.

अलद्धा—gerund. Not having got.

नेवत्तानुक्कंसेति = न + एव + अत्तानं + उक्कंसेति does not exalt himself.

पहानारामो— taking delight in driving out (sins).

स्वेव अरतिं सहति—he himself overcomes discontent.

अरतिरतिसहो—bearing both delight and discontent.

धीरसंहती—overcoming a wise man.

---

39. अलमेव भिक्खुना······विहरितुं—which are quite sufficient for a monk to be careful &c.

पुरा मं सो धम्मो नागच्छति—before that state (old age) comes to me.

समवेपाकिनिया गहणिया समन्नागतो—having a stomach which digests food properly.

नच्चुण्हाय = न + अति + उण्हाय—not very hot.

सुभिक्खं—(lit.) time favourable to obtain alms. Prosperous times.

तत्थ संगणिकविहारो होति आकिण्णविहारो—there is a joining together, mixing together (of various kinds of monks).

समग्गा—in unison.

खीरोदकीभूता—completely at one with one another like milk and water.

चक्कसमारूळ्हा जना &c.—citizens, forming into bands, go forth to attack.

एकुद्देसो—reciting the पातिमोक्ख all in one gathering, (there being no dissensions).

संघो भिज्जति—(lit.) the Order breaks. There are dissensions among the Order.

---

40. पच्छाभत्तं पिण्डपातपटिक्कन्ता—returning from alms after taking her meal.

दिवाविहारत्थाय—to rest during the day.

यं तं &c.—The unattainable place reached only by saints cannot be attained by a woman, whose intelligence is contained within two fingers. (Women know only whether rice is properly cooked or not by pressing it between two fingers.)

इत्थिभावो किं &c.—What (harm) can womanly form do when the mind is well concentrated, knowledge attained, and the things in the world well perceived.

यस्स नून &c.—The devil deserves to speak only to one, who thinks that one is a man or a woman or something.

---

41. दोणपाककुरं—One Droṇa of cooked rice.

दोण—कुडुबो पसतो एको पत्थो ते चतुरो सियुं
आळ्हको चतुरो पत्था दोणं वा चतुराळ्हकं ।

अभिधानप्पदीपिका 482.

मनुजस्स सदा &c.—There are very little troubles to a man who is always mindful, and knows the (right) measure of the food that he has obtained. He slowly becomes old, thereby protecting his life.

भत्ताभिहार—time of taking food.

नाळिकोदनपरमताय सण्ठासि—he came down to eat only one नाळि of rice.

सल्लिखितगत्तो—light of limbs.

दिट्ठधम्मिकेन चेव अत्थेन संपरायिकेन च—not only in the interests of this world, but also of the next.

---

42. अधिवत्था—residing.

एकंगमेतं थेय्यानं—this is a kind of theft.

गन्धत्थेनो'सि—you are a stealer of fragrance.

आकिण्णकम्मन्तो—of evil deeds.

आकिण्णलुद्धो—a rogue of the extreme type.

धातिचेलं'व मक्खितो—besmeared (i.e. dirty) like the apron of a nurse.

तस्मिं मे वचनं नत्थि—I have no word to speak to him. It is useless to advise him.

बाळग्गमत्तं—as small as a point of hair.

वज्जासि—वदेय्यासि.

नेव तं उपजीवामि &c.—I am not dependent upon you, nor am I your servant.

नपि ते भतकम्हसे—we are not your servants.

---

43. कण्ठपञ्चमेहि बन्धनेहि बन्धित्वा—binding him (with five bonds), the fifth being tied round the neck.

सुधम्मं सभं—the place where the gods used to assemble.

कथं हि मादिसो &c.—how should a wise man like me quarrel with a fool ?

पभिज्जेय्युं—would violently attack.

नो चस्स पटिसेधको—if there be not any body to stop them.

The verses are alternately repeated by मातली and सक्क.

अज्झारूहति दुम्मेधो &c.—like a bull, a wicked man attacks one who flies the more.

अबलं तं बलं &c.—the strength of one, whose strength lies in stupidity, is not called strength at all.

तस्सेव तेन पापियो &c.—The worse it is for one, if one gets angry in return with one's angry opponent.

अत्तिनो is a misprint for अत्तनो.

सकं पुञ्ञफलं उपजीवमानो—subsisting on the fruit of his own merit.

---

44. पक्कोदनो—पक्को ओदनो अस्स whose rice has been cooked.

इति धनियो गोपो—so said the herdsman धनिय.

समानवासो—living in harmony with my people.

पवस्स देव—The idiom देवो वस्सति means 'it rains.' See below सुत्वा देवस्स वस्सतो 'hearing it raining.'

विगतखिलो—free from stubbornness.

अत्तवेतनभतो—supported by my own earnings.

गवंपती—the leader of cows. अलुक् समास.

छेत्व for छेत्वा—the final syllable is shortened for the exigencies of metre.

ब्रह्मचरियं सुगते चरामसे—we lead a holy life under सुगत (*i. e.* the Buddha).

चरामसे, भवामसे—से is added to forms of 1st person plural of the present among others, without effecting any change in meaning.

---

45. निवासेत्वा—having put on the dress.

परिवेसना पवत्तति—food was being served.

कसस्सु, वपस्सु—These are remnants of the original Sanskrit forms of the Ātmanepada in स्व.

कस्सको पटिजानासि—you profess to be a farmer.

योगक्खेमाधिवाहनं—leading to Nibbāna.

अमतप्फला—bearing the fruit of immortality.

---

46. अभिक्कन्तवण्णा—of beautiful appearance.

हेतं = हि + एतं.

असन्तस्स = असन्ता + अस्स.

कोधपञ्ञाणो—in whose intellect anger is predominent.

तस्सा इस्सा न सुपति—cannot sleep on account of jealousy of her.

दस्सनसंपन्न—endowed with insight.

47. सपदानं पिण्डाय चरमानो—going for alms regularly from house to house without leaving a single one. This is one of the 13 धुतंगs (observances for purity of conduct).

तत्रेव मुण्डक—Stay there, oh Shaveling ! Do not come near.

विपन्नदिट्ठि—who has embraced wrong views.

एकजं वा द्विजं वा'पि—whether once or twice born.

निग्गाहको समञ्ञातो—known as a plunderer.

परं च मवजानति—despises others. म् has no meaning here.

देवयानं—vehicle of the gods.

दिट्ठे'व धम्मे—in the present existence.

48. अत्थकुसलं—clever in seeking what is good.

सन्तं पदं—tranquil state. Nibbāna.

पाणभूतत्थि—पाणभूता + अत्थि.

आयुसा—at the risk of her own life.

ब्रह्ममेतं विहारं इधमाहु—such living they say, is the best in this world. मेत्ता, करुणा, मुदिता and उपेक्खा are called the four ब्रह्मविहारs.

49. तचमंसावलेपनो—plastered with skin and flesh.

अविज्जाय पुरक्खतो—led by ignorance.

यथा इदं तथा एतं—as this (living body is) so is that (dead one).

नानाकुणपपरिपूरो—filled with many kinds of filthy things.

उण्णमेतवे—to exalt himself. The termination तवे is often used for तुं of the infinitive.

किमञ्ञत्र अदस्सना—what else is this but ignorance ?

50. पतिरूपदेसवासो—to live in a suitable country.

अत्तसम्मापणिधि—proper direction of the mind.

सब्बत्थमपराजिता—undefeated in every respect.

---

51. कच्चि अपचितो तया—is he honoured by you ?

वत्थुगाथा—introductory stanzas.

निब्बिदाबहुलो—full of indifference (to worldly things).

निमित्तं परिवज्जेहि &c.—avoid pleasing signs mixed with passion. Cf. Lesson N. 17.

अनिमित्त—signless *i. e.* Nibbāna.

मानानुसयं—inclination for pride (*i. e.* vanity of personality).

---

52. सहस्सभागो मरणस्स &c.—thousand parts (of thee) belong to death, while to life belongs only one.

जीवं—pres. part. = जीवन्तो living.

किं पधानेन काहसि—what dost thou want with exertion ? What's the need of exertion to thee ?

पमत्तबंधु—friend of the careless.

ते मारो वत्तुमरहति—them may Māra speak.

मेवं = मे + एवं.

अभिप्पहारिणी—fighting.

मुञ्जं परिहरे &c.—if I carry Munja grass in my mouth, if I confess that I am defeated.

यंचे जीवे पराजितो—than that I should live defeated.

तं ते पञ्ञाय गच्छामि—I will crush that (army of yours) with understanding. Perhaps there might be other readings such as हञ्छामि or भञ्जामि for गच्छामि.

वसिं कत्वान संकप्पं—having made my thought subject to me.

ओतारं नाधिगच्छिस्सं—I discovered no entrance (*i. e.* fault).

निब्बिज्जापेम—निब्बिज्ज + अपेम. we are going away being disgusted.

---

53. अरियानं गोचरे रता—rejoicing in the knowledge of the noble.

अभब्बो परिहानाय—it is impossible that he should fall away (from his perfect state).

---

54. एकचरियं दळ्हं कयिरा—let him firmly keep to his solitary life.

पुत्ता मत्थि—(= मे + अत्थि) sons belong to me.

पण्डितमानी—thinking himself to be a wise man.

रोदं—pres. part. = रोदन्तो crying.

संखतधम्मानं—of those who have well weighed the law.

न हि पापं कतं कम्मं सज्जुखीरं'व मुच्चति—an evil deed, like newly drawn milk, does not turn (suddenly).

---

55. वज्जदस्सी—who shows the faults.

निग्गय्हवादी—who administers reproofs.

तादिसं भजमानस्स &c.—it will be better, not worse, for him, who follows him.

कामकामा—wishing pleasures.

पारगामिनो—who have reached the other shore (of the ocean of संसार).

सम्मदक्खात—well preached.

संबोधिअंगेसु—in the constituents of enlightenment. These are seven viz. :—सति, धम्मविचय, विरिय, पीति, पस्सद्धि, समाधि and उपेक्खा.

---

56. वंसजातं—born of a clan.

चाणक्को—the famous minister of चन्द्रगुप्त, whose plots are described in detail in मुद्राराक्षस. A work by him on politics, कौटिल्यशास्त्र, has been recently found.

पुञ्ञतेजोबलिद्धिको—possessed of splendour, might and wondrous powers arising from merit.

एकूनकं सतं—ninety nine.

वेमातिके भातरो—step-brothers. (lit.) born of different mothers.

जिननिब्बाणतो—from the death of the Buddha.

आकासे भूमियं तथा &c.—his command spread so far as a Yôjana upward into the air and downward into the depth of earth.

---

57. ब्रह्मपक्खिके—followers of the Brahmanical doctrine.

अनूपसमं—want of self-control.

परिवेसने—at the distribution of food.

विचेय्यदानं—gift given to persons properly chosen.

नानापासण्डिके—followers of various schools.

निसज्जाय—in an assembly.

आसने'ताह—आसने + इति + आह.

खज्जभोज्जेन—with hard and soft foods.

अप्पमादवग्ग—the second chapter of the धम्मपद given in Lesson No. 53.

निच्चभत्तानि—perpetual supplies of food.

---

58. जिनसासनजोतको—illuminator of the religion of the conqueror.

निट्ठापेत्वान—having finished, bringing to end.

No notes to the inscriptions of Asoka (देवानं पियस्स पियदस्सिनो धम्मलिपियो) are given, as they would be voluminous

and would not be of **much use in** a **reader** of this kind. For English translation **and short** notes, the reader is referred to V. A. Smith's **Asoka** (**Rulers** of India), and for exhaustive criticism to **Epigraphia Indica** Vol. II and the articles that have appeared from **time to** time in such periodicals as the Indian Antiquary, **Journal of the** Royal Asiatic Society, Journal Asiatique and **Zeitschrift** der **Deutschen** Morgenländischen Gesellschaft.

VOCABULARY.

अ

अकारक *adj.* of no use.

अकिञ्चन *adj.* poor, penniless.

अकोविद *adj.* ignorant.

अक्कोधन *adj.* not getting angry, calm.

अक्ख *m.* (अक्ष) axis, axle of a wheel.

अक्खि *n.* (अक्षि) eye.

अक्खिगूथक *m.* excrement from the eye.

अगार *n.* house.

अग्गञ्ज *adj.* (अग्रज्ञ) chief, principal.

अग्गमहेसिट्ठान *n.* (अग्रमहिषीस्थान) place of the chief queen.

अग्गलासूचि (अर्गलासूचि) *f.* pin of the door-bar, wooden bolt.

अग्गि *m.* (अग्नि) fire.

अग्गिकभारद्वाज *m.* name of a Brahmin.

अग्गिसाला *f.* (अग्निशाला) fire-room.

अग्गिहुत्त *p. p.* (अग्निहुत) offered to the fire in sacrifice.

अग्घ् *vb. 1.* (अर्घ्) अग्घति to be worth, to cost.

अंक *m.* lap, hip.

अंकित *p. p.* marked. अंकितकण्णक having marked ears.

अंकुस *m.* (अंकुश) goad.

अंगण *n.* 1. courtyard. 2, sin, impurity.

अंगार *m.* burning coals, embers.

अचिर *adj.* not long.

अचिरं *adv.* soon.

अच्चन्त *adj.* (अत्यन्त) excessive.

अच्चय *m.* (अत्यय) 1. end, 2. death.

अच्छरा *f.* a pinch.

अच्छरिय, अच्छेर *n.* (आश्चर्य) wonder.

अच्छ् (*sub. for* आस्) to stay, to remain.

आच्छादापेति (caus. of आ+छद् to put on) to cover.

अच्छिन्नवुत्ति *adj.* (अच्छिन्नवृत्ति) of pure livelihood.

अजातसत्तु *m.* (अजातशत्रु) name of a king of the Magadhas.

अज्ज *ind.* (अद्य) to-day. यावज्जतना till-to-day.

अज्जतग्गे *ind.* (अद्यतः+अग्रे) from to-day, henceforth.

अज्झत्त *adj.* (अध्यात्म) within oneself.

अज्झापन्न *p. p.* (अध्यापन्न) fallen into, being guilty of.

अज्झासय *m.* (अध्याशय) intention, wish.

अज्झोकास *m.* (अध्यवकाश) open air.

अज्झोगाह् *vb. 1.* (अध्यवगाह्) to cross.

अञ्ञ *pron.* (अन्य) another.

अञ्ञतर *pron.* (अन्यतर) one, a certain.

अञ्ञमञ्ञं *pron.* (अन्योन्यं) each other.

अञ्ञातक *adj.* (अज्ञातक) unrecognisable. °वेसेन in disguise.

अञ्ञेन *ind.* (अन्येन) by one way, by another way.

अटवि *f.* forest. °संकोप revolt of savage foresters.

अट्ट *m.* (अर्थ) case, law-suit.

अट्टालक *m.* a watch-tower.

अट्टियति (आर्तीयते) to be troubled.

अट्ठान *n.* (अस्थान) impossibility.

अट्ठि *n.* (अस्थि) bone.

अड्ढ *aaj.* (आढ्य) affluent, opulent, rich.

अड्ढ *m. n.* (अर्ध) half.

अड्ढयोग *m.* a house in the form of a Suparna.

अणि *m.* axle.

अणुक *adj.* small.

अतिक्कन्तमानुसक *adj.* (अतिक्रान्तमानुषक) super-human.

अतिचरिया *f.* (अतिचर्या) transgression.

अतिचारिनी *f.* (अतिचारिणी) unfaithful.

अतितुरित *adj.* (अतित्वरित) very fast.

अतिबहल *adj.* very thick.

अतिमञ् *vb. 4.* अतिमञ्ञति to despise.

अतिरेक *adj.* extra, surplus.

अतिवस *adj.* (अतिवश) subject to, in the power of.

अतिविय *ind.* (अतीव) very much, exceedingly.

अतिसित्वा *ger.* (अतिश्रित्य) not thinking (of oneself).

अतिहरापेति (causal of अति+हर्) to bring in.

अतीत *adj.* past.

अतीते once upon a time.

अतीतयोब्बन *adj.* (अतीतयौवन) past youth.

अतीव *ind.* exceedingly.

अत्त *m.* (आत्मन्) oneself, person, soul, ego, self, mind.

अत्तभाव *m.* (आत्मभाव) existence, body.

अत्तमन *adj.* (आत्तमन) glad, joyous.

अत्थ *m.* (अस्त) disappearance. अत्थं गम् to set. अत्थंगते सुरिये when the sun set.

अत्थ *m.* (अर्थ) 1. meaning 2. use. 3. wealth.
अत्थकाम *adj.* desiring benefit.
अत्थचरिया *f.* (अर्थचर्या) wise or fruitful conduct.
अत्थर् *vb. 1.* (आस्तृ) to spread, to place, to put up.
अत्थिक *adj.* (आस्तिक) believer. (अर्थिक) desirous of.
अथ *ind.* then, now.
अथो *ind.* and also.
अदातुकामा *adj.* not wishing to give.
अदिन्न *n.* (अदत्त) that which is not given.
अदिन्नादान *n.* (अदत्तादान) theft. (lit.) taking what is not given.
अद्द् *vb. 1.* (अर्द्) to trouble.
अद्धु *m.* (अध्वन्) 1. way, road. 2. time.
अद्धा *ind.* certainly.
अधम्मचरण *n.* (अधर्मचरण) unrighteous behaviour.
अधम्मिक *adj.* (अधार्मिक) unrighteous.
अधिगम् *vb. 1.* अधिगच्छति to obtain *p. p.* अधिगत.
अधिगम *m.* acquisition.
अधिवासेति (caus. of अधिवस् to dwell) to consent, to accept.
अधिवासन *n.* acceptance.
अधीयति *vb.* (अधि+इ) to learn.
अधो *ind.* (अधस्) down.
अनगारिया *f.* (अनगारिका) state of being houseless.
अनग्घ *adj.* (अनर्घ) invaluable.
अनंगण *adj.* sinless.
अनज्झोसित *p. p.* (अनध्यवसित) not cleaving to.
अनत्तमन *adj.* (अनात्तमन) dejected, sad.
अनत्थसंहित *adj.* (अनर्थसंहित) mischievous, pernicious.
अनन्तर *adj.* another.
अनपेक्ख *adj.* (अनपेक्ष) without desire, indifferent.
अनभिरत *adj.* disgusted, dissatisfied.
अनयव्यसन *n.* misfortune.
अनलस *adj.* prompt, unidle.
अनवज्ज *adj.* (अनवद्य) unblamable.
अनागत *adj.* future.
अनाथपिण्डिक *m.* name of an eminent lay-disciple of the Buddha, also called सुदत्त. (lit.) feeder of the poor.
अनामय *adj.* happy.
अनालय *m.* resourcelessness.
अनाविल *adj.* clear.
अनिच्चता *f.* (अनित्यता) impermanency.
अनिट्ठ *adj.* (अनिष्ट) undesirable.
अनुक्कमेन *ind.* (अनुक्रमेण) gradually.

अनुकंपक *adj.* merciful.
अनुकंपा *f.* mercy, pity.
अनुक्कंस् *vb. 10.* to raise, exalt.
अनुग्गह *m.* (अनुग्रह) favour.
अनुगिद्ध *adj.* (अनुगृद्ध) greedy.
अनुच्छविक *adj.* fit, proper.
अनुच्छिट्ठ *adj.* (अनुच्छिष्ट) unused.
अनुट्ठातु *adj.* (अनुत्थातृ)······lazy, inactive.
अनुत्तर *adj.* highest, best.
अनुतीरे *ind.* along the bank.
अनुनी *vb. 1.* अनुनेति to conciliate.
अनुनेतु *adj.* conciliator.
अनुपदा *vb. 1.* (अनु+प्र+दा) अनुपदज्जति to give.
अनुपादाय *ger.* without clinging.
अनुपुब्बसेट्ठिपुत्त *m.* name of a merchant.
अनुपुब्बेन *ind.* (अनुपूर्व्येण) gradually, in course of time.
अनुबन्ध् *vb. 1.* to follow.
अनुब्रूह *vb. 10.* (अनु+बृंह्) to increase.
अनुमोदन *n.* acceptance.
अनुराधपुर *n.* name of a town in Ceylon.
अनुसय *m.* desire.
अनुसास् *vb. 1.* (अनुशास्) to instruct, *p. p.* अनुसिट्ठ.
अनुसुच् *vb. 1.* (अनुशुच्) अनुसोचति to grieve, to bewail.

अनेकपरियायेन *ind.* in various ways.
अनेसना *f.* (अनेषणा) improper seeking, impropriety.
अनोतत्त *n.* (अनवतप्त) name of a fabulous lake in the Himālayas.
अनोत्तप्पी *adj.* having no shame.
अन्त *n.* (अन्त्र) bowels.
अन्तपूर *adj.* filled with the intestines.
अन्त *m.* end, side.
अन्तक *m.* god of death, Māra.
अन्तकिरिया *f.* (अन्तक्रिया) death, putting an end to.
अन्तरहित *p. p.* (अन्तर्हित) disappeared.
अन्तरा, अन्तरे *ind.* between.
अन्तराय *m.* obstruction.
अन्तलिक्ख *n.* (अन्तरिक्ष) firmament, the sky.
अन्तेवासी *m.* disciple.
अन्तो *ind.* inside.
अन्तोगब्भं *ind.* in the inner apartment.
अन्तोपुर *n.* (अन्तःपुर) harem.
अंध *adj.* blind.
अंधकमकस *m.* gad-fly.
अंधवन *n.* name of a forest at सावत्थि.
अन्वाय gerund of इ with अनु. having reached.
अपगम् *vb. 1.* अपगच्छति to disappear.

अनोक *n.* houseless state.

अपगतकाळक *adj.* from which all dirt has been taken off.

अप+चि *vb.* अपचायति to honour.

अपनी *vb. 1.* अपनेति to take away, to remove.

अपनुद् *vb. 1.* to drive away.

अपर *pron.* another.

अपर *ind.* further, besides.

अपरन्तक *m.* (अपरान्त) name of a country.

अपरपजा *f.* future generation.

अपरप्पच्चय *adj.* (अपरप्रत्यय) not requiring any one else (to make one believe in the doctrine).

अपरापरं *ind.* here and there, from this side to that.

अपरिभुत्त *p. p.* unenjoyed.

अपरिहानिया धम्मा virtues which do not lead to loss, which conduce to welfare.

अपविद्ध *p. p.* thrown away.

अपाय *m.* misfortune, states of suffering.

अपेक्खा *f.* (अपेक्षा) desire.

अपेति *vb. 1.* (अप+इ) to go away.

अप्प् *vb. 10.* (अर्प्) अप्पेति to assign, to indulge in.

अप्प *adj.* (अल्प) small, little.

अप्पटिकुट्ठ *p. p.* not abused.

अप्पमाण *adj.* (अप्रमाण) infinite, without measure.

अप्पमाद *m.* (अप्रमाद) attention, dilligence, earnestness, zeal.

अप्परजक्खजातिक *adj.* (अल्परजोक्षजातिक) having little dust in the eyes, i. e. seeing clearly.

अप्पाकिण्ण *p. p.* (अल्पाकीर्ण) not much crowded.

अप्पायुक *adj.* (अल्पायुः) short-lived.

अप्पिय *adj.* (अप्रिय) not liked.

अप्पेवनाम *ind.* (अपि+एव+नाम) perhaps, may I hope !

अप्पेसक्ख *adj.* having little power or majesty.

अब्बह् *vb. 1.* to take away, to remove. *p. p.* अब्बूळ्ह.

अब्भ *m. n.* (अभ्र) cloud.

अब्भन्तरिक *adj.* (अभ्यन्तरिक) belonging to the inner apartments.

अब्भुग्गत *p. p.* (अभि+उद्+गत) ascended.

अभ्युय्या *vb. 1.* (अभि+उद्+या) to go forth to meet.

अब्रह्मचरिय *n.* (अब्रह्मचर्य) unrighteous conduct.

अभब्ब *adj.* (अभव्य) unsuitable.

अभाव *m.* non-existence.

अभिकिर् *vb. 1.* (अभिकॄ) अभिकीरति to overwhelm, to cover.

अभिक्कम् *vb. 1.* to go forward.

अभिक्कन्त *adj.* (अभिक्रान्त) beautiful, excellent.

n. going forward.

अभिजात *adj.* well-born, noble.

अभिञ्ञा *f.* (अभिज्ञा) higher knowledge, supernatural faculties. These are six:— इद्धिविध, दिब्बसोत, परचित्तविजानन, पुब्बेनिवासानुस्सति, दिब्बचक्खु and आसवक्खये ञाण.

अभिञ्ञात *p. p.* (अभिज्ञात) known, realised.

अभिण्हं *ind.* (अभीक्ष्णम्) often.

अभिदोस *m.* (अभिदोष) evening.

अभिधम्म *m.* (अभिधर्म) transcendental doctrine, metaphysics. One of the three पिटकs.

आभिधम्मिक *adj.* versed in अभिधम्म.

अभिनन्द् *vb. 1.* to congratulate.

अभिभू *vb. 1.* to transcend, to defeat. अभिभूत *p. p.* overcome, overpowered.

अभिमुख *adj.* facing towards.

अभिया *vb. 1.* to vanquish.

अभिरम् *vb. 1.* to delight in.

अभिरुचित *p. p.* liked, beloved.

अभिवादयति (caus. of अभिवद्) to salute.

अभिविजि *vb. 1.* to overcome, to conquer.

अभिसंखर् *vb.* (अभिसंस्कृ) to manifest.

अभिसमेति to comprehend.

अभिसमय *m.* sacrifice.

अभिसिञ्च् *vb. 1.* to crown.

अभिसेक *m.* (अभिषेक) coronation.

अमत *n.* (अमृत) heaven, Nibbāna.

अमनाप *adj.* disgusting.

अमनुस्स *m. n.* (अमनुष्य) demon.

अमित्त *m.* (अमित्र) enemy.

अमुक *adj.* a certain.

अंबपक्क *n.* a ripe mango fruit.

अंबलट्ठिका *f.* name of a place near राजगह.

अंबिल *adj.* (अम्ल) sour.

अम्म a term of respect used in addressing women.

अम्ह *pron.* (अस्मद्) I.

अयकूट *m. n.* iron hammer.

अयिरक *m.* (आर्यक) master.

अय्य (आर्य) a term used in addressing elderly persons.

अय्यक *m.* (आर्यक) grandfather.

अय्या *f.* (आर्या) an elderly woman.

अरति *f.* disgust.

अरतिरतिसह *adj.* enduring both liking and discontent.

अरह् *vb.* (अर्ह्) to deserve.

अरहा *m.* (अर्हत्) the Buddha.

अरियो अट्ठंगिको मग्गो *m.* (आर्य अष्टांगिक मार्ग) the noble eightfold path viz. सम्मादिट्ठि, °संकप्पो, °वाचा, °कम्मन्तो, °आजीवो, °वायामो, °सति & °समाधि.

अरियधम्म *m.* (आर्यधर्म) noble duty.

अरियवंस *m.* (आर्यवंश) noble tradition.

अरियसच्च *n.* (आर्यसत्य) the (four) noble truths viz. (1) दुक्ख pain (2) दुक्खस्समुदय the cause of pain (3) दुक्खनिरोध the cessation of pain and (4) दुक्खनिरोधगामिनीपटिपदा the way leading to the cessation of pain, i. e. अरियो अट्ठंगिको मग्गो.

अरुण *m.* dawn.

अलक्खिका *adj.* (अलक्ष्मीका) bringing no prosperity.

अलं *ind.* enough.

अलमत्थ *adj.* possessing sufficient wealth.

अलंकार *m.* ornament.

अल्ल *adj.* (आर्द्र) wet.

अवबुध् *vb. 4.* अवबुज्झति to know.

अवमंगल *adj.* unlucky, unauspicious.

अवमानना *f.* disrespect.

अवलेपन *n.* besmearing.

अवसेस *adj.* (अवशेष) remaining. *m.* remainder.

अवस्सय *m.* (अवाश्रय) support, refuge, protection.

अविदूरे *ind.* not very far off.

अवेक्ख् *vb. 1.* (अवेक्ष्) to observe.

अव्हे *vb. 10.* (आह्वे) to call.

अस् *vb. 9.* (अश्) अस्नाति to eat.

असंकिण्ण *adj.* (असंकीर्ण) not abandoned.

असन्त *adj.* 1. non-existent. 2. bad.

असपत्तं *ind.* (असपत्नम्) without enmity.

असब्भ *adj.* (असभ्य) improper, ungentlemanly.

असुक *adj.* particular.

असुचि *adj.* (अशुचि) dirty.

असुभसञ्ञा *f.* (अशुभसंज्ञा) contemplation of the impurity of the body.

असुर *m.* demon.

असुरिन्द (असुरेन्द्र) king of the demons, named वेपचित्ति.

असुरपुर *n.* the capital of the demons.

असेसविरागनिरोध *m.* complete cessation by freedom from desire.

असोक *m.* (अशोक) the famous emperor, who ruled at पाटलिपुत्त.

असोतब्बयुत्तक *adj.* (अश्रोतव्ययुक्तक) not fit to be heard.

अस्म *m.* (अश्मन्) stone.

अस्सतरी *f.* (अश्वतरी) mule.

अस्सव *adj.* (आश्रव) obedient.

अस्सादना *f.* (आस्वादन) tasting.

अस्सामिकभाव *m.* (अस्वामिकभाव) the state of having no husband, maidenhood, virginity.

अस्सास् *vb. 10.* (आश्वस्) अस्सासेति to comfort.

अस्सु *n.* (अश्रु) tears.
अस्सुतवा *adj.* (अश्रुतवान्) ignorant.
अस्सुमुख *adj.* (अश्रुमुख) weeping.
अहि *m.* serpent.
अहिराजकुलानि the four serpent families *viz.* विरूपक्ख, एरापथ, छब्यापुत्त and कण्हागोतमक.
अहिरीक *adj.* (अह्रीक) shameless.
अहोरत्तानुसिक्खी *adj.* learning both by day and night.

आ.

आ + इ *vb. 1.* एति to come.
आकंख् *vb. 1.* (आकांक्ष्) to wish.
आकम् *vb. 1.* (आक्रम्) अक्कमति to tread upon, to walk upon.
आकार *m.* form.
आकास *m. n.* (आकाश) sky.
आकिण्ण *p. p.* (आकीर्ण) mixed, scattered, confused, crowded, (hence) evil.
आकिण्णविहार *m.* troubled living.
आकुल *adj.* disturbed.
आख्या *vb. 1.* अक्खाति, आचिक्खति to tell.
आगन्तुक *adj.* new-comer.
आगम् *vb. 1.* आगच्छति to come.
आचर् *vb. 1.* to observe, to take upon.
आचरिय *m.* (आचार्य) teacher.
आजीविक *m.* a mendicant.
आणा *f.* (आज्ञा) order.
आणापेति caus. of आणा (आज्ञा) to command.
आतंक *m.* affliction, pain.
आतप *m.* heat.
आतापी *adj.* strenuous.
आदा *vb. 1.* आदियति to take.
आदास *m.* (आदर्श) mirror.
आदि *m.* beginning.
आदित्त *p. p.* (आदीप्त) inflamed, set on fire.
आदीनव *m.* danger, fault.
आधिपच्च *n.* (आधिपत्य) sovereignty.
आनंद *m.* name of the famous attendant of the Buddha.
आनिसंस *m.* advantage.
आनी *vb. 1.* आनेति to bring.
आनुभाव *m.* extraordinary power.
आपण *m.* shop.
आपद् *vb. 4.* आपज्जति to fall into, to undergo. caus. आपादेति.
आपदा *f.* distress.
आबाध *m.* trouble, illness.
आभत *p. p.* (आभृत) brought.
आम *ind.* yes.
आम *adj.* raw.
आमिस *m. n.* (आमिष) flesh, bait, temptation, lust.
आयति *f.* future time.
आयस्मा *adj.* (आयुष्मत्) long-lived.
आया *vb. 1.* to come.

आयु *n.* (आयुस्) life. यावतायुकं as long as life lasts.

आरक्खक *m.* (आरक्षक) guard, protector.

आरति *f.* cessation, abstinence.

आरभ् *vb. 1.* to begin.

आरा *ind.* (आरात्) 1. from afar, 2. near.

आराम *m.* monastery, garden.

आरुह् *vb. 1.* (आरोहति) to ascend, to climb. caus. आरोपेति to cause to mount.

आरोग्य *n.* health.

आरोचेति (caus. of आरुच्) to communicate.

आलसिय *n.* (आलस्य) idleness.

आलिप् *vb. 7.* (आलिंपेति) to besmear.

आलेप *m.* ointment.

आलोक *m.* light.

आलोप *m.* ball, mouthful.

आवज्ज् *vb. 1, 10.* (आवृज्) आवज्जति, आवज्जेति to reflect, to consider.

आवट *adj.* (आवृत्त) closed.

आवत्त *p. p.* returned.

आवरण *n.* covering, protection.

आवाट *m.* pit, ditch.

आवास *m.* dwelling, house.

आवाह marriage (of a son).

आवी *ind.* (आविस्) openly.

आवुसो A term used in addressing equals or inferiors; friend !

आवुसोवाद *m.* calling one by the name of 'friend.'

आसत्ती *f.* (आसक्ति) attachment.

आसन *n.* seat.

आसनसाला *f.* place for sitting.

आसन्दी *f.* easy chair, seat.

आसन्न *adj.* near, close.

आसव *m.* (आस्रव) human passion, corruption, depravity They are four : **कामासव, भवासव, दिट्ठासव, अविज्जासव.**

आसिञ्च् *vb. 1.* to sprinkle.

आहर् *vb. 1.* (आहृ) to bring.

आहार *m.* food.

आहिण्ड् *vb. 1.* to wander, to roam.

आहित *p. p.* prepared, ready.

आहुति *f.* offering.

आळंबर *m.* (आडंबर) drum.

आळार कालाम *m.* one of the teachers of Gotama before his enlightenment.

आळाहन *n.* (आदहन) burning place.

इ

इ *vb. 1.* एति to go.

इच्छा *f.* desire.

इञ्जना *f.* (इङ्गना ?) movement.

इट्ठिय *m.* name of a monk.

इण *n.* (ऋण) debt.

इतर *adj.* the other.

इतरीतर *adj.* one or the other.

इत्थी *f.* (स्त्री) woman.

इत्थिभाव *m.* womanhood.

इदानि or दानि *ind.* (इदानीम्) now, at present.

इद्धि *f.* (ऋद्धि) miraculous faculty, supernatural power. इद्धाभिसंखार *m.* (ऋद्धि-अभिसंस्कार) manifestation of extraordinary power.

इध, इह, एत्थ, अत्र *ind.* here.

इन्द *m.* (इन्द्र) king.

इरिया *f.* (ईर्या) movement, posture, deportment.

इसि *m.* (ऋषि) saint, holy man.

इसिपतन *n.* (ऋषिपतन) name of a place near Benares.

इस्सरिय *n.* (ऐश्वर्य) prosperity, sovereignty.

इस्सा *f.* (ईर्षा) jealousy, envy.

इस्सुकी *adj.* (ईर्ष्युक) jealous.

ईसा *f.* (ईषा) the pole of a chariot or plough. ईसादन्त *adj.* whose tusks are (long) like the pole of a chariot.

उ

उक्कण्ठित *p. p.* (उत्कण्ठित) discontented, longing to get away from the Sangha.

उक्काधार *m.* (उल्काधार) leader. (lit.) torch-bearer.

उक्कार *m.* (उत्कर) excrement, dung.

उक्कारभूमि *f.* dunghill.

उक्कुज् *vb. 4.* उक्कुज्जति to uncover.

उक्कुटिकं *ind.* (उत्कटिकम्) sitting on the haunches, squatting.

उक्खिप *vb. 1.* (उत्क्षिप्) to lift.

उग्गम् *vb. 1.* (उद्गम्) उग्गच्छति to rise. *p. p.* उग्गत.

उग्गमन *n.* (उद्गमन) rising.

उग्गह् *vb. 1.* उग्गहेति, उग्गण्हाति to learn. caus. उग्गण्हापेति.

उच्च *adj.* high.

उच्चारेति (caus. of उत्+चर्) to lift.

उच्चावच *adj.* various, irregular.

उच्चासयन *n.* high seat.

उच्चिनति (उत्+चि) to pik.

उच्छंग *m.* (उत्संग) lap.

उच्छिद् *vb. 7.* to rout.

उच्छु *m.* (इक्षु) sugarcane.

उजु *adj.* (ऋजु) straight. उज्जुभूत upright.

उज्जेनी *f.* (उज्जयिनी) name of a city.

उज्झायति (उद्+ध्यै) to be irritatad or annoyed. caus. उज्झापेति to irritate, to shout loudly.

उञ्छ् *vb. 1.* to glean.

उट्ठा *vb. 1.* (उत्स्था) उट्ठाति, उट्ठहति to rise, to get up. *p. p.* उट्ठित.

उण्णमेतवे gerund of नम् with उत् to ascend, rise up.

उण्णानाभि *f.* (ऊर्णनाभि) spider.

उण्ह *adj.* (ऊष्ण) hot.

उत्तर् *vb. 1.* (उत्+तृ) to ascend.
उत्तर *adj.* northern.
उत्तर *m.* name of a monk.
उत्तरासंग *m.* the outer robe.
उत्तरिं *ind.* further, besides.
उत्तरिभंग *n.* some article of food (?).
उत्तानी कर् *vb. 8.* to make clear, to explain clearly.
उत्रस्त *p. p.* frightened, alarmed.
उद *ind.* (उत) or.
उदकाधान *n.* water-pot.
उदग्ग *adj.* (उदग्र) 1. joyous. 2. high.
उदपान *m.* a well.
उदर *n.* stomach.
उदरपूर *adj.* filled with the contents of the belly.
उदान *n.* exclamation, solemn utterance.
उदानेति to exclaim joyously.
उदाहु *ind.* (उताहो) or.
उदेन *m.* (उदयन) name of a king.
उद्दक रामपुत्त *m.* one of the teachers of Gotama Buddha before his enlightenment.
उद्देस *m.* recitation.
उद्देसभत्त *n.* food given on particular occasions.
उद्धं *ind.* (ऊर्ध्वम्) upwards.
उद्धुमात *p. p.* (उद्ध्मात) swollen.
उद्रय *m.* rising up. दुक्खुद्रय causing the rise of misery.

उपकूळ् *vb. 10.* to trouble.
उपक्कम *m.* (उपक्रम) effort.
उपगम् *vb. 1.* उपगच्छति to approach.
उपचार *m.* approach, neighbourhood.
उपजीव् *vb. 1.* to subsist, to depend upon.
उपज्झाय *m.* (उपाध्याय) teacher.
उपट्ठा *vb. 1.* उपट्ठाति, उपट्ठेति to serve, to wait upon.
उपट्ठाक *m.* (उपस्थातृ ?) attendant.
उपट्ठान *n.* (उपस्थान) service.
उपद्दुत *p. p.* (उपद्रुत) troubled.
उपधि *m.* worldly causes.
उपनायिक *adj.* (औपनायिक) leading to, referring to.
उपनाह *m.* enmity.
उपनाही *adj.* bearing hatred.
उपनिक्खिप् *vb. 1.* (उपनिक्षिप्) to place before.
उपनी *vb. 1.* उपनेति to bring near.
उपरि *ind.* above, over.
उपरिम *adj.* upper.
उपरिपासादवरगत *adj.* standing on the fine terrace.
उपलापना *f.* treaty.
उपसंकम् *vb. 1.* (उपसंक्रम्) to approach.
उपसंपदा *f.* admission into the Order.
उपसम *m.* (उपशम) pacification.
उपसिंघ् *vb. 1.* to smell.

उपसेचन *n.* sprinkling.
उपसुस् *vb. 4.* (उपशुष्) उपसुस्सति to dry up.
उपस्सट्ठ *p. p.* (उपसृष्ट) full of danger, oppressed, beset.
उपातिगम् *vb. 1.* (उपातिगच्छति) to approach.
उपाय *m.* way, means.
उपासिका *f.* a female lay devotee.
उपाहना *f.* (उपानह्) shoe.
उपोसथिक *adj.* (used as a noun) to be served on the उपोसथ day.
उप्पद् *vb. 4.* (उत्पद्) उप्पज्जति to arise. caus. उप्पादेति to create.
उप्पल *n.* (उत्पल) blue lotus.
उब्बत्त् *vb. 1.* (उद्वृत्) to be uprooted. caus. उब्बट्टेति to tear up.
उब्बिग्ग *adj.* (उद्विग्न) dejected.
उब्बूळ्हवा *adj.* ready for battle.
उम्मत्तक *adj.* (उन्मत्तक) mad.
उय्यान *n.* (उद्यान) garden.
उर *n.* (उरस्) breast.
उरुवेला *f.* the country near Gayā.
उसभ *m.* (ऋषभ) ox, bullock.
उसुकार *m.* (इषुकार) archer.
उस्संकी *adj.* (उच्छंकिन्) distrustful, anxious.
उस्साव *m.* (अवश्याय) dew.
उस्साह *m.* (उत्साह) enthusiasm.
उस्सुक्क *n.* (औत्सुक्य) zeal, activity.
उळुंक *m.* ladle, cavity of the hand.
उळुंकमत्त *adj.* handful, ladleful.

ऊ

ऊमि *f.* (ऊर्मि) wave.

ए

एक *pron.* one.
एकक *adj.* single, alone.
एकज *adj.* once-born.
एकंगम *n.* one part or way.
एकघन *adj.* all solid.
एकचरिया *f.* walking alone, solitude.
एकच्च *adj.* one. pl. एकच्चे some.
एकतो *ind.* (एकतः) 1. together. 2. on one side.
एकनाळा *f.* name of a town.
एकन्त *m.* (एकान्त) certainty.
एकन्तेन *ind.* certainly.
एकरत्तेन in a single night.
एकंस *adj.* (एकांश) certain.
एकंसं *ind.* on one shoulder.
एकुद्देस *adj.* (एकोद्देश) having the same teaching or studies, reciting the पातिमोक्ख all together.
एके *pron. pl.* some.
एतं *pron.* this.
एतरहि *ind.* (एतर्हि) now, at present.
एत्तक *adj.* so much.

एत्तो *ind.* (इतः) hence, from this place.
एत्थ *ind.* (अत्र) here.
एदिस *adj.* like this.
एरापथ *m.* a serpent family.

ओ

ओक *n.* (ओकस्) house.
ओक्कम् *vb. 1.* (अवक्रम्) to go aside, to enter. निद्द ओक्कम् to fall asleep.
ओक्कस्स gerund of कस् with ओ (अवकृष्य) by force.
ओकार *m.* (अवकार) vileness, worthlessness.
ओघ *m.* flood, torrent.
ओट्ठ *m.* (ओष्ठ) lip.
ओतर् *vb. 1.* (अवतृ) to descend.
ओतार *m.* entrance, fault.
ओदन *m. n.* food.
ओधा *vb. 1.* (अवधा) ओदहति, ओदधाति to pay attention.
ओनम् *vb. 1.* (अवनम्) to bend low.
ओपम्म *n.* (औपम्य) example, illustration.
ओरक *adj.* (अवरक) small.
ओरुह् *vb. 1.* ओरोहति to descend.
ओलंब् *vb. 1.* (अवलंब्) to hang.
ओलंबनिसाखा *f.* a bough to hang upon.
ओलोक् *vb. 10.* (अवलोक्) ओलोकेति to look at, to observe.
ओवद् *vb. 4.* (अव+वद्) ओवज्जति to advise, to preach.
ओवाद *m.* (अववाद) exhortation, admonition, advice.
ओसध *n.* (औषध) medicine.
ओसज् *vb. 4.* (अवसृज्) ओस्सज्जति to leave off, to abandon *p. p.* ओस्सट्ठ.
ओसिञ्च् *vb. 1.* to sprinkle.
ओहा *vb. 4.* (अव+हा) to get lessened. *pass.* ओहियि.
ओहारापेति to cause to shave off, take off.

क

कञ्चुक *m.* jacket.
कञ्ञा *f.* (कन्या) girl.
कच्छ *m.* (कक्ष) 1. side, armpit. 2. meadow.
कच्छु *f.* itch.
कटुक *adj.* bitter.
कटुकप्फल *adj.* having bitter fruit.
कट्ठ *n.* (काष्ठ) wood.
p p. (कृष्ट) ploughed.
कण्ड *m.* (काण्ड) arrow.
कण्डकवाच *adj.* of harsh speech.
कणाजक *adj.* consisting of grains of rice.
कण्ण *m.* (कर्ण) 1. ear, 2. corner.
कण्णगूथक *m.* excrement from the ear.
कण्णवाल *m.* (कर्णपालि) lobe of the ear.

कण्ह *adj.* (कृष्ण) black.

कण्हागोतमक a serpent family.

कतपुञ्ञता *f.* (कृतपुण्यता) the having performed meritorious deeds (before).

कतर *pron.* which of the two.

कतिका *f.* resolution.

कतिपय *adj.* some, a few.

कत्तरदण्ड *m.* walking-staff of a mendicant.

कत्तिक *m.* (कार्तिक) name of a month.

कथं *ind.* how.

कथ् *vb. 10.* कथेति to tell.

कथा *f.* tale.

कदरिय *adj.* (कदर्य) miserly.

कदाचि *ind.* (कदाचित्) at some time.

कन्त *adj.* (कान्त) liked, beloved.

कन्द् *vb. 1.* (क्रन्द्) to weep.

कपिलवत्थु *n.* (कपिलवस्तु) the capital of the Sākyas, modern Niglivā, in Nepalese Tarai, 7 miles from Sorath Gunj, a station on the B. N. W. Railway.

कपोल *m.* cheek.

कप्प *vb. 1.* (क्लृप्) to be fit, right, proper, caus. कप्पेति to make, arrange, establish. वासं कप्पेति lives, resides.

कप्प् *vb. 1.* (क्लृप्) कप्पति to cut.

कप्पक *m.* (कल्पक) barber.

कप्पासिक *adj.* (कार्पासिक) made of cotton.

कप्पियकुटी *f.* (कल्प्यकुटी) proper, suitable, appropriate hut.

कंबल *n.* blanket.

कम्म *n.* (कर्मन्) work, action, deed.

कम्मकर *m.* (कर्मकर) workman.

कम्मन्त *m.* (कर्मान्त) business.

कम्मदायाद *adj* heir of Karma.

कम्मपटिसरण *adj.* having Karma as one's refuge.

कम्मबन्धु *adj.* having Karma as one's kinsmen.

कम्मयोनी *adj.* sprung from Karma.

कम्मस्सक *adj.* (कर्मस्वक) having Karma as one's portion or wealth.

कर् *vb. 8.* (कृ) करोति to do. caus. कारापेति.

करीस *m.* (करीष) excrement.

करीसट्ठान *n.* dunghill.

करेणुका *f.* female elephant.

करहचि *ind.* (कर्हिचित्) at some time.

कलन्दकनिवाप *m.* name of a place at राजगह.

कलह *m.* quarrel.

कलेवर *n.* body.

कल्याण *adj.* beneficial.

कल्ल *adj.* (कल्य) right, clever.

कल्लचित्त whose mind was fit (for accepting the preaching).

कला, कळा *f.* part.

कवाट *m.* door.

कसिभारद्वाज ब्राह्मण *m.* name of a Brahmin who ploughed his farm.

कसा *f.* (कंशा) whip.

कसाव *adj.* (कषाय) bitter astringent.

कस्सक *m.* (कर्षक) farmer.

कस् *vb. 1.* (कृष्) to plough. caus. कसापेति.

कसि *f.* (कृषि) farming.

कस्मा *ind.* (कस्मात्) why, wherefore.

कस्मीर *m.* (कश्मीर) Kashmere.

कहं, कत्थ *ind.* where.

कहापण *m. n.* (कार्षापण) a certain coin made of either silver, copper, or gold.

काक *m.* 1. crow, 2. name of a slave.

कातब्ब *n.* (कर्तव्य) work to be done.

काम *m.* infatuation, desire, sensual pleasures, passion.

कामसग्ग *m.* the six heavens belonging to कामावचरदेवलोक viz. चातुम्महाराजिका, तावतिंसा, तुसिता, यामा, निम्मानरति and परनिम्मितवसवत्ती.

कामसुखल्लिकानुयोग *m.* addiction to sensual pleasures.

कामतण्हा *f.* (कामतृष्णा) desire for pleasure.

कामराग *m.* attachment to sensual pleasures.

कामगुण *m.* pleasures of the senses, viz. रूप, सद्द, रस, गन्ध and फोट्ठब्ब.

कामकाम *adj.* desiring sensual pleasures.

कायगता सति *f.* meditation on the body.

कायसक्खी *m.* (कायसाक्षी) model.

कारण *n.* destruction, injury.

कारणा *f.* torture, pain.

काल *m.* time. कालं मन् to do as suits one's convenience. कालं कर् to die. कालकत *p. p.* dead.

कालकिरिया *f.* (कालक्रिया) death.

कालकण्णि *f.* (कालकर्णि) goddess of misfortune, ill-luck.

कालस्स *ind.* (*from* कल्य) early in the day.

कासाय *adj.* (काषाय) tawny, brown.

कासिक *adj.* belonging to the Kāsi country. कासिकं वत्थं fine Varanasi cloth.

कासी *f.* (काशी) Vāranasi. कासिरट्ठ (काशिराष्ट्र) the country of Kāsi.

काळ *adj.* (काल) black.

काळकेस *adj.* having black hair.

काळी *f.* 1. name of the slave of वेदेहिका; 2. goddess of ill-luck.

किंकारपटिस्सावी *adj.* prompt, diligent.

किच्च *n.* (कृत्य) work, deed.

किंचिक्ख *n.* (किञ्चित्क) a small thing, a trifle. किंचिक्खकम्यता *f.* desire for a trifle.

किमी *m.* (कृमि) worm.

किर *ind.* (किल) indeed.

किरिया *f.* (क्रिया) action.

किलञ्ज *m.* (किलिञ्ज) a mat, matting.

किलम् *vb. 1.* (क्लम्) किलमति to be tired, exhausted. किलन्त *p. p.* (क्लान्त) tired.

किस *adj.* (कृश) emaciated.

किसागोमती *f.* name of a girl.

की *vb. 9.* (क्री) किणाति to buy. with वि—विक्किणाति to sell.

कीळ् *vb. 1.* (क्रीड्) to play, sport.

कुच्छि *f.* (कुक्षि) belly.

कुच्छिविकाराबाध *m.* pains in stomach.

कुंजर *m.* elephant.

कुटी *f.* hut.

कुटुंब *n.* family.

कुटुंबिक *m.* family-man, householder.

कुणप *n.* corpse.

कुद्दाल *m. n.* spade, hoe.

कुध् *vb. 4.* (क्रुध्) कुज्झति to be angry. *p. p.* कुद्ध.

कुप् *vb. 4.* कुप्पति to be angry.

कुंभ *m.* 1. earthen pot, 2. temple, forehead.

कुंभी *f.* earthen vessel.

कुंभकार *m.* potter.

कुमार *m.* young man, prince.

कुमारी *f.* virgin, young girl.

कुल *n.* family.

कुलपुत्त *m.* (कुलपुत्र) a young-man of good family.

कुलूपक *m.* (कुलूपग) a family friend, confidant.

कुसग्ग *n.* (कुशाग्र) the sharp end of the Kusa grass.

कूट *adj.* false.

कूट *n.* peak, summit.

केलास *m.* (कैलास) name of a mountain, the abode of Śiva.

केलायति (from केलि) to sport.

केवल *adj.* all, entire, complete.

केवलकप्प *adj.* whole, complete.

केवलपरिपुण्ण *adj.* complete.

केस *m.* (केश) hair.

केळि *f.* (केलि) sport.

कोचरहि *pron.* who else.

कोटि *f.* 1. crore, 2. point, end.

कोट्ठक *m.* (कोष्ठक) room.

कोट्ठागार *n.* (कोष्ठागार) store-room.

कोट्ठास *m.* part, portion.
कोण *m.* corner.
कोध *m.* (क्रोध) anger.
कोधन *adj.* angry.
कोधपञ्ञाण *adj.* given to anger.
कोरण्डकविहार *m.* name of a monastery in Ceylon.
कोस *m.* (कोष) treasure.
कोसंबी *f.* (कौशाम्बी) name of a city in ancient India.
कोसल *m.* name of a country, the modern Oudh.
कोसी *f.* (कोशी) sheath.
कोसेय्य *n.* (कौशेय) silken cloth.
क्लेस *m.* (क्लेश) pain, torture.

ख

खग्ग *n.* (खड्ग) battle-axe.
खज्ज *n.* (खाद्य) hard food.
खज्जक *n.* dry, solid food.
खण *m.* (क्षण) moment.
खत्तिय *m.* (क्षत्रिय) a man of the warrior caste.
खन्ति *f.* (क्षान्ति) forbearance.
खन्ध *m.* (स्कन्ध) trunk, shoulder, multitude, division.
खन्धावार *m.* (स्कन्धावार) camp, army.
खन्, खण् *vb. 1.* to dig. caus. खणापेति.
खम *adj.* (क्षम) forbearing.
खरस्सर *adj.* (खरस्वर) having a harsh voice.
खाद् *vb. 1.* to eat.
खादनिय *n.* (खादनीय) hard food.
खायति (pass. of ख्या) to appear.
खिप् *vb. 1.* (क्षिप्) to throw.
खिप्पं *ind.* (क्षिप्रम्) quickly.
खी *vb. 4.* (क्षि) खीयति to decrease, to get destroyed. caus. खेपेति to spend.
खीण *adj.* (क्षीण) finished, deceased, died out, ceased.
खीणासव *adj.* (क्षीणास्रव) in whom human passion is extinct.
खीर *n.* (क्षीर) milk.
खीरोदकीभूत *adj.* perfectly in unison like milk-and-water.
खीला *f.* stake.
खुज्जा *f.* (कुब्जा) hump-backed, crooked.
खुदा *f.* (क्षुधा) hunger.
खुद्द *adj.* (क्षुद्र) small, insignificant.
खुप्पिपासा *f.* (क्षुत्पिपासा) hunger and thirst.
खुरमुण्ड *adj.* with shaven head.
खेत्त *n.* (क्षेत्र) farm, culivated field.
खेम *adj.* (क्षेम) safe, secure.
खेळ *m.* (क्ष्वेड) saliva.
खो *ind.* (खलु) indeed.
खोम *n.* (क्षौम) linen garment.

ग

गच्छ *m.* (गुच्छ) shrub.
गण् *vb. 10.* गणेति to count.

गतसत्त *adj.* (गतसत्व) dead, lifeless.

गधित *p. p.* (from गृध्) greedy.

गन्ध *m.* scent, odour.

गन्धमाल *n.* scents and garlands.

गन्धार *m.* name of a country on the N. W. frontier of India.

गब्भ *m.* (गर्भ) 1. fœtus, 2. inner apartment.

गब्भसेय्या *f.* (गर्भशय्या) existence in the womb.

गब्भिनी *f.* (गर्भिणी) pregnant.

गंभीर *adj.* deep, profound.

गम् *vb. 1.* गच्छति to go.

गमनागमनसंपन्न *adj.* suitable for going and coming.

गम्म *adj.* (ग्राम्य) vulgar, barbarous.

गरह् *vb. 1.* (गर्ह्) to blame.

गरु कर् *vb. 8.* to respect, to revere.

गवय *m.* a species of deer Bos Gavaeus.

गवंपती *m.* lord of the cows.

गवेस् *vb. 1.* (गवेष्) to search.

गह् *vb. 1.* (ग्रह्) to take.

गहट्ठ *m.* (गृहस्थ) householder.

गहणी *f.* (गृहिणी) housewife.

गहणी *f.* (ग्रहणी) stomach.

गहपति *m.* (गृहपति) householder.

गहपतानी *f.* (गृहपत्नी) housewife.

गळ् *vb. 1.* (गल्) to drop, to trickle.

गाथा *f.* stanza, verse.

गाम *m.* (ग्राम) village.

गामभोजक *m.* (ग्रामभोजक) head officer of a village.

गारव *n.* (गौरव) respect, honour. सगारव respectful.

गाळ्ह *adj.* (गाढ) tight, fast.

गिज्झ *m. n.* (गृध्र) vulture.

गिज्झकूट *m.* (गृध्रकूट) Vulture's Peak, name of a place.

गिनी *m.* (अग्नि) fire. (Poetical use).

गिम्हिक *adj.* (ग्रीष्मिक) to be used in summer.

गिलान *adj.* (ग्लान) ill.

गिही *m.* (गृहिन्) house-holder.

गीत *n.* music.

गुंब *m.* guard.

गुंबिय *adj.* belonging to the guards, on duty as guards.

गुण *m.* quality, merit, piety. द्विगुण *adj.* double. चतुग्गुण *adj.* fourfold.

गुत्त *p. p.* (गुप्त) protected.

गुत्ति *f.* (गुप्ति) protection. नगरगुत्तिक *m.* guard of the town.

गुहा *f.* cave.

गुळ *m.* (गुड) molasses, raw sugar.

गूथ *m. n.* fæces, excrement.

गेध *m.* greed, desire.

गेह, घर *n.* (गृह) house.

गो *f.* cow.

गोकण्ण *m.* (गोकर्ण) a kind of deer.
गोचर *m.* food.
गोण *m.* bull.
गोधरणी *f.* a cow in calf.
गोप *m.* cowherd.
गोपी *f.* cowherdess, milkmaid.
गोपुर *n.* a town-gate.
गोमय *n.* dung.
गोमिक *adj.* cattle-owner.

घ

घट *m.* pot.
घत *n.* (घृत) ghee.
घतसित्त *adj.* (घृतसिक्त) which has been sprinkled over ghee.
घरणी *f.* (गृहिणी) housewife.
घा *vb. 4.* (घ्रा) घायति to smell.
घात *m.* destruction.
घातापेति (*caus. of* हन्) to cause to be killed.
घोस *m.* (घोष) cry.

च

चक्खुकरणी *adj.* giving spiritual insight.
चंकम् *vb. 1.* (चंक्रम्) to walk to and fro.
चण्ड *adj.* fierce.
चण्डपज्जोत *m.* (चण्डप्रद्योत) name of a king.
चण्डाल *m.* a man of the lowest caste.
चण्डिय *adj.* fierce.
चतुद्दिसा *f.* (चतुर्दिशा) the four quarters.
चतुप्पद *m.* (चतुष्पाद्) quadruped.
चतुरंगिनी *adj.* consisting of four parts viz. हत्थि, अस्स, रथ and पत्ति.
चन्दगुत्त *m.* (चन्द्रगुप्त) name of a king.
चन्दन *n.* sandal wood.
चम्म *n.* (चर्म) skin, leather.
चर् *vb. 1.* चरति to walk.
चरपुरिस *m.* (चरपुरुष) spy.
चरिमवत *n.* lowest act.
चाग *m.* (त्याग) sacrifice, liberality. चागवा *adj.* self-sacrificing.
चाटि *f.* jar, water-pot.
चाणक्क *m.* (चाणक्य) the famous minister of चन्द्रगुप्त.
चातुद्दिस *adj.* coming from the four quarters.
चातुम्महाराजिक *m.* (चातुर्महाराजिक) A class of gods, consisting of धतरट्ठ, विरूपक्ख, विरूळ्ह and वेस्सवण.
चारिका *f.* walk, wandering.
चि *vb. 1.* to increase. caus. चिनापेति.
चितका *f.* funeral pile.
चित्त *n.* mind.
चित्तकम्म *n.* (चित्रकर्म) painting.
चिन्त् *vb. 10.* चिन्तेति to think.
चिर *ind.* for a long time.
चिरस्सं *ind.* for a long time.

चीवर *n.* cloth, clothes.

चु *vb. 1.* चवति to disappear, to fall. caus. चावेति.

चुज्जमान *pr. p.* (from चुद्) being urged, rebuked, accused.

चुत *p. p.* (च्युत) fallen.

चुल्ल, चूळ *adj.* (क्षुद्र) small, younger.

चेतिय *m.* (चैत्य) Pagoda.

चेतियपब्बत *m.* name of a mountain in Ceylon.

चेळकट्टी *m.* name of a horse.

चोर *m.* thief.

चोरगेह *n.* secret place.

चोळपट्ट *m.* a piece of cloth.

छ

छड्ड् *vb. 10.* (छर्द्) to leave, abandan, throw away.

छत्त *n.* (छत्र) canopy, umbrella.

छदन *n.* covering, roof.

छन्द *m.* wish, desire, resolve.

छन्न *p. p.* 1. covered, thatched, 2. secret.

छब्यापुत्त *m.* name of a serpent family.

छम्भितत्त *n.* (स्तंभितत्व) consternation, stupefaction.

छवक *n.* (शवक) corpse.

छवि *f.* complexion.

छाया *f.* shade, shadow.

छारिका *f.* (क्षारिका) ashes.

छिद् *vb. 7.* छिन्दति to break pass. छिज्जति caus. छेदापेति.

ज

जनपद *m.* country.

जन्ताघर *n.* a house in which fire is kept.

जंबुदीप *m.* (जम्बुद्वीप) the continent of India.

जंबोनद *n.* (जाम्बूनद) gold.

जय *m.* success. जयपान *n.* drink. to celebrate a victory.

जरग्गव *m.* (जरद्गव) aged bullock.

जरा *f.* old age. जराधम्म *adj.* whose nature it is to get old.

जव् *vb. 1.* जवति to run quickly.

जागर *adj.* wakeful.

जातक *n.* a birth-story.

जातरूप *n.* gold.

जाति *f.* 1. birth, 2. caste, kind. किंजातिक of what caste ?

जातु *ind.* surely, certainly.

जाल *n.* net.

जाला *f.* (ज्वाला) flame.

जि *vb. 1.* जयति to conquer.

जिगुच्छ् *vb. 1.* (जुगुप्स्) to be disgusted.

जिण्ण *p. p.* (जीर्ण) old.

जिण्णक *adj.* (जीर्णक) old, aged.

जिन *m.* the Buddha.

जिव्हा *f.* tongue.

जीर् *vb. 1.* जीरति to get old.

जीवक *m.* name of a man. (lit.) living.

जुतिम *adj.* (द्युतिमत्) lustrous, shining.

जे *ind.* interjection used in calling a servant.

जेतकुमार *m.* name of a prince.

झ

झा *vb. 4.* (ध्यै) झायति 1. to meditate. 2. to burn. caus. झापेति.

झाम *p. p.* (ध्याम) burnt.

ञ

ञत्त *n.* (ज्ञात्र) knowledge.

ञा *vb. 9.* (ज्ञा) जानाति to know. caus. आणापेति to order.

ञाति *m.* (ज्ञाति) relative.

ठ

ठपेत्वा ger. of the caus. of ठा. leaving, except.

ठा *vb. 1.* (स्था) तिट्ठति to stand caus. ठपेति to place.

ठान *n.* (स्थान) 1. place. 2. standing, stopping. 3. office, rank. 4. cause, reason. 5. source.

ड

डंस *m.* (दंश) mosquito.

डह् *vb. 1.* (दह्) to burn.

त

तक्कसिला *f.* (तक्षशिला) Taxila, an ancient University town.

तच *f.* (त्वच्) skin, bark.

तच्छक *m.* (तक्षक) carpenter.

तज्ज् *vb. 10.* तर्ज् (तज्जेति) to frighten, threaten. *p.p.* तज्जित.

तण्डुल *m.* rice.

तण्हा *f.* (तृष्णा) desire.

तत्थ, तत्र *ind.* there, in this case, in that case.

तत्वतो *ind.* (तत्वतः) in reality.

तथागत *m.* an epithet of the Buddha.

तनु *adj.* small, light.

तन्ती *f.* (तंत्री) string of a lute.

तप *m. n.* (तपस्) penance.

तप्प् *vb. 10.* (तर्प्) to satisfy.

तर् *vb. 1.* (तृ) to cross. caus. तारेति to lead across.

तस *adj.* (त्रस) moving, movable.

तसित *p. p.* (from त्रस्) horrified.

तस्मा *ind.* (तस्मात्) therefore.

तहिं तहिं *ind.* here and there.

तळाक *m.* (तडाग) lake.

तात *m.* a term used for addressing youngsters.

तापस *m.* ascetic.

तारका *f.* star.

ताल *m.* palm tree.

तावतिंसा देवा (त्रयस्त्रिंशत् देवाः) the assembly of thirty-three gods, inhabitants of the lowest heaven.

तावदेव *ind.* just at that time.

तिकिच्छ् *vb. 1.* (चिकित्स्) to examine.

तिक्खत्तुं *ind.* (त्रिकृत्वः) thrice.

तिण *n.* (तृण) grass.

तिण्णविचिकिच्छ *adj.* (तीर्णविचिकित्स freed from doubt.

तितिक्ख् *vb. 1.* (तितिक्ष्) to forbear.

तित्तक *adj.* (तिक्तक) bitter.

तित्थ *n.* (तीर्थ) a flight of steps leading to water.

तिम् *vb. 1.* to be wet. caus. तेमेति to moisten.

तिंबरुत्थनी *adj.* having breasts as large as the तिंबरु fruit.

तिरच्छान *m.* (तिरश्चीन) lower animals, beasts.

तिरियं *ind.* (तिर्यक्) across.

तीर् *vb. 10.* (तीरेति) to finish.

तुच्छ *adj.* empty.

तुच्छं *ind.* in vain.

तुट्ठ *adj.* (तुष्ट) satisfied.

तुण्ही *adj.* (तूष्णीम्) silent.

तुरिय *n.* (तूर्य) musical instrument.

तुवं, त्वं *pron.* you.

तेजन *n.* arrow, shaft.

तेमासं *ind.* for three months.

तेल *n.* (तैल) oil.

थ

थद्ध *adj.* (स्तब्ध) obstinate, hard-hearted, proud. जातित्थद्ध, धनत्थद्ध, गोत्तत्थद्ध.

थन *m.* (स्तन) breasts. लंबत्थन having long breasts.

थंभ *m.* (स्तंभ) a post.

थरु *m.* (त्सरु) the hilt of a sword.

थल *n.* (स्थल) ground, high ground.

थविका *f.* bag.

थावर *adj.* (स्थावर) immovable.

थीनमिद्ध *n.* (स्त्यानमिद्ध) sloth and drowsiness.

थु *vb. 1.* (स्तु) to praise.

थुति *f.* (स्तुति) praise.

थुल्ल *adj.* (स्थूल) big.

थूप *m.* (स्तूप) mound, pagoda.

थूपाराम *m.* (स्तूपाराम) name of a monastery at अनुराधपुर in Ceylon.

थय्य *n.* (स्तेय) theft.

थेर *m.* (स्थविर) elder, Buddhist priest.

द

दक्ख *adj.* (दक्ष) prompt.

दक्खिण *adj.* (दक्षिण) southern.

दक्खिणा *f.* (दक्षिणा) gift.

दक्खिणागिरि *m.* name of a place.

दण्ड *m. 1.* fine, punishment. 2. staff, rod.

दन्त *p. p.* (दान्त) tamed.

दन्तट्ठिक *n.* (दन्तास्थिक) bones of the teeth.

दद्दभ *n.* sound of something falling on the ground. दद्दभायति there is a terrible sound, it sounds terribly.

दब्बतिण *n.* (दर्भतृण) Darbha grass.

दब्बी *f.* (दर्वी) spoon.

दम् *vb. 10.* (दमेति) to tame.

दया *f.* mercy, compassion.

दर *m.* fear, pain, suffering.
दरी *f.* cave.
दव *m.* (द्रव) sport, amusement.
दंस् *vb.* to bite. *p. p.* दट्ठ.
दस्सन *n.* (दर्शन) insight.
दस्सावी *adj.* seeing.
दह *m.* lake.
दहर *adj.* young.
दळिद्द *adj.* (दरिद्र) poor.
दळ्हपरक्कम *adj.* (दृढपराक्रम) making strenuous exertions.
दा *vb. 1.* ददाति, देति to give.
दान *n.* charity, alms.
दानि, इदानि *ind.* (इदानीम्) now.
दाम *n.* (दामन्) string, rope.
दायज्ज *n.* (दायाद्य) inheritance.
दार *m. pl.* wife.
दारिका *f.* girl.
दारु *m.* wood. दारुहत्थि *m.* wooden elephant. दारुमय *adj.* made of wood.
दास *m.* slave.
दासी *f.* a female slave.
दाळ् *vb. 10.* (दॄ) to tear.
दिट्ठ *p. p.* (दृष्ट) Seen.
दिट्ठि *f.* (दृष्टि) false doctrine, heresy.
दिट्ठधम्म *adj.* who has seen the truth.
दिट्ठधम्म *m.* (दृष्टधर्मन्) this world, the present state of things. दिट्ठधम्मिक *adj.* belonging to this world.
दित्तरूप *adj.*
दिन्न *pp.* (दत्त) given. दिन्नादायी *adj.* taking only that which is given.
दिब्ब *adj.* (दिव्य) heavenly.
दिवस *m.* day.
दिवा *ind.* by day.
दिवातरं *ind.* late in the morning.
दिवाविहार *m.* rest during the day.
दिस् *vb. 1.* (दृश्) पस्सति to see. pass. दिस्सति is seen caus. दस्सेति to show.
दिसा *f.* (दिशा) quarter, direction.
दीघ *adj.* (दीर्घ) long.
दीघरत्तं *ind.* (दीर्घरात्रम्) for a long time.
दीघायुक *adj.* (दीर्घायु) longlived.
दीघावुकुमार *m.* name of a prince.
दीघीति *m.* name of a king.
दीप *m. n.* (द्वीप) island, shelter.
दुक्कर *adj.* (दुष्कर) hard to do.
दुक्ख *n.* (दुःख) pain, grief. *adj.* painful, full of misery.
दुग्ग *adj.* (दुर्ग) hard to traverse.
दुग्गत *adj.* (दुर्गत) poor.
दुग्गन्ध *adj.* (दुर्गन्ध) smelling foul.
दुतिय *adj.* (द्वितीय) second.
दुद्धखीर *adj.* (दुग्धक्षीर) one whose cows have been milked.
दुप्पञ्ञ *adj.* (दुष्प्रज्ञ) untalented, foolish.

दुब्बण्ण *adj.* (दुर्वर्ण) ugly.
दुब्बुद्धि *adj.* (दुर्बुद्धि) foolish, stupid, wicked.
दुभ् *vb. 4.* (द्रुह्) दुब्भति or दूभति to hate.
दुम्मन *adj.* (दुर्मनस्) dejected.
दुम्मेध *adj.* (दुर्मेधस्) ignorant, foolish.
दुरभिसंभव *adj.* hard to obtain.
दुस्सुत *n.* (दुःश्रुत) evil hearing.
दूरतो *ind.* from afar.
देव *m.* 1. king. 2. god. 3. rain.
देवता *f.* goddess.
देवदत्त *m.* name of Buddha's cousin.
देवपुत्त *m.* (देवपुत्र) god.
देवधीता *f.* (देवदुहिता) goddess.
देवयान *n.* vehicle of the gods.
देवसिकं *ind.* every day.
देवी *f.* queen.
देस *m.* (देश) country.
दोहळ *m.* (दोहद) a longing in pregnancy. अंबदोहळिनी *f.* wishing for mangoes.
द्रोणपाककुर *n.* a Droṇa full of cooked rice.
द्विज *adj.* twice born.

ध

धज *m.* (ध्वज) flag, banner.
धजिनी *f.* (ध्वजिनी) army.
धञ्ञ *n.* (धान्य) corn.
धतरट्ठ *m.* (धृतराष्ट्र) name of a चातुम्महाराजिक god q. v.
धन *n.* wealth, property.
धननन्द *m.* name of the ninth of the नन्द kings.
धनपाली *f.* name of a woman. (lit.) protector of wealth.
धनु *n.* bow.
धनिय *m.* name of a cowherd.
धमनि *f.* veins. धमनिसंथतगत्तो on whose body the veins are clearly visible.
धम्म *m.* (धर्म) 1. religion. 2. nature.
धम्मचक्कप्पवत्तन *n.* (धर्मचक्रप्रवर्तन) turning of the wheel of law, a name given to the first sermon that Gotama preached.
धम्मचक्खु *n.* (धर्मचक्षु) insight into the Dharma.
धम्मकाम *adj.* loving the law.
धम्मकाय *adj.* having a spiritual body.
धम्मदेस्सी *adj.* hating the law.
धम्मी *f.* religious.
धंस *vb. 10.* (ध्वंस्) to destroy.
धातिचेल *n.* (धात्रीचेल) apron of the nurse.
धातु *m.* relic.
धारण *n.* wearing, using.
धिरत्थु *ind.* (धिक्+अस्तु) fie !
धीतु *f.* (दुहितृ) daughter.
धीर *adj.* wise.
धीरसंहती *f.* union of wise men.

धुत्त *adj.* (धूर्त) fraudulent, gamester. इत्थिधुत्त, सुराधुत्त, अक्खधुत्त.

धुरधोरय्ह *n.* (धूर्धौरेय) bullocks that draw the cart.

धुवं *ind.* (ध्रुवम्) certainly.

धुवफल *adj.* constantly bearing fruit.

धेनुप *m.* young bullock.

न

नक्खत्त *n.* (नक्षत्र) constellation, star.

नगर *n.* city, town.

नंगल *m.* (लांगल) plough.

नंगुट्ठ *m.* toe.

नच्च *n.* (नृत्य) dancing.

नट्ठ *p. p.* (नष्ट) lost.

नद् *vb. 1.* to cry.

नदी *f.* river.

नन्द् *vb. 1.* to rejoice.

नन्दना *f.* rejoicing.

नन्दी *f.* joy.

नम् *vb. 1.* to bend. caus. नामेति.

नमुचि *m.* the Devil, Mâra.

नव *adj.* new.

नवनीत *n.* butter.

नस् *vb. 4.* (नश्) नस्सति to perish, to get destroyed. caus. नासेति to destroy, to spoil.

न्हा, न्हा *vb. 4.* (स्ना) नहायति, to bathe.

नहारु *m.* (स्नायु) tendon, muscle.

नाग *m.* elephant.

नागसेन *m.* name of a Buddhist monk, who answered the questions of king Menander (मिलिन्द).

नाना *ind.* various, different.

नानाकरण *n.* difference.

नाम *ind.* indeed.

नाम *n.* (नामन्) name.

नास *m.* (नाश) destruction.

नासा *f.* nose.

नाळागिरि *m.* name of an elephant.

नाळि *f.* pipe.

नाळिका *f.* a measure.

निकुज् *vb. 4.* निकुज्जति to cover.

निकुब्बेति to deceive, to cheat.

निक्खम् *vb. 1.* (निष्क्रम्) निक्खमति to depart, to set out.

निक्खेप *m.* (निक्षेप) putting down, deposition.

निखण् *vb. 1.* to bury. *p.p.* निखात implanted.

निगम *m.* town, market-town.

निग्गय्हवादी *adj.* (निगृह्यवादिन्) one who censures another for his faults instead of winking at them.

निग्गाहक *adj.* (निग्राहक) one who rebukes, enemy.

निग्रोध *m.* Banyan tree.

निग्रोधसामणेर *m.* name of a novice.

निग्रोधाराम *m.* name of a monastery at कपिलवत्थु.

निच्च *adj.* (नित्य) constant.

निच्छय *m.* (निश्चय) resolution.

निच्छारेति (caus. of निश्चर्) to send forth, to emit.

निजिगिंस् *vb.* (मिजिहीर्ष्) to try to get, to covet.

निट्ठा *vb. 1.* (निस्था) निट्ठाति to be finished. caus. निट्ठपेति to finish.

निदान *n.* formula.

निद्दा *f.* (निद्रा) sleep. *vb.* निद्दायति.

निद्दासीली *adj.* (निद्राशीलिन्) drowsy, sleepy.

निद्दान *n* (निर्दान) weeding.

निधि *m.* treasure.

निन्न *adj.* (निम्न) low, deep. *n.* low ground.

निपद् *vb. 4.* निपज्जति to lie down.

निपज्जनसयन *n.* bed for lying upon.

निप्पत् *vb. 1.* to fall down.

निप्पुरिस *adj.* (निष्पुरुष) where there are no men.

निबद्धयागु *f.* everyday gruel.

निब्बान *n.* (निर्वाण) final sanctification, beatitude.

निब्बा *vb. 4.* (निर्वा) निब्बायति to be extinguished.

caus. निब्बापेति to extinguish.

निब्बिट्ठ *p. p.* (निर्विष्ट) found, obtained, enjoyed.

निब्बिदा *f.* (निर्विदा) disgust.

निब्बिज्ज ger. of निब्बिद् to be disgusted.

निब्बुत *p. p.* (निर्वृत) extinguished.

निमन्तन *n.* (निमंत्रण) invitation.

निमित्त *n.* sign.

निय *adj.* (निज) one's own.

नियाम *m.* way, manner.

नियामक *m.* guide.

निय्यादेति (निर्यातय) to entrust.

निरुध् *vb. 4, 7.* निरुज्झति, निरुन्धति to be extinguished.

निरूपधी *adj.* free from the substratum of being.

निरोध *m.* stop, annihilation.

निलीन *p. p.* hidden.

निवात *m.* lowliness, humility.

निवातवुत्ति *adj.* of a meek or lowly disposition.

निवारेति to prohibit.

निवास *m.* residence, dwelling.

निवासन *n.* under-garment.

निवासेति (caus. of निवस् to wear) to wear, to put on.

निविट्ठ *p. p.* (निविष्ट) placed.

निवेसन *n.* place of residence.

निवेसेति (caus. of निविस् to dwell.) to place.

निसम्मकारी *adj.* (निशम्यकारिन्) acting with care, circumspect.

निसीद् *vb. 1.* to sit.

निसीदनपल्लंक *m.* a couch for sitting upon.

निस्सय *m.* dependence.

निस्सरण *n.* (निःसारण) expulsion.

निस्संसयं *ind.* (निःसंशयं) certainly, without doubt.

निस्साय *ind.* near.

निस्सोक *adj.* (निःशोक) griefless.

निहत *p. p.* destroyed, slain, undone.

नी *vb. 1.* नेति to carry.

नीच *adj.* low.

नील *adj.* blue.

नीवरण *n.* obstacle, hindrance. They are five : कामच्छंद, ब्यापाद, थीनमिद्ध, उद्धच्चकुक्कुच्च, विचिकिच्छा.

नीहर् *vb. 1.* (निः+हृ) to take out.

नु *ind.* indeed.

नून *ind.* (नूनं) indeed.

नेक्ख *n.* (निष्क) gold coin.

नेक्खम्म *n.* (नैष्कर्म्य) emancipation.

नेगम *m.* townsman.

नेतु *adj.* (नेतृ) leader.

नेत्तिक *m.* (from नेत्रिक a pipe) one who makes conduits for irrigating rice-fields.

नेरंजरा *f.* (नैरंजना) name of a river in मगध.

नो *ind.* not.

प

पकति *f.* (प्रकृति) nature.

पकरण *n.* (प्रकरण) case.

पक्क *adj.* (पक्व) ripe.

पक्कोदन *adj.* whose food has been prepared.

पक्कोस् *vb. 1.* (प्रक्रुश्) to call, to invite. caus. पक्कोसापेति.

पक्ख *m.* (पक्ष) fortnight.

पक्खिक *adj.* (पाक्षिक) fortnightly.

पक्खन्द् *vb. 1.* (प्रस्कन्द्) to jump.

पक्खाल् *vb. 10.* (प्रक्षाल्) to wash.

पगब्भ *adj.* (प्रगल्भ) bold, daring, impudent.

पगाळ्ह *adj.* (प्रगाढ) completely merged.

पगुणं *ind.* (प्रगुणम्) known by heart.

पग्गह *m.* (प्रग्रह) stretching forth, exertion, energy.

पग्घर् *vb. 1.* to trickle, to drop.

पच् *vb. 1.* to cook, to be tormented in hell.

पच्चत्थिक *m.* (प्रत्यर्थिक) enemy.

पच्चन्त *m.* (प्रत्यन्त) border-provinces, frontier.

पच्चन्तिम *adj.* (प्रत्यन्तिम) on the border.

पच्चय *m.* (प्रत्यय) cause.

पच्चवेक्ख् *vb. 1.* (प्रति+अव+ईक्ष्) to look at, regard, consider.

पच्चवेक्खण *n.* (प्रत्यवेक्षण) looking at, consideration, contemplation.

पच्चामित्त *m. n.* (प्रत्यमित्र) enemy.

पच्चुग्गम् *vb. 1.* (प्रत्युद्गम्) पच्चुग्गच्छति to go forth to welcome.

पच्चुपट्ठित *p. p.* (प्रत्युपस्थित) standing before, ready.

पच्चुप्पन्न *adj.* (प्रत्युत्पन्न) present.

पच्चूसा *f.* (प्रत्यूषः) dawn.

पच्चेकबुद्ध *m.* (प्रत्येकबुद्ध) one, who has attained, like a Buddha, by his unaided powers the knowledge necessary to Nirvāṇa, but does not preach it to men.

पच्छानिपाति *adj.* going to bed afterwards.

पच्छाबाहं *ind.* (पश्चाद्बाहम्) with the hands tied on the back.

पच्छाभत्तं *ind.* after meals.

पच्छिद् *vb. 7.* (प्रच्छिद्) पच्छिन्दति to cut off, to remove.

पच्छिम *adj.* (पश्चिम) 1. back, hind. 2. western.

पजापति *f.* wife. सपजापतिक along with one's wife.

पजल् *vb. 1.* (प्रज्वल्) to burn.

पंचवग्गिया भिक्खू monks belonging to a group of five, the five Brahmins, who accompained गोतमबुद्ध when he embraced asceticism.

पञ्चुपादानक्खन्धा the five elements of being springing from attachment, viz. रूप, वेदना, सञ्ञा, संखार and विञ्ञाण.

पञ्जलिक *adj.* (प्राञ्जलिक) with hands folded.

पञ्ञत्त *p. p.* (प्रज्ञप्त) prepared, kept ready, spread.

पञ्ञा *vb. 9.* (प्रज्ञा) पजानाति to understand. pass. पञ्ञायति is known. caus. पञ्ञापेति to prepare.

पञ्ञाणवा *adj.* (प्रज्ञानवत्) possessing knowledge, wisdom.

पञ्ञात *adj.* (प्रज्ञात) well known.

पञ्ञा *f.* (प्रज्ञा) wisdom.

पञ्ह *m.* (प्रश्न) question.

पटिकुट्टियो *adj.* without turning one's face.

पटिक्खिप् *vb. 1.* (प्रति + क्षिप्) to refuse.

पटिगच्च *ind.* (प्रतिगत्य) beforehand.

पटिग्गहण *n.* (प्रतिग्रहण) acceptance.

पटिघसञ्ञा *f.* (प्रतिघसंज्ञा) idea of opposition.

पटिघात *m.* (प्रतिघात) obstruction.

पटिच्छ् *vb. 1.* (प्रति + इष्) to receive, to take.

पटिच्छन्न *p. p.* (प्रतिच्छन्न) covered.

पटिदिस्सति (प्रतिदृश्यते) is seen.

पटिनन्द् *vb. 1.* to honour.

पटिनिस्सग्ग *m.* extermination.

पटिपद् *vb. 4.* (प्रतिपद्) पटिपज्जति to go, to traverse, to enter upon.

पटिपदा *f.* (प्रतिपद्) 1. way. 2. first day of the fortnight. पाटिपादिक *adj.* belonging to the first day of the fortnight.

पटिपादि *f.* line, order, succession.

पटिप्पंसंभ् *vb. 1.* (प्रतिप्रश्रंभ्) to be calmed or quieted. caus. **पटिप्पंसंभेति** to satisfy.

पटिबद्धचित्त *adj.* attached to, in love with.

पटिबल *adj.* able.

पटिबाहन *n.* warding off, repulsion.

पटिबुध् *vb. 4.* (प्रतिबुध्) **पटिबुज्झति** to be awakened.

पटिभान *n.* inspiration. **पटिभानवा** *adj.* possessed of ready wit.

पटिमान् *vb. 10.* to honour.

पटियत्त *p. p.* prepared, made ready.

पटियादेति (प्रतियातयति) to prepare, make ready, provide.

पटिराज *m.* (प्रतिराज) hostile king, royal adversary.

पटिवद् *vb. 1.* (प्रतिवद्) to reply.

पटिविस्सक *m.* (प्रातिवेशिक) neighbour.

पटिसक्क् *vb.* (प्रति ष्वक्क्) to go back.

पटिसंखा *vb. 1.* (प्रतिसंख्या) **पटिसंचिक्खति** to reflect, to meditate.

पटिसंधि *f.* (प्रतिसंधि) rebirth, entering the womb, conception.

पटिसल्लान *n.* (प्रतिसंलयन) solitude, seclusion, retirement for the purpose of meditation.

पटिसामित *p. p.* set in order, arranged.

पटिसामेति (caus. of **पटिसम्**) to set in order, to put away.

पटिसेधक *adj.* (प्रतिषेधक) one who prohibits or prevents.

पटिसेधन *n.* (प्रतिषेधन) preventing, stopping.

पटिस्सत *adj.* (प्रतिस्मृत) recollecting, thoughtful.

पटिस्सु *vb. 5.* (प्रतिश्रु) **पटिस्सुणोति** to answer.

पटिहन् *vb. 2.* (प्रतिहन्) **पटिहन्ति, पटिहनति** to strike.

पट्ठाय *ind.* since, from.

पठम *adj.* (प्रथम) first.

पठवी *f.* (पृथ्वी) the earth.

पणव *m.* a small drum or tabor.

पणामेति (caus. of **पणम्**) to cause to bend, to hold out towards, to offer respectfully.

पणिधि *m.* (प्रणिधि) wish, resolve, aspiration, prayer.

पणीत *adj.* fine, high.

पण्डित *adj.* wise.

पण्डुरोग *m.* jaundice.

पण्णत्ति *f.* (प्रज्ञप्ति) sign, convention.

पण्णसाला *f.* (पर्णशाला) leafy hut.

पति *m.* master, lord.

पतिट्ठा *vb. 1.* (प्रति+स्था) **पतिट्ठाति** to stand fast, to establish oneself. caus. **पतिट्ठपेति** to install.

पतिट्ठा *f.* (प्रतिष्ठा) support.

पतिरूपदेसवास *m.* (प्रतिरूपदेशवास) living in a suitable land.

पतीत *adj.* (प्रतीत) pleased, delighted.

पत्त *n.* (पत्र) leaf. (पात्र) bowl.

पत्त *p. p.* (प्राप्त) acquired, obtained.

पत्तधम्म *adj.* (प्राप्तधर्म) who has acquired the truth.

पत्ति *f.* (प्राप्ति) acquisition.

पत्तिक *adj.* on foot.

पत्थ् *vb. 10.* (प्रार्थ्) to beg, ask.

पत्थ *adj.* (प्रास्त) secluded, solitary.

पथ *m.* (पथिन्) road, way.

पदक्खिणा *f.* (प्रदक्षिणा) a mode of reverential salutation by walking round a person or object, keeping the right side turned to him.

पदवीतिहार *m.* (पदव्यतिहार) a long footstep, stride.

पदीप *m.* (प्रदीप) lamp.

पदुम *n.* (पद्म) lotus.

पदेस *m.* (प्रदेश) place.

पधानविब्भन्त *adj.* (प्रधानविभ्रान्त) who has strayed away from exertion.

पन *ind.* (Marathi पण) 1. but. 2. well, now.

पनुण्ण *p. p.* (प्रणुन्न) put away, removed, dispelled.

पन्त *m.* (प्रान्त) border, verge, edge.

पन्थक *m.* name of a man (lit.) guide, one knowing the way.

पपञ्च् *vb. 10.* (प्रपञ्च्) to linger, tarry, delay.

पप्फास *n.* (पुप्फुस) the lungs.

पबुद्ध *adj.* (प्रबुद्ध) awakened.

पब्बज्जा *f.* (प्रव्रज्या) monastic life.

पब्बत *m.* (पर्वत) mountain पब्बतट्ठ (पर्वतस्थ) living on a mountain.

पमत्त *p. p.* (प्रमत्त) slothful, reckless, thoughtless.

पमत्तबन्धु *adj.* friend of the careless.

पमाण *n.* (प्रमाण) measure, authority.

पमाद *m.* (प्रमाद) carelessness, indifference, sloth.

पमुख *adj.* (प्रमुख) leader.

पमोचन *n.* (प्रमोचन) deliverance.

पया *vb. 1.* (प्रया) to proceed, to advance.

पयिरुपास् *vb. 1.* (पर्युपास्) to attend to, serve, honour.

पयुज् *vb. 10.* (प्रयुज्) पयोजेति to employ, to combat (सूकरजातक).

पराजि *vb. 1.* to be defeated.

पराभव *m.* defeat.

परामस् *vb. 1.* (परामृश) to touch, to feel.

परिकड्ढ् *vb. 1.* to boil.
परिक्खार *m.* (परिष्कार) belongings.
परिखा *f.* trench, ditch.
परिचारेति to serve.
परिजन *m.* attendant.
परिजिण्ण *adj.* (परिजीर्ण) poor.
परितस् *vb 4.* परितस्सति to tremble, to be afraid.
परित्त *adj.* small.
परित्ता *f.* protection.
परित्ताण *n.* (परित्राण) protection.
परिदेव *m.* lamentation.
परिधोव् *vb. 1* to wash.
परिनिब्बुत *p. p.* emancipated.
परिपाक *m.* ripening,
परिब्बज् *vb. 1* (परिव्रज्) to turn an ascetic.
परिब्बाजक *m.* (परिव्राजक) wandering religious mendicant.
परिभावित *p. p.* cultivated.
परिभुज् *vb. 7* परिभुञ्जति to enjoy.
परिमाण *n.* measure. अपरिमाण *adj.* without measure.
परियाप् *vb. 5* (पर्याप्) परियापुणोति to repeat, to master, to learn thoroughly.
परियोगाळ्हधम्म *adj.* (पर्यवगाढधर्मन्) one by whom the law has been penetrated or mastered.
परियोदपेति (caus. of पर्योदा) to cleanse, to purify.
परियोसान *n.* (पर्यवसान) end.
परियोसित *p. p.* (पर्यवसित) ended.
परिरुध् *vb. 7* परिरुन्धति to beset, to plot against, to lay siege to.
परिवत्तेति 1. to change, to alter. 2. to repeat.
परिवत्तक *n.* circle.
परिवार *m.* retinue.
परिवेण *n.* a hermit's cell.
परिवेसना *f.* serving the meals.
परिसा *f.* (परिषद्) assembly.
परिसोध् (caus. of परिसुध्) to purify.
परिहर् *vb. 1* (परिहृ) 1. to use. 2. to take care, preserve.
परिहानी *f.* decrease, decay, loss.
परिहीरति is cherished.
परेत *adj.* lost, ruined. सोकपरेत- *adj.* lost or sunk in grief.
पल् *vb.* पलायति to run. caus. पलापेति to drive away.
पलद्ध *adj.* (प्रलब्ध) cheated, deceived.
पलाल *m. n.* straw.
पलास *m. n.* (पलाश) leaf.
पलासी *adj.* finding fault, belittling others.
पलिवेठ् *vb. 10.* to surround, cover.
पल्लंक *m.* couch. पल्लंकं आभुजति to sit cross-legged.
पवट्ट् *vb. 1.* (प्रवृत्) to revolve, to wheel round. caus. पवट्टेति to turn aside.

पवत्तन *n.* (प्रवर्तन) existence, turning.

पवत्ती *f.* news.

पवत्तु *m.* (प्रवक्तृ) one who informs or points out.

पवस्स् *vb. 1.* (प्रवर्ष्) to rain.

पवारेति (caus. of प्रवृ) to invite, to offer, to celebrate the पवारणा ceremony.

पविस् *vb. 1.* (प्रविश्) to enter.

पवेणि *f.* (प्रवेणी) 1. series, tradition. 2. heifer.

पसद् *vb. 1.* (प्रसद्) पसीदति to be calm, to be satisfied with *p. p.* पसन्न pleased.

पसय्ह (ger. of पसह) by force. violently.

पसर् *vb. 1.* (प्रसृ) to spread. caus. पसारेति

पसंस् *vb. 1.* (प्रशंस्) पसंसति to praise.

पसह् *vb. 1* (प्रसह्) to use force, to oppress.

पस्स *m.* (पार्श्व) side.

पसाद *m.* (प्रसाद) brightness, favour, joy, faith.

पसाध् *vb. 10* (प्रसाध्) पसाधेति to decorate.

पसाधन *n.* (प्रसाधन) decoration.

पसारण *n.* (प्रसारण) stretching.

पसिब्बक *n.* (प्रसीव्यक) bag.

पसेनदिकोसल राजा *m.* (प्रसेनजित्) name of the king of the Kosala country.

पंसु *n.* (पांशु) dust.

पंसुकूल *n.* rags from a dust heap.

पहट *adj.* (प्रहत) struck.

पहट्ठ *adj.* (प्रहृष्ट) gladdened.

पहर् *vb. 1.* (प्रहृ) to strike.

पहान *n.* (प्रहाण (abandonment. पहानरत *adj.* पहानाराम *adj.*

पहार *m.* (प्रहार) hit, blow.

पहिणोति *vb.* (प्र + हि) to send.

पहितत्त *adj.* resolute, intent.

पहु *adj.* (प्रभु) able, rich.

पहूत *adj.* (प्रभूत) much. पहूतवित्त having a large amount of wealth. पहूतभक्ख having much of food.

पहा *vb. 1.* पहोति (प्र + भू) to be able, to suffice.

पळिगुंठित *p. p.* (परिगुण्ठित) entangled.

पा *vb. 1.* (पिबति) to drink.

पाकार *m.* (प्राकार) rampart.

पाचन *n.* (प्राजन) goad.

पाचीनखण्डराजी *f.* a village in Ceylon.

पाज् *vb. 10.* (प्र + अज्) पाजेति to drive.

पाटलिपुत्त *n.* a town in ancient India, the modern Patna.

पाटिकंख *adj.* desirable.

पाणातिपात *m.* (प्राणातिपात) destruction of life.

पाणि *m.* (प्राणिन्) living being.

पाणुपेतं *ind.* till life lasts.

पातिमोक्ख *n.* (प्रातिमोक्ष) canonical law, precepts.

पातो *ind.* (प्रातर्) in the morning.

पाथेय्य *n.* (पाथेय) provisions for a journey.

पाद *m.* 1. foot. 2. side. पब्बतपाद foot or base of a maintain. अपादक *adj.* having no feet. द्विपादक, चतुप्पद, बहुप्पद.

पादकथलिका *f.* foot-stool.

पादपीठ *n.* a stool to put the feet on.

पादोदक *n.* water for washing the feet.

पादुका *f.* sandal, shoe.

पानक *n.* drink.

पानीय *n.* drinking water.

पाप् *vb. 1, 9.* (प्र+आप्) पप्पोति, पापुणाति to obtain. caus. पापेति to lead to the condition of. जीवितक्खयं पापेति to kill.

पाप *n.* sin.

पापक *m.* name of a boy. (lit.) sinful.

पापमक्खी *adj.* (पापम्रक्षिन्) concealing one's vices.

पापिमा *adj.* (पापिमत्) sinful.

पामोक्ख *n.* (प्रामोक्ष्य) fame. दिसापामोक्ख *adj.* famed in all directions.

पामोज्ज *n.* (प्रामोद्य) joy, delight, bliss, happiness.

पारग, पारगत *adj.* crossed, gone to the other side.

पारिचरिया *f.* (परिचर्या) service, ministration.

पारिसज्ज *m.* member of Brahma's assembly.

पावक *m.* fire.

पास *m.* (पाश) net.

पासण्डिक *m.* heretic.

पासंस *adj.* (प्रशस्य) praise worthy.

पासाण *m.* (पाषाण) stone.

पासाद *m.* (प्रासाद) palace.

पिटक *m.* box.

पिट्ठ *n.* (पृष्ठ) surface.

पिट्ठि *f.* back, surface. पिट्ठिपासाण *m.* level rock.

पिट्ठितो *ind.* (पृष्ठतः) at the back.

पिण्डाचार *m.* going about for alms.

पितामह *m.* grandfather.

पितु *m.* (पितृ) father.

पित्त *n.* bile.

पिधा *vb. 1.* पिदहति to shut. caus. पिदहापेति.

पिपासा *f.* thirst.

पिपासित *adj.* thirsty.

पिय *adj.* (प्रिय) dear, beloved.

पियदस्सन *adj.* (प्रियदर्शन) of delightful mien.

पिलन्धन *n.* decoration, ornament.

पिलन्ध् *vb. 10.* to decorate.

पिलोतिका *f.* rags.

पिसुण *adj.* (पिशुन) wicked.
पिहक *n.* (प्लीहा) spleen.
पीठसप्पि *adj.* hunchback.
पीत *adj.* yellow.
पुच्छ् *vb. 1.* (प्रच्छ्) to ask.
पुच्छा *f.* (पृच्छा) questioning.
पुञ्ञ *n.* (पुण्य) merit.
पुञ्छ् *vb. 1.* (प्रोञ्छ्) to wipe, to clean.
पुट्ठ *p. p.* (पृष्ट) asked.
पुण्डरीक *n.* white lotus flower.
पुण्ण *adj.* (पूर्ण) full.
पुत्त *m.* (पुत्र) son.
पुथुज्जन (पृथग्जन) ordinary people.
पुन *ind.* (पुनः) again.
पुप्फ *n.* (पुष्प) flower.
पुब्ब *adj.* (पूर्व) former.
पुब्बे *ind.* formerly.
पुब्बण्ह *m.* (पूर्वाह्ण) morning.
पुब्बुट्ठायी *adj.* rising before.
पुरतो *ind.* in front of.
पुरत्थिम *adj.* eastern.
पुरिम *adj.* 1. first, foremost. 2. former, preceding. 3. front.
रिस *m.* (पुरुष) man.
पुरेक्खार *m.* (पुरस्कार) foremost place.
पुरोहित *m.* chaplain, family-priest.
पूज् *vb. 10.* पूजेति to worship.
पूजा *f.* honour, worship.
पूति *adj.* stale, rotten.
पूतिलता *f.* a kind of shrub, also called गळोचि.
पूतिलोम *adj.* having foul smelling hair.
पेत्तिक *adj.* (पैतृक) belonging to the father, paternal.
पेस् *vb. 10.* (प्रेष्) पेसेति to send.
पेसुञ्ञ *n.* (पैशुन्य) slander, back-biting.
पोक्खरणी *f.* (पुष्करिणी) lotus-tank.
पोथ् *vb. 10.* पोथेति to beat.
पोथुज्जनिक *adj.* (पृथग्जनिक) vulgar.
पोनोभविक *adj.* (पौनर्भविक) rising again and again.
पोराण *adj.* (पुराण) old, ancient,
पोरिस *m.* man, human being.
पोस *m.* man.

फ

फणा *f.* hood.
फर् *vb. 1.* to suffuse, fill.
फरुस *adj.* (परुष) harsh.
फल् *vb. 1,* फलति to burst, to split (intr.). caus. फालेति.
फलक *m. n.* plank.
फाणित *n.* molasses.
फाल *m.* 1. plough-share. 2. bit, slice.
फासु *adj.* agreeable. फासुविहार *m.* agreeable living.
फुस् *vb. 1.* (स्पृश्) to touch.
फोट्ठब्ब *adj.* touchable.

ब

बन्ध् *vb. 1.* to bind.

बल *n. 1.* strength. 2. army.
बलकाय *m.* army.
बलि *m.* 1. tax. 2. offering.
बलिवद्द *m.* (बलीवर्द) bull, ox.
बहल *adj.* thick.
बहुक *adj.* many.
बहुकार *adj.*very helpful, very useful.
बहुस्सुत *adj.* (बहुश्रुत) learned.
बाध् *vb. 10.* to trouble.
बाराणसी *f.* (वाराणसी) Benares.
बाल *adj.* foolish.
बालनक्खत्त *n.* the fool's festival.
बालबल *n.* strength of a fool.
बाल्य *n.* folly.
बाहुल्ल *n.* (बाहुल्य) abundance.
बाहुसच्च *n.* learing, scholarship.
बिन्दुसार *m.* name of a king.
बिंबिसार *m.* name of a king of Magadha.
बिल *n.* part.
बिलंग *m.* sour gruel.
बीज *n.* seed.
बुद्ध *m.* the Enlightened One !
बुद्धगता सति *f.* meditation on the Buddha.
बुद्धिमा *adj.* (बुद्धिमत्) intelligent.
बुध् *vb. 4.* बुज्झति to know, to understand.
बुभुक्खा *f.* (बुभुक्षा) hunger.
बुभुक्खित *adj.* hungry.
बेलुव *n.* (बिल्व) Bilva fruit.
बोधिसत्त *m.* (बोधिसत्व) the future Budddha.
ब्यत्त *adj.* (व्यक्त) wise, learned.
ब्यारोसना *f.* anger, hatred.
ब्यासत्त *adj.* (व्यासक्त) attached to pleasure, covetous.
ब्रह्मा *m.* the God Brahma.
ब्रह्मचरिय *n.* (ब्रह्मचर्य) holy life.
ब्रह्मदत्त *m.* name of a king of Benares.
ब्रह्मपक्खिक *adj.* belonging to the Brahmanical party.
ब्रह्मलोकूपग *adj.* living in the Brahma world.
ब्रह्मविहार *m.* excellent or perfect state (of the mind)
ब्राह्मण *m.* a Brahmin.
ब्राह्मण *n.* a village of the Brahmins.

भ

भक्ख *n.* (भक्ष) food.
भगवा *m.* (भगवत्) the Venerable, the Buddha.
भगिनी *f.* sister.
भंग *n.* hempen cloth.
भण् *vb. 1.* to speak.
भणे *ind.* an expletive.
भण्ड् *vb. 1.* to quarrel.
भण्ड *n.* goods, merchandise
भण्डमूल *n.* earital.
भतक *m.* servant.
भति *f.* (भृति) wages, work for earning wages.

भत्त *n.* (भक्त) boiled rice. सलाकभत्त meal obtained by showing tickets. पक्खिकभत्त fortnightly meal.

भत्तपटिपाटि *f.* continuous invitations for food.

भत्ताभिहार *m.* time of taking food.

भद्द *adj.* (भद्र) good, fine.

भद्दक *adj.* good. fine.

भद्दमुख a term used in addressing a child.

भद्दवत्ती *f.* name of a she-elephant.

भद्दसाल *m.* name of a monk

भद्दे (भद्रे) a term used in addressing women.

भन्ते a term used in addressing the Buddha.

भब्ब *adj.* (भव्य) capable.

भय *n.* fear.

भर् *vb. 1.* (भृ) to feed, to nourish.

भवतण्हा *f.* (भवतृष्णा) desire for existence.

भस् *vb. 4.* (भ्रंश्) भस्सति to drop down.

भस्मच्छन्न *adj.* covered with ashes.

भागिनेय्य *m.* son of a sister.

भाज् *vb. 10.* भाजेति to divide.

भाजन *n.* pot, vessel.

भातिक *m.* (भ्रातृक) brother.

भातु *m.* (भ्रातृ) brother.

भार *m.* load.

भारिय *adj.* difficult.

भावना *f.* meditation. भावनारत, भावनाराम *adj.* भावनारामता *f.* pleasure in meditation.

भास् *vb. 1.* (भाष्) to speak.

भिक्खु *m.* (भिक्षु) mendicant, a Buddhist monk.

भिद् *vb. 4, 7.* भिज्जति, भिन्दति to break,

भिय्यो *ind.* (भूयः) further.

भिय्योभाव *m.* furtherance.

भिय्योसोमत्ताय *ind.* more and more, exceedingly.

भिस *n.* (बिस) fibres of the water-lily.

भिसी *f.* raft, a small boat.

भी *f.* fear.

भुकुटी *f.* (भ्रुकुटि) brow. भुकुटिं कर to frown.

भुज् *vb. 7.* भुञ्जति to eat. caus. भोजेति to feed.

भुत्तावी *adj.* one who has taken his meals.

भुम्मट्ठ *adj.* (भूमिस्थ) standing on the ground.

भुस *adj.* (भृश) much.

भू *vb I.* भवति to be. caus. भावेति to cultivate, to meditate.

भूतपुब्बं *ind.* (भूतपूर्वम्) in former times.

भूमि *f.* ground, earth.

भूरिपञ्ञ *adj.* (भूरिप्रज्ञ) having much wisdom.

भेद् *m.* breaking.
भेसज्ज *n.* (भैषज्य) medicine.
भो *ind.* oh !
भोग *m.* 1. wealth. 2. profit.
भोजनीय *n.* soft or wet food.
भोज्ज *n.* (भोज्य) soft or wet food.

म

मकस *m.* (मशक) gnat, mosquito.
मक्कट *m.* (मर्कट) monkey.
मक्ख् *vb.* *10.* (म्रक्ष्) मक्खेति to besmear *p. p.* मक्खित.
मक्ख *m.* (म्रक्ष) ingratitude.
मक्खी *adj.* (म्रक्षिन्) ungrateful.
मग्गदेसिक *m.* guide.
मगध *m.* the modern Behar.
मंगल *n.* blessing.
मंगलकिरिया *f.* festival.
मघ *m.* name of a man.
मघवा *m.* the Indra.
मचलगामक *n.* name of a village.
मच्चुधेय्य *n.* (मृत्युधेय) the realm of death.
मच्चुराज *m.* (मृत्युराज) the king of Death, Yama.
मच्छ *m.* (मत्स्य) fish.
मच्छर *m.* (मत्सर) envy.
मच्छरी *m.* (मत्सरिन्) envious, niggardly.
मज्ज *n.* (मद्य) wine, liquor.
मज्जपान *n.* (मद्यपान) drinking strong drink.
मज्झ *m.* *n.* (मध्य) 1. middle, 2. centre, 3. interior.
मज्झत्त *adj.* (मध्यस्थ) indifferent.
मज्झन्तिक *m.* name of a country.
मज्झिम *adj.* (मध्यम) middle.
मज्झिम *m.* name of a monk.
मञ्चक *m.* bed.
मञ्चपीठ *n.* beds and chairs.
मञ्जु *adj.* sweet.
मण्ड् *vb.* *10.* to ornament.
मण्डन *n.* decoration.
मण्डप *m.* *n.* a roofed open hall, generally built for a temporary purpose, pavilion.
मत *p. p.* (मृत) dead.
मतिमा *adj.* intelligent.
मत्त (मात्र) used as the latter part of a compound, meaning 'as soon as'
मत्तञ्ञुता *f.* (मात्राज्ञता) moderation.
मत्ता *f.* (मात्रा) measure.
मत्तिका *f.* (मृत्तिका) earth.
मत्थक *n.* (मस्तक) 1. head. 2. top.
मत्थलुंग *n.* brain.
मद् *vb.* *4.* मज्जति to be intoxicated.
मद *m.* infatuation.
मद्द् *vb.* *1.* (मृद्) to rub, to crush.
मधु *n.* honey.
मन् *vb.* *4.* मञ्ञति to think, to consider.
मनं *ind.* (मनाक्) slight, little.

मनाप *adj*. pleasing.

मनुञ्ञ *adj*. (मनोज्ञ) charming.

मनुस्स *m*. (मनुष्य) man.

मनोरम *adj*. pleasant.

मन्त *m*. (मंत्र) 1. charm. 2. a Vedic hymn.

मन्तबन्धु *m*. reciter of hymns, Brahmin.

ममायति to be attached or devoted to.

ममायित *n*. attachment.

मर् *vb. 1*. (मृ) to die.

मरुकन्तार *m. n*. a waterless desert.

मंस *n*. (मांस) flesh.

मस्सु *f*. (मश्रु) beard. अमस्सुक beardless.

महत्त *n*. (महत्व) greatness.

महल्लक *adj*. great.

महस्सासी *adj*. sighing heavily.

महा *adj*. (महत्) great, large.

महाजानीय *adj*. suffering heavy loss.

महातिस्स *m*. name of a monk.

महादेव *m*. name of a monk.

महाधम्मरक्खित *m*. name of a monk.

महानुभाव *adj*. powerful.

महामत्त *m*. prime-minister.

महामहिन्द *m*. name of a monk.

महारक्खित *m*. name of a monk.

महारट्ठ *n*. (महाराष्ट्र) name of a country.

महाराज Sir ! Your Majesty !

महिद्धिक *adj*. (महर्द्धिक) mighty.

महिस *m*. (महिष) buffalo.

महिसमण्डल *n*. name of a country.

मही *f*. name of a river.

महीपति *m*. king.

महेसक्ख *adj*. possessing great authority, powerful.

महेसी *m*. (महर्षि) great sage.

महेसी *f*. (महिषी) queen.

माणव *m*. a young man.

माणवक *m*. pupil.

मातंग *m*. a man of the lowest caste.

मातलि *m*. name of the charioteer of Indra.

मातापितरो *m. pl*. parents.

मातिका *f*. (मातृका) text, list, table of contents, the पातिमोक्ख.

मातु *f*. (मातृ) mother.

मातुगाम *m*. (मातृग्राम) womankind, women in general.

मादिस *adj*. (मादृश) like me.

मानस *adj*. mental.

मायावी *adj*. deceitful, hypocritical.

मार *m*. the tempter, Devil.

मारिस (मारिष) a term used in addressing a venerable person.

माला *f*. garland.

मालुत *m*. (मारुत) wind.

मिग *m*. (मृग) deer.

मिगदाय *m.* Deer Park, name of a place near Benares.

मिगव *m.* (मृगया) hunt.

मिच्छा *ind.* (मिथ्या) false.

मित्त *m. n.* (मित्र) friend. मित्तवा having friends.

मित्थुभेद *m.* breaking of friendship.

मिद्ध *n.* drowsiness, torpor. विगतमिद्ध *adj.* wakeful, active, alert.

मिलिन्द *m.* king Menander.

मिस्स् *vb. 10* (मिश्र्) to mix.

मुख *n.* 1. mouth. 2. entrance.

मुच् *vb. 7* मुञ्चति to leave, to abandon. caus. मोचेति to let loose, to release.

मुच्छित *p. p.* (मूर्छित) stupid, infatuated.

मुञ्जकेसी *m.* name of a horse. (lit.) with hair like the Munja grass.

मुञ्जमय *adj.* made of Munja grass.

मुट्ठि *m. f.* (मुष्टि) the fist, a handful.

मुण्डक *m.* a Buddhist Bikshu. (lit.) clean-shaven.

मुत्ता *f.* (मुक्ता) pearl.

मुत्ति *f.* (मुक्ति) liberation.

मुत्तिक *m.* name of a monk.

मुदिंग *m.* (मृदंग) drum.

मुदु, मुदुक *adj.* (मृदु, मृदुक) soft, tender.

मुद्ध *n.* (मूर्धन्) head.

मुसल *m. n.* club, pestle.

मुसावाद *m.* (मृषावाद) lie, falsehood.

मुसिका *f.* (मूषिका) mouse.

मुहुत्तक *m.* (मुहूर्त) moment.

मूल *n.* 1. root. 2. foot.

मूळ्ह *adj.* (मूढ) mad. मग्गमूळ्ह one who has lost his way.

मेघ *m.* cloud.

मेत्त *adj.* friendly.

मेत्ता *f.* (मैत्री) friendliness, love.

मेद *m.* (मेदस्) fat.

मेधावी *m.* wise, talented.

मेरय *n.* (मैरेय) intoxicating liquor.

मोग्गलिपुत्त *m.* name of a monk, the president of the third council.

मोघपुरिस *m.* (मोघपुरुष) foolish person.

मोरिय *m.* (मौर्य) a race of Kshatriyas.

य

यकपेळ *m.* lump of the liver.

यक्ख *m.* (यक्ष) goblin.

यञ्चे *ind.* than.

यञ्ञ *m.* (यज्ञ) sacrifice.

यतो *ind.* (यतः) since.

यत्थकामनिपाति *adj.* acting wherever desire directs.

यथाकम्मं *ind.* according to one's deeds.

यथाभिरन्तं *ind.* as long as one likes.

यथारहं *ind.* as one deserves.

यन्त *n.* (यन्त्र) machine. यन्त-पासाण *m.* sling. यन्तहत्थि *m.* an elephant worked by machinery.

यस *m.* (यश) name of a disciple of the Buddha.

या *vb. 1.* याति to go. caus. यापेति to maintain oneself.

यागु *f.* (यवागु) gruel.

याच् *vb. 1.* to ask.

यान *n.* vehicle.

याम *m.* one of the three watches of the night.

याव *ind.* (यावत्) as long as, until.

यावकीवं *ind.* so far as.

यावतिक *adj.* as much.

यावदत्थं *ind.* to one's heart's content, as much as required.

यिट्ठ *p. p.* (इष्ट) sacrificed.

युग *m. n.* yoke.

युग *n.* pair.

युत्त *adj.* (युक्त) fit, proper.

युद्ध *n.* battle.

युव *m.* (युवन्) youth.

येभुय्येन *ind.* (यद्भूयसा) mostly, generally, as a general rule.

योगक्खेम *n.* (योगक्षेम) welfare, Nibbāna.

योजन *n.* a league.

योत्त *n.* (योक्त्र) the tie of the yoke of a plough.

योनधम्मरक्खित *m.* name of a monk.

योनलोक *m.* the land of the यवन *s.* (*i. e.* Greeks)

योनि *f.* 1. the womb, 2. class.

र

रक्ख् *vb. 1.* (रक्ष्) to protect, to keep, to preserve.

रक्खित *m.* (रक्षित) name of a monk.

रच्छा *f.* (रथ्या) way, street.

रजत *n.* silver.

रजन *n.* (रञ्जन) dyeing, colouring.

रज्ज *n.* (राज्य) kingdom.

रज्जु *f.* rope.

रट्ठ *n.* (राष्ट्र) country, kingdom.

रति *f.* passion.

रत्तञ्ञ *adj.* continued for a very long time.

रत्ति *f.* (रात्रि) night.

रत्तिं *ind.* (रात्रिम्) by night.

रथ *m.* chariot.

रथिया *f.* (रथ्या) street.

रमणीय *adj.* beautiful, charming.

रस *m.* juice, liquid.

रंसि *m.* (रश्मि) ray.

रस्सं *ind.* (ह्रस्वम्) short.

रहद *m.* (ह्रद) a well.

रहो *ind.* secretly.

राज *m.* (राजन्) king.

राजगह *n.* (राजगृह) the capital of मगध, the modern राजगीर.
राजधानी *f.* capital.
रासि *m.* (राशि) heap.
राहुलकुमार *m.* name of the son of the Buddha.
राहुलमाता *f.* name of the wife of the Buddha.
रित्त *adj.* (रिक्त) empty.
रुक्ख *m.* (वृक्ष) tree.
रुच् *vb. 4.* रुच्चति to like. caus. रोचेति to select.
रुचि *f.* choice.
रुद् *vb. 1.* रोदति to cry, to weep.
रुह् *vb. 1.* रूहति to grow.
रूप *n.* form.
रूहन *n.* growth.
रोग *m.* desease.
रोसक *adj.* (रोषक) wrathful.
रोसेति (causal of रुस्) to annoy.
रोहण *n.* name of a village.

ल

लंकादीप *n.* the island of Ceylon.
लज्जा *f.* shame.
लंड *n.* excrement.
लब्भा *ind.* allowable, possible.
लभ् *vb. 1.* to get.
लवण *adj.* salt.
लसिका *f.* the fluid which lubricates the joints.
लहुट्ठान *n.* being at ease.
लाभूपनिसा *adj.* leading to fortune.
लायति (लू) to reap.
लिप् *vb. 4.* लिप्पति to be attached.
लुद्द *adj.* (लुब्ध) deceitful.
लूख *adj.* (रूक्ष) rough.
लेड्डुक *m.* stick.
लेण *n.* (लयन) cave, refuge.
लेप *m.* smearing.
लोक *m.* world. इधलोक (इहलोक) this world. परलोक the other (invisible) world.
लोकधम्म *m.* (लोकधर्म) worldly condition. They are eight—लाभ, अलाभ, यस, अयस, निन्दा, पसंसा, सुख and दुक्ख.
लोण *n.* (लवण) salt.
लोभ *m.* greed.
लोमहंस *m.* (रोमहर्ष) horripilation.
लोल *adj.* passionate, wanton.
लोहपासाद *m.* name of a place in Ceylon (lit.) iron palace.
लोहित *n.* blood.

व

वक *m.* (वृक) wolf.
वक्क *n.* (वृक्क) kidney.
वच् *vb. 1.* to speak. अवोच past. 3. sing.
वचन *n.* word.
वच्चकुटी *f.* lavatory.
वज्ज *adj.* praise worthy. n. fault.
वज्ज *n.* speech. पियवज्ज *n.* pleasing words.

वज्जी *m.* the clan of the Vajjīs.
वट्टति it is proper.
वट्ट *vb. 10.* (वर्तय) to turn.
वट्टि *f.* (वर्ति) stream. 2. wick of a lamp. मुखवट्टि brim of a vessel.
वड्ढ् *vb. 1.* (वृध्) to grow. caus. वड्ढेति to increase.
वड्ढि *f.* (वृद्धि) prosperity.
वण *m.* (व्रण) wound.
वणिज्जा *f.* trade, commerce.
वण्ण *m.* (वर्ण) 1. pretext, 2. reason. 3, colour, 4. praise.
वण्णु *f.* sand. वण्णुपथ sandy path.
वत *ind.* (बत) indeed.
वत्त *n.* (वर्त) religious or social duty, service.
वत्थ *n.* (वस्त्र) cloth, garment.
वत्थि *m. f.* (वस्ति) abdomen, bladder.
वत्थु *n.* (वस्तु) story, matter.
वद् *vb. 1.* to speak.
वदञ्ञ् *adj.* (वदान्य) bountiful.
वध् *vb. 10.* वधेति to kill.
वनचरक *m.* forester.
वनवासि *m.* name of a monk.
वनिब्बक *m.* (वनीपक) beggar, mendicant, pauper.
वन्द् *vb. 1.* to bow, to salute.
वन्दन *n.* bow, salutation.
वप् *vb. 1.* to sow. caus. वपापेति.
वप्प *m.* (वप) 1. sowing. 2. tears. वप्पकाल sowing season.

वम् *vb. 1.* to vomit.
वंभ् *vb. 10.* वंभेति to disparage.
वम्मिक *adj.* (वर्मिक) wearing armour.
वय *n.* (वयस्) age.
वय *m.* (व्यय) 1. decay, destruction. 2. expenditure.
वर् *vb. 10.* (वृ) वारेति to choose.
वर *adj.* best.
वलञ्ज् *vb. 10.* (अवलञ्ज्) to use, to resort to, to spend.
वंस *m.* (वंश) 1. history. 2. family.
वंसजात *adj.* born of a high race.
वंसञ्ञ *adj.* traditional.
वस् *vb. 1.* to dwell. caus. वासेति to place.
वस *m. n.* (वश) power, influence.
वसल *m.* (वृषल) a low person.
वसलकरण *adj.* fit for a low person.
वसा *f.* (वशा) 1. a barren cow, 2. an obedient wife.
वसेन *ind.* (वशेन) by means of, on account of, in accordance with, for the sake of.
वस्स *m.* (वर्ष) 1. rainy season. 2. shower.
वस्सकार *m.* (वर्षावास) residence during the rainy season.
वस्सिक *adj.* (वार्षिक) of the rainy season.

वा *vb. 1, 4.* वाति, वायति to blow.
वाच् *vb. 10.* वाचेति to teach.
वाचा *f.* (वाच्) speech.
वाणिज *m.* merchant.
वात *m.* wind. वातयोग direction of the wind.
वातायन *m.* window.
वाद् *vb. 10.* वादेति to play upon.
वादित *n.* playing upon a musical instrument.
वानर *m.* monkey.
वाम *adj.* left.
वायम् *vb. 1.* (व्यायम्) to exert oneself.
वार् *vb. 10.* वारेति to prohibit.
वारण *m.* elephant.
वारिज *adj.* growing in water.
वालधि *m.* tail.
वालिका *f.* (वालुका) sand.
वासव *m.* Indra.
वासिफरसु *m.* a kind of axe, hatchet. [वासिफरसुको नाम दण्डे पवेसनवसेन वासु'पि होति फरसु'पि (दधिवाहन जातक)].
वासुलदत्ता *f.* (वासवदत्ता) name of the daughter of king चण्डपज्जेति.
वाळग्ग *n.* (वालाग्र) point of a pea.
वाळमिग *n.* (व्यालमृग) a tiger leopard, or other beast of prey.
विकार *m.* desease.
विकालभोजन *n.* taking food at an improper time.
विकिरणी *f.* the gigantic swallow-wort.
adj. given to squandering.
विकेसिक *adj.* with hair disturbed.
विक्खित्तरूप *adj.* distracted.
विक्खेळिक *adj.* with saliva flowing out of the month.
विगतकथंकथ *adj.* whose doubts have been cleared up.
विगतखिल *adj.* free from stubbornness.
विगरह् *vb. 1.* to blame.
विचर् *vb. 1.* to walk, to wander. caus. विचारेति to consider, to manage.
विचि *vb. 9.* विचिनाति to collect, to investigate.
विचिकिच्छा *f.* (विचिकित्सा) doubt, uncertainty.
विचेय्यदान *n.* gift offered discriminately.
विच्छिका *f.* scorpion.
विजन् *vb. 4.* विजायति to give birth to.
विजय *m.* success, victory.
विजित *n.* kingdom.
विञ्ञुता *f.* (विज्ञता) knowledge. विञ्ञुतंपत्तो come of age, major.
विटप *m.* branch.

वितथ *adj.* false.
वितुदते strikes.
वित्थार *m.* (विस्तार) expanse.
विद् *vb. 1.* to know.
विदितधम्म *adj.* who has known the truth.
विधम् *vb. 1.* to dispel.
विनय *m.* discipline, one of the three Piṭakās. विनयधर versed in the Vinaya.
विनस् *vb. 4.* (विनश्) विनस्सति to perish, to get destroyed.
विनास *m.* (विनाश) destruction.
विनिच्छ् *vb. 9.* विनिच्छिनाति to try, to decide.
विनिपात *m.* destruction.
विनिवत्त् *vb. 10.* विनिवत्तयति to turn away from.
विनी *vb. 1.* विनेति to drive away. to discipline to instruct, gerund विनेय्य.
विनेतु *adj.* (विनेतृ) one who instructs.
विनीलक *n.* corpse turned black and blue.
विपन्नदिट्ठि *adj.* devoid of true belief.
विपल्लत्थचित्त *adj.* (विपर्यस्तचित्त) with a changed mind.
विपाक *m.* effect.
विपाचेति to be indignant.
विपातेति (caus. of विपत्) to crush.
विपुल *adj.* abundant.
विप्पयोग *m.* (विप्रयोग) separation.
विप्पलप् *vb. 1.* to talk at random.
विप्पवस् *vb. 1.* to be away from.
विब्भम् *vb. 1.* (विभ्रम्) to wander, to get away from the Order.
विभज् *vb. 1.* to divide.
विभव *m.* 1. wealth, 2. destruction, annihilation.
विभवतण्हा *f.* desire of annihilation.
विभावेति (causal of विभू) to understand clearly.
विभूसन *n.* (विभूषण) ornamenting.
विभेदक *adj.* one who brings about a split or division.
विय *ind.* (इव) as if, like.
वियूह *vb. 1.* (वि+ऊह) to remove (e. g. dust).
विरज *adj.* clear.
विरति *f.* abstinence.
विरव *m.* cry.
विराज् *vb. 10.* to shine.
विरिय *n.* (वीर्य) effort, exertion.
विरु *vb. 1.* विरवति to cry, to shout.
विरुह् *vb. 1.* विरूहति to grow. *p. p.* विरूळ्ह.
विरूपक्ख *m.* (विरूपाक्ष) 1. name of a serpent family. 2. name of a god. (lit.) ugly–eyed.

विरूळ्ह *m.* (विरूढ) name of one of the चातुम्महाराजिक gods.

विरोचति shines.

विलप् *vb. 1.* to cry, to lament.

विलिप् *vb. 7.* विलिंपति to besmear.

विलेपन *n.* besmearing.

विवज्ज् *vb. 10.* (विवर्ज्) to abandon.

विवत *p. p.* (विवृत) closed.

विवर् *vb. 1.* (विवृ) to open.

विवाह *m.* marriage of a girl.

विस *n.* (विष) poison.

विसम *adj.* (विषम) unequal, evil, uneven.

विसंवादनता *f.* deceiving.

विसह् *vb. 1.* to dare.

विसुं *ind.* (विष्वक्) separately.

विसूकदस्सन *n.* looking at a show, spectacle, worldly amusement.

विसोसेति (caus. of विसुस्) to dry up.

विस्सज्ज् *vb. 10.* (विसृज्) विस्सज्जेति to leave.

विस्सज्जना *f.* (विसर्जन) answer.

विस्सव् *vb. 1.* (विस्रु) to ooze, to trickle.

विस्सासिकट्ठान *n.* (विश्वासिकस्थान) confidential, trusty place.

विस्सुत *adj.* (विश्रुत) known.

विहार *m.* 1. living, sporting. 2. monastery.

वीज् *vb. 10.* to fan.

वीणा *f.* lute.

वीतमल *adj.* free from impurity.

वीतसोक *adj.* (वीतशोक) griefless.

वीतिसारेति (caus. of वि+अति+सर्) to remind mutually.

वीथि *f.* way, street.

वीमंस् *vb. 1.* to examine.

वुट्ठि *f.* (वृष्टि) shower.

वुत्त *p. p.* (from वप्) sown. (उह) *p. p.* (from वच्) said, spoken (उक्त).

वुत्थ *p. p.* (वसित) dwelt.

वुद्धी *f.* (वृद्धि) prosperity.

वूपसन्त *p.p.* (उपशान्त) pacified, calmed down.

वे *ind.* (वै) indeed, verily.

वेठ् *vb. 10.* to cover.

वेणिकत *adj.* with braided hair.

वेतन *n.* salary.

वेदना *f.* torture, trouble, pain.

वेदेहिका *f.* name of a lady.

वेदेहिपुत्त *m.* king अजातसत्तु.

वेध् *vb. 1.* to tremble.

वेपचित्ति *m.* king of the demons (असुरिन्दो).

वेमातिक *adj.* born of a different mother.

वेय्यायिक *n.* support.

वेर *n.* (वैर) enmity.

वेरमणी *f.* desisting, abstinence.

वेला *f.* 1. time. 2. shore. अवेला improper time.

वेस *m.* (वेष) dress, appearance.

वेसारज्जप्पत्त *adj.* (वैशारद्यप्राप्त) who has attained confidence in himself.

वेसाळी *f.* name of a town in ancient India.

वेसिया *f.* (वेश्या) prostitute.

वेस्सवण *m.* (वैश्रवण) name of one of the चातुम्महाराजिक gods.

वेळुवन *n.* Bamboo Grove, name of a place.

वोभिद् *vb. 7* (अवभिद्) to break.

वोरोपेति caus. (व्यवरोपयति) to deprive of.

वोस्सग्ग *m.* (अवसर्ग) gift.

वोहार *m.* (व्यवहार) business.

वोहारक *adj.* (व्यवहारक) judge.

व्यग्घ, व्यग्घ *m.* (व्याघ्र) tiger.

व्यंजन *n.* mark, characteristic.

व्यत्त *adj.* (व्यक्त) clever.

व्यसन *n.* calamity.

व्याकर् *vb. 8.* to expound, to explain.

व्याधि *f.* disease.

व्याबाध *m.* trouble.

स

सक् *vb. 1, 5.* (शक्) सक्कोति, सक्कुणाति to be able.

सक *adj.* (स्वक) one's own.

सकट *n.* (शकट) cart.

सकल *adj.* all, complete.

सकिं *ind.* oneself.

सक्क *m.* (शाक्य) name of a clan. pl. the provinces of the Sākyas.

सक्क *m.* (शक्र) the god Indra. *adj.* (शक्य) able.

सक्कच्चं *ind.* (सत्कृत्य) honourably, respectfully.

सक्कर् *vb. 8.* (सत्कृ) सक्करोति to welcome, to honour.

सक्का *ind.* (शक्यम्) possible. न सक्का it is not possible (to &c).

सक्खिपुट्ठ *adj.* (साक्षिपृष्ट) interrogated as a witness.

सखा *m.* friend.

सखिल *adj.* friendly.

सग्गकथा *f.* (स्वर्गकथा) discussion about heaven.

संकिलेस *m.* (संक्लेश) defilement.

संकीयन्ति are abandoned.

संखकुट्ठि *m.* (शंखकुष्ठिन्) leper, affected by white leprosy.

संखतधम्म *adj.* (संख्यातधर्म) who has well weighed the Law.

संखर् *vb. 1.* (संस्कृ) to collect.

संखार *m.* (संस्कार) aggregation, the Khandhas.

संखित्त *adj.* (संक्षिप्त) abridged.

संगणिकविहार *m.* living in association.

संगह *m.* (संग्रह) collection, protection, way of sympathy.

संगम् *vb. 1.* संगच्छति to come together. caus. संगामेति to fight.

संगाम *m.* (संग्राम) fight, war, battle.

संगामावचर *adj.* present in the battle.

संगाहक *m.* (संग्राहक) charioteer.

संगीति *f.* chanting together, council.

संघभत्त *m.* food belonging to the whole community of monks.

संघाट *m.* collection.

संघात *m.* assemblage, multitude.

संघिक *adj.* belonging to the Order.

संघुट्ठ *p. p.* proclaimed.

सचे *ind.* (चेत्) if.

सच्च *n.* (सत्य) truth.

सच्चं *ind.* (सत्यम्) really, truly.

सच्छीकर् *vb. 8.* (सत्यीकृ) to realize. *p. p.* सच्छिकत.

सच्छिकिरिया *f.* realisation.

सज्जुखीर *n.* (सद्यःक्षीर) new milk.

सज्झापेति (caus. of सज्झायति) to teach.

सज्झाय *m.* (स्वाध्याय) study.

सञ्जत *adj.* (संयत) restrained, self–controlled.

सञ्ञा *f.* (संज्ञा) 1. sign, gesture. 2. perception, idea. 3. consciousness. 4. name.

सञ्ञापेति (caus. of सं+ञा) to instruct.

सठ *adj.* (शठ) deceitful.

सणिकं *ind.* in a moment.

सण्ठा *vb. 1.* (संस्था) to stand firm. caus. सण्ठपेति to set up, to fix.

सण्ड *m.* collection. वनसण्ड grove.

सण्ह *adj* (श्लक्ष्ण) smooth, mild, delicate, subtle.

सण्हवाच *adj.* of gentle speech.

सत *n.* (शत) hundred.

सतपदी *f.* (शतपदी) centipede.

सतिमा *adj.* (स्मृतिमत्) mindful.

सत्त *m.* (सत्व) living being.

सत्थ *m.* (सार्थ) caravan.

सत्थवाह *m.* (सार्थवाह) leader of a caravan.

सत्थ *n.* (शस्त्र) weapon.

सत्थु *m.* (शास्तृ) the Teacher *i. e.* the Buddha.

सदत्थ *m.* (सदर्थ) one's own advantage or good.

सदिस *adj.* (सदृश) like, resembling.

सद्द *m.* (शब्द) voice, sound.

सद्धा *vb 1.* (श्रद्धा) सद्दहति to believe.

सद्धा *f.* (श्रद्धा) piety.

सद्धिं *ind.* (सार्धम्) with, incompany with.

सद्धिविहारिक *m.* brother-priest, companion.

सन्तरमान pre. p. *adj.* (सन्त्वरमाण) in haste.

सन्तान *n.* row, series.
सन्तिकं, सन्तिके *ind.* near.
सन्तुस्सक *adj.* (सन्तुष्यक) satisfied, pleased, happy.
सन्तोस *m.* (सन्तोष) contentment.
संथर् *vb. 1.* (संस्तृ) to spread caus. संथरापेति.
सन्थर *m.* (संस्तर) spreading.
संथव *n.* (संस्तव) friendship.
सन्धाय *ind.* with reference to.
संनह् *vb. 4.* संनय्हति to bind, to fasten *p. p.* संनद्ध armed, accoutred.
संनिपत् *vb. 1.* to assemble.
संनिपात *m.* assembly.
संनिरुभ् *vb. 7* संनिरुंभति to obstruct, to impede.
सपथ *m.* (शपथ) oath.
सपदानं *ind.* in regular succession.
सपञ्ञ *adj.* (सप्रज्ञ) wise.
सप्प *m.* (सर्प) serpent.
सप्पाय *adj.* (सत्प्राय) fit, proper.
सप्पि *n.* (सर्पिस्) ghee.
सब्ब *pron.* (सर्व) all, entire.
सब्बसो *ind.* (सर्वशः) completely.
सब्रह्मचारी *m.* companion.
सभा *f.* assembly.
सभासीळी *adj.* fond of chatting.
सम् *vb. 4.* (शम्) सम्मति to be pacified.
सम *adj.* equal, straight, even.
समग्ग *adj.* (समग्र) unidet.
समंगीभूत *adj.* possessed of.
समञ्ञात *adj.* known, named.
समण *m.* (श्रमण) a Buddhist mendicant.
समनन्तर immediately after.
समन्ततो *ind.* on all sides.
समप्पित *p. p.* (समर्पित) committed to, possessed of. सोकसमप्पित overpowered with grief.
समभिसिच् *vb. 7.* to crown.
समय *m.* time, occasion.
समस्सास् *vb. 10.* (समाश्वास्) to assure.
समवेपाकिनी *adj.* properly digesting.
समाचार *m.* behaviour.
समादा *vb. 1.* समादियति to undertake. caus. समादपेति to instigate, rouse, advise.
समान *adj.* equal.
समानत्तता *f.* (समानात्मता) thinking of others as a oneself.
समानवास *adj.* living together.
समानिय *adj.* equal.
समाहित *p. p.* concentrated.
समिञ्ज् *vb. 1.* to tremble, to move. caus. समिञ्जेति to draw, to contract.
समिद्धि *f.* (समृद्धि) success, prosperity.
समीप *adj.* near.
समीर् *vb. 1.* to shake.

समुट्ठा *vb. 1.* (सम+उत्+स्था) समुट्ठहति to arise. caus. समुट्ठपेति.

समुत्तेजेति to encourage.

समुदय *m.* origin.

समुदाचर् *vb. 1.* (सम्+उद्+आचर) to treat, to behave towards.

समुद्द *m.* (समुद्र) sea, ocean.

समुपब्यूळ्ह *p.p.* (सम्+उप+व्यूढ) set up.

संपजानमुसावाद *m.* knowingly telling a lie.

संपटिच्छ् *vb. 1.* (संप्रतीच्छ्) to agree, to accept.

संपत्ति *f.* prosperity.

संपयोग *m.* connection.

संपराय *m.* next world.

संपरायिक *adj.* belonging to the next world.

संपवेधी *adj.* movable.

संपहंसेति caus. (संप्रहर्षयति) to gladden, to praise.

संपादेति (caus. of संपद्) to obtain, to keep ready.

संपिण्डित *p.p.* gathered together.

संपियेन *ind.* by mutual consent.

संबल *m.* name of a monk.

संबाध *m.* crowding, difficulty, obstruction. असंबाधं *ind.* without obstruction.

संबोधि *f.* perfect knowledge or enlightenment, attainment of Buddhaship. संबोधिअंग constituents of supreme knowledge.

संभत *p. p.* collected.

संभवेसी *adj.* seeking rebirth.

संभावेति to honour, to esteem.

सम्म (सौम्य) a term used in addressing a friend.

संमत्त *adj.* delighted in intoxicated with.

सम्मा *ind.* (सम्यक्) rightly.

सम्मा *adj.* right. सम्मादिट्ठि right insight. °संकप्प *r.* aims. °वाचा *r.* speech. °कमन्त *r.* action. °आजीव *r.* livelihood. °वायाम *r.* exertion. °सति *r.* recollection. °समाधि *r.* concentration.

सम्मानना *f.* welcome.

सम्मासंबुद्ध *m.* the perfectly enlightened, Buddha.

सम्मुखा *ind.* in front of, in the presence of.

सम्मोदनीय *adj.* friendly, pleasant.

सयन *n.* (शयन) bed, cot.

संयोजन *n.* fetters.

सर *n.* (स्वर) voice, sound.

सर *n.* (सरस्) lake.

सरण *n.* (शरण) refuge तीणि सरणानि the three refuges (in बुद्ध, धम्म & संघ).

सरणगमन *n.* (शरणगमन) the formula of refuges, viz. बुद्धं सरणं गच्छामि, धम्मं सरणं गच्छामि, संघं सरणं गच्छामि.

सरभू *f.* lizard.

सरिक्ख *adj.* (सदृक्ष) equal to, like to.

सरीर *n.* (शरीर) body.

सलाका *f.* (शलाका) ticket. सलाकभत्त food distributed on presentation of a ticket.

सल्ल *n.* (शल्य) dart.

सल्लप् *vb. 1.* to converse.

सल्लाप *m.* (संलाप) conversation.

सल्लिखितगत्त *adj.* (संलिखितगात्र) having light limbs.

संवट्ट् *vb. 1.* to be destroyed.

संवट्ट *m.* (संवर्त) annihilation.

सव् *vb. 1.* (स्रु) सवति trickles.

संवर *m.* restraint.

संवासिय *adj.* living together.

संविधान *n.* performance.

संवेग *m.* agitation, emotion, grief.

संवेजेति caus. to cause emotion.

संसन्द् *vb. 10.* to collect.

ससक *m.* (शशक) hare.

ससक्कं *ind.* certainly.

सस्स *n.* (शस्य) corn.

सहसा *ind.* by force.

सहायक *m.* friend.

साकच्छा *f.* discussion.

साक्यपुत्तिय *m.* member of the Sakya clan. the Buddhists.

साखा *f.* (शाखा) branch.

साटक *n.* (शाटक) garment.

साण *n.* (शाण) hempen or coarse cloth.

साणि *f.* curtain. अन्तोसाणियं behind the curtain. बहिसाणियं outside the curtain.

साततिक *adj.* constant.

सादु *adj.* (स्वादु) sweet.

साधु *adj.* good.

साधुकं *ind.* well.

सापतेय्य *n.* (स्वापतेय) one's belongings, property.

सामं *ind.* personally, in person.

सामञ्ज *n.* (श्रामण्य) state of being an ascetic.

सामणेर *m.* novice.

सामि *m.* (स्वामि) lord, master.

सामिक *m.* (स्वामिक) 1. husband. 2. master, owner.

सामुक्कंसिक *adj.* original, best.

सायण्ह *m.* evening.

सायमास *m.* (सायमाश) evening meal.

सार *m.* essence.

सारंदद *m.* name of a shrine.

सारंभ *m.* (संरंभ) competition. सारंभी *adj.* competing in an evil way.

साराणीय *adj.* that which should be reminded.

सारिपुत्त *m.* (शारिपुत्र) name of a famous disciple of the Buddha.

सारुप्प *adj.* (सारूप्य) fit, proper.

साला *f.* (शाला) hall, rest-house.

सालि *f.* (शालि) rice.

सालिमंसोदन *n.* food prepared of rice and flesh.
सालोहित *adj.* blood-relation.
सावक *m.* (श्रावक) disciple.
सावत्थी *f.* (श्रावस्ती) name of an ancient town in India.
सासन *n.* (शासन) instruction.
साहसिक *adj.* thoughtless.
सिक्ख् *vb. 1.* (शिक्ष्) to learn.
सिक्खापद *n.* (शिक्षापद) rule of conduct.
सिगाल *m.* (श्रृगाल) 1. jackal. 2. name of a young man.
सिंघाटक *m.* square.
सिंघाणिका *f.* mucus of the nose.
सिद्धत्थक *m.* (सिद्धार्थक) mustard-seed.
सिद्धि *f.* accomplishment, success.
सिनेह *m.* (स्नेह) 1. moisture, oil. 2. friendship, affection.
सिप्प *n.* (शिल्प) art.
सिर *n.* (शिरस्) head.
सिरि *f.* (श्री) 1. beauty. 2. Goddess of Prosperity.
सिरिमा *adj.* (श्रीमत्) prosperous.
सिरिंसप *m.* (सरीसृप्) serpent.
सिरीधर *adj.* (श्रीधर) lustrous.
सिलोक *m.* (श्लोक) fame.
सिवक *m.* name of a goblin.
सिवकद्वार *n.* a gate named after the goblin.
सिसिर *m.* (शिशिर) autumn.
सीघ *adj.* (शीघ्र) quick.
सीघं *ind.* (शीघ्रम्) quickly.
सीत *n.* (शीत) cold.
सीतवन *n.* name of a garden.
सीतल *adj.* (शीतल) cool.
सीतिभूत *adj.* (शीतीभूत) calm, tranquil.
सील *n.* (शील) character, good conduct, morality.
पञ्च सीलानि-पाणातिपाता वेरमणी, अदिन्नादाना वे०, कामेसु मिच्छाचारा वे०, मुसावादा वे०, सुरामेरयमज्जपमादट्ठाना वे०.
दससीलानि–same as सामणेरानं दस सिक्खापदानि.
सीस *n.* (शीर्ष) head.
सीह *m.* (सिंह) lion.
सीहासन *n.* (सिंहासन) throne.
सु *vb. 5.* (श्रु) सुणोति to hear.
सुकर *adj.* easily obtainable.
सुक्क *adj.* (शुक्ल) white.
सुक्कंस *m.* (शुक्लांश) bright lot.
सुक्खापेति (caus. of सुस्) to dry.
सुखसील *adj.* of a happy nature.
सुखसमाचार *adj.* of delightful manners.
सुखावह *adj.* causing happiness.
सुखुम *adj.* (सूक्ष्म) fine, subtle, delicate, minute, small.
सुखुमाल *adj.* (सुकुमार) tender.
सुगत *m.* the Buddha.
सुच् *vb. 1.* (सुच्) सोचति to grieve.
सुचि *adj.* (शुचि) clean.

सुचिपरिवारसेट्ठि *m.* name of a merchant. (lit.) a merchant whose retinue is pure.

सुजात *m.* name of a boy. (lit.) well-born.

सुञ्ञागार *n.* (शून्यागार) a solitary place.

सुट्ठु *adj.* (सुष्ठु) good, well.

सुण्हा *f.* (स्नुषा) daughter-in-law.

सुत *p. p.* (श्रुत) heard.
n. learning.

सुत्त *n.* (सूत्र) 1. string. 2. sermon.
adj. (सुप्त) asleep.

सुदं *ind.* an expletive.

सुदत्त *m.* name of अनाथपिण्डिक.

सुदस्सन माणव *m.* name of a boy.

सुदुद्दस *adj.* (सुदुर्दर्श) very difficult to be clearly understood.

सुद्धोदन *m.* (शुद्धोदन) name of the father of the Buddha.

सुध् *vb. 4.* (शुध्) सुज्झति to be purified. caus. सोधेति to purify, to investigate.

सुधम्मसभा *f.* the place of assembly of the gods.

सुनिपण *adj.* very subtle.

सुन्दर *adj.* fine, beautiful.

सुप् *vb. 1.* (स्वप्) to sleep.

सुपिनन्त *pres. p.* sleeping.

सुभर *adj.* easily supportable.

सुभिक्ख *n.* (सुभिक्ष) abundance plenty.

सुरा *f.* wine, liquor.

सुरिय *m.* (सूर्य) the Sun.

सुवण्ण *n.* (सुवर्ण) gold.

सुवण्णभूमि *f.* name of a country.

सुवान *m.* (श्वान) dog.

सुस् *vb. 4.* (शुष्) सुस्सति to get dry.

सुसंखत *adj.* well equipped.

सुसण्ठान *adj.* well stationed.

सुसंविहितकम्मन्त *adj.* whose works are properly performed.

सुसान *n.* (स्मशान) burial ground.

सुसिर *adj.* hollow.

सुसु *m.* (शिशु) child.

सुस्सूसा *f.* (शुश्रूषा) attendance.

सुहज्ज *m.* (सुहृत्) friend, acquaintance.

सूकर *m.* hog.

सूजु *adj.* (सु + ऋजु) very upright.

सूप *m.* curry, soup.

सूपरस *m.* flavour of sauce.

सूरगज्जित *n.* (शूरगर्जित) brave speech.

सेख *adj.* (शैक्ष्य) one who is under training.

सेट्ठ *adj.* (श्रेष्ठ) best.

सेट्ठि *m.* (श्रेष्ठि) merchant.

सेत *adj.* (श्वेत) white.

सेतु *m.* bridge.

सेद *m.* (स्वेद) perspiration, sweat.

सेदजल्लिका *f.* perspiration and dirt.

सेना *f.* army.

सेनानिगम *m.* a place in Gayā.

सेनासन *n.* (शयनासन) place of residence. (lit.) place to lie and to sit down.

सेनिय *m.* king Bimbisāra.

सेम्ह *m. n.* (श्लेष्मन्) phlegm.

सेय्य *adj.* (श्रेयस्) good.

सेय्यथापि *ind.* (तद्यथाऽपि) just as.

सेय्यथीदं *ind.* (तद्यथेदं) as follows.

सेल *m.* (शैल) mountain.

सेव् *vb. 1.* सेवति 1. to serve. 2. to take, to accept.

सोक *m.* grief.

सोकपरेत *adj.* overpowered with grief.

सोण *m.* name of a monk.

सोण्ड *adj.* (शौण्ड) given to drink.

सोण्डा *f.* (शुण्डा) trunk of an elephant.

सोत *n.* (श्रोतस्) ear.

सोत *m. n.* (स्रोतस्) current, stream.

सोतब्ब *adj.* (श्रोतव्य) fit to be heard.

सोत्थान *n.* (स्वस्त्ययन) means of securing prosperity.

सोपाक *m.* (श्वपाक) a man of low caste.

सोभ् *vb. 1.* to become, to be proper for.

सोभन *adj.* (शोभन) shining, beautiful.

सोमा *f.* name of a nun.

सोरच्च *n.* (सौरत्य) tenderness, sympathy.

सोरत *adj.* compassionate, tender.

सोळस *adj.* (षोडस) sixteenth.

स्वाक्खात *p. p.* well taught.

स्वातन *n.* the next day.

स्वे *ind.* (श्वः) to-morrow.

ह

हट्ठ *p. p.* (हृष्ट) gladdened.

हत्थ *m.* (हस्त) hand.

हत्थप्पत्त *adj.* (हस्तप्राप्त) in hand.

हत्थपूरं *adj.* handful.

हत्थाचरिय *m.* (हस्त्याचार्य) traine of elephants.

हत्थारोह *m.* (हस्त्यारोह) elephant-driver.

हत्थी *m.* (हस्तिन्) elephant.

हत्थिकन्त *m.* (हस्तिकान्त) a device to catch elephants.

हत्थिकन्तवीणा *f.* lute by which elephants are charmed.

हत्थिनाग *m.* the best of elephants.

हत्थिवाहन *n.* elephant used for riding.

हत्थिसाला *f.* (हस्तिशाला) elephant-stable.

हत्थिमेण्ड *m.* elephant-keeper.
हन् *vb. 1.* हन्ति to kill.
हन्द *ind.* an expletive of joy.
हम्मिय *n.* (हर्म्य) house.
हर् *vb. 1.* (हृ) to carry, to take away, to plunder.

हरायति from ह्री to be ashamed.
हरित *adj.* green.
हवे *ind.* an expletive.
हस् *vb. 1.* to laugh.
हसित *n.* a laugh.
हस्सा *ind.* (हास्यात्) in jest.

हा *vb. 4.* to abandon. caus. हापेति to forsake, neglect, lose.
हिमवन्त *m.* (हिमवत्) the Himālaya mountains. हिमवन्तपदेस the skirts of the Himālayas.

हिय्यो *ind.* (ह्यस्) yesterday.
हिरञ्ञ *n.* (हिरण्य) gold.
हिरी *f.* (ह्री) shame. छिन्नहिरीक who has lost all shame.

हीन *adj.* low.
हु *vb. 1.* (भू) होति to be.
हु *vb. 1.* to sacrifice.

हे ! *interj.* oh !
हेट्ठा *ind.* (अधस्तात्) below, down, under.

हेट्ठिम *adj.* downward, lowest.
हेमन्तिक *adj.* to be used in winter.

Glossary of Words occurring in the Inscriptions of Aśoka.

अ

अग *adj.* (अग्र) chief, principal, utmost,

अगिखंध *m.* (अग्निस्कंध) mass of fire, illumination.

अग्रभुति *f.* chief prosperity.

अछुति *f.* (अक्षति) absence of loss, security.

अज *ind.* (अद्य) to-day.

अञ *adj.* (अन्य) another.

अतिकातं अंतरं in former times.

अथ *m.* (अर्थ) business.

अथकंम *n.* (अर्थकर्म) dispatch of business.

अथसंतीरणा *f.* dispatch of business.

अदिकर *adj.* author.

अनंण *n.* (आनृण्य) acquittance of debt or obligations.

अनथ *adj.* (अनाथ) helpless.

अनंतरं *ind.* immediately.

अनारंभ *m.* (अनालंभ) abstention from slaughter.

अनुगह *m.* (अनुग्रह) favour.

अनुतप *m.* (अनुताप) repentance.

अनुनिझपेति to convert.

अनुनी *vb. 1.* to cher ish love.

अनुवधपज *adj.* having a large family.

अनुवतिसरे *fut.* (अनुवातष्यन्ते) will follow.

अनुसंयान *n.* circuit.

अंतिकिनि Antigonos Gonatas of Macedonia (*B.C.278–239*).

अंतियक Antiochos Theos (*B. C. 261*), King of Syria and Western Asia.

अंध्र *m.* (आंध्र) a powerful nation in the basins of the Godāvarī and Krishnā.

अपच *n.* (अपत्य) child, decendant.

अपफल *adj.* (अल्पफल) of small profit, of little use.

अपभंडता *f.* (अल्पभाण्डता) small accumulation (of property).

अपरंत *m.* (अपरान्त) a nation on the borders (of the kingdom).

अपवह *m.* carrying away (as captive).

अपवुढ *p. p.* carried away (as captive).

अपव्ययता small expense economy.

अपुंञ *n.* (अपुण्य) demerit.

अभिरत *adj.* beloved.
अभिरामक *n.* amusement.
अभिसित *p. p.* (अभिषिक्त) crowned.
अंअत्र *ind.* except.
अलिकसुदर Alexander of Epirus (B. C. 272–254.)
अवत्रप *vb. 1.* to turn away (from evil action) through shame.
असमात *adj.* (असमाप्त)unfinished.
असील *adj.* ill–behaved.

आ

आ *ind.* as far as.
आचयिक *adj.* (अत्यायिक) urgent.
आटवी *f.* (अटवी) forest.
आत्प *m.* (आत्मन्) oneself.
आरध *p. p.* (आरब्ध) obtained, acquired.
आरभ् *vb. 1.* (आलभ्) to kill.
आरंभ *m.* (आलम्भ) killing.
आव *ind* (यावत्) upto.

इ

इथिझकमहामात *m.* censor of the women.
इभ *adj.* (इभ्य) rich.
इलोक *m.* (इहलोक) this world.

उ

उच्चावच *adj.* (उच्चावच) various manifold.
उपघात *m.* violence.
उपहन् *vb. 1.* उपहनाति to injure.
उयान *n.* (उद्यान) garden.
उस्टान *n.* (उत्थान) effort.

ए

एकच *adj.* (एकत्य) some.
एकदा *ind.* sometime.

ओ

ओरोधन *m.* (अवरोधन) women's apartments.

क

कच *adj.* (कृत्य) to be done.
कटाभिकार *adj.* smitten by calamity.
कतव्यमत *adj.* (कर्तव्यमात्र) necessary duty.
कंबोज *m.* a northern Himālayan nation.
कलाण *n.* (कल्याण) good deed.
कलाणागम *adj.* holding good doctrine.
कलिंग *m.* the province on the coast of the Bay of Bengal between the Mahānadī and the Godāvarī.
कासति *fut* (करिष्यति) will do.
किति *f.* (कीर्ति) fame.
किंति *ind.* (किमिति) what for, why.
केत (र ?)लपुत *m.* the ruler of Kerala or Malbar.

ग

गणना *f.* reckoning.
गंधार the people of Gandhāra country, round about Peshāwar.

गभागार *n.* (गर्भागार) inner apartment.

ग्रहथ *m.* (गृहस्थ) householder.

च

चिकीछा *f.* (चिकित्सा) curative arrangements.

चिरठितिक *adj.* (चिरस्थितिक) long-enduring.

चोड *m.* (चोल) the poeple of the Chola country on the Coromandel coast.

छ

छण् *vb. 1.* (क्षण्) to hurt, injure.

छंति *f.* (क्षान्ति) patience.

छमना *f.* forbearance.

छमितविय *adj.* [illegible] e pardoned.

छुद *adj.* (क्षुद्र) trivial.

त

तंबपंणि (ताम्रपर्णि) Ceylon.

तारिस *adj.* (तादृश) of that sort.

तिव्र *adj.* (तीव्र) strong, zealous.

ती *adj.* (त्रि) three.

तुरमेय *m.* Ptolemy Philadelphos of Egypt (B. C. 285–247)

थ

थइर *m.* (स्थविर) elder.

द

दढभतिता *f.* (दृढभक्तिता) fidelity of attachment.

दसण *n.* (दर्शन) seeing, visiting.

दापक *adj.* gift to be made.

दियढ *adj.* one and a half.

दिव्य *adj.* heavenly.

दीप् *vb. 10.* to grace, enhance the splendour of.

देवानं प्रिय प्रियदसि राजा king Piyadasi, beloved of the gods, a title assumed by Aśoka. His Sacred and Gracious Majesty the King (Smith)

देस *m.* (देश) space.

द्वो *adj.* (द्वि) Two.

ध

धंमघोस *m.* (धर्मघोष) reverberation of the Law.

धंमचरण *n.* (धर्मचरण) practice of the Law.

धंममहामात *m.* (धर्ममहामात्र) Censor of the Law of Piety.

धंमयुत *adj.* (धर्मयुक्त) subordinate official of the Law.

धंमलिपि *f.* (धर्मलिपि) pious edict.

धंमधिथान *adj.* watching over the Law.

धंमाधिस्टान *n.* (धर्माधिष्ठान) establishment of the Law.

धंमानुसस्टि *f.* (धर्मानुशास्ति) instruction in the Law.

धंमानुसासन *n.* (धर्मानुशासन) instruction in the Law.

धुव *adj.* (ध्रुव) constant.

न

नानि *pron.* some.

नाभक *m.* name of a people.

नाभपंति *m.* name of a poeple.
निकाय *m.* community, official body.
निच *adj.* (नित्य) permanent, indispensable.
निझति *f.* fraud.
निया *vb.* (निर्या) to depart, set out.
निरति *f.* joy.
निरथ *adj.* (निरर्थ) useless.
निस्टान *n.* (निष्ठान) attainment.

प

पछा *ind.* (पश्चात्) henceforward.
पटिविधान *n.* largess.
पटिवेदक *adj.* reporter.
पटिवेदना *f.* report.
पंटिवेसिय *m.* neighbour.
पंडिय *m.* (पाण्ड्य) people of the Pāṇḍya kingdom, the most southerly Tamil kingdom.
परिभोग *m.* enjoyment.
परिसा *f.* (परिषत्) monastic community.
परिस्रव *m.* peril, danger.
पलिबोध *m.* hindrance, obstacle.
पंवजित *m.* (प्रव्रजित) ascetic.
पसोपग *adj.* useful for beasts.
पांड *m.* (पांड्य) see पंडिय.
पारत्रिक *n.* life hereafter (after death).
पासंड *m.* sect, denomination.
पतिनिक *m.* the people of Paithan.
पुलिंद *m.* a wild hill tribe.
पेतेनिक *m.* see पितिनिक.
पोत्र *or* पोत *m.* (पौत्र) grandson.
प्रचंत *m.* (प्रत्यंत) borders.
प्रतिभाग *m.* portion.
प्रपोत्र *m.* (प्रपौत्र) great-grandson.
प्रहु *vb. 1.* to offer in ; acrifice.
प्रादेसिक *m.* (प्रादेशिक) district officer.
प्रितिरस *adj.* full of delight.

ब

बध *p. p.* (बद्ध) bound.
बाढं *ind.* altogether.
ब्रमण (ब्राह्मण) Brahmin.

भ

भटमय (?) (1) servants and masters भट-म्-अय (Franke). (2) soldiers and warriors भटमर्य (Senart) (3) hired servants भृतमय (Bühler).
भतक *m.* (भृतक) servant.
भति *f.* (भक्ति) faith.
भुय *adj.* (भूयस्) much, great.
भूतपुवे *ind.* (भूतपूर्वम्) in former times.
भेरिघोस *m.* (भेरिघोष) reverberation of the drum.
भोज *m.* people of Ilichpur in Berar.

म

मक Magas of Cyrene (died B. C. 251)

मग *m.* (मृग) deer.
मगव्या *f.* (मृगया) hunt.
मंगल *n,* ceremony.
मझम *adj.* (मध्यम) of medium length.
मनुसोपग *adj.* useful for men.
महलक *adj.* aged, advanced in years.
महाथावह *adj.* (महार्थावह) bringing much profit.
महानस *n.* kitchen.
महामात्र *m.* superior officer.
महिडा *f.* (महिला) woman.
मादव *n.* (मार्दव) mildness, gentelness.
मित *n.* (मित्र) friend.
मुट *adj.* (मृत) dead.
मोख *m.* (मोक्ष) release.
मोर *m.* (मयूर) peacock.

य

यत *ind.* (यत्र) where.
यारिस *adj.* (यादृश) of which sort.
युत *m.* (युक्त) subordinate official.
योन *m.* (यवन) the Ionians, people of Greek descent.
योनराजा *m.* the Greek king.

र

रजुक *m.* (रज्जूक) commissioner.
रस्टिक *m.* (राष्ट्रिक) inhabitants of Mahārāshtra.
रोपापित *p. p.* caused to be planted.

ल

लिपिकार *m.* writer.
लेखापित *p. p.* caused to be written.
लोच् *vb. 10.* to behold.

व

वच *m.* closet.
वचभूमिक *m.* (?) a kind of officer.
वचिगुति *f.* restraint of speech.
वजि *m.* name of a people.
वढि *f.* (वृद्धि) prosperity.
वढित *p. p.* (वर्धित) increased.
वढयिससति *fut.*(वर्धयिष्यते) will increase.
वतव्य *adj.* (वक्तव्य) fit to be spoken.
वास *n.* (वर्ष) year.
विजित *n.* kingdom.
विजिनितु *ger.* having conquered.
विनीत *adj.* preached.
विमानदसणा *f.* (विमानदर्शनम्) sight of the celestial palaces.
वियसन *n.* (व्यसन) misfortune.
विस *m.* name of a poeple.
विस्तत *adj.* (विस्तृत) detailed.
विहारयाता *f.* (विहारयात्रा) tour of pleasure.
विहिंसा *f.* slaughter.
वुछति (उच्यते) they are ordered.
वुढ *adj.* (वृद्ध) old, aged.
वुत *p. p.* (उक्त) said.
वुसट *adj.* of high degree.

वेदनियमत *adj.* of profound sorrow.
वोसुढ *n.* (औषध) medicine.
व्यंजन *n.* letter, specific instruction.
व्यापट *adj.* (व्यापृत) employed,
व्रछ (वृत्त) tree.

श

श *adj.* (षट्) six.

स

सखाये having considered.
संखित *adj.* (संक्षिप्त) abridged.
सतियपुत *m.* king of the Tuluva country.
समवाय *m.* concord.
समाज *m.* feast, banquet.
संप्रतिपती *f.* (संप्रतिपत्ति) attending, hearkening to.
संबोधि *f.* (1.) wisdom, enlightenment. (2.) the tree under which the Buddha got enlightenment.
सरसक *adj.* (शरशक्य) to be effected by arrows.
सर्वत *ind.* (सर्वत्र) everywhere.
सव *adj.* (सर्व) all.
संवटकप *m.* (संवर्तकल्प) destruction of the world.
संस्तव *m.* friendship.
संस्तुत *adj.* acquaintance.
साधुमत *adj.* thought to be good.
सामीपं *ind.* near.
सारवढि *f.* (सारवृद्धि) growth of the essence.
सुसुसेरु (शुश्रूषेरन्) should pay attention.
सुस्रूसा *f.* (शुश्रूषा) service, attendance.
सुहदाय *m.* (सुहृदय) one who is dear, loving.
सूपाथाय in order to make soup,
सेस्ट *adj.* (श्रेष्ठ) best.
स्टित *p. p.* (स्थित) present.
स्रावापक *adj.* order to be executed.
सुणारु (शृणुयुः) should hear.
स्वगारधि *f.* attainment of heaven.

ह

हथिदसणा *f.* (हस्थिदर्शन) sight of the elephants.
हारापित *p. p.* brought, imported.
हिद *ind.* (इह) here.
हिरंण *n.* (हिरण्य) gold.
हीनि *f.* (हानि) decrease.
हेतु *m.* principle, spirit.

Sources from which the pieces have been taken.

NO.			
१	जातकट्ठकथा [Fausböll's edition]	नं.	२
२	,, ,,		३१
३	,, ,,		४९
४	,, ,,		९७
५	,, ,,		९८
६	,, ,,		१५३
७	,, ,,		२१९
८	,, ,,		३०९
९	,, ,,		३२२
१०	,, ,,		३५२
११	,, ,,		३८२
१२	,, ,,		५३८
१३	धम्मपदट्ठकथा [Burmese edition]	पृ०	१६९–१७०
१४	,, ,,		२०५–२०६
१५	,, ,,		२३२–२३३
१६	,, ,,		४८४–४८६
१७	विसुद्धिमग्ग [Burmese old edition]	पृ०	१६
१८	,, ,,		२३
१९	,, ,,		७०–७१
२०	,, ,,		७२–७३

२१	मिलिन्दपञ्ह [Trenckner's edition]	
	(१)	पृ० ६५
	(२)	७३–७४
	(३)	८०–८२
२२	महावग्ग [Oldenberg's edition]	पृ० ७–१०
२३	” ”	१५–१८
२४	” ”	२०–२१
२५	” ”	५७–५८
२६	” ”	८२
२७	” ”	८३–८४
२८	” ”	३०१–३०२
२९	” ”	३४२
३०	चुल्लवग्ग ”	पृ० १०९–११०
३१	” ”	१५४–१५५
३२	” ”	१९४–१९६

३३ दीघनिकाय—महापरिनिब्बानसुत्त.

३४ ” —सिंगालोवादसुत्त.

३५ मज्झिमनिकाय—ककचूपमसुत्त. [नं० २१]

३६ ” —अंबलट्ठिकराहुलोवादसुत्त. [नं. ६१]

३७ अंगुत्तरनिकाय—तिकनिपात, पण्णासक १, वग्ग ४.

३८ ” —चतुक्कनिपात, पण्णासक १, वग्ग ३.

३९ ” —पंचकनिपात, पण्णासक २, वग्ग ३.

४० संयुत्तनिकाय—भिक्खुनिसंयुत्त, वग्ग १.

४१ ” —कोसलसंयुत्त, वग्ग २.

४२ ” —वनसंयुत्त.

४३ ” —सक्कसंयुत्त, वग्ग १.

४४ सुत्तनिपात—धनियसुत्त.

४५ ” —कसिभारद्वाजसुत्त.

४६ सुत्तनिपात—पराभवसुत्त.

४७ " —वसलसुत्त.

४८ " —मेत्तसुत्त.

४९ " —विजयसुत्त.

५० " —महामंगलसुत्त.

५१ " —राहुलसुत्त.

५२ " —पधानसुत्त.

५३ धम्मपद—वग्ग २

५४ " —वग्ग ५

५५ " —वग्ग ६

५६ . महावंश—परिच्छेद ५, गाथा १६–२३

५७ " —परिच्छेद ५, गाथा ३६–३९, ६४–७४

५८ " —परिच्छेद १२, गाथा १–८

५९ Asoka's Rock Edicts [Epigraphia Indica Vol. 2]

Pali - Reader